

Міністерство освіти і науки України
КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

ОСВІТНІ ІННОВАЦІЇ: ФІЛОСОФІЯ, ПСИХОЛОГІЯ, ПЕДАГОГІКА

Збірник наукових статей

Том 1

Суми – 2020

УДК 37:001.895(063)

О-72

*Рекомендовано до друку Вченою радою
КЗ Сумський інститут післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 14 від 30 листопада 2020 р.)*

Редакційна колегія:

М. А. Бойченко – доктор педагогічних наук, доцент (Україна)
С. М. Грицай – кандидат педагогічних наук, доцент (Україна)
О. В. Гузенко – кандидат педагогічних наук, доцент (Україна)
Г. Л. Єфремова – кандидат педагогічних наук (Україна)
І. Л. Кежковська – кандидат педагогічних наук (Польща)
С. М. Коваленко – кандидат педагогічних наук, доцент (Україна)
Д. В. Кудінов – доктор історичних наук, доцент (Україна)
А. К. Минбаєва – доктор педагогічних наук, професор (Казахстан)
О. І. Огієнко – доктор педагогічних наук, професор (Україна)
А. А. Сбруєва – доктор педагогічних наук, професор (Україна)
Л. О. Суцєнко – доктор педагогічних наук, доцент (Україна)

О-72 Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка: збірник наукових статей у 2 томах / За заг. ред. О.В. Гузенко. – Суми: ФОП Цьома С.П., 2020. – Т.1. – 299 с.

ISBN 978-617-7487-79-0

ISBN 978-617-7487-80-6

У збірнику представлені матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка», що розкривають теоретичні та практичні основи розвитку інноваційних процесів в освіті, особливості впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освіті, розвиток соціально-психологічного потенціалу особистості в умовах інноваційних змін в освіті, ретроспективний погляд на інновації в навчально-виховному процесі та управлінні, культурологічні, етнологічні та філософські засади освітніх інновацій, розвиток особистісно-професійної компетентності в умовах післядипломної освіти та вплив інноваційних процесів на управління освітою в сучасному світі та розвиток суспільства.

Конференція проводиться за ініціативою КЗ Сумський ОІППО з метою обговорення філософських, психологічних, педагогічних та управлінських проблем освітніх інновацій у контексті інформаційного розвитку суспільства

Наукові статті подано в авторській редакції.

УДК 37:001.895(063)

ISBN 978-617-7487-79-0

ISBN 978-617-7487-80-6

© Колектив авторів, 2020

© ФОП Цьома С.П., 2020

Ministry of Education and Science of Ukraine
SI Sumy Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education

INNOVATIONS IN EDUCATION: PHILOSOPHY, PSYCHOLOGY, PEDAGOGY

Collection of scientific articles

Volume 1

Sumy – 2020

UDC 37: 001.895 (063)

O-72

*Recommended for publication by the Academic Council of
SI Sumy Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education
(Protocol № 14, 30 November 2020)*

Editorial Board:

M. A. Boichenko - Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine)
S. M. Hrytsai - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine)
O. V. Huzenko - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine)
H. L. Yefremova - Candidate of Pedagogical Sciences (Ukraine)
I. L. Keżkowska - Candidate of Pedagogical Sciences (Poland)
S. M. Kovalenko - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine)
D. V. Kudinov - Doctor of Historical Sciences, Associate Professor (Ukraine)
A. K. Mynbayeva - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)
O. I. Ohienko - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)
A. A. Sbruieva - Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine)
L. O. Sushchenko - Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine)

O-72 Innovations in Education: Philosophy, Psychology, Pedagogy: a collection of scientific articles in 2 volumes / ed. by O. V. Husenko. Sumy: FOP Tsyoma S. P., 2020. – Vol.1. – 301 p.

ISBN 978-617-7487-79-0

ISBN 978-617-7487-80-6

The collection presents proceedings of the VII International Scientific and Practical Conference «Innovations in Education: Philosophy, Psychology, Pedagogy», which reveal theoretical and practical foundations of innovative processes in education, features of information and communication technologies in education, development of socio-psychological potential of the individual innovative changes in education, a retrospective look at innovations in the educational process and management, culturological, ethnological and philosophical foundations of educational innovations, development of personal-professional competence in conditions of postgraduate education and the impact of innovative processes on education management in the modern world and society development.

The conference is initiated by SI Sumy RIPPE to discuss philosophical, psychological, pedagogical and managerial issues of educational innovations in the context of information society development.

Scientific articles are published in the author's edition.

UDC 37: 001.895 (063)

ISBN 978-617-7487-79-0

ISBN 978-617-7487-80-6

© Team of authors, 2020

© PPE Tsyoma S.P., 2020

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І.

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАННІ ТА ВИХОВАННІ ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД

Біленкова Лідія ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСКУРСІЇ В УМОВАХ ПРИШКІЛЬНОГО ОЗДОРОВЧОГО ТАБОРУ	11
Бойченко Марина, Бойченко Анна ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО СМАКУ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	15
Валюх Сергій, Валюх Тетяна ГРА ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ	19
Волощук Ілона, Семенко Ольга РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ	24
Гиря Олексій ІНТЕЛЕКТ-КАРТИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ	28
Гордієнко Дмитрій, Бойченко Марина, Обідець Катерина ВИХОВАННЯ ДОНОРСЬКОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ: ДОСВІД УЧАСТІ В ПРОЄКТІ «ГОЛОС КРОВІ: МИ – УКРАЇНЦІ!»	32
Сфремова Галина ШКІЛЬНИЙ БУЛІНГ: ЧИННИКИ, ВИДИ, НАСЛІДКИ	35
Калашнікова Тетяна ГРА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА	40
Кириченко Олена ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ.....	43
Лавріненко Лідія ГУМАНІСТИЧНІ ІДЕЇ ПЕДАГОГІКИ МАРІЇ МОНТЕССОРІ	47
Сєрих Лариса МЕХАНІЗМИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ПІДЛІТКІВ	51
Шевчук Кристина, Йолшина Тетяна РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАВДАНЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ У ЗМІСТІ ПРИРОДОЗНАВЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ	56

РОЗДІЛ ІІ.

ІННОВАЦІЇ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: СТРАТЕГІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЇ

Будянський Дмитро ТЕХНОЛОГІЯ ВІДЕОПРОЄКТУ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ	60
---	----

Голубенко Сніжана, Ремньова Ніна ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕГРОВАНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	65
Коваленко Світлана WEAKNESSES OF THE CREDIT ACCUMULATION AND TRANSFER SYSTEM (BRITAIN CASE STUDY).....	68
Марусинець Маріанна АВСТРІЙСЬКА АГЕНЦІЯ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ТА АКРЕДИТАЦІЇ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ.....	72
Машкіна Людмила ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.	75
Миرونчук Наталія ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ.....	79
Островська Маріанна НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ.....	83
Осьмук Наталія, Швець Ольга ФОРМУВАННЯ АВТОНОМНОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В ПРОЦЕСІ ПРЕДСТАВЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВОЇ РОБОТИ.....	87
Тарасова Тетяна СТИЛЬ ВИКЛАДАННЯ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В ЗВО	91
Харламенко Валентина, Олефіренко Тарас РЕРАЙТ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОГО КОНТЕНТУ ВИЩОЇ ШКОЛИ.....	95
Чистякова Ірина ШЛЯХИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ТЕОРІЇ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ	98

РОЗДІЛ III.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Дяченко Людмила ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УНІВЕРСИТЕТАХ НІМЕЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ	103
Каролоп Олена ІННОВАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ БАКАЛАВРІВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ.....	106
Коваленко Світлана ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ	111

Ковалишин Ірина	
ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ ПРЕДМЕТУ «ДЕНДРОЛОГІЯ» СТУДЕНТАМ ВИЩОЇ ШКОЛИ.....	114
Курило Віталій	
ВПРОВАДЖЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО- ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ	118
Шмалей Світлана, Цюра Катерина	
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ СУРДОПЕДАГОГІВ.....	122
Razenkova Nataliia	
PROBLEMS IN FORMATION OF COMMUNICATIVE FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING	126

РОЗДІЛ IV.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ ТА В СВІТІ

Панченко Світлана	
ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ.....	130
Стукалова Тетяна	
РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА В УМОВАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	133
Федорець Василь	
РОЗВИТОК ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ОСНОВІ ЗНАТЬ ПРОФІЛАКТИКИ АПОПЛЕКСІЇ ЯЄЧНИКА: ІННОВАЦІЙНИЙ І АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ	137

РОЗДІЛ V.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ

Білик Оксана	
ІНФОРМАЦІЙНО–КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПОЗАШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ	143
Візнюк Валентина	
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ	147
Гирич Вікторія	
ІНТЕГРУВАННЯ МЕДІАОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ	151
Захарова Ірина	
ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ.....	155
Курило Анна	
ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ІНСТРУМЕНТИ.....	160

Лебідь Андрій, Дегтярьов Сергій ФАКТЧЕКІНГ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	164
Предик Аліна, Коваль Ольга ОСОБЛИВОСТІ ВРАХУВАННЯ КРИТЕРІЇВ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ ЗВО В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ	167
Самілик Валентина ДОСВІД РОЗРОБКИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНОГО РОБОЧОГО ЗОШИТА У ФАХОВУ ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ТА ПРИРОДОЗНАВСТВА	172
Усатих Тетяна УПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК УМОВА ОПТИМІЗАЦІЇ РОБОТИ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНОГО НАПРЯМУ	176
Філатов Богдан ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСІВ GOOGLE В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В ШКОЛІ.....	180

РОЗДІЛ VI.

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНИХ ЗМІН В ОСВІТІ

Вінков Веніамін ТЕХНОЛОГІЯ ПІДВИЩЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ І ВОЛОНТЕРІВ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДО ВЗАЄМОДІЇ ІЗ ПРЕДСТАВНИКАМИ СТИГМАТИЗОВАНИХ МЕНШИН.....	184
Ільченко Олена ВОЛОНТЕРСТВО ЯК СКЛАДНИК РОБОТИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	189
Клочко Оксана ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ООП У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	192
Кривоконь Сніжана ВПЛИВ ШКІЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ НА ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ	196
Кубрак Олег ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ	200
Пасько Катерина, Вяткіна Вероніка ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ У ЖІНОК РІЗНОГО ВІКУ	204
Сущенко Лариса, Сущенко Павло РОЗВИТОК КРЕАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ЦІЛЬОВІ ОРІЄНТИРИ ..	208
Химан Галина ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ КОНФЛІКТІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ	211

Цуркан Таїсія, Корня Мар'яна ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ В ПОВЕДІНЦІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	215
---	-----

РОЗДІЛ VII.

ІСТОРІЯ ОСВІТИ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД НА ІННОВАЦІЇ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ТА УПРАВЛІННІ

Власенко Валерій, Курінної Олександр ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПЛАСТУ В ЕМІГРАЦІЇ (за матеріалами журналу «Вісти СУПЕ»)	220
Драновська Світлана ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ ШКІЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ НОВИХ ПОТРЕБ СУСПІЛЬСТВА	224
Цибка Веніамін, Дубинська Ольга ГЕНЕАЛОГІЧНА ІНФОРМАЦІЯ В ЖУРНАЛАХ КРОЛЕВЕЦЬКИХ ПОВІТОВИХ ЗЕМСЬКИХ ЗБОРІВ	227
Kulichenko Alla AMERICAN MEDICAL EDUCATION: SOME ASPECTS OF INNOVATION ACTIVITY IN THE 1980s – 1990s	235

РОЗДІЛ VIII.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ, ЕТНОЛОГІЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ

Абдуазимова Зарина ОСНОВЫ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ИННОВАЦИЙ И ПОДХОДА К ФОРМИРОВАНИЮ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ЭТИКИ В ГЛОБАЛИЗИРОВАННОМ ОБЩЕСТВЕ	239
Гургенидзе Тея ГРУЗИНО-АЗЕРБАЙДЖАНСКИЕ ЛИТЕРАТУРНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И ПЕРЕВОД НА АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ЯЗЫК ОКТАЕМ КАЗУМОВЫМ «ГОГОТУР И АПШИНА»	242
Шевель Анжеліка НАУКА ЯК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ	247

РОЗДІЛ ІХ.

УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ В СУЧАСНОМУ СВІТІ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА

Грицай Любов Володимирівна ОСОБЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ З БАТЬКАМИ	251
Захаров Максим ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	255
Луценко Світлана, Пінчук Діана ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ ПІДХІД	259

Педько Олена, Ярош Олександр СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ЯК ІННОВАЦІЯ У ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	264
Рогожина Оксана ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ	268
Розман-Лі Аліса ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ КОЛЕКТИВУ СУМСЬКОГО СПЕЦІАЛЬНОГО ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ (ЯСЛА- САДОК) № 20 «ПОСМІШКА» ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ: З ДОСВІДУ РОБОТИ	273
РОЗДІЛ X.	
РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УМОВАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ	
Грицай Сергій СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ В СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ	278
Кваша Валерія ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ	283
Химинець Анна, Петрасова Аліца РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ВЧИТЕЛІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ПРОГРАМИ ЕУР	288
НАШІ АВТОРИ	293

РОЗДІЛ I

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАННІ ТА ВИХОВАННІ ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА СВІТОВИЙ ДОСВІД

Біленкова Лідія
(Чернівці, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСКУРСІЇ В УМОВАХ ПРИШКІЛЬНОГО ОЗДОРОВЧОГО ТАБОРУ

У статті розкрито теоретичні та методичні засади організації та проведення екскурсії в умовах пришкільного оздоровчого табору. Проаналізовано погляди вчених на проблему організації та проведення екскурсії з дітьми молодшого шкільного віку, обґрунтовано значення, умови та методіку проведення екскурсії в пришкільному оздоровчому таборі з дітьми молодшого шкільного віку.

Ключові слова: екскурсія, дитина молодшого шкільного віку, вожатий, пришкільний оздоровчий табір.

В статье раскрыты теоретические и методические основы организации и проведения экскурсии в условиях пришкольного оздоровительного лагеря. Проанализированы взгляды ученых на проблему организации и проведения экскурсии с детьми младшего школьного возраста, обосновано значение, условия и методіку проведения экскурсии в пришкольном оздоровительном лагере с детьми младшего школьного возраста.

Ключевые слова: экскурсия, ребенок младшего школьного возраста, вожатый, пришкольный оздоровительный лагерь.

The article reveals the theoretical and methodological foundations of organizing and conducting excursions in the school health camp. The views of scientists on the problem of organizing and conducting excursions with children of primary school age are analyzed, the significance, conditions and methods of conducting excursions in the school health camp with children of primary school age are substantiated.

Key words: excursion, child of primary school age, counselor, school health camp.

В умовах сьогодення основним завданням перед освітянами стає впровадження нової моделі освіти, що формується на компетентнісному підході, створенні сприятливих умов для розвитку й самореалізації кожної особистості як громадянина України. Важливим напрямом такого реформування є звернення до найбільш ефективних форм організації освітнього процесу, однією з яких є пізнавальна екскурсійна діяльність.

На наш погляд, в умовах пришкільного оздоровчого табору доцільним є проведення екскурсій різного характеру, що забезпечить неперервність здійснення пізнавальної діяльності у канікулярний, відпочинковий період дітей молодшого шкільного віку. Зазначимо, що екскурсійна методика являє собою окрему методіку, яка пов'язана з процесом поширення знань на основі такої активної форми культурно-виховної роботи, як екскурсія.

Відомий дослідник у галузі екскурсознавства Б.Ємельянов (1984), вважає, що будь-яка екскурсія надає людині нові знання про природу, суспільство, історичні події, природні явища, тобто вона є складовою процесу пізнання навколишнього світу, складовою освітнього процесу, набуваючи функцій освіти й виховання людини, формування її світогляду (с. 2).

В свою чергу, видатний педагог В.Сухомлинський (1977) наголошує на важливості виховання дитини засобами природи, а саме на запитаннях, що виникають у процесі її спостереження, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, є джерелом формування «дитини-мислителя» (с. 7-279).

Найдавніше відоме на сьогодні визначення поняття «екскурсія» належить М.Анциферову (1923). У 1923 році він зазначив, що «екскурсія – є прогулянка, завданням якої є вивчення певної теми на конкретному матеріалі, доступному для спостереження». Пізніше, у 1934 році Л.Бархаш (1934), визначив екскурсію як наочний метод пізнання отримання певних знань, виховання шляхом відвідування за заздальгідь розробленою темою певних об'єктів зі спеціальним керівником. З того часу, визначення поняття майже не змінювалось, більшість науковців пояснювали екскурсію як метод чи засіб пізнання, виховання, просвітництва тощо.

У своїх дослідженнях Ф.Курлат і Ю.Соколовський зазначають, що теорія екскурсійної справи перебуває у стадії становлення. Необхідна значна робота з вирішення екскурсійних проблем (А.Дзекунов, 2014, с. 114-125).

Слід відзначити, що більшість літератури екскурсознавства розрахована на професійних екскурсоводів, а вчителі початкової школи, керівники гуртків, вожаті не мають у своєму арсеналі ефективних із методичної точки зору посібників, за допомогою яких вони мали б змогу самостійно опанувати основи екскурсознавства.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (2002) екскурсія визначається як «поїздка або похід куди-небудь з метою відвідати, оглянути що-небудь» (с. 142). У цьому сенсі екскурсія є формою організації вільного часу дітей молодшого шкільного віку і містить поверхневе ознайомлення з різноманітними пам'ятками культури, природою рідного краю.

Сьогодні спеціалізовані словники визначають екскурсію як:

- 1) туристичну послугу, яка забезпечує задоволення духовних, естетичних, інформаційних потреб туристів;
- 2) процес наочного пізнання навколишнього світу: особливостей природи, сучасних та історичних ситуацій, елементів побуту тощо, тобто пам'яток певного міста або регіону – завчасно відібраних об'єктів, які вивчаються на місці їх розташування;
- 3) тематичний маршрут з метою відвідування пам'ятних об'єктів і місцевостей.

Окремо з усіх вище названих підходів вирізняється підхід, дуже цікавий на нашу думку, за яким екскурсія розглядається як твір певного автора або групи авторів і будується з урахуванням вимог, що висувуються до літературного твору.

У той же час існує суто дидактичне значення поняття екскурсія – однієї з форм організації навчального процесу. Екскурсія – особлива форма шкільної й позашкільної роботи, за якої здійснюється спільна діяльність

учителя-екскурсовода й дітей молодшого шкільного віку під час вивчення явищ дійсності в природних умовах (забуд, пам'ятники історії й культури, пам'ятні місця, природа тощо).

Особливими характеристиками екскурсії, за переконаннями вчених, є, по-перше, проведення заняття у формі прогулянки (походу, подорожі), по-друге, спілкування дітей молодшого шкільного віку із предметом, що підлягає пізнанню, не опосередковане наочними посібниками та навчальною літературою. Характеризуючи місце екскурсійної діяльності в позашкільній роботі з дітьми, екскурсіоніст Л.Бархаш (2014) переконливо стверджував, що це – наочний метод отримання певних знань, виховання через відвідування за заздальгідь розробленою темою певних об'єктів (музей, завод, фабрика тощо) зі спеціальним керівником (екскурсоводом) (с. 114-125). В існуючій на сьогодні літературі в галузі екскурсіознавства головною діючою особою екскурсійної діяльності виступає фахівець-екскурсовод, тоді як пізнавальна екскурсія, тобто форма проведення позашкільного заняття повинна розроблятися і проводитися вчителем початкової школи, педагогом позашкільного закладу, вожатим пришкільного оздоровчого табору.

Прихильність учителів початкової школи, які в умовах табору з денним перебуванням виступають у ролі вожатих і керівників гурткової роботи до звичного заняття в аудиторії пояснюється різними причинами:

- вважається, що тривалість заняття у формі екскурсії не вписується у розклад роботи гуртка;
- що під час проведення екскурсії через велику кількість сторонніх чинників важко досягти концентрації дитячої уваги на предметі, що вивчається;
- що турбота про безпеку й належну поведінку дітей молодшого шкільного віку заважають педагогові зосередитися на процесі викладання;
- що, нарешті, погодні умови й велика кількість інших непередбачуваних чинників ставлять під загрозу своєчасне проведення заняття та виконання освітнього плану.

Поступово екскурсія перетворилася з форми організації освітнього процесу на спосіб організації вільного часу дітей молодшого шкільного віку, особливо, в пришкільному оздоровчому таборі. При цьому дії, що позначені в календарно-тематичних планах як екскурсії, лише зовні відповідають своїй назві через те, що повністю позбавлені дидактичної складової. Зазвичай екскурсіями називають прогулянки, ігри на свіжому повітрі або неспортивні одноденні походи розважального, відпочинкового характеру. Усі ці види організації вільного часу дітей молодшого шкільного віку мають право на існування, проте ототожнювати їх із пізнавальною екскурсійною діяльністю не варто.

Проведення екскурсії це чудовий спосіб поєднувати інтелектуальний розвиток та цікавий відпочинок дітей молодшого шкільного віку в пришкільному оздоровчому таборі. Адже саме в музеях, на виробництві, під час відвідування визначних місць, діти дізнаються багато нового, візуалізують свої знання, пізнають граючись. Така форма роботи надзвичайно дієва, особливо наприкінці навчального року у пришкільному

таборі. Адже вона дозволяє поєднати навчання та відпочинок (на який школярі вже налаштовані).

Сучасні технології дозволяють здійснити цікаву подорож до найвідоміших музеїв світу, не відходячи від екрана комп'ютера, під час онлайн-екскурсії, що є дуже актуальним у наш час дистанційного спілкування у зв'язку з пандемією. Та літо ніби саме кличе дітей молодшого шкільного віку активно подорожувати і шукати щось цікаве. Зважаючи на це, вчителю початкової школи, у ролі вожатого табору з денним перебуванням, потрібно не лише мати бажання вирушити з вихованцями у подорож. Педагог має бути обізнаним із правовими аспектами організації та проведення екскурсій, які дозволять зробити мандрівку продуктивною, цікавою, а головне – безпечною.

Педагогічна техніка вчителя початкової школи в ролі вожатого в пришкольному оздоровчому таборі – це:

- мистецтво спілкування з людьми;
- вміння вибрати потрібний тон і стиль спілкування з ними, керувати їх увагою;
- вміння за зовнішніми ознаками визначати душевний стан людини, визначати темп у педагогічних діях;
- володіння прийомами демонстрації своїх почуттів, свого суб'єктивного ставлення до дій людей – учасників освітнього процесу; володіння культурою мовлення, технікою міміки та жести.

Рівень ефективності проведення екскурсії з дітьми молодшого шкільного віку в пришкольному таборі залежить від наступних умов: нормативний супровід та обов'язки керівника пришкольного табору в організації проведення екскурсії, педагогічної майстерності та тактики проведення екскурсії (по-перше, від вчителя початкової школи в ролі вожатого залежить те, що запам'ятає дитина з повідомлених йому знань. По-друге, ефективність кожної конкретної екскурсії залежить від того, яка частина екскурсії може бути представлена її учасниками візуально. По-третє, методика не повинна обмежуватися показом об'єктів і зоровим сприйняттям. Методику слід орієнтувати на активну участь в процесі сприйняття органів чуття. За прикладом природознавчих і міських екскурсій підставою для сприйняття можуть бути дотик, слух і нюх дітей молодшого шкільного віку в таборі з денним перебуванням), використання транспорту, обов'язки дітей молодшого шкільного віку, планування, проведення та оформлення результатів даної форми, проведення підсумку.

Успіх у проведенні екскурсії з дітьми молодшого шкільного віку в пришкольному таборі залежить прийомів, методів підготовки й проведення екскурсії. Методика проведення екскурсії складається з декількох самостійних, зв'язаних один з одним частин:

- методики розробки нової екскурсії;
- методики розробки нової теми екскурсії;
- методики підготовки до проведення чергової екскурсії;
- методики проведення екскурсії;
- методики післяекскурсійної роботи.

Отож, проведення екскурсії в пришкольному оздоровчому таборі вирізняється різноманітністю форм (екскурсія-реконструкція, екскурсія-гра,

екскурсія-реквієм, екскурсія-імпровізація, історичні (історико-краєзнавчі, археологічні, етнографічні, військово-історичні, історико-біографічні, меморіально-історичні, екскурсії в історичні музеї), виробничі, мистецтвознавчі, літературні, природознавчі (екологічні), архітектурно-містобудівні, методів (розповідь, вимоги до тексту екскурсії, роздрукований уривок з літературного твору, предмет), видів екскурсій (екскурсі-масовка, екскурсія-прогулянка, екскурсія-лекція, екскурсія-концерт, екскурсія-спектакль, екскурсія-вистава, ввідні, заключні, тематичні, комплексні, предметні) в залежності від завдань та цілей. На нашу думку, найціннішим ресурсом методики проведення екскурсій в пришкільному таборі є вивчення й аналіз екскурсійних можливостей тієї місцевості, у якій проживають діти молодшого шкільного віку (історія, архітектура, екологічно-натуралістичний напрям, культура рідного краю тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник української мови (2002). К. 219 с.
2. Виховні заходи у пришкільному таборі: сценарна мозаїка: добірка сценаріїв для роботи з дітьми в літньому таборі (2016). Позакласний час. № 5. 31-42.
3. Глинська, І. В. (2014). Досвід роботи пришкільних таборів з денним перебуванням. Педагогічна майстерня. № 3. 8-22.
4. Глухова Н, (2001). Емоційне спілкування дитини з природою як умова творчого осягнення світу. Дошкільне виховання. №10. 16-19.
5. Дзекунов, А.М. (2014). Навчальна екскурсія в системі шкільної та позашкільної освіти. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 8 (42). 114-125.
6. Тихенко, Л.В. (2010). Науково-методична діяльність як ефективний засіб оптимізації навчально-виховної, організаційної та методичної роботи в позашкільних навчальних закладах. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні. Суми. №4 (6). С. 220-230.
7. Сухомлинський, В. О. (1976). Учій спостерігати, учій бачити. Вибр. тв. у 5 т. К. Т.2. 473.
8. Щодо організації екскурсійних поїздок. Лист МОН № 1/9-289 від 27.04.19 року. Режим доступу: <https://osvita.ua/legislation/other/7519/>

Бойченко Марина, Бойченко Анна
(Суми, Україна)

ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО СМАКУ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Наукову розвідку присвячено формуванню художнього смаку старшокласників засобами образотворчого мистецтва. На прикладі вивчення теми «Образотворче мистецтво Італії епохи Відродження» курсу «Художня культура» (11 клас) продемонстровано виховний потенціал засобів образотворчого мистецтва в аспекті досліджуваного феномена.

Ключові слова: художній смак, засоби образотворчого мистецтва, старшокласники, художня культура.

Научное исследование посвящено формированию художественного вкуса старшеклассников средствами изобразительного искусства. На примере изучения темы «Изобразительное искусство Италии эпохи Возрождения» курса

«Художественная культура» (11 класс) продемонстрирован воспитательный потенциал средств изобразительного искусства в аспекте исследуемого феномена.

Ключевые слова: художественный вкус, средства изобразительного искусства, старшеклассники, художественная культура.

The paper is devoted to the formation of high school students' artistic taste by means of fine arts. The educational potential of fine arts in the aspect of the studied phenomenon is demonstrated on the example of studying the topic «Fine Arts of Italy of the Renaissance» of the course «Art Culture» (11th grade).

Key words: artistic taste, means of fine arts, high school students, art culture.

В умовах дигіталізації всіх сфер суспільства, що зумовлюють необхідність у швидкому обробленні великих обсягів інформації, катастрофічно знижуються критерії її якості. Ця теза є особливо актуальною щодо візуального контенту, який стає «кліповим». З іншого боку, сучасні підлітки, виховані на «фастфуд» інформації, мають значні труднощі з критичним оцінюванням контенту, який до них потрапляє. У цьому контексті актуалізується проблема формування художнього смаку старшокласників, що має стати їхнім орієнтиром у світі художньо-мистецьких цінностей, засобом сприйняття, переживання й оцінки естетичного значення художніх творів і основою для розвитку власних творчих здібностей.

На наш погляд, образотворче мистецтво має потужний потенціал для формування художнього смаку старшокласників, а тому метою нашої розвідки є з'ясування особливостей формування художнього смаку старшокласників засобами образотворчого мистецтва.

Художній смак у загальному розумінні розглядається як здатність особистості адекватно відтворювати й оцінювати твори мистецтва.

Художній смак, у якому узагальнюється художній досвід окремої особистості або суспільства в цілому, формується, насамперед, під безпосереднім впливом мистецтва. Однак, художній смак не просто впливає з якості художнього об'єкта та інтенсивності спілкування з ним, але його становлення та формування залежить переважно від індивідуальних особливостей самої людини, її здатності сприймати й оцінювати ті дійсно художні цінності, які несе з собою мистецтво.

Індивідуальний характер художнього смаку детермінується особливостями художнього сприйняття. Саме біолого-психологічний аспект сприйняття відіграє вирішальну роль у процесі осягнення мистецтва. Фокусування саме на чуттєвій складовій художнього смаку дозволяє констатувати, що природа художнього смаку будується на вроджених властивостях особистості. Досвід спілкування людини з мистецтвом обумовлює також і якісний рівень художнього смаку.

Формування художнього смаку залежить від багатьох чинників. Крім художнього досвіду, важливу роль в означеному процесі відіграють вікові та психофізіологічні особливості особистості, її приналежність до певної соціальної групи, потреби та інтереси, професійні заняття й життєвий досвід [1].

У закладах загальної середньої освіти формування художнього смаку старшокласників відбувається, насамперед, під час вивчення курсу

«Художня культура». Відповідно до програми курсу, у старшокласників відбувається збагачення емоційно-естетичного досвіду учнів, формування культури почуттів, пробудження особистісно-позитивного ставлення до мистецьких цінностей [2].

Шкільним курсом передбачено вивчення зарубіжної художньої культури в 11 класі. У межах розгляду візуальних мистецтв світу старшокласники ознайомлюються з архітектурою світу різних епох, античною скульптурою, образотворчим мистецтвом Італії епохи «титанів», творами видатних живописців Іспанії, фламандським і голландським живописом, російським живописом, образотворчим мистецтвом Далекого Сходу, декоративно-прикладним мистецтвом Близького Сходу.

У межах даної тематики вважаємо за доцільне детальніше зосередитися на образотворчому мистецтві Італії епохи Відродження, розглянувши твори Рафаеля Санті як неперевершений засіб формування художнього смаку старшокласників.

Принагідно зауважимо, що становлення Рафаеля як художника відбувалося під впливом його вчителя П'єтро Перуджино – зірки умбрійської школи живопису, одного з найбільш затребуваних художників свого часу. Його стиль відзначався мелодійністю й поетичністю, особливим ліричним настроєм. Образам Перуджино властиві декоративність і рівновага, гармонія та спокій. Рафаель, тонкий і сприйнятливий, так точно зумів ухопити саму сутність мистецтва свого вчителя, що його перші роботи можна було би сплутати з шедеврами майстра Перуджино.

У 1504 році Рафаель створює «Заручини Діви Марії», сюжет якої (вінчання Діви Марії та Йосипа) трохи раніше був відображений у картині Перуджино: перед глядачем розгортається весільна церемонія: Йосип у присутності священика простягає Діві Марії обручку. Рафаель, услід за своїм учителем, поміщає героїв в ідеальний простір, створений за законами лінійної перспективи. Позаду височіє величний, теж «ідеальний», храм. Однак своїм «зарученням» 21-річний учень перевершує свого вчителя в мистецтві зображення людей – персонажі Рафаеля більше схожі на реальних людей, з усією різноманітністю їхніх характерів та рухів, ніж у Перуджино.

Надзвичайно важливим є й те, що попередники Рафаеля, які досконало володіли прийомами побудови перспективи, вибудовували персонажів як по лінійці і на першому, і на другому планах. Рафаель же зображує присутніх на весільному дійстві більш реалістично, хаотичним натовпом. Саме твір «Заручини Діви Марії» став підсумком навчання Рафаеля в майстерні П'єтро Перуджино.

Той факт, що Рафаель втратив матір у ранньому дитинстві, і як чуттєва та вразлива особистість все життя відчував гостру потребу в материнській любові та ніжності, знайшов відображення в його мистецтві. Мадонна з немовлям – один із найважливіших сюжетів для Рафаеля. Він буде постійно досліджувати взаємини між матір'ю і дитиною. У Флоренції за 4 роки він напише більше 20 картин на тему «Мадонна з немовлям». Від статичних, пройнятих перуджинівським настроєм (Мадонна Грандука), до зрілих, наповнених почуттями і життєвою силою.

Однією з таких картин є «Мадонна зі щигликом», на якій ми можемо бачити Діву Марію, немовля Ісуса та Іоанна Хрестителя, який передає йому щиглика, символ страшних випробувань Спасителя.

Під час ознайомлення старшокласників із творами Рафаеля можна пригадати цікаву історію, пов'язану з «Мадонною зі щигликом», розказану Джорджо Вазарі: «Найбільша дружба пов'язувала Рафаеля і Лоренцо Назі, для якого Рафаель написав картину з нагоди його одруження із зображенням немовляти Христа, який стоїть у колін Богоматері і молодого Святителя Іоанна, весело протягує йому пташку, на превелику радість і на превелике задоволення і того, і іншого. Обидва вони утворюють групу, сповнену якоїсь дитячої простоти і в той самий час глибокого почуття, не кажучи про те, що вони так добре виконані в кольорі і так ретельно виписані, що, здається, складаються з живої плоті, а не зроблені за допомогою фарб і малюнка. Ці самі слова можна віднести й до Богоматері з її милостивим і воістину божественним виразом обличчя, та й у цілому – і луг, і діброва, і все інше в цьому творі є надзвичайним. Картина ця зберігалася Лоренцо Назі за життя його з великим благоговінням, як пам'ять про Рафаеля, колишнього його найближчого друга, так і заради гідності й досконалості самого твору, який, однак, мало не був втрачений 17 листопада 1548 року, коли від обвалу гори Сан-Джорджі обрушився разом із сусідніми будинками і будинок самого Лоренцо. Син Лоренцо і найбільший поціновувач мистецтва, виявивши частини картини в смітті руїн, наказав возз'єднати їх якнайкраще» [3].

Але вершини своєї майстерності Рафаелю вдалося досягти саме в «Сікстинській мадонні». Ця картина дійсно вражає. Розкрита завіса являє нам небесне бачення: оточена Божественним світлом, Діва Марія спускається до людей. У неї на руках немовля Ісус, в особі її ніжність і тривога. Здається, що все в цій картині: і сотні ангелів, і шанобливий жест Святого Сікста, і смиренна фігура Святої Варвари, і тяжка завіса – створені для того, щоб ми ні на секунду не могли відвести погляд від лику Мадонни [там само].

Уже кілька століть саме ця робота великого майстра Відродження прийнята за зразок і вершину старої європейської школи живопису. Бездоганність і глибина роботи визнані критикою, і жодні спроби поставити під сумнів досконалість цього полотна ще не увінчалися успіхом, викликаючи бурю протестів.

Незвичайність цієї роботи майстра, для якого Богоматір із немовлям на руках – улюблений сюжет, полягає в тому, що написана вона на полотні. У той час абсолютна більшість робіт такого типу писалася на дошках. Деякі дослідники вважають, що художник вибрав полотно, тому що не міг знайти дошку відповідного розміру.

Картина була замовленням кардинала де Ровере, майбутнього папи Юлія II. Робота призначалася для вівтаря одного з провінційних соборів, у якому зберігалися мощі Святого Сікста і Святої Варвари. Всі персонажі картини мали прототипи в житті. Відомо, що Святого Сікста художник писав із кардинала-замовника. Звичайно, Рафаель не був би Рафаелем, якби в прекрасному образі Діви Марії не були би помітні риси його Форнаріні.

Незвичайно ліричне звучання картині надає пара янголят внизу композиції. Ця мила парочка позбавляє картину будь-якого пафосу, виділяючи головний і простий сенс сюжету – тривога матері про долю свого сина. Сильне враження справляє й недитячий вираз обличчя Спасителя і його очевидна зовнішня схожість із Матір'ю.

Отже, можемо зауважити, що ознайомлення старшокласників із шедеврами Рафаеля та історією їх створення не тільки занурить їх в епоху Відродження, а й знайде відгук у душі, що стане одним із кроків на шляху формування гарного художнього смаку, який стане ціннісним орієнтиром, критерієм, за яким молода людина зможе відрізнити «справжнє» від «другорядного».

ЛІТЕРАТУРА

1. Краткий словарь по эстетике. Вкус художественный [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://esthetiks.ru/vkus-hudozhestvennii.html>.
2. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Художня культура 10-11 класи» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/hud-kult-st.pdf>
3. 10 masterpieces of Raffaello. URL: <https://simplebeyond.com/ten-masterpieces-of-raffaello/>.

Валюх Сергій, Валюх Тетяна
(Ромни, Україна)

ГРА ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

У рамках даного дослідження опрацьовано найбільш ефективні методологічні можливості гри. Виділено, крім основної дидактичної, комплекс цілей, які необхідно реалізувати під час ігрової моделі навчання. Було розглянуто декілька варіантів рольової гри, під час якої діти краще засвоюють матеріал, практикуються застосовувати набуті знання в нових ситуаціях.

Ключові слова: *гра, історія, освітній процес, здобувачі освіти, уміння, навички, інтерес.*

В рамках данного исследования обработаны наиболее эффективные методологические возможности игры. Выделено, кроме основной дидактической, комплекс целей, которые необходимо реализовать во время игровой модели обучения. Было рассмотрено несколько вариантов ролевой игры, в ходе которой дети лучше усваивают материал, практикуются применять полученные знания в новых ситуациях.

Ключевые слова: *игра, история, образовательный процесс, соискатели образования, умения, навыки, интерес.*

As part of this study, the most effective methodological capabilities of the didactic game were developed. In addition to the main didactic goal, the article examines a set of other goals that need to be implemented during the game model of learning. Several variants of role-playing games were considered, during which children can learn the material better and practice applying the acquired knowledge in new situations.

Key words: *game, history, educational process, pupils, skills, interest.*

Навчання у грі відбувається непомітно для дитини, тому що вся її увага спрямована на гру, а не на засвоєння знань, як це буває під час навчання на уроках у школі. Передаючи знання за допомогою гри, ми враховуємо не тільки майбутні інтереси школяра, а й задовольняємо сьогоднішні. Організуючи гру, координуємо навчальну діяльність, беручи до уваги природні потреби дитини.

Гра дозволяє зробити більш динамічним і цікавим процес сприйняття історичних фактів, імен, дат, назв географічних об'єктів, з якими пов'язана та чи інша історична подія.

У наш час кожен учитель застосовує у своїй діяльності нетрадиційні форми навчання. На наш погляд, це пов'язано зі становленням нового стилю мислення педагогів, які орієнтуються на умови незначної кількості предметних годин і посилення самостійної творчо-пошукової діяльності школярів.

Перед сучасним учителем історії стоять завдання, пов'язані зі змістом предмету: альтернативні підходи до оцінки подій минулого, прогнозування подій і явищ, неоднозначні етичні оцінки історичних особистостей і перебігу подій. Тому арсенал форм сучасного вчителя історії повинен не тільки поновлюватися, але й трансформуватися у бік незвичних, у тому числі й ігрових форм вивчення нового матеріалу [7, с.56].

Давно визнано, що гра займає значну частину життя дитини. Ще в XVIII ст. французький філософ Ж. Ж. Руссо писав, щоб пізнати й зрозуміти дитину, необхідно спостерігати за її іграми. На противагу дорослим, для яких сферою комунікації є мова, для дітей засобом спілкування виступає гра. Про важливість значення гри для розвитку дитини свідчить і той факт, що ООН проголосила гру універсальним і невід'ємним правом дитини [2].

Пропонуємо зупинитися на найбільш важливих методологічних можливостях гри, які можуть бути використані на уроках історії:

- по-перше, гра – це потужний стимул навчання. Завдяки грі значно активніше й швидше відбувається збудження пізнавального інтересу, оскільки дитині подобається гратися. Іншою причиною є те, що в грі мотивів значно більше, ніж у звичайній навчальній діяльності;
- по-друге, у грі активізуються психологічні процеси учасників ігрової діяльності: увага, запам'ятовування, цікавість, сприйняття і мислення. Унікальна особливість гри в тому, що вона дозволяє розширити межі особистого життя дитини, створити якийсь образ в уяві або за чужою розповіддю домислити, чого в її безпосередньому досвіді не було;
- по-третє, за своєю суттю гра емоційна, тому може навіть найсухішу інформацію зробити живою, яскравою й легкою для запам'ятовування. У грі в активну роботу можливо задіяти кожного учня на противагу пасивному слуханню чи читанню. У процесі гри інтелектуально-пасивна дитина здібна виконати такий об'єм роботи, який їй практично недоступний у звичайній навчальній ситуації;
- по-четверте, уміло організована пізнавальна гра дозволяє задіяти в навчальних цілях енергію, яку школярі витрачають на «підпільну» ігрову діяльність, яка проводиться на уроках усіх (без винятку) учителів.

Виходячи з цього, необхідно зазначити, що підлітки беруть участь в іграх, щоб:

- реалізувати свої потенційні можливості й здібності, які не знаходять виходу в інших видах навчальної діяльності;
- отримати високу оцінку;
- проявити себе в колективі;
- вирішують свої комунікативні проблеми.

Ігрова модель навчання покликана реалізувати крім основної дидактичної мети ще й комплекс цілей: забезпечення контролю виведення емоцій; надання можливості самовизначення; натхнення і допомога розвитку творчої уяви; зростання навичок співробітництва в соціальному аспекті; можливість висловлювати свої думки.

Школярі за ігровою моделлю перебувають в інших умовах, ніж у традиційному навчанні. Їм надається максимальна свобода інтелектуальної діяльності, яка обмежується лише визначеними правилами гри. Учні самі обирають власну роль у грі, створюють проблемну ситуацію, шукають шляхи її розв'язання.

Арсенал інтерактивних ігор досить великий; найбільш поширеними з них є моделюючі, імітаційні ігри, які відтворюють, імітують будь-які явища навколишньої дійсності. Імітаційні ігри розвивають уяву та навички критичного мислення, сприяють застосуванню на практиці вміння вирішувати проблеми.

Науковці рекомендують педагогам практикувати розігрування ситуації за ролями («Рольова гра», «Програвання сценки», «Драматизація»). Така діяльність імітує реальність призначенням ролей учасникам і надання їм можливості діяти наче «насправді» [5, с.2].

Рольова гра – це невелика п'єса, що ставиться учнями, в основі її лежить імпровізація. Її мета – інсценувати незвичні для учнів ситуації, визначити ставлення до конкретної життєвої ситуації, набути досвіду шляхом гри, допомогти навчитися через досвід та почуття. Вона сприяє кращому розумінню цих ситуацій, формуванню співчуття до героїв п'єси.

Розігрування конкретної ситуації за ролями допомагає учням виробити власне ставлення до неї, набути досвіду шляхом гри, сприяє розвитку уяви й навичок критичного мислення, вихованню спроможності знаходити можливості дій, співчувати іншим.

Ігри розвивають пізнавальний інтерес, активізують розумову діяльність, розвивають спостережливість, навчають робити висновки, зіставляти окремі факти [3].

Рольова гра вимагає від дітей прийняття конкретних рішень у проблемній ситуації в межах ролі. Кожна гра має чітко розроблений сценарій, головну частину якого необхідно доопрацювати учням. Отже, пошук вирішення проблеми залишається за ними. Під час гри діти краще засвоюють матеріал, практикуються застосовувати набуті знання в нових ситуаціях.

Після рольової гри важливо, щоб учні замислились над тим, що саме відбувалось, щоб вони зрозуміли, що це не тільки гра, але й життєвий урок. Для цього обов'язково потрібно залишити час для обговорення її мети і висновків. Рольові ігри імітують реальне життя, тому вони повинні торкатися

проблем, на які немає однозначної відповіді. Дуже важливо, щоб учні вміли сприймати різні погляди як нормальне явище. Учитель не повинен нав'язувати своє бачення проблеми. Однак він може наголосити на тих моментах, де вдалося досягти згоди, і залишити відкритими ті, які потребують подальшого обговорення [6].

Пропонуємо розглянути декілька варіантів ігор, оскільки вони є цікавими для школярів та прості у виконанні для вчителя. Ці ігри не вимагають особливого реквізиту та прості у виконанні. За часом вони займають в середньому 10 – 30 хвилин, тобто частину уроку. Таким чином, можна використовувати гру разом з іншими видами навчальної роботи.

Так, гра «Історичний ланцюг», допомагає сформувати предметні компетентності. Задається тема, де перший учасник гри називає ім'я будь-якого історичного героя, що пов'язаний з пропонованою темою. Наступний учасник повинен спочатку вимовити те, що сказав перший, а потім додати нове ім'я, поняття, пов'язане за змістом з темою. Новий учасник доповнює цей ряд. Зрештою, виходить довгий ряд імен і понять, що стосуються визначеної історичної теми.

Гра проходить більш організовано, коли гравці виходять до дошки й стають в одну лінію. Той, хто помиляється, виходить з гри й сідає на своє місце. Лінійка рідіє. Один з учнів записує на дошці ланцюжок, що утворився, і визначає помилки. Гравці стоять обличчям до класу, тому записів на дошці не бачать. Гра завершується бесідою, у якій визначається взаємозв'язок слів, що утворили ланцюжок.

Також, учням подобається гра «Аукціон імен (дат, подій)», де вчитель пропонує записати в зошитах максимальну кількість історичних імен (дат чи подій), що стосуються визначеної теми. Для роботи виділяється певний час, після проходження якого оголошується аукціон. Пропонується початкова ціна (скажімо, 6 балів). Учасники називають свої бали за кількістю імен (дат, подій).

Наступна гра «Відгадай героя», також викликає велику зацікавленість в учасників освітнього процесу. Один з учасників гри (ведучий) виходить із класу. Учні загадують імена історичних діячів. Ведучий повинен їх відгадати. Йому дозволяється ставити питання всім учасникам гри. Учні відповідають лише «так», «ні», «частково». Цю гру зручно проводити після «Аукціону імен», коли на дошці записаний великий список імен. Виграє той, хто зумів відгадати героя, поставивши найменшу кількість питань. Гра вчить дітей логічно мислити, правильно ставити питання, знаходити безпомилкові відповіді, робити висновки [2].

На своїх уроках ми часто проводимо такі ігри, як «Продовж розповідь», «Перекладач», «Три речення», «Зашифрований текст», «Герой, дата, подія» та інші.

Використання гри в освітньому процесі завжди стикається з протиріччям: навчання є завжди процесом цілеспрямованим, а гра за своєю природою має невизначений результат (інтригу). Тому наше завдання при застосуванні гри в навчанні полягає в підпорядкуванні її визначеній дидактичній меті.

Ще одним видом ігрової діяльності, який ми практикуємо на своїх уроках, є квести. Навчальний квест – це форма організації навчального

процесу у вигляді інтелектуального змагання учнівських команд або окремих школярів з елементами рольової гри, яка полягає в послідовному виконанні пізнавальних і рухливих завдань. Зважаючи на те, що останнім часом в українському суспільстві суттєво поживилася цікавість до інтелектуально-рухливих ігор, то і ми, педагоги, адекватно та оперативно намагаємося реагувати на зацікавленість учнями інтелектуальними іграми. Квести можуть зайняти свою нішу як в навчальному, так і в позаучбовому процесах. У формі квестів проводимо уроки повторення, узагальнення й тематичного оцінювання, а також практичні заняття [4].

Участь школярів в освітніх веб-квестах сприяє:

- активізації їхньої участі в навчальному процесі, підвищує внутрішню мотивацію навчання, розвиває стійкий пізнавальний інтерес школярів, допомагає усвідомити, як отримані на уроках знання можна ефективно застосовувати тут і зараз у практичній діяльності;
- розвитку логічного мислення, вміння аналізувати й порівнювати, створює умови для застосування знань у нестандартних ситуаціях, вимагає оригінальних і креативних рішень, а також вміння їх оперативно ухвалювати;
- формуванню командного характеру, школярі навчаються взаємодіяти, знаходити спільну мову одне з одним, бути толерантними [8 с.6].

Безперечно, така форма організації навчального процесу, як квести, є актуальною для сучасної педагогічної теорії та практики.

Відтак, можна впевнено стверджувати, що гра для школяра важлива, зрозуміла, злободенна, вона є частиною його життєвого досвіду. Застосовуючи ігри на уроках історії, можна виявити всі прогалини в опануванні учнями програмового матеріалу. Після таких уроків значно підвищується рівень засвоєння навчального матеріалу, активізується діяльність учнів. Перемогти в грі можна лише завдяки ерудиції, мобілізації всіх своїх умінь і навичок, зверненню до документів та рекомендованої літератури, використанню знань, отриманих під час вивчення інших предметів. Систематичне проведення таких уроків сприяє розумовому, моральному та інтелектуальному зростанню учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баханов К. О. Оновлення змісту сучасної шкільної історичної освіти: Моногр. / Берд. держ. пед. ун-т. Донецьк : ТОВ Юго-Восток, ЛТД, 2005. 326 с.
2. Борзова Л. П. Игры на уроках истории. М.: Владос-пресс, 2001.
3. Гирич І. Історія України нового часу в сучасній шкільній освіті. К.:ВД Стилос, 2009. 64 с.
4. Климовська Н. В. Сучасний урок: панорама методичних ідей. Харків: Основа, 2005.
5. Мисан В. До проблеми характеристики сучасного уроку історії. *Доба*. 2006. № 1. С. 1-8.
6. Мокрогуз О.П. Інноваційні технології на уроках історії. Х.: Основа: «Тріада+», 2007. 192 с.
7. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. К.: А.С.К., 2004. 136 с.
8. Подобед О. Квести на уроках історії. 5-11 класи. Київ.: Перше вересня, 2017. 184 с.

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Стаття присвячена формам і методам роботи на уроках математики, які сприяють формуванню та розвитку пізнавальної активності учнів. Відзначаються переваги запропонованих форм роботи, акцентується увага на доцільності їх використання на різних етапах уроку.

Ключові слова: *пізнавальна активність, навчальна діяльність, форми роботи, математичні задачі.*

Статья посвящена формам и методам работы на уроках математики, способствующим формированию и развитию познавательной активности учащихся. Отмечаются преимущества предложенных форм работы, акцентируется внимание на целесообразности их использования на разных этапах урока.

Ключевые слова: *познавательная активность, учебная деятельность, формы работы, математические задачи.*

The article deals with the forms and methods of work at mathematics lessons, contributing to the formation and development of the cognitive activity of schoolchildren. The advantages of the proposed forms of work are noted, attention is focused on the appropriateness of their use at different stages of the lesson.

Key words: *cognitive activity, learning activity, forms of work, mathematical tasks.*

Проблема розвитку пізнавальної активності молоді нині вкрай актуальна, оскільки сучасне життя вимагає від здобувачів освіти орієнтації в навколишньому середовищі – світі динамічних змін і перетворень [4, с. 4]. Сьогодні школа стикається з новою проблемою виховання соціально активної людини, що вміє орієнтуватися у потоці багатоманітної інформації, може вчасно знаходити необхідну інформацію, тобто людину, у якій пізнавальна діяльність є стійкою характеристикою особистості.

Пізнавальна діяльність – одна з найважливіших характеристик учня, оскільки вона є основою творчого навчання та пізнавальної діяльності, розвитку самостійності, виявлення нахилів та здібностей учнів.

Проблемі розвитку пізнавальної активності школярів приділяли увагу такі педагоги як Ю. К. Бабанський, Л. С. Виготський, Я. І. Грудьонова, М. О. Данилова, М. І. Махмутова, Н. В. Морзе, В. О. Онищук, Г. І. Щукіна, З. І. Слєпкань та інші.

Гриценко С. О. [2, с. 4] зазначає, що дослідження проблеми розвитку пізнавальної активності школярів – важливий резерв інтенсифікації їх навчальної діяльності, необхідна умова наступності навчання і розвитку учнів.

Мета статті – визначити шляхи підвищення пізнавальної активності учнів на уроках математики.

Задля формування навчально-пізнавальної діяльності учнів необхідно цілеспрямовано та систематично виховувати в учнів вміння використовувати математичні прийоми розумової діяльності. Основна ідея навчання математики – максимально розкрити учням сферу застосування

математичних знань у навколишньому світі.

Сучасна педагогіка та психологія спрямовують свої зусилля на виявлення здібностей школяра, на максимальне використання їх для розвитку особистості. Цього можна досягти впровадженням таких методів, засобів та організаційних форм навчання, які б покращили пізнавальну діяльність учнів, розвинули їх мислення, здібності, навчили їх самостійній та творчій роботі.

Готовність учня до сприйняття нового матеріалу – одна з необхідних умов активної розумової діяльності. При поясненні нового матеріалу необхідно створити сприятливу атмосферу в класі, аби учні не боялися висловлювати власні ідеї та думки. У цьому аспекті корисними є такі інтерактивні методи: діалог, спільний проект, роботу в групах та парах.

Також ефективною для продуктивної роботи на уроці є правильна і вдала мотивація навчальної діяльності, що є запорукою успіху учнів під час роботи на уроці. І. С. Якиманська [цит. за: 7] розглядає процес навчання у вигляді ланцюжка «хочу – можу – виконую з інтересом – особистісно значимо для кожного», у центрі якого – пізнавальний інтерес учнів. Отже, завдання вчителя – зацікавити учня на етапі мотивації навчальної діяльності до вивчення нового матеріалу. Це можна здійснити створенням проблемної ситуації, через пошукову діяльність на уроці і вдома, впровадженням елементів дослідницької діяльності, вдало організацію колективної роботи.

Підвищувати продуктивність навчальної діяльності допомагає створення на уроках ситуацій успіху. Вони забезпечують бажану мотивацію учнів вивчати математику, брати участь в творчо-пошуковій, науково-дослідницькій роботі [6].

Перевірка домашнього завдання носить не тільки контролюючу, але і навчальну функцію, тому для підвищення пізнавальної активності учнів можна використовувати взаємоперевірку учнями домашніх письмових завдань, призначати учнів-асистентів та учнів-консультантів, опитування по парах.

У старших класах корисно практикувати блокову подачу матеріалу. Планувати можна відразу систему з декількох уроків, що охоплює завершений у змістовному плані блок програмового матеріалу. Планувати й організувати уроки та домашню роботу учнів слід так, аби забезпечувати зв'язок теоретичного і задачного матеріалу. Добирати задачі, звісно, необхідно на основі диференційованого підходу [1, с. 4].

В старших класах можна запропонувати елементи дослідження під час розв'язання стереометричних задач на побудову перерізів многогранників. Ці задачі є корисними тим, що учням, в залежності від розташування точок, через які проведено переріз, слід з'ясувати його вид.

Не виникає сумніву, що найефективнішим способом розвитку математичної діяльності учнів є розв'язування прикладних задач. На уроках математики навчальний процес іде здебільшого від практичних задач до теорії, а потім від теорії – до практики. Перехід від задачі до теорії нерідко створює проблемну ситуацію. Саме за допомогою задач слід підводити учнів до усвідомлення доцільності вивчення теорії. Насамперед, слід показати учням, як за допомогою прикладної задачі створити проблемну ситуацію, як задача не математичного змісту набирає математичного

характеру [5]. Для формування високого рівня математичних компетентностей учнів необхідно розв'язувати завдання творчого рівня, які розвивають логічне мислення, вміння оцінювати доцільність використання математичних методів для розв'язання математичних завдань.

Для виховання пізнавальної активності школярів можна використовувати ознайомлення їх з різними способами доведення теорем, різними підходами до розв'язання однієї і тієї ж задачі. Корисною і цікавою для учнів є така форма роботи: розв'язати задачу одним способом у класі, а іншим – вдома.

У процесі пояснення нового матеріалу важливо керувати роботою дітей так, щоб вони прийшли до висновків на основі цілеспрямованого порівняння, зіставлення нових знань із набутими раніше, через узагальнення власних думок. Аби учні усвідомлювали брак раніше набутих знань та були психологічно готові до засвоєння нових, варто дбати про доцільність вибору дидактичного матеріалу.

Оскільки діапазон застосування деяких математичних понять у науці та техніці дуже широкий і на уроках розглядається не весь спектр їх застосування, узагальнення та систематизацію знань, умінь і навичок учнів можна проводити у формі уроку-семінару, використовуючи метод проєктів. На таких заняттях можна ширше і глибше розглядати ті питання, які недостатньо відтворені в програмі чи в підручнику, зокрема відомості з історії математики чи прикладну спрямованість математичних знань. Уроки в такій формі сприяють формуванню вмінь самостійно здобувати знання, зростанню рівня математичної культури, грамотності математичної мови. Метод проєктів сприяє розвитку таких складових математичної компетентності учнів, як дослідницька (обробка та систематизація отриманих результатів), процедурна (використання інформаційних джерел, вміння систематизувати та узагальнювати матеріал), технологічна (використання комп'ютерного забезпечення, оцінювання похибки при обчисленнях, побудова комп'ютерної моделі математичної задачі).

Підготовка до семінару починається заздалегідь і триває 2–3 тижні (довготривалий проєкт). Вчитель складає план, ознайомлює з ним учнів, розподіляє теми виступів, доповідей (рефератів) відповідно до рівня математичної обізнаності дітей та керує їх підготовкою.

На прикладі вивчення теми «Похідна та її застосування» (10 клас) розподіл учнів можна здійснити за такими групами:

- 1) З історії виникнення поняття похідної та екстремальних задач.
- 2) Використання похідної в фізиці: кутова швидкість руху, лінійна густина стержня, сила струму, потужність, теплоємність, радіоактивний розпад речовини.
- 3) Використання похідної в економіці: продуктивність праці, витрати виробництва.
- 4) Використання похідної для знаходження найбільшого та найменшого значень в геометричних задачах.
- 5) Застосування похідної для розв'язування рівнянь та нерівностей.

Така форма роботи сприяє розвитку дослідницьких компетентностей та пізнавальної активності учнів, викликає зацікавленість предметом.

Ще однією формою роботи на уроці, яка забезпечує взаємодію між учнями і дає позитивний результат у розвитку пізнавальної активності є групова робота школярів, яка активізує навчально-пізнавальну діяльність учнів, підвищує їх інтерес до вивчення математики, вносить різноманітність та емоційність у навчання, знімає втому, розвиває увагу, почуття взаємодопомоги та відповідальності. Надбанням групової роботи є формування умінь самооцінки, самоконтролю та позитивної мотивації до творчого навчання [3].

Підсумовуючи, зазначимо, що організувати процес навчання треба так, щоб всі зусилля для здобуття знань відбувались із розвитком пізнавальних здібностей учнів, творчого мислення, формуванням основних прийомів мислення. Шкільний курс математики дає широкі можливості, аби навчати учнів працювати самостійно, висловлювати та перевіряти гіпотези, формувати вміння узагальнювати вивчені факти, творчо застосовувати знання в нових ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кровіцька Л. Я. Активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках математики, як засіб підвищення результативності навчання: з досвіду роботи Кровіцької Л. Я. / Л. Я. Кровіцька [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://osvita.ua/doc/files/news/447/44759/Robota.doc> (дата звернення: 03.11.2020).
2. Гриценко С. О. Розвиток пізнавальних інтересів молодших школярів на прикладі уроків природознавства / С. О. Гриценко. – Біла Церква : Департамент освіти і науки Київської обласної державної адміністрації, КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти», 2016. – 29 с.
3. Куліда С. М. Групова робота на уроках математики як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності школярів молодшого шкільного віку.
4. Микитенко А. П. Розвиток пізнавальної активності старшокласників на уроках технологій з використанням засобів інформаційно-комунікаційних технологій : дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 / А. П. Микитенко. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2017. – 353 с.
5. Овчар О. Методи розв'язування прикладних задач на уроках математики / О. Овчар // Молодь і ринок. – №10 (69). – 2010.
6. Сердюк З. В. Створення ситуації успіху на уроках математики як складова розвитку математичної компетентності в умовах впровадження нового Державного стандарту / З. В. Сердюк. – Лозова, 2015. – 26 с.
7. Мотивація навчання на уроках математики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://vseosvita.ua/library/motivacia-navcanna-na-urokah-matematiki-practicni-poradi-zi-vlasnogo-dosvidu-192028.html](https://vseosvita.ua/library/motivacia-navcanna-na-urokah-matematiki-prakticni-poradi-zi-vlasnogo-dosvidu-192028.html) (дата звернення: 15.11.2020).

ІНТЕЛЕКТ-КАРТИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ

У статті актуалізовано проблему використання на навчальних заняттях методу інтелект-карт як засобу підвищення пізнавальної активності учнів. Схарактеризовано основні властивості ментальних карт та подано орієнтовний алгоритм побудови інтелект-карт. Запропоновано способи використання інтелект-карт на уроці.

Ключові слова: інтелект-карта, пізнавальна активність, навчальна мотивація, рефлексія, алгоритм.

В статье актуализирована проблема использования на учебных занятиях метода интеллект-карт как средства повышения познавательной активности учащихся. Охарактеризованы основные свойства ментальных карт и представлен ориентировочный алгоритм построения интеллект-карт. Предложены способы использования интеллект-карт на уроке.

Ключевые слова: интеллект-карта, познавательная активность, учебная мотивация, рефлексия, алгоритм.

The article actualizes the problem of using the method of mind maps in educational classes as a means of increasing students' cognitive activity. The main properties of mind maps are characterized and an approximate algorithm for constructing mind maps is given. Ways to use mind maps at the lesson are suggested.

Key words: mind maps, cognitive activity, learning motivation, reflection, algorithm.

Учень сучасної школи – це творчий та активний суб'єкт навчального процесу, який уміє: самостійно набувати знання та застосувати їх для вирішення різноманітних проблем; працювати з різноманітною інформацією; самостійно формулювати цілі, оцінювати власну діяльність, співпрацювати з іншими учнями та ін.

Виділимо деякі з нагальних проблем сучасної школи:

- низький рівень мотивації учнів;
- інформаційна перевантаженість, як результат зниження пам'яті та концентрації уваги на необхідній інформації;
- дефіцит часу на запам'ятовування необхідного навчального матеріалу;
- зниження якості навчання учнів.

З огляду на ці проблеми, вважаємо основним завданням учителя – застосовувати на уроках ефективні педагогічні методи, які забезпечать творче навчання учнів у активній пізнавальній діяльності; спроможні забезпечити підвищення мотивації та якості знань з певної навчальної дисципліни, а також прискорити процес навчання, формувати універсальні навчальні дії. Одним з таких педагогічних методів може бути метод інтелект-карт.

Однак нині існує проблема, пов'язана з недостатньою методичною розробкою та використанням методу інтелектуальних карт у навчальному процесі. Саме тому, метою даної статті є ознайомлення з методичними та дидактичними особливостями застосування у навчальному процесі методу інтелект-карт.

Зауважимо, що зарубіжні педагоги-дослідники Є.М. Бершадський, С.В. Бехтерєв, Є.П. Боков, А.Ю. Федосов, використавши карти пам'яті Т. Бьюзена, змогли перетворити процес навчання в захоплююче та досить ефективне заняття, підвищуючи при цьому ефективність розумової діяльності учнів.

Відзначимо, що інтелектуальна карта – це спільна робота правої та лівої півкуль мозку, у результаті чого його продуктивність збільшується.

Виділимо основні властивості ментальних карт:

1. Наочність. У інтелектуальних картах інформація подається максимально наочно: за допомогою малюнків, кодування, стрілок та ін..
2. Привабливість. Інтелектуальна карта має виглядати так, щоб було приємно та цікаво працювати.
3. Запам'ятовуваність У процесі побудові інтелектуальних карт використовуються кольори, образи.
4. Своєчасність. Інтелектуальна карта допомагає виявити інформацію, якої бракує для виконання пізнавального завдання.
5. Творчість. Інтелект-карта стимулює творчість, допомагає знайти нестандартні способи розв'язання завдань.
6. Можливість перегляду. Перегляд інтелект-карти через певний час допомагає засвоїти картину в цілому.

Розглянемо загальний алгоритм побудови інтелект-карт.

1 крок. У центрі аркуша необхідно розмістити основну думку (тему уроку, поняття та ін.)

Центральний образ є основною метою створення інтелект-карт та є об'єктом уваги. Важливо, щоб центральний образ інтелектуальних карт був яскравим, для цього необхідно використовувати яскраві образи, кольори та малюнки.

2 крок. Від центрального образу відходять плавні лінії (гілки), що несуть інформацію про центральний образ.

3 крок. Зображуються гілки 2-го рівня, які відходять від головних гілок, їх має бути не більше 5-7. Також від вторинних гілок відходять третинні гілки та ін..

4 крок. Необхідно надати інтелект-карті яскравих фарб та привабливості для цього необхідно використовувати оптимальну кількість кольорів.

5 крок. У процесі оформлення інтелектуальних карт необхідно додати малюнки, символи, які будуть нести інформаційне навантаження, а також асоціюватися з ключовими словами.

6 крок. Якщо в інтелект-карті на різних гілках розміщено взаємозалежну інформацію, то її необхідно з'єднати додатковими стрілками. Використання ключових слів над асоціативними лініями стимулює мозок до нових асоціацій, які супроводжують інтелект-карту, що є продуктивним способом пригадування вивчених понять, створення логічних зв'язків між ними. Пропонуємо також використання графічних образів, що відбивають зміст ключових понять, оскільки вони позитивно впливають на запам'ятовування.

7 крок. Односисловою інформацію можна об'єднати у єдиний блок і сформувати його визначеним кольором, контуром та пронумерувати її.

Розглянемо способи використання інтелект-карт у навчальному процесі:

1. Урок відкриття нових знань, набуття нових умінь та навичок.

Учитель може організувати роботу за інтелект-картами на етапі цілепокладання. Це можна здійснити наступним чином: учні у своїх зошитах фіксують у центрі тему уроку, а потім навколо неї самостійно записують асоціації за цією темою та питання, на яких хочеться знайти відповіді, тобто, записати мету уроку. Потім спільно з учителем вчать обговорювати асоціації та питання з теми уроку, які їх найбільше зацікавили. Учитель коригує відповіді учасників, додає та записує їх у інтелект-карти на дошці.

На етапі вивчення нового матеріалу (визначень, правил, алгоритмів) можна запропонувати учням записати основні теоретичні моменти та базові практичні завдання у вигляді інтелектуальних карт. Таку роботу можна здійснити учням спільно з учителем. Учитель також може організувати пізнавальну роботу учнів з наполовину готовою інтелект-картою.

2. Урок-рефлексія знань.

Розглянемо способи застосування методу інтелектуальних карт на уроках рефлексії знань.

На цьому етапі уроку можна запропонувати учням повторити матеріал, опрацьований на попередніх уроках. Для цього можна запропонувати розв'язати низку пізнавальних завдань. Учитель має добирати такі завдання, у процесі розв'язання яких застосовуватимуться усі нові вивчені формули, правила, алгоритми, способи дій та ін. Такий ряд завдань вчитель може сформувати у вигляді інтелект-карти. Потім учителю слід попросити учнів надати теоретичне обґрунтування розв'язку кожного завдання, щоб відобразити його в інтелектуальній карті, наприклад, навести формулу, яка учнями використовувалася у процесі розв'язання завдань.

Далі необхідно організувати перевірку. Можна запропонувати наступний варіант перевірки отриманої інтелект-карти: учні, спираючись на досвід, записують розв'язок, теоретично його обґрунтовують, спільно обговорюють результат. Такий вид роботи дозволяє повторити і структурувати матеріал, а вчителю виявити пробіли у знаннях учнів.

3. Урок узагальнення та систематизації знань.

Розглянемо способи використання методу інтелект-карт, які можна застосувати на уроках узагальнення та систематизації знань, які дають найбільш загальне уявлення з усієї теми. Роботу з такою інтелект-картою необхідно здійснювати поетапно: навчитися розбирати (самостійно або спільно з учителем) кожну гілку інтелектуальні карти, після чого потрібно уточнити наявність зв'язку між елементами, розташованими на різних гілках інтелектуальних карт. Можна запропонувати учням не лише завдання, але й ряд запитань з теми уроку, відповіді на які учні можуть здійснити, спираючись на дані інтелект-карт. Також на уроці узагальнення та систематизації знань можна організувати спільну діяльність учнів зі складання інтелект-карт з вивченої теми. Можна запропонувати учням індивідуальну роботу зі складання інтелектуальних карт за темою уроку, тим самим учитель зможе ознайомитись з проблемами у знаннях учнів.

4. Урок розвивального контролю.

Уроки такого типу мають проходити у два етапи. На першому уроці проводиться контрольна робота, а на другому етапі – аналіз роботи та

робота над помилками. На першому уроці розвивального контролю, на етапі мотивації учитель може запропонувати інтелектуальну карту, на якій подано критерії оцінки контрольної роботи, а також дана карта може містити різноманітні завдання. Також сама контрольна робота може бути проведена у формі інтелектуальних карт.

На другому уроці розвивального контролю, аналізу та роботи над помилками контрольної роботи, вчитель наголошує на найбільш типових помилках, пропонує учням поділитися на групи за варіантами та спільно зробити роботу над помилками, а також подати правильне розв'язання контрольної роботи у вигляді інтелектуальних карт.

Інтелектуальні карти можна швидко і за всіма правилами створювати за допомогою спеціальних програм. Існує досить різноманітне програмне забезпечення, що дозволяє створювати інтелектуальні карти, воно розміщується на платних та безкоштовних інтернет-сервісах. Приклади таких онлайн-сервісів: Mindomo; MAPMY; Spinscape; Розум42; Текст2; Mind Map; Екпенсо; Bubbl.us; Візуалізація; Глінкр; Mind Meister .

Досвід нашої власної роботи у даному напрямку засвідчує, що проектування і реалізація навчального процесу з систематизації і узагальнення навчального матеріалу на основі методу інтелект-карт формує і розвиває в учнів:

- системне уявлення про зміст навчання;
- уміння виявляти і виділяти суттєві ознаки та характеристики досліджуваних понять;
- уміння виявляти і встановлювати об'єктивні зв'язки між поняттями;
- уміння виявляти спільні властивості, якості, ознаки;
- уміння формулювати висновки;
- уміння закріплювати навички роботи з навчальною інформацією;
- уміння удосконалювати навички спілкування.

Досвід нашої роботи засвідчив ефективність застосування методу інтелект-карт як технології, що забезпечує формування ключових компетенцій в учнів. Використання методу інтелект-карт сприяє модернізації системи підготовки школяра, підвищенню якості навчання, виробленню умінь самостійно здобувати нові знання, реалізації ідеї розвивального та безперервного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мюллер Х. Складання ментальних карт: метод генерації та структурування ідей. М.: Омега-Л, 2007. 126 с.
2. Сазанова Л. А. Ментальные карты как средство обучения в вузе // Перспективы развития информационных технологий. 2016. № 28. С. 118-122.
3. Biuzen, T. (2003). Supermysshlenye (2-e yzd.). Mynsk: Popurry.

ВИХОВАННЯ ДОНОРСЬКОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ: ДОСВІД УЧАСТІ В ПРОЄКТІ «ГОЛОС КРОВІ: МИ – УКРАЇНЦІ!»

У статті висвітлено актуальне питання сьогодення – виховання донорської культури старшокласників. На прикладі проєкту «Голос крові: ми – українці» розкрито змістово-процесуальні особливості виховання донорської культури старшокласників.

Ключові слова: донорська культура, старшокласники, проєкт «Голос крові: ми – українці».

В статье освещен актуальный вопрос – воспитание донорской культуры старшеклассников. На примере проекта «Голос крови: мы – украинцы» раскрыты содержательно-процессуальные особенности воспитания донорской культуры старшеклассников.

Ключевые слова: донорская культура, старшеклассники, проект «Голос крови: мы – украинцы».

The article covers the topical issue of today – upbringing of high school students' donor culture. On the example of the project «Voice of Blood: We are Ukrainians» the content and procedural peculiarities of upbringing of high school students' donor culture are revealed.

Key words: donor culture, high school students, project «Voice of Blood: We are Ukrainians».

Актуальність популяризації донорства крові та її компонентів, безпеки донорів крові, а також виховання донорської культури вже зі шкільного віку обумовлена тими обставинами, що різні види небезпеки для людини в оточуючому нас світі і в повсякденному житті постійно зростає, а відповідно збільшується і кількість постраждалих від них. Умовно ці небезпеки можна класифікувати за трьома основними критеріями: техногенного, соціального і природного характеру. Найнебезпечнішими наслідками небезпечних ситуацій є, безумовно, ті, що завдають шкоди фізичному чи психічному здоров'ю людини.

Із розвитком технічного прогресу та рівнем побутового забезпечення останнім часом зросла і кількість тяжких наслідків небезпечних ситуацій – отримання травм із великою втратою крові, а вчасна і дієва допомога таким постраждалим певною мірою залежить від наявності в державі запасу донорської крові, аналогів якій серед існуючих лікарських засобів, не дивлячись на стрімкий розвиток медичної галузі, на сьогодні не існує. Тому іноді врятувати людину може тільки інша людина – донор, яка має бажання та відповідний рівень здоров'я, аби віддати частину своєї крові.

Донорство крові та її компонентів має загальнодержавне стратегічне значення і залишається однією з найважливіших галузей вітчизняної охорони здоров'я. Від розвитку донорства у країні, наявності й доступності донорської крові, її компонентів та ліків, виготовлених із них, залежить забезпечення якісного, безпечного та ефективного надання трансфузіологічної допомоги населенню. Щодня кров та її компоненти потребують

постраждали від опіків та травм, для проведення складних операцій, під час тяжких пологів, для підтримання життя хворих на гемофілію чи анемію. Кров також життєво необхідна онкологічним хворим для хіміотерапії, а з початку 2020 року, в умовах глобальної пандемії, вкрай важливими стали компоненти крові людей, які перехворіли на COVID-19, оскільки саме на наявних у ній антитілах вітчизняні вчені розраховують створити протівірусну вакцину.

Донорство крові та її компонентів – добровільна справа, високо-свідомий крок, патріотичний обов'язок кожної людини, прояв гуманізму і людяності. Ефективність агітації та пропаганди донорського руху визначається низкою морально-етичних та соціально-психологічних особливостей, рівнем охорони здоров'я, сформованими в певному регіоні чи країні [2].

В Україні кількість донорів зменшується. Більшість із них стає донорами лише раз, коли доводиться рятувати своїх близьких чи рідних. Загалом 70% донорів здають кров лише раз у житті. У світі ж активно пропагують, впроваджують і підтримують регулярне добровільне та безоплатне донорство крові. Такий вид донорства – найбезпечніший ресурс якісної крові. Безоплатні донори мають іншу мотивацію, аніж платні, та ретельніше готуються до здавання крові. 90% людей, які мають право здавати кров, наразі цього не роблять. Рекомендована ВООЗ кількість донорів крові складає 30 на 1 000 населення. Для України це майже 1,4 млн на рік, натомість цей показник на сьогодні у 2,5 рази менший (581 000) [1].

Вже кілька років поспіль м. Суми тримає високе звання «донорської столиці» України. За даними Міністерства охорони здоров'я, у середньому по Україні показник донорів на тисячу населення складає близько 14, всього на минулий рік було зареєстровано близько 558 тис. донорів, з яких лише 46985 є активними і здають кров регулярно, від 3 разів на рік. У розвинених країнах показник донорів на тисячу населення складає до 40. В Америці – доходить до 100. Водночас у Сумах цей показник – 190!

У 2016 році на Сумщині було започатковано обласний соціально-освітній національно-патріотичний проєкт «Голос крові: ми – українці!», термін реалізації якого розрахований до 2021 року. Заходи в межах цього проєкту проводяться щороку, а його головною метою є залучення учнівської молоді до активних форм історико-краєзнавчої, пошуково-дослідницької та волонтерсько-благодійної роботи. Серед основних завдань проєкту – упровадження здорового способу життя та виховання високих моральних якостей громадянина України.

Однією з характерних рис характеру дієздатних громадян, які мають найбільший донорський потенціал, є зацікавленість у матеріальному заохоченні донорства, тоді як моральні фактори, розраховані на емоційне включення, активізацію альтруїзму, особливо для молоді, будуть малоефективними. Тож, можна припустити, що для цієї вікової категорії значущою буде здебільшого інформація про систему заохочення. Таким чином, для залучення до донорства крові дієздатних, здорових, соціально адаптованих благодійних донорів потрібно враховувати різні фактори. Зокрема, інформація про донорство має викликати емоційне бажання потенційних донорів долучитися до благородної справи.

Психологічні особливості молоді: активна соціалізація, «пошук» себе, бажання самовираження, самореалізації, потреба у визнанні, схвалення з боку суспільства, при позитивній підтримці донорського руху громадськістю, може забезпечити підґрунтя для прояву своїх сильних особистісних якостей, допомогти власному самоствердженню. Водночас, для багатьох людей вагомим значення набувають і такі заохочення морального змісту, як сувеніри чи атрибути з донорською символікою, різнопланові проекти, акції та флешмоби, повідомлення про донорів та важливість донорської справи в засобах масової інформації та соціальних мережах тощо. Це важливо не лише для самих донорів, а й для формування небайдужої суспільної думки.

Оскільки шкільна молодь не може бути активними донорами крові чи її компонентів насамперед за віком (мають менше 18 років), підлітки мають можливість долучитися саме до пропаганди донорського руху, яка водночас відіграє і важливу роль у вихованні донорської культури і самих школярів.

Враховуючи особистісні, вікові і інтелектуальні особливості учнівської молоді, її потенційних можливостей, можна констатувати певні психолого-педагогічні умови розвитку особистості підлітка, його обізнаності та ставлення до формування донорської культури, виховання соціально активної позиції, а саме:

- активна життєва позиція, прагнення самопізнання і самовдосконалення, що спонукає до саморозвитку і самореалізації;
- урахування вікових особливостей психічного та фізіологічного розвитку;
- пошук або створення умов для розвитку творчого потенціалу молоді;
- організація просвітницької діяльності щодо формування донорської культури учнівської молоді, дотримання здоров'язберігаючих принципів;
- виховання високоморальних цінностей, поваги до донорів;
- розробка власних алгоритмів роботи над медійними проектами та створення просвітницьких матеріалів про донорський рух і роль донорства крові у життєво необхідних умовах.

У 2019 році Сумським обласним центром служби крові разом із ОЦПО та РТМ, за підтримки фармацевтичної компанії Biorpharma, було ініційовано творчий конкурс для учнівської молоді «Червона лінія порятунку», до якого долучилося майже 5000 школярів та студентів з усієї області. Саме з участі в цьому конкурсі розпочався творчий шлях юних пропагандистів донорського руху – колективу соціальної медіапросвіти Великописарівської спеціалізованої школи I-III ступенів імені Героя Радянського Союзу І.М. Середи, коли Єлизавета Шевцова, учениця 10 класу, стала володаркою Гран-прі в номінації «літературний твір», а учасники відеозверення – призерами. Участь у цьому конкурсі стала початком упровадження педагогічного підходу до формування донорської культури серед учнівської молоді, коли на базі Великописарівської спеціалізованої школи було створено різновіковий творчий колектив соціальної медіапросвіти.

Найдієвішими груповими формами виховання донорської культури стали учнівські медійні відеопроєкти («Гімн на честь донора», «Козацька кров – цілюща сила», «Супер-герої серед нас», «Бути донором – круто», «Суми-донорська столиця», «До Дня серця», «День вишиванки», «Донори

проти COVID-19», «Донори – янголи-охоронці» та ін.) флешмоби від СОЦСК («Весняний карантейбл», «Мої мрії»), прес-конференції (До Дня Донора – 2019 (Конгрес-центр СумДУ), «Голос крові: ми – українці» (м. Поронін, Польша)), форуми («Позашкільна освіта», Суми – 2019), творчі майстер-класи (виготовлення сувенірів для донорів та СОЦСК, заводу Biorpharma), волонтерська діяльність (залучення членів родини та знайомих до благодійної донації), участь у конкурсах («Червона лінія порятунку», «Бути донором – круто» та ін) тощо.

У процесі формування донорської культури серед учнів Великописарівської спеціалізованої школи було визначено кілька здоров'язберігаючих детермінанти, які основною мірою забезпечать готовність повнолітньої особистості до донорської справи. Упровадження цих чинників цілком залежать від особистості і, за бажання, можуть вдосконалюватися протягом життя. І, якщо біологічну (наприклад, генетичну) спадковість оминати не можна, то фізичне зовнішнє чи соціальне середовище, у якому перебуває підліток (умови життя, суспільне оточення, дотримання правил безпеки життєдіяльності тощо), емоційний стан, його індивідуальний, здоровий спосіб життя (відсутність шкідливих звичок, здорове харчування, дотримання режиму дня і особистої гігієни, заняття спортом, умови праці чи відпочинку) цілком залежать від усвідомлення кожного важливості донорства і психологічної готовності до цієї справи.

У вихованні донорської культури колективом соціальної медіапросвіти Великописарівської спеціалізованої школи упроваджуються такі методи формування свідомості, як застосування інформаційно-комунікативних технологій, обговорення між підлітками, бесіди, метод доручення і прикладу, екскурсії до СОЦСК, зустріч з донорами, просвітницька діяльність тощо.

Виховання донорської культури серед підлітків залишається недослідженим і маловпровадженим напрямом формування культури здорової і соціально небайдужої особистості, що поєднує у собі відповідальне ставлення як до власного здоров'я, потреби активації власних життєвих ресурсів так і до важливої справи порятунку людей, чиє здоров'я і життя прямо залежать від наявності безпечної, високоякісної донорської крові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Донорство крові та її компонентів. Центр громадського здоров'я МОЗ України. <https://phc.org.ua/promociya-zdorovya/donorstvo-krovi-ta-ii-komponentiv>
2. Лаврова В.А. Совершенствование агитации и пропаганды донорства крови и ее компонентов с учетом психологических особенностей донорства крови: автореф. дис. ... канд. мед. наук. – Санкт-Петербург, 2009

Єфремова Галина
(Суми, Україна)

ШКІЛЬНИЙ БУЛІНГ: ЧИННИКИ, ВИДИ, НАСЛІДКИ

У статті розглянуто чинники насильницької поведінки у дітей шкільного віку. Автор розглядає різноманітність проявів жорстокої поведінки у дитячому середовищі.

Ключові слова: агресія, насильство, особистість, сімейні цінності, девіантна поведінка, освітнє середовище.

В статье рассмотрены факторы насильственного поведения у детей школьного возраста. Автор рассматривает разнообразие проявлений жестокого поведения в детской среде.

Ключевые слова: *агрессия, насилие, личность, семейные ценности, девиантное поведение, образовательная среда.*

The article examines the factors of violent behavior of schoolchildren. The author considers the variety of manifestations of child abuse.

Key words: *aggression, violence, personality, family values, deviant behavior, educational environment.*

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що в сучасних освітніх закладах спостерігається зростання кількості випадків свідомого жорстокого ставлення з боку старших і сильніших учнів до менших і слабших членів шкільного колективу. Зовнішніми джерелами насильства для дітей часто стають дорослі (батьки, родичі, сусіди, випадкові знайомі), які мають психо-соціальні проблеми. Тому одним із першочергових завдань педагогічної науки є пошук дієвих засобів і методів його профілактики й корекції з метою попередження й послаблення впливу на освітнє середовище.

Проведений нами аналіз показує, що науковці (Р. Берон, Р. Грановська, К. Коруба, Д. Ольвеус, Р. Річардсон, Е. Чемеровська-Коруба та ін.) виділяють такі провідні чинники, що сприяють виникненню насильницької поведінки у дітей шкільного віку: характеристики спрямованості та самосвідомості особистості (низький рівень сформованості моральних уявлень, неадекватні самооцінка і рівень домагань), індивідуально-психологічні (емоційна нестабільність, високий рівень особистісної тривожності, низький рівень розвитку інтелекту, несформованість навичок самоконтролю поведінки та функцій прогнозування її наслідків) та соціально-психологічні (статус у колективі однолітків, низький рівень соціальної адаптації, несприятливий емоційний мікроклімат в сім'ї, характер і система виховання). Розглянемо їх більш детально.

Індивідуально-психологічні особливості залежать від мотивів діяльності, рівня сформованості здібностей, особливостей темпераменту і характеру. Отже, існують передумови для виникнення і розвитку шкільного насильства, зосереджені у стійких рисах характеру і схильностях людей. Схильність до насильства може обумовлюватися психологічними проблемами, які переживає людина, кризовими періодами онтогенезу, кризовими ситуаціями повсякденного життя.

Є періоди вираженої агресивності дитини, що порушують її гармонійні відносини з оточенням, що в основному співпадають з моментами її найбільшої емоційної лабільності, з переживанням вікових афективних і особистісних криз. Схильність до шкільного насильства певною мірою залежить від агресивності особистості. Це індивідуально-психологічна риса, що виявляється у готовності до агресії. Тобто, це готовність до агресивних дій щодо іншого і щодо себе.

У свою чергу, шкільне насильство може бути інструментом, за допомогою якого реалізуються різноманітні механізми психологічного захисту. Із захисних реакцій, що трапляються у дітей найтипівішими є:

пасивний протест, опозиція, імітація, емансипація, компенсація й ізоляція. Насильство може бути актуальним для всіх захисних реакцій, крім пасивного протесту. Коротко зазначимо, як проявляється насильство в рамках кожної захисної реакції.

Опозиція – форма активного протесту проти норм і вимог дорослих. Виявлятися вона може як фізичними, так і словесними поведінковими реакціями. *Імітація* – це реакція, що виявляється у намаганні в усьому наслідувати певну особу. Дитина поширює позитивну реакцію на всі риси цієї людини: і хороші, і погані. *Емансипація* – це боротьба дітей за самоствердження, свободу. У більшості випадків дитина проектує на себе способи поведінки і риси характеру дорослих. *Компенсація* – це реакція, за допомогою якої дитина намагається заповнити і пояснити собі слабкість і невдачі в одній галузі досягненнями в іншій. Діти, які вдаються до компенсації, спочатку самі страждають від знущань. Разом з образливими прізвиськами через генералізацію дитячого порівняння цим дітям приписують багато інших негативних рис. Як результат інтеріоризації гнітючих зовнішніх оцінок у них поступово формується загальне негативне ставлення до себе, а отже назріває душевний конфлікт. *Ізоляція* – вид захисту, коли, взявши іграшку, дитина «дозволяє» їй робити те, чого самій не можна: бути жорстокою, висміювати інших тощо. Зазвичай жорстокість проявляється в тих дітей, у яких не вироблена здатність до емпатії, а замість неї бачимо емоційну холодність або пасивність, навіюваність і конформність.

Індивідуально-психологічні чинники, на нашу думку, слід розглядати як потенційні, які втілюються під впливом певних соціально-педагогічних факторів. Аналізуючи групу соціально-психологічних чинників, з'ясовуємо, що, за даними наукових досліджень, схильність до насильства залежить від того, в якій сім'ї виховувалася дитина. У результаті досліджень виявлено певну закономірність: будь-який акт агресії може провокувати агресію і надалі. Чим частіше батьки лаються та б'ються один з одним, тим більша ймовірність, що вони б'ють своїх дітей. Крім того, агресивні батьки «передають» свою агресивність дітям, і це впливає на їх схильність до насильства. Як уже зазначалося раніше, можливі помилки сімейного виховання, які, на наш погляд, прямо впливають на закріплення насилля: дефіцит позитивного спілкування батьків із дітьми; відсутність у дорослих власних моральних установок; порушення організації життя в сім'ї (заважає формуванню в дитини моральних звичок); незнання і нерозуміння внутрішнього світу дитини; недобррозичливе, грубе ставлення дорослого до дитини.

Достатньо сильно на дітей впливають *засоби масової інформації*. За даними статистичних досліджень доведено, що в найпопулярніших телевізійних програмах на кожну інформаційну годину припадає в середньому біля дев'яти актів фізичної і восьми актів вербальної агресії. Але думка про те, що перегляд жорстоких програм призводить до підвищеної агресивності і зрештою провокує агресивні дії, у світовій психології не є загально визнаною. Зокрема, прихильники еволюційно-генетичного підходу (К. Лоренц) вважають, що перегляд агресивних сюжетів стимулює катарсис. Зазначимо, що ЗМІ демонструють моделі агресивної поведінки як своєїрідної

норми, як засіб досягнення мети.

Засвоєння агресивної поведінки підкріплюється пропагандою насилля, що спотворює систему духовних цінностей (культ сили, прагнення до влади), породжує відповідні соціальні установки (уявлення про те, що світ жорстокий і повний насилля тощо). У впливі екранного насилля виокремлюють такі складові:

1. Людина, яка споглядає насильство, навчається вербальних і фізичних агресивних реакцій, які раніше не були їй притаманні та за допомогою яких може завдати шкоди оточенню.
2. У глядача знижується контроль над агресивною поведінкою.
3. Постійне спостереження сцен насильства сприяє поступовій втраті емоційного сприйняття чужого болю, робить людину байдужою.
4. Насильство на екрані активізує агресивні думки і бажання вороже діяти.
5. «Кодування» побаченого. Діти формують агресивні сценарії, бо вважають спостережувану агресію «правильною» поведінкою.
6. Постійне спостереження агресії може змінити індивідуальний образ світу. Збільшується очікування насильства, навколишній світ сприймається як ворожо налаштований до людини, загострюється відчуття загрози.

Отже, ми вважаємо, що екранне насильство провокує агресивну поведінку, знижує контроль над агресивними реакціями, призводить до емоційної нечуйності, формує спотворену картину світу.

Комп'ютерні ігри, що містять сцени насильства та жорстокості, формують у свідомості дітей чіткі еталони та алгоритми вчинення насильницьких дій. До таких ігор належать так звані «стрілялки», «бродилки», «літалки» та «перегони». Дитина, яка сприймає віртуальний світ як реальний і не має необхідного життєвого досвіду, отримує хибну, дезорієнтуючу інформацію щодо підступності та жорстокості життя, необхідності перманентно застосовувати насильство для вирішення життєвих питань, спрощеності та цинічності стосунків між людьми. У неї культивуються тваринні інстинкти, її духовний розвиток гальмується, вона озлоблюється на оточуючий світ. Рівень агресивності такої дитини зростає.

У науковому обігу виділяють наступні види та форми насильства, які найчастіше трапляються в школі:

- *фізичне насильство*: б'ють, копають, плюють, штовхають, смикають, відбирають гроші, підставляють ногу, забирають речі, нищать чужі речі. Фізичне насильство може застосовуватися безпосередньо (людина сама це робить) або опосередковано (намовляє інших);
- *словесне й безсловесне насильство*: докучання, передражнювання, глузування, висміювання, ображення, осоромлення, зачіпання, погрожування, розповсюдження пліток і наклепів (особисто чи в Інтернеті), демонстрування непристойних жестів.

Останнім часом увагу дослідників привертає нова форма третирування:

- *«кібертретирування»* (cyberbullying). Під ним розуміють форму поведінки, яка полягає у розсиланні повідомлень агресивного та образливого характеру з використанням нових інформаційних та комунікаційних технологій (Інтернет, мобільний телефон).

У цілому ж умовна класифікаційна система розрізнення видів шкільного насильства є результатом скрупульозного вивчення практичними психо-

логами та педагогами матеріалів опитувань та глибинних інтерв'ю з багатьма суб'єктами системи загальної середньої освіти:

1. За суб'єктивним складом булінг («bully») - означає агресивну поведінку однієї людини, яка має вищий статус, відносно іншої людини, яка має нижчий статус, з метою заподіяти їй моральну або фізичну шкоду, принизити її і в такий спосіб утвердити свою владу) поділяється на одноосібний та колективний (мобінг).
2. За способом вчинення булінг поділяють на прямий та непрямий. Як зазначає швейцарський дослідник А. Гуггенбюль, пряме (контактне, безпосередньо застосоване до жертви) фізичне й вербальне насильство набагато частіше використовують хлопці, у той час як непрямий булінг, а саме – соціальна депривація, плітки та змови є улюбленими методами дівчат.
3. За критерієм мети й змісту шкільне насильство умовно поділяється на простий булінг та хейзинг – сучасний еквівалент ритуалу ініціації, який існує переважно в закритих інтернатних закладах освіти.
4. Нарешті, за характером вчинюваних дій булінг поділяється на фізичний, психічний, сексуальний та економічний. Ця класифікація не передбачає вичерпного переліку, а лише наводить найхарактерніші види насильства, виявлені шкільними психологами та педагогами, а також батьками жертв і дослідниками проблем системи освіти.

Отже, шкільне насильство завдає дитині тяжких травм, які мають згубні наслідки для її подальшого фізичного та психічного здоров'я.

По-перше, тривалі шкільні глузування позначаються на «Я-образі» дитини. Знижується самооцінка, учень почувається зацькованим. Жертва насилля може уникати стосунків з іншими людьми, або, навпаки, інші уникатимуть дружби із нею, оскільки бояться самі стати жертвами. Така дитина надалі може жити за сценарієм «невдахи».

По-друге, роль жертви є причиною низького статусу в групі, проблем у навчанні та поведінці. У таких дітей високий ризик розвитку нервово-психічних і поведінкових розладів. Для жертв шкільного насильства характерні невротичні розлади, депресія, порушення сну й апетиту.

По-третє, шкільне насильство викликає порушення в розвитку індивідуальності. Тривалий стрес породжує почуття безнадійності й безвихідності, що є сприятливим ґрунтом для виникнення думок про суїцид.

Таким чином, причини шкільного булінгу надзвичайно складні і різноманітні, вони не є ізольованими одна від одної. Між ними існує зв'язок, як між соціальним і біологічним, успадкованим і набутим, фізіологічним і психічним, індивідуальним і суспільним. Тому і дослідження феномену шкільного насильства, причин, що його породжують, має бути комплексним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єфремова Г.Л. Профілактика насильства в сім'ї та попередження дитячої жорстокості в освітньому середовищі: Навчально-методичний посібник / Г.Л. Єфремова. – Суми: НВВ СОІППО, 2017. - 200 с.
2. Зиновьева Н. О. Психология и психотерапия насилия. Ребёнок в кризисной ситуации / Н. О. Зиновьева, Н. Ф. Михайлова – СПб., 2003. – 248 с.

ГРА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

У статті розглянуто питання доцільності використання навчальної гри в освітньому процесі початкової школи. Визначено форми, цілі, ознаки, методичні принципи навчальних ігор. З'ясовано роль учителя в організації навчальної гри. Установлено важливість створення позитивної атмосфери в учнівському колективі під час проведення гри.

Ключові слова: гра, ігрова діяльність, початкова школа.

В статье рассмотрен вопрос целесообразности использования обучающей игры в образовательном процессе начальной школы. Определены формы, цели, признаки, методические принципы обучающих игр. Установлена роль учителя в организации игры. Выявлена важность создания позитивной атмосферы в детском коллективе во время проведения игр.

Ключевые слова: игра, игровая деятельность, начальная школа.

The article considers the issue of the expediency of using educational games in the educational process of the primary school. Forms, goals, signs, methodological principles of educational games are determined. The role of the teacher in the organization of the game has been established. The importance of creating a positive atmosphere in the children's team during the games is revealed.

Key words: play, play activity, primary school.

Зміни, що наразі відбуваються у нашій державі, зумовлюють і нові тенденції у процесах реформування системи освіти. Нова Українська школа – це ключова реформа в освітянській галузі, метою якої є створення школи, в якій буде «хотіти» навчатись і яка даватиме учням не лише знання, а й уміння застосовувати їх у житті (компетентності). Сучасний глобалізований світ потребує креативних, критично мислячих людей, що здатні до вирішення складних суспільно-політичних, моральних та економічних завдань. Це зумовлює відповідальне та творче відношення до професійної діяльності вчителя початкових класів, який має «пробуджувати» у школярів пізнавальний інтерес, створювати умови для розвитку індивідуальних якостей, нахилів, здібностей, творчого пошуку.

В даному контексті, важливе місце серед ефективних засобів навчання дітей початкової школи продовжує займати гра – творча, самостійна діяльність, що заповнює вільний час дитини. В психолого-педагогічній літературі зустрічаємо думку, з якою повністю погоджуємось, що за своїм змістом гра для дітей наближається до праці дорослих. Застосування навчальних ігор у початкових класах дає змогу легко привертати увагу і тривалий час підтримувати у дітей інтерес до навчального матеріалу, на якому у звичайних умовах, зосередити увагу не завжди виходить. Якщо вчителю вдалось «зачепити» цікавою грою, то дуже швидко учня починає цікавити і сам навчальний матеріал, пов'язаний із нею; у нього виникає потреба вивчити, зрозуміти, запам'ятати.

Науковці (М. Бакіна, К. Дубач, І. Каташинська, А. Радченко та ін.) стверджують, що ігрові форми навчання сприяють використанню різних способів мотивації, серед яких:

- мотиви спілкування: учні, розв'язуючи разом ігрове завдання, вчаться спілкуватися між собою, дослуховуватись до думок інших дітей, враховувати їх, напрацьовувати спільне рішення; командні емоційні переживання під час гри сприяють зміцненню міжособистих взаємин;
- моральні мотиви: у грі кожен має виявити себе, свої знання, уміння, характер, своє ставлення до діяльності;
- пізнавальні мотиви: кожна гра має близький результат (закінчення гри), що стимулює учня до досягнення мети і перемоги, й усвідомлення шляху досягнення; у грі – команди чи окремі учні – рівні, є тільки гравці [1], [2], [3], [5].

Зазначимо, що не завжди ігрова діяльність може бути ефективною. Лише дидактично доцільне її використання та методично виправдана організація дають змогу вважати навчальну гру ефективним засобом навчання. Кожний вид ігрової діяльності, що проводиться на уроці, повинен відповідати певним дидактичним і методичним принципам, а саме: доступність; новизна; поступове зростання складності; урахування індивідуальних і вікових особливостей учнів; зв'язок ігрової діяльності з іншими формами роботи на уроці [4, с. 8, 9].

Навчальна гра на уроці – це не самоціль, а засіб навчання і виховання. А тому найсуттєвішими є вирішення таких питань; визначити місце ігор та ігрових ситуацій у системі інших видів діяльності на уроці; доцільність використання їх на різних етапах вивчення різноманітного за характером навчального матеріалу; розробка методики проведення ігор із урахуванням мети уроку та рівня підготовленості учнів; вимоги до змісту ігрової діяльності у контексті розвивального навчання; передбачення способів стимулювання учнів, заохочення у процесі гри тих, хто найбільше відзначився, а також для підбадьорення тих, хто відстає.

Навчальні ігри, на відміну від розважальних, мають певні істотні ознаки і свою стійку структуру, до якої входять такі компоненти: ігрова задумка; правила гри; безпосередньо ігрові дії; дидактичні завдання; обладнання гри; результат гри [4, с. 9].

У методичній літературі зустрічаються описи дидактичних, комп'ютерних, сюжетно-рольових, пізнавальних, рухливих ігор тощо. Застосування різноманітних ігрових форм у якості засобу розвитку молодшого школяра, дає змогу поліпшити взаємини у зв'язках «учитель – учень», «учень – учень», «учень – оточення», сприяє реалізації на практиці особистісно-орієнтованого підходу в освітньому процесі, налагодженню суб'єкт-суб'єктних взаємин між педагогом і дітьми.

Особливо важливе місце займає дидактична гра та ігрові прийоми під час навчання першокласників, адже становлення і розвиток їх навчальної діяльності відбувається у період ще слабких довільних процесів: уваги, сприймання, пам'яті. Саме гра, запобігаючи психічному перевантаженню дитини, допомагає реалізувати навчальну мету значно швидше й міцніше, ніж будь-який інший педагогічний засіб. Своєрідність дидактичної гри на певних етапах уроку залежить від рівня знань, умінь та навичок учнів, від

складності дидактичних завдань, що постають перед ними [2].

На сьогодні з'явилися і все активніше використовуються у навчанні комп'ютерні ігри. Комп'ютерні ігри мають свої переваги, а саме: наочно демонструють рольові способи вирішення ігрових завдань, приміром, у динаміці подають результати спільних дій та спілкування персонажів. Проте, не варто забувати, що всі комп'ютерні програми для дітей повинні нести «позитив», ні в якому разі не повинні бути агресивними та жорстокими.

Через сюжетно-рольову гру, що передбачає перевтілення, учні мають можливість ідентифікувати себе з будь-яким героєм, «приміряти на себе» різні характери, манери поведінки, пережити безліч ситуацій. Це збагачує не лише естетичний досвід, а робить особистість більш гармонійною, духовно досконалішою. Те, що у звичній, не ігровій ситуації для дитини – нудне, неприємне, втомливе, у грі – завдяки її емоційній привабливості – долається успішно і легко.

Не менш важливе значення мають рухливі ігри. Рухливі ігри – «найкращі ліки» для дітей від гіподинамії. Характерною рисою рухливих ігор є не тільки багатство і різноманітність рухів, але й свобода їх застосування в різних ігрових ситуаціях, що створює більші можливості для проявлення ініціативи і творчості. Рухливі ігри мають яскраво виражений емоціональний характер. Граючись дитина відчуває радість від фізичного і розумового напруження, необхідного для досягнення цілі. Величезне значення мають рухливі ігри в моральному вихованні. Вони розвивають почуття товариської солідарності, взаємодопомоги, відповідальності за дії друга.

На думку Ж. Твердохліб, та Л. Погребенник рухливі ігри мають: оздоровче значення (сприяють гармонійному розвитку форм і функцій організму школяра; формують правильну поставу; загартовують організм; підвищують працездатність; зміцнюють здоров'я); освітнє значення ігор (формують рухові вміння і навички з бігу, стрибків, метання; розвивають фізичні якості: швидкість, силу, спритність, гнучкість і витривалість; формують основи знань з фізичної культури і спорту, валеології, народознавства, історії рідного краю та ін.); виховне значення (виховують моральні та вольові якості учнів; виховують любов до рідного краю, звичаїв і традицій українського народу; виховують любов до щоденних і систематичних занять фізичними вправами) [7, с. 6, 7].

Відмітимо, що розумно організована гра є дійовим методом формування таких рис особистості, як дисциплінованість, кмітливість, сміливість, витривалість, винахідливість, спритність, рішучість, наполегливість, організованість, стриманість. Крім того гра вчить напружувати зусилля, керувати собою, бути точним, діяти в колективі. Ігри, що відображають працю дорослих, сприяють трудовому вихованню учнів.

Спирання на гру, ігрову діяльність, ігрові форми – це важливий шлях залучення дітей до роботи без перевантаження. Процес гри дає можливість багатогранного розкриття особистостей, її здібностей. Вона дуже згуртовує учнів. У дітей виникає бажання вчитись, уміння вчитись, здатність мобілізуватися, готовність протягом усього уроку активно працювати разом з товаришами. Виникає можливість побачити себе очима інших учнів, підпорядкувати свої дії інтересам колективу і підтримувати доброзичливе спілкування з однокласниками. Допомагаючи одне одному, враховуючи

інтереси інших, діти вчаться стримувати свої бажання. З почуттям відповідальності загартується воля і характер, бо гра вимагає підтримки, вміння орієнтуватися і знаходити правильне рішення.

Позитивний настрій у класі під час проведення ігор створюється за рахунок атмосфери довіри, відчуття приналежності до спільноти, участі у прийнятті рішень, доброти та заохочення з боку однолітків, вільного від критики ставлення педагога, очікування конкретних результатів, справедливості та неупередженості. Важливе значення для успішного здійснення навчально-ігрового процесу має особливий стиль взаємодії між дітьми та вчителем, емоційний підйом, мажорність тону педагога – організатора цього дійства, його залученість у гру [5].

Отже, впровадження ігрових технологій є ефективним засобом розвитку молодшого школяра, що стає можливим завдяки вмілому поєднанню традиційних форм організації навчання із ігровими технологіями. Завдяки ігровим технологіям у учнівському колективі створюється сприятливий психологічний клімат, активізується навчальна діяльність школярів, підтримується інтерес до навчання. Емоційна забарвленість гри допомагає школярам легше пережити невдачі та подолати труднощі під час навчання. Ігрові технології навчання сприяють розвитку у молодших школярів самостійності, творчості, винахідливості, кмітливості, відповідальності, цілеспрямованості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакіна М. Сучасні діти, сучасні ігри. Початкова школа. 2015. № 4. С.5.
2. Дубач К. Місце рольової гри в навчально-виховному процесі. Нова педагогічна думка. 2003. № 1–2 .С.12–13.
3. Каташинська І. Концепція гри у педагогічній системі Ф. Фебеля. Рідна школа, 2006. № 8.С. 62 – 64.
4. Навчальна гра як засіб розвитку дитячих інтересів. URL: <https://zosh5.org.ua/sites/default/files/gra.pdf>
5. Радченко А. Ігрові методи та прийоми. Відкритий урок. 2012. № 10. С. 47–49.
6. Самсоненко Л. Мотивація навчання. Початкова школа. 2015. № 6. С. 56–58.
7. Твердохліб Ж.О., Погребенник Л.І. Рухливі ігри для сучасної школи: Методичні матеріали. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 62 с.

Кириченко Олена
(Суми, Україна)

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЯК ОСНОВА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкрито проблему використання компетентнісного підходу та теоретичні аспекти проблеми формування життєвої компетентності здобувачів освіти.

Ключові слова: компетентність, життєва компетентність, формування життєвої компетентності.

В статье раскрыто проблему использования компетентностного подхода и теоретические аспекты проблемы формирования жизненной компетентности соискателей образования.

Ключевые слова: компетентность, жизненная компетентность, формирование жизненной компетентности.

The article reveals the problem of using the competence approach and theoretical aspects of the problem of forming students' life competence.

Key words: competence, life competence, formation of life competence.

Світові тенденції розвитку освіти характеризуються переходом від репродуктивної моделі закладу освіти до розвиваючої, конструктивної моделі, орієнтованої на результат. Оновлюється функція закладів освіти як організатора освітнього середовища для розвитку особистості, що зорієнтована на формування життєвої компетентності випускників та розвиток соціально значимих якостей особистості. Проблема формування життєвої компетентності здобувачів освіти визначається як провідна у процесі формування підростаючого покоління та підготовці здобувачів освіти до життя і діяльності в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що життєва компетентність – поняття не нове. Певний інтерес становить розгляд проблем ключової компетентності з позицій культурно-історичної теорії вищих психічних функцій визначеними Л. С. Виготським.

За цією теорією, інтелектуальний розвиток індивіда відбувається завдяки оволодінню ним значеннями слів і візуальною символікою, а також процесуально-діяльнісним підходом (С. Л. Рубінштейн, А. В. Брушлинський, Л. А. Венгер), в якому ключовим поняттям є «мислення-здатність», тобто сутністю інтелектуального виховання має бути формування в індивіда здатності розуміти й генерувати нові думки. Досить новим є поняття рефлексивної компетентності, яке визначається в дослідженнях О. А. Поліщук.

Вагомим чинником формування життєвої компетентності є діяльність здобувача освіти. За умови конструювання цієї діяльності інтенсивно формується теоретичне мислення, що відтворює зміст різноманітних форм суспільної свідомості, вихованості здобувачів освіти. Психологічні та виховні аспекти усвідомлення учнями суспільного і особистісного змісту навчання, значимості оволодіння загальноосвітніми знаннями, становлення ієрархії інтересів і потреб школярів досліджені М.І. Алексєєвою, Л.І. Божович, М.Ф. Добриніним, О.Є. Лебедєвим, О.М. Леонтьєвим.

Компетентність – це здатність приймати рішення й нести відповідальність за їх реалізацію у різних галузях людської діяльності [1, с. 1028]. Під компетентністю розуміємо інтегровану характеристику якостей особистості людини, сукупність фізичних та інтелектуальних якостей людини і властивостей, необхідних для самостійного й ефективного виходу з різних життєвих ситуацій, щоб створити кращі умови для себе в конструктивній взаємодії з іншими.

Складна компетентність, що формує поняття життєвої компетентності, – це професійні навички, освіченість, ініціативність, громадянськість, патріотизм, почуття власної гідності, впевненість у собі, відповідальність за прийняті рішення, повага до думки інших людей, правові навички, навички поведінки, безпеки, досвід самореалізації, саморозвитку, адаптованість у сучасному світі.

Саме тому метою освіти у сучасному закладі є формування та розвиток особистості здобувачів освіти, їх здібностей і талантів. У контексті освітнього сьогодення ця мета може реалізуватися як підготовка здобувачів освіти до життя, розвиток їх інтелектуальних здібностей, опанування знань, актуалізація вмінь, необхідних у житті – уміння спілкуватись з іншими людьми, уміння опрацьовувати інформацію, гнучко реагувати на зміни в житті [1, с. 1040].

У системі загальної середньої освіти основними групами компетентностей, яких потребує сучасне життя, є: соціальні; полікультурні; комунікативні; інформаційні; саморозвитку та самоосвіти; компетентності, що реалізуються у прагненні і здатності до раціональної, продуктивної, творчої діяльності. Формування життєвої компетентності в закладі загальної середньої освіти є складним процесом, у результаті якого випускник здобуває якості, необхідні йому для життєдіяльності в суспільстві, оволодіває соціальною діяльністю, комунікативними вміннями [2, с. 65].

Розглядаючи компетентність, важливо враховувати не тільки те, що знає людина і якими методами вона користується, але й те, що керує її діями, які погляди вона поділяє, як вона реагує в різних ситуаціях. Прояв компетентності можна оцінити тільки на основі сформованої в людини сукупності умінь та її поведінкових реакцій. Аналіз зазначених положень дає змогу висловити думку про те, що некомпетентність може служити критерієм девіантного розвитку людини. Розвиток будь-якого суспільства залежить від того, як воно розуміє мету, завдання і зміст освіти, які напрями розвитку вважає пріоритетними.

У структурі життєвої компетентності виділяють п'ять підсистем, які, в свою чергу, мають власні компоненти і підкомпоненти:

- знання: науково-теоретичні (про світ, закони життя, про себе), практичні (життєва мудрість, знання норм поведінки);
- уміння і навички: практичне застосування знань та норми поведінки;
- життєтворчі здібності: аналітичні; прогностичні, поведінкові;
- життєвий досвід: індивідуальний (усвідомлений, неусвідомлений), досвід інших людей (творче використання, наслідування);
- життєві досягнення: особисте щастя, соціальний статус, самореалізація.

Структура життєвої компетентності пов'язана з її функціями:

- захисна – розвинена життєва компетентність захищає від життєвих ризиків і невдач (попереджає негативні події, допомагає пережити їх в разі настання), дає змогу адаптуватися до соціального середовища, складної ситуації життя;
- життєпізнання і самопізнання – змістом життєвої компетентності є осмислення свого призначення, своєї долі, життєвих цілей, сенсу життя. До цього необхідно додати, що розвинена життєва компетентність дає особистості змогу «активно формувати уявлення про своє життя, життєдіяльність, особисту життєву перспективу, адекватно сприймати життєві події, застосовувати пізнане», є запорукою адекватного розуміння особистістю своєї життєвої ситуації і життєвих проблем, оцінювання власних якостей і ресурсів;

- життєвого передбачення – розвинена життєва компетентність дає особистості змогу ефективно «застосовувати пізнане у прогнозуванні» свого життя, передбачати альтернативні цілі і засоби власної життєдіяльності, «діяти та приймати життєві рішення з відповідним часово-просторовим випередженням відносно очікуваних, майбутніх життєвих подій, у такому разі очікувані життєві події, їх настання можуть залежати від самої особистості»;
- життєвого самовизначення – розвинена життєва компетентність забезпечує оптимальні умови самовизначення, визначення особистістю власного життєвого шляху, життєвих цілей, завдань, конкретних шляхів і засобів їх досягнення;
- самореалізації – життєва компетентність створює необхідну психологічну умову повноти самореалізації особистості і досягнення нею вершин свого самоздійснення, активної участі у житті суспільства;
- організації і вдосконалення життєдіяльності – життєва компетентність сприяє організації особистістю власного життя та його ресурсів відповідно до вимог життєвого проекту, об'єктивних вимог середовища до людини, самовдосконаленню, розвитку та корекції особистісних якостей [2, с. 63-68].

Швидкозмінне життя вимагає від особистості постійного вирішення проблем, самоосвіти, самовдосконалення. Тому, постає проблема відходу від вивчення навчальних предметів заради них самих. Важливо навчити здобувачів освіти переносити засоби вирішення навчальних ситуацій на життєві, використовуючи при цьому універсальні навички моделювання, аналізу, синтезу, узагальнення. Потребують уточнення зміст навчання, методів викладання, вибору стратегії закладу освіти. Зміст освіти має бути осучаснений таким чином, щоб здобувачі освіти могли швидко адаптуватися у самостійному житті, цілеспрямовано використовувати свій потенціал як для самореалізації у професійному й особистісному плані, так і в інтересах суспільства, держави. Виходячи зі сказаного, необхідно наблизити зміст навчання до змісту життя. Спрямувати навчання на пояснення життєвих ситуацій і підготовку компетентної особистості.

Усі складові життєвої компетентності перебувають у постійному русі, якісно та кількісно змінюючись, свідчать про її удосконалення, збагачення, прогрес або ж руйнування, деградацію та регрес. Отже, життєва компетентність змінюється, набуваючи позитивних або негативних рис. Її формування залежить від зовнішніх і внутрішніх чинників впливу, а значить вона носить індивідуальний характер. Зрештою, життєва компетентність – це багаторівнева категорія, яка формується протягом усієї діяльності особистості, починаючи з сім'ї, взаємовідносин з тими людьми, що знаходяться поруч, проходить етапи соціалізації, набуває життєвого досвіду, освоює ціннісні орієнтири, професійні навички, за допомогою навчання та виховання, а також професійної діяльності, постійно змінюючи рівень свого розвитку. Показником високого рівня сформованості життєвої компетентності особистості є уміння активно використовувати набуті знання та досвід та адекватно реагувати на стрімкі зміни, що відбуваються.

Освітній процес має лише тоді реальну силу, коли він ґрунтується на вірі в дитину. Кожна дитина приходить до школи зі своїми інтересами,

поглядами, проблемами, індивідуальними здібностями. І тільки від учителя та педколективу залежить, чи зможуть вони максимально розкрити потенційні можливості дитини, стимулювати її до особистісно-розвивальної творчості. В основу своєї роботи вчитель має покласти любов і повагу до дитини, опору на її сили, внутрішній потенціал [3, с. 112].

Педагогічний колектив має спрямувати свої зусилля на створення якісного освітнього середовища для навчання і виховання здобувачів освіти, використання сучасних педагогічних, інформаційних технологій із урахуванням індивідуальних здібностей дитини, оволодіння новітніми технологіями навчання й виховання на основі здійснення моніторингу своєї діяльності, запровадження ефективного педагогічного досвіду, залучення школярів до активної громадської роботи на основі їх здібностей і потреб у самовираженні, залучення до співпраці батьків [4, с. 76].

Як результат, має бути створена система роботи, що забезпечує формування творчої особистості на основі використання інноваційних форм інтелектуально-пізнавальної діяльності, при цьому значно підвищується компетентність педагогів, зростає рівень якості навчання здобувачів освіти, їхня громадська активність, збільшується кількість учнів, що беруть участь у творчих конкурсах, науково-дослідницькій роботі.

Здобутки й успіхи педагогічного та учнівського колективу можуть бути отримані тільки завдяки злагодженій, цілеспрямованій, осмисленій і систематичній взаємодії усіх складників освітнього середовища. Поєднання нових, прогресивних шляхів розвитку закладу освіти та модернізації управління, інноваційних технологій навчання з традиційними, перевіреними часом прийомами і методами організації освітнього процесу в закладі, що дають можливість створити умови для розвитку й самореалізації кожної особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук. України / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ. 2008. 1040 с.
2. Заблоцька О. С. Компетентнісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз. Вісник Житомирського державного університету. Випуск 40. Серія: Педагогічні науки. 2008. С. 63 – 68.
3. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / за ред. О. І. Пометун. Київ. 2004. 432 с.
4. Рудь М. Компетентнісний підхід в освіті. Вісник Львів. ун-ту. Серія: Педагогіка, 2006. Вип. 21, Ч. 1. С. 73 – 82.

Лавріненко Лідія
(Чернігів, Україна)

ГУМАНІСТИЧНІ ІДЕЇ ПЕДАГОГІКИ МАРІЇ МОНТЕССОРІ

У статті акцентовано увагу на гуманістичних ідеях педагогіки М. Монтессорі до процесу виховання та навчання дітей. Виокремлено питання гармонійного всебічного саморозвитку дитини в спеціально створеному педагогом середовищі в контексті сучасних завдань освіти й виховання, в якому дитина займає провідну роль, а вихователь лише допомагає їй у цьому.

Ключові слова. Гуманістичні ідеї, педагогіка, дитина, освітні заклади, Марія Монтессорі.

В статье акцентировано внимание на гуманистических идеях педагогики М. Монтессори по отношению к вопросам воспитания и обучения детей. Выделен вопрос гармонического всеобщего саморазвития ребенка в специально созданной педагогом среде в контексте современных задач образования и воспитания, в которой ребенок занимает ведущую роль, а воспитатель помогает ей в этом.

Ключевые слова. Гуманистические идеи, педагогика, ребенок, учреждения образования, Мария Монтессори.

The article focuses on the humanistic ideas of Montessori approach to the education of children. Special attention is paid to the issue of harmonious comprehensive self-development of the child in a specially created environment in the context of modern tasks of education and upbringing, according to which the child plays a leading role and the educator only helps him in this.

Key words: humanistic ideas, pedagogy, child, education institutions, Maria Montessori.

Гуманістичні ідеї у педагогіці зародилися ще в часи античності, продовжуючи свій стрімкий розквіт в епоху Відродження й триваючи в умовах сьогодення. Особистісно орієнтована, гуманістична модель освіти стала пріоритетом Нової української школи. Реформування української школи та пошук ефективних шляхів вирішення завдань зумовлюють необхідність повернення до педагогічної творчості минулого, зокрема концепції гуманістичного, вільного виховання італійського педагога Марії Монтессорі, де основним завданням є спонукання дитини до гармонійного всебічного саморозвитку, що відбувається в спеціально створеному педагогом середовищі, в якому дитина займає провідну роль, а вихователь лише допомагає їй у цьому.

Багато провідних учених, педагогів-практиків Європи та світу а також українських дослідників, відзначають універсальність та дієвість застосування Монтессорі-педагогіки як однієї з найрезультативніших в якості отриманих освітніх послуг. Зокрема, дослідженню педагогічної спадщини М. Монтессорі присвятили свої праці Л. Андрушко, В. Золотоверх, В. Бондар, А. Ільченко, І. Дичківська, Н. Кравець, М. Левківський, Н. Лубенець, Т. Михальчук, Г. Міленіна, Д. Орлова, Т. Поніманська, Н. Прибильська, С. Русова, О. Хілтенен, Ю. Фаусек, М. Чепіль, С. Якименко.

Популяризації практичного використання досвіду роботи закладів освіти, які працюють за системою М. Монтессорі, стосуються праці відомого українського вченого Б. Жебровського. Під його керівництвом у 1992 р. створена асоціація Монтессорі руху в Україні й успішно представлена доробком В. Горюнової, Т. Коршунової, Г. Міленіної, О. Надворної, Т. Михальчук, Н. Кравець, Н. Прибильської та ін.

Мета статті полягає в розкритті гуманістичних ідей педагогічної спадщини Марії Монтессорі в контексті сучасних завдань освіти й виховання.

Видатному педагогу-гуманісту, вченій і мислителю, лікарю-антропологу, філософу, психіатру та психологу Марії Монтессорі (1870 – 1952 рр.) довелося жити в період активного розвитку соціальних відносин, великих політичних змін, поступу в галузі гуманітарних наук.

Центральний елемент педагогіки – дитина, яку М. Монтессорі називає «будівельником власної особистості». Гуманістичні погляди педагогічної діяльності видатного педагога були втіленні через надання дитині абсолютної свободи дій під час освітнього процесу для вільного розвитку творчих сил та здібностей особистості. Не викликає сумніву твердження, що набагато важливіше не просто передати дітям досвід знань попередніх поколінь, а розвинути в них бажання до пізнавальної діяльності, експериментування, дослідження, створення умов для саморозвитку та самоусвідомлення своєї значущості як особистості в соціальному житті. «Якщо освіта перебуватиме в тому зародковому стані із застарілими методами простої передачі знань, сподівань на поліпшення майбутнього людей не залишиться... Якщо все ж допомога і спасіння повинні прийти, то вони можуть прийти лише від дітей, оскільки діти – творці людства» [3, с. 19].

Марія Монтессорі (перша жінка в Італії), яка у липні 1896 року отримала диплом доктора терапії й хірургії Римського Королівського Університету й розпочала медичну практику лікарем-асистентом при університетській психіатричній клініці. Вона спостерігала за дітьми з розумовими порушеннями, адже в той час до їх виховання застосовувався суто медичний підхід. М. Монтессорі розробила свою систему виховання (дидактичного матеріалу), головною метою якої є зміцнення сили духу вихованця, вироблення впевненості в своїх можливостях. Її першими настановами й висновками для педагогів були тези щодо активного застосування засобів для пробудження природного потенціалу дитини, допомоги в набутті самостійності, соціалізації в суспільстві: «Виховник повинен розбудити в душі дитини людину (особистість), яка дремає в ній» [1, с. 27].

Вражаючими щодо педагогічної новизни були результати її праці в Ортофренічній школі: використовуючи власну оригінальну методіку навчання читання й письма, М. Монтессорі вдалося навчити дітей з порушеннями розвитку читати й каліграфічно писати настільки добре, що на іспиті до народної школи вони перевершили успіхи багатьох здорових дітей. Результати проведеного експерименту підтвердили, що дитина з вродженими проблемами розвитку не може розвиватися швидше й краще від здорової. Але при створенні належних умов можливий поступ в особистому зростанні, вироблення впевненості у власних можливостях, ознаки самостійного мислення та відповідальна поведінка – такий результат гуманно-педагогічної практики за інноваційною системою М. Монтессорі. І це було великим відкриттям у педагогіці ХХ ст.

Тогочасний неперевершений успіх роботи з дітьми з особливими потребами змусив Марію Монтессорі звернути увагу на завдання щодо виховання здорових дітей, з'ясування причин такого низького освітнього результату при вступі до школи. На її думку, головна причина полягала в різниці підходів до навчання, адже розвиток дітей з особливими потребами підтримували й стимулювали, а в дітей без порушень розвитку він затримувався з причин застосування недостатньо ефективних методів та засобів навчання та виховання.

Марія Монтессорі продовжує вдосконалювати свою педагогічну майстерність, підвищувати свій фаховий рівень. Знайомство з відкриттями у теорії розвитку дитини, зокрема з новою наукою антропологією стало

поштовхом до написання книги «Педагогічна антропологія» (1905), в якій видатний педагог висловлює думку щодо необхідності індивідуального навчання й виховання дітей. Вихід цієї праці став початком створення нової педагогічної системи М. Монтесорі, головною перевагою якої був метод спостереження й на його основі створення розвивального середовища для самостійної індивідуальної пізнавальної діяльності дитини.

Гуманно-освітня система М. Монтесорі охоплює технологію виховання й навчання дітей віком від 2,5 до 12 років. Найбільше зацікавлення викликають положення, що стосуються навчання, виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Педагогічна технологія заснована й апробована на конкретному філософському вченні – теорії вільного виховання (антропології) й сенсуалізму (відчуття – єдине джерело знань) у педагогіці.

Трактуючи розвиток дитини, М. Монтесорі зазначала, що «в дитині міститься розумова лабораторія, що виробляє хімічні перетворення. Усі враження не тільки проникають у розум дитини, вони його формують, вони втілюються в ньому, оскільки дитина «будує» власне психічне тіло, використовуючи предмети довкілля». Цей розум вона назвала «всотуючим розумом» [1, с. 211], і зауважила, що дорослим, педагогам важливо осягнути величину його сили.

З 1911 р. нова освітньо-гуманна система навчання та виховання дітей за М. Монтесорі набуває світової популярності. Педагог-гуманіст знайшла однодумців в Аргентині, Англії, Ірландії, Італії, Голландії, Індії та багатьох інших країнах. До Книги рекордів Гіннеса внесено найбільшу за кількістю дітей школу Це індійська школа, яка працює за гуманно-педагогічною технологією М. Монтесорі та в якій навчаються 22 тисячі дітей [2, с. 9].

Науковим доробком післявоєнного періоду стала система виховання, в основі якої мирне світотворення на засадах моральних реформ: «Виховання для нового світу» (1946), «Розвиток потенційних можливостей людини» (1948), «Таємниця дитинства» (1949), «Всотуючий розум» (1949), «Формування людини» (1950). М. Монтесорі відстоювала ідею свободи й гідності дитини, вважаючи, що тільки на основі духовного виховання підростаючого покоління можна досягти реального торжества гуманізму в світі. Саме їй належить гасло «Виховання заради миру!», проголошене в 30-ті рр. ХХ ст.

М. Монтесорі наголошувала на реалізації ідеї вільного вибору кожною дитиною виду діяльності та тривалості занять; застосуванні спеціально розробленого набору навчальних матеріалів; відсутності тестувань, оцінювання, похвали та покарання. Провідна ідея гуманно-педагогічного вчення М. Монтесорі полягає в необхідності створення педагогом предметно-просторового середовища, в якому дитина могла б найповніше розкрити свій внутрішній потенціал у процесі вільної самостійної діяльності. Це середовище має забезпечити розвиток кожної дитини за її індивідуальним темпом. Завдання педагога полягає насамперед у наданні дитині засобів для саморозвитку і розкритті правил їх використання. Такими засобами є автодидактичні (самонавчальні) Монтесорі-матеріали, з якими дитина працює, спочатку діючи за зразком, а потім – самостійно виконуючи вправи. А звідси відкриття М. Монтесорі – основний девіз її методу:

«Допоможи мені зробити це самому». Іншими словами, активність педагога має бути спрямована не на дитину, а на абсолютну повагу до явищ її життя й душі. Марія Монтесорі порівнює роботу педагога з напруженою роботою астронома, що нерухомо сидить біля телескопа. Тобто педагог у методичній системі Монтесорі виступає спостерігачем, помічником дитини.

Сучасні заклади освіти створюють образ Людини, розглядають освіту як шлях до духовної та моральної культури. У них не тільки набувають знань, а й проходять складний процес становлення особистості.

Звернення науковців і практиків до гуманно-педагогічних ідей видатної вченої, мислителя М. Монтесорі викликане очевидним соціальним запитом українського суспільства щодо виховання вільної особистості, здатної до самостійних активних пошуків у самореалізації, глибокого вивчення та впровадженням прогресивного педагогічного досвіду в умовах реформування української системи освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дичківська І. М., Поніманська Т. І. М. М. Монтесорі: теорія і технологія / І. М. Дичківська, Т. І. Поніманська. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2006. – 304 с.
2. Орлова Д. Большая книга Монтесорри / Д. Орлова. – СПб. : ПРАЙМ-ЕВРО-ЗНАК; Владимир: ВКТ, 2009. – 185 с.
3. Хилтунен Е. А. Дети Монтесорри: книга для педагогов и родителей / Е. А. Хилтунен. – М.: Астрель: АСТ, 2008. – 399 с.

Сєрих Лариса
(Суми, Україна)

МЕХАНІЗМИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ПІДЛІТКІВ

У статті розглянуто механізми педагогічної взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків. Одним із цих механізмів є механізм управлінської взаємодії. Виявлено вплив, зокрема стратегії локальних змін та стратегії модульних змін, які дозволяють ефективно й детерміновано здійснювати естетичне виховання підлітків.

Ключові слова: естетичне виховання, підлітки, взаємодія, заклади загальної середньої та позашкільної освіти, механізми взаємодії.

В статье рассмотрены механизмы педагогического взаимодействия учреждений общего среднего и внешкольного образования в эстетическом воспитании подростков. Одним из этих механизмов является механизм управленческого взаимодействия. Выявлено влияние, в частности стратегии локальных изменений и стратегии модульных изменений, которые позволяют эффективно и детерминировано осуществлять эстетическое воспитание подростков.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, подростки, взаимодействие, учреждения общего среднего и внешкольного образования, механизмы взаимодействия.

The article considers the mechanisms of pedagogical interaction of general secondary and out-of-school education institutions in the aesthetic education of

teenagers. One of these mechanisms is the mechanism of managerial interaction. The influence is revealed, in particular, strategies of local changes and strategies of modular changes, which allow carrying out aesthetic education of teenagers effectively and deterministically.

Key words: aesthetic education, teenagers, interaction, institutions of general secondary and out-of-school education, mechanisms of interaction.

Основною фундаментальною позицією взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків є набуття ними освіти, зокрема мистецької, єдність процесів формування духовної культури особистості, переходу від засвоєння інформації до розвитку світоглядної позиції її засобами мистецтва, предметів краси. Становлення особистості передбачає формування та розвиток здатності сприймати, перетворювати, зберігати та використовувати художньо-естетичну інформацію закарбовану в творах мистецтва, засвоювати естетичні цінності, цінності культури й формувати на їх основі стійку індивідуальну систему гуманістичних ціннісних орієнтацій, які детермінують поведінку та діяльність учнівської молоді. Виховати естетичну особистість засобами взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків можна, упроваджуючи механізми цього процесу взаємодії.

Тому, **метою статті** є розкриття механізмів педагогічної взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків, зокрема управлінського механізму, який дозволяє прискорити означену взаємодію закладів освіти.

Досягнення мети окреслює **основні завдання** – розкрити поняття «механізм»; означити механізми педагогічної взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків; охарактеризувати управлінські механізми взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків.

Логічним є розкрити поняття «механізм», оскільки саме завдяки ньому відбувається взаємодія закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків. У філософському словнику: «механізм – система рухів, подій, а також пристрій або засіб, у якому та завдяки якому здійснюється ці рухи, події, що визначаються певними законами, ...може бути в якості гіпотези дослідження» [7, с. 266]. Ми трактуємо це поняття в дослідженні взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти як засіб естетичної діяльності підлітків, завдяки якому підлітки набувають естетичної вихованості.

Таким чином, ми визначили механізми взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків та об'єднали їх у три групи: *управлінські, психологічні та педагогічні*. Ці механізми взаємопов'язані між собою та мають бути розкриті у науково-педагогічному обігу.

У цій публікації розглянемо управлінські механізми, до яких відносимо – *ефективне управління освітньо-виховним процесом* взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків (або управлінський механізм педагогічної взаємодії). Зазначимо, що ефективність педагогічної взаємодії досягається ефективністю застосованих

форм, методів і прийомів управлінської діяльності безпосередньо в естетичному вихованні підлітків.

Системне естетичне виховання в сучасному закладі загальної середньої освіти відбувається на базі предмету «мистецтво», який поєднує в собі дві дисципліни естетичного циклу – музика й образотворче мистецтво. Ця видова й жанрова обмеженість дещо гальмує загальний естетичний розвиток підлітків, оскільки підлітки з іншими мистецькими прагненнями (театр, хореографія та ін.) фактично не мають можливостей для реалізації своїх творчих інтересів у системі загальної середньої освіти.

Подолати цю проблему під силу створеним механізмам взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків, де всі учні опануватимуть основи естетичної підготовки в умовах позаурочної естетичної діяльності в комплексі з програмовим вивченням мистецтва на основі двох змістовних ліній – музика й образотворче мистецтво.

Управлінський механізм взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти дозволяє визначити освітньо-виховні функції педагогічної взаємодії: естетична, соціально-виховна, педагогічна, ціннісно-змістова, художньо-творча, які зумовлюють естетичне виховання підлітків та окреслюють напрями їх художньо-естетичної діяльності. Позаурочна, позашкільна діяльність гарантує підліткам можливість вибору тієї діяльності, у якій вони почувають себе успішно й комфортно. Обрана підлітками діяльність сприяє створенню їхньої позитивної самооцінки, розвиває культурний простір, їх творчу активність, націлює на усвідомлення загально-мистецьких цінностей, на дієву художньо-творчу діяльність; розвиває комунікативні здібності (імітацію, логічне мислення), психічні функції (пам'ять, уяву), здатність до спілкування, самовдосконалення тощо.

У цьому сенсі набуває важливого значення управління освітньо-виховною системою як закладу загальної середньої, так позашкільної освіти в усіх видах можливої взаємодії. Саме заклади позашкільної освіти надають можливість підліткам виступати в нових соціальних амплуа, займати ролі, які відрізняються від ролі учня. Це особлива сфера, де діти можуть задовольняти особистісні потреби в самоперевірці, самооцінюванні власного «Я» [1-6].

Організація педагогічної взаємодії враховує три основні стратегії нововведень у механізм управлінської взаємодії.

Це *стратегія локальних змін* – раціоналізація, оновлення окремих ланок діяльності (наприклад, програмного забезпечення мережі гуртків, секцій, творчих об'єднань тощо). Цих змін може бути кілька, всі вони реалізуються незалежно одна від одної.

Педагог закладу позашкільної освіти при організації освітньо-виховного процесу як в умовах закладу, так і окремих занять гуртка чи комплексу занять за його межами (екскурсій, спостережень, практикумів, дослідницької діяльності, експедицій, походів, профільних таборів тощо) забезпечує виникнення, розвиток та закріплення позитивних емоцій щодо навчання чи конкретної суспільно корисної, масової чи естетичної діяльності, тобто щодо її навчального змісту, визначених форм, методів і засобів його реалізації. За такого підходу, стверджує Г. Пустовіт, підвищене емоційне сприйняття

навчального змісту і власної навчально-пізнавальної діяльності чи конкретної практичної роботи в довіллі на фоні включення в ці процеси глибоких внутрішніх психологічних процесів (переживання, співчуття, радість від успіху тощо) забезпечує ефективність виникнення і розвитку уваги, підвищує ефективність процесів усвідомлення й запам'ятовування навчального змісту, а досягнення навчально-виховних і розвивальних цілей набуває відчутної позитивної динаміки [4, с. 55].

Передовий педагогічний досвід показує, що ефективність формування позитивної мотивації як до навчання, так і до практичної творчої діяльності учнів і, як результат, відчуття радості пізнання значно підвищуються, коли у канву навчального змісту вплітаються прийоми розкриття цікавих чи захоплюючих прикладів, фактів, аналогій, проведення дослідів, демонстрування фрагментів кіно-, відеоматеріалів, уривків художніх, історичних, музичних творів; створення ситуацій здивування (завдяки незвичності наведених фактів, розкриттю деяких невідомих сторін уже відомих об'єктів, явищ чи подій), моральних переживань, формування відповідальності за власні дії, поведінку чи діяльність тощо.

Слід зазначити, що в освітньо-виховному процесі педагогічної взаємодії з його диференціацією на індивідуальну й колективну форми організації освітньої діяльності учнів оптимальною у виховному й розвивальному контекстах є форма колективної діяльності, яку визначаємо як кооперативну. Оскільки в колективній діяльності, яка широко сьогодні застосовується в закладі позашкільної освіти, мета все ж індивідуальна (кожний учасник цієї діяльності, насамперед, досягає індивідуального результату; він лише частково відповідає за результати партнера), тому відповідні умови для виникнення соціальних відносин, які б слугували особистісному розвитку учасників діяльності створити досить важко. Тоді як у кооперативній діяльності мета, а відповідно, і результати є спільними, оскільки кожний з учасників цієї діяльності робить свій внесок у досягнення єдиного продукту.

Схарактеризовані процеси мають специфічну особливість, яка полягає в тому, що у свідомості особистості відбуваються процеси формування почуття власної цінності. «Вони обов'язково охоплюють усвідомлене встановлення особистістю зв'язку почуття необхідності для інших на всіх етапах формування його власного образу «Я»; емоційне сприйняття й переживання свого почуття необхідності як домінанти в його подальшому розвитку; емоційне підкріплення педагогом (старшими учнями) чи однолітками цієї ціннісної корисності; усвідомлення позитивних рис власного «Я» в конкретних поведінкових ситуаціях. На основі зазначеного використання в навчально-виховному процесі запропонованих вище технологій надає процесам формування особистості більшої емоційної сили та детермінує формування позитивних цілей, змісту, дій та поведінки особистості в різноманітних навчально-виховних ситуаціях» [4, с. 58]. Отже, підлітки значно емоційніше усвідомлюють та переживають значущість виконання ними власне навчально-пізнавальної, пошукової, дослідницької, конструкторської, творчої, конкретної суспільно та корисної діяльності, масової роботи, тому й ставляться до її здійснення з більшою відповідальністю.

Зокрема, в КЗ СОР – Центрі позашкільної освіти та роботи з талановитою молоддю, до *управлінського механізму взаємодії* належить організація освітнього процесу: робота над освітніми програмами та модернізація освітньо-виховного процесу; моніторинг; пошук шляхів для більш повного застосування в закладі позашкільної освіти цих програм; їх адаптація до умов закладу позашкільної освіти («Рівний – рівному», «Молодь сьогодення за здоровий спосіб життя»). Таким чином, це освіта на основі життєвих навичок, яка підтримує:

- основні права людини, що включені до Конвенції про права дитини, незалежно від виду творчої діяльності;
- інновації-трансформації, котрі змінюють форму занять (методична програма «*Конструктор занять*» – нетрадиційні форми проведення занять і виховних заходів).

Натомість *стратегія модульних змін* дозволяє реалізувати кілька комплексних нововведень одночасно на різних рівнях: освітньому, навчальному, виховному, організаційному. На відміну від *стратегії модульних та локальних змін*, *стратегія системних змін* продукує докорінну реконструкцію закладу, його ланок, змісту й організації діяльності, мети та завдань, технології тощо.

Принциповим є те, що важливого значення управлінського механізму взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти віддаємо плануванню, організації й керівництву основної форми освітньо-виховної діяльності в закладі позашкільної освіти гурткової роботі. На цьому тлі, позитивним є створення нового покоління освітніх програм з позашкільної освіти, підтвердження їх інноваційності (переважно індивідуальне авторство).

Упровадження різноманіття програм в освітній процес закладів позашкільної освіти дозволяє охопити більшість освітніх напрямів, надати вільний вибір підлітками занять у відповідності зі здібностями, зв'язком з реальністю життя, що уможливорює наочну якісно-кількісну результативність («зараз», а не в майбутньому) – все це ті особливості, які педагогічно й професійно реалізуються у процесі навчання й виховання й дозволяють характеризувати заклади позашкільної освіти як перспективні, практично орієнтовані на конкретну особистість вихованця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Литовченко О. В. Виховання соціально компетентної особистості у позашкільних навчальних закладах. *Позашкільна освіта: стратегія, інновації, практика*: зб. ст. міжн. наук.-практ. конф. Суми: ВТД «Рудень С.І.», 2009. С. 26–33.
2. Мачуський В. В., Гаврилук В. Ю. Формування творчої активності старшокласників у клубах позашкільних навчальних закладів: навч.-метод. посібник. Біла Церква: КОІПОПК. 2006. 216 с.
3. Павлова Л. М. Організація методичної роботи у позашкільних навчальних закладах: методичні рекомендації. Київ, 2005. 34 с.
4. Пустовіт Г. П., Тихенко Л. В. Позашкільна освіта: дидактичні основи методів навчально-виховної роботи: монографія. Кн. 2. Суми: Університетська книга, 2008. 272 с.
5. Сєрих Л. В. Багатовекторна модель взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків. Матер. регіон. круглого столу: *Взаємодія загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в*

естетичному вихованні підлітків. Суми: Сумський ОІППО: РВВ СОІППО, 2014. С. 9–14.

6. Сєрих Л. В. Багатовекторна модель взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків. Матер. Міжнар. наук. - практ. конф. *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка*. 4 ч. Суми: вид. підпр-во «Мрія», 2015. Ч.2. С. 121–124.
7. Философский энциклопедический словарь. М.: ИНФРА, 2009. 570 с.

Шевчук Кристина, Йолшина Тетяна
(Чернівці, Україна)

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАВДАНЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ У ЗМІСТІ ПРИРОДОЗНАВЧОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Автором статті робиться акцент на екологізації змісту початкової освіти в руслі сучасних реформаційних процесів. Зокрема визначається мета, завдання екологічної освіти, окреслюються її структурні компоненти. Визначається потенціал предмету «Я досліджую світ» з огляду реалізації екологічних завдань і функцій.

Ключові слова: екологізація, екологічна освіта, природнича освітня галузь.

Автором статті делается акцент на экологизации содержания начального образования в русле современных реформационных процессов. В частности, определяется цель, задачи экологического образования, описываются ее структурные компоненты. Актуализируется потенциал предмета «Я исследую мир» ввиду реализации экологических задач и функций.

Ключевые слова: экологизация, экологическое образование, природоведческая сфера образования.

The author of the article emphasizes the greening of the content of primary education in line with modern reform processes. In particular, the purpose, tasks of ecological education are defined, its structural components are outlined. The potential of the subject «I explore the world» is determined in view of the implementation of environmental tasks and functions.

Key words: greening, ecological education, natural education branch.

Екологічна освіта передбачає розкриття сутності світу природи – середовища перебування людини, яка повинна бути зацікавлена у збереженні цілісності, чистоти, гармонії в природі. Це передбачає уміння осмислювати екологічні явища, робити висновки про стан природи, розумно взаємодіяти з нею. Естетична краса природи сприяє формуванню моральних почуттів обов'язку і відповідальності за її збереження, спонукає до природоохоронної діяльності.

Екологічне навчання здійснюється на всіх етапах освітнього процесу в школі, на кожному з яких ставиться певна мета, завдання, добирається відповідна методика з огляду на вікові особливості школярів.

За нинішніх умов неабиякої ваги набирають розробка й практичне втілення принципово нових засад у взаєминах між людиною і природою. На разі цілком очевидно, що в основу цих відносин має бути покладено не принцип підкорення (поневолення) людиною природи, а принцип

налагодження рівноправних (людина – лише частина природи) та гармонійних взаємостосунків між ними. Саме тому екологічна освіта й виховання з плином часу не лише не втрачають своєї актуальності, а, навпаки, набувають воістину непересічного значення. Вони перетворюються на свого роду стрижень формування сучасної культури поведінки й служать передумовою для вирішення багаточисельних проблем практичного життя людей, перебудови як окремих соціосистем, так і суспільства в цілому.

З огляду на це ефективність екологічної освіти значною мірою залежить від віку людини, на яку поширюється її вплив. Вважається, що саме діти з їх природною допитливістю, майже інстинктивним (вродженим) потягом до знань, ще незіпсованими (соціодовкіллям), смаками й уподобаннями є найбільш сприйнятливою категорією до такого впливу.

Тому надзвичайно важливо, щоб саме в цьому віці вони перебували під опікою мудрих наставників, здатних прищепити їм любов до природи, закласти в них підвалини бережливого, майже трепетного ставлення до неї.

Особливо актуалізується питання екологічної освіти у змісті природничої освітньої галузі в умовах реалізації концепції Нової української школи.

В плані теоретичного дослідження суті екологічної освіти в школі було докладено чималих зусиль як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями. З поміж інших авторів, роботи яких в зв'язку з цим заслуговують на особливу увагу, варто відзначити таких авторитетних вчених як Дж. Баркер, В. Браун, Л. Візе, Ш. Грей, Т. Деррі, С. Карсон, А.Мортон, М. Реймерс, Б. Саймон, Р. Стівенс, Р. Херберт, науковці університету Бірмінгема Дж. Бірін, Р. Лестер.

Аналіз сучасного стану екологічної освіти молодших школярів, практики її здійснення в умовах глобального поглиблення екологічної кризи міститься в низці наукових праць знаних фахівців, а саме: Н. Жестової, Л. Єрдакової, З. Можарової, А. Плешакова, Л. Постнікова, Л. Салєєвої, І. Суравеїної, Л. Хафізова, А. Холомкіна.

Вельми помітним в розробку теоретичних та практичних аспектів екологічної освіти вищезазначеної категорії школярів, адаптацію до вітчизняних умов накопиченого в цій сфері світового досвіду є й внесок, що належить провідним українським фахівцям – В. Крисаченку, О. Колоньковій, О. Лазебній, В. Лапчинській, І. Панченку, О. Прокопенку, С. Шаган, Н.Шкарбан та деяким іншим, не менш відомим в наукових колах дослідникам.

Віддаючи належне здобуткам науковців в опануванні теми, доводиться констатувати: проблеми методики навчання, пошуку й впровадження нових форм і засобів екологічного виховання в змісті природничої освітньої галузі в школі стоять нині особливо гостро.

Основною метою екологічної освіти є формування екологічної культури окремих осіб і суспільства в цілому, формування навичок, фундаментальних екологічних знань, екологічного мислення й свідомості, що ґрунтуються на ставленні до природи як універсальної, унікальної цінності. Екологічна освіта, з одного боку, повинна бути самостійним елементом загальної системи освіти, а з іншого, має виконувати інтегративну роль у всій системі освіти [3, с.165].

Ця мета досягається поетапно шляхом вирішення освітніх і виховних завдань та вдосконалення практичної діяльності.

Найголовнішими завданнями екологічної освіти є:

- виховання розуміння сучасних екологічних проблем держави й світу, усвідомлення їх важливості, актуальності і універсальності (зв'язку локальних з регіональними і глобальними);
- відродження кращих традицій українського народу у взаємодіях з довкіллям, виховання любові до рідної природи;
- формування усвідомлення безперспективності технократичної ідеї розвитку й необхідності заміни її на екологічну, яка базується на розумінні єдності всього живого й неживого в складно-організованій глобальній системі гармонійного співіснування й розвитку;
- формування розуміння необхідності узгодження стратегії природи і стратегії людини на основі ідеї універсальності природних зв'язків та самообмеженості, подолання споживацького ставлення до природи;
- розвиток особистої відповідальності за стан довкілля на місцевому регіональному, національному і глобальному рівнях, вміння прогнозувати особисту діяльність і діяльність інших людей та колективів;
- розвиток умінь приймати відповідальні рішення щодо проблем навколишнього середовища, оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки; виховання глибокої поваги до власного здоров'я та вироблення навичок його збереження [1, с.65].

Фундамент відповідального ставлення до навколишнього середовища закладається в початковій школі, тому успіх екологічної освіти багато в чому залежить від першого етапу навчання школярів.

Адже, молодший шкільний вік – самоцінний етап в розвитку екологічної культури особи. В цей період відбувається якісний стрибок, який значною мірою визначає процес розвитку екологічної культури особи надалі, виражається у формуванні в дитини усвідомленого ставлення до навколишнього світу, в тому, що вона починає виділяти себе з навколишнього середовища, долає в своєму світовідчужанні відстань від «Я – природа» до «Я і природа».

Розробка нового навчального курсу «Я досліджую світ» проводиться з урахуванням віддзеркалення в них всіх компонентів змісту екологічної освіти: *науково-пізнавального, ціннісного, нормативного, практично-діяльнісного.*

Науково-пізнавальний компонент розвиває інтерес молодших школярів до проблем навколишнього середовища та формує у них уявлення про наукову картину світу. Він представлений матеріалом, що розкриває властивості предметів і явищ, їх різноманіття, зв'язки між ними. Для молодших школярів весь комплекс знань про навколишнє середовище забарвлений інтересом, що має дуже важливе значення в справі формування стосунків дітей до своєї оселі – природно-соціального оточення.

Ціннісний компонент змісту екологічної освіти покликаний розкрити дітям багатобічну значущість об'єктів, що вивчаються, в житті природи та людини. До цього часу в практиці навчання молодших школярів нерідко

переважало трактування цінності з утилітарно-практичних позицій, що збіднювало ставлення дітей до природи, знижувало їх допитливість, естетичну чуйність, милосердя, співчуття та співпереживання.

Нормативний компонент змісту екологічної освіти – це правила (дозволи та заборони) поведінки людини та її діяльності в природному і соціальному середовищі. Відповідність вчинків загальнолюдським нормам моралі – показник загальної культури поведінки кожної людини у стосунках з іншими людьми, природними об'єктами, ставленні до свого здоров'я і т.д. Основи екологічної культури, як і будь-якої іншої, закладаються в дитячому віці. Власне тому саме в початковій школі необхідно приділяти особливу увагу розкриттю нормативного компоненту змісту екологічної освіти.

Практично-діяльнісний компонент відіграє не менш важливу роль в змісті екологічної освіти. Практична діяльність – кінцевий результат стосунків, що формуються, критерій свідомості, що розвивається, та відчуттів. Водночас, в діяльності формуються й закладаються самі стосунки людини з навколишнім світом. При цьому слід враховувати, що організація практичної діяльності в молодшому шкільному віці має свої особливості: дітей необхідно вчити, *що і як* робити [2, с.218].

Оскільки метою екологічного навчання є формування відповідального ставлення до навколишнього середовища, воно базується на ґрунті екологічної свідомості. Це припускає дотримання етичних і правових принципів природокористування та пропаганду ідей щодо його оптимізації, активну діяльність з вивчення й охорони природи своєї місцевості.

Основним завданням нині є модернізація освіти. Здатність сприймати зміни і творити їх – це найважливіша характеристика способу життя людини у XXI столітті. Освіта має набути інноваційного характеру, тобто постійно змінюватися, доповнюватися, удосконалюючи вміння і навички.

Особлива увага на деякий час акцентується на необхідності розкриття системи екологічних знань у вивченні всіх навчальних предметів, розкриття міжпредметного характеру цієї системи. Отже, використовувати екологічний потенціал кожного навчального предмета – обов'язок класовода. Тільки озброївши учнів науковими знаннями про об'єкти і явища природи, ми закладаємо підґрунття для їх екологічного навчання та виховання.

Необхідно формувати у дітей стійкий інтерес до природи та потребу до активної практичної роботи з охорони довкілля, прагнення до спілкування з природою, до пізнання її таємниць, здатність переживати глибокі етичні та естетичні почуття при цьому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пустовіт Н. А. Неперервна екологічна освіта в Україні (концептуальні засади) [Текст] / Наталія Афанасіївна Пустовіт // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – К.: Педагогічна думка, 1999. – Кн. 1. – С. 64–71.
2. Рибалко Л. Навчання природничих предметів на засадах екологічного підходу в загальноосвітніх навчальних закладах: теорія і практика: монографія [Текст] / Ліна Рибалко. – Полтава: ФО–П Мирон І. А., 2014. – 400 с.
3. Шмалей С.В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу. / С.В. Шмалей – Херсон, 2004. – 369 с.

РОЗДІЛ II

ІННОВАЦІЇ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: СТРАТЕГІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЇ

Будянський Дмитро

(Суми, Україна)

ТЕХНОЛОГІЯ ВІДЕОПРОЄКТУ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються питання самостійної роботи студентів в форматі створення відеопроєкту. Використання проєктної технології дозволяє викладачеві залучити кожного студента до дослідницького процесу, підвищити мотивацію і сформувати освітні навички. Описуються цілі і завдання, етапи розробки відеопроєкту, уточнюється роль викладача і студента на кожному етапі.

Ключові слова: відеопроєкт, дослідницька діяльність, самостійна робота, мотивація, самоосвіта.

В статье рассматриваются вопросы самостоятельной работы студентов в формате создания видеопроекта. Использование проектной технологии позволяет преподавателю вовлечь каждого студента в исследовательский процесс, повысить мотивацию и сформировать образовательные навыки. Описываются цели и задачи, этапы разработки видеопроекта, уточняется роль преподавателя и студента на каждом этапе.

Ключевые слова: видеопроект, исследовательская деятельность, самостоятельная работа, мотивация, самообразование.

The article deals with the issues of students' independent work in the format of creating a video project. Using of project technology allows the teacher to involve every student in the process of research, to increase students' motivation and to form educational skills. The goals and objectives, stages of developing a video project are described, the role of the teacher and student at each stage is specified.

Key words: video project, research activity, independent work, motivation, self-education.

Новітні соціально-економічні процеси та виклики спричинили кардинальні зміни в галузі освіти, зокрема у вищій школі, яка в стислий термін

повинна перейти на дистанційну форму навчання, оволодіти сучасними інструментами (технологіями, методами, засобами) реалізації освітніх завдань, при цьому забезпечити високу якість навчального процесу.

Фахівець, якого сьогодні готують заклади вищої освіти, повинен володіти ґрунтовними знаннями відповідно до обраної спеціальності, високорозвиненими професійними компетентностями, уміннями ефективного пошуку та роботи з інформацією, знаходження оптимального рішення у нестандартних ситуаціях, креативним мисленням, мати навички використання інформаційних технологій з метою розв'язання професійних завдань. Тож, перед системою вищої освіти постає проблема якісної підготовки фахівців нового рівня, орієнтованих на постійне особистісне та професійне зростання.

Зазначена вище стратегічна мета сучасної вищої освіти передбачає розв'язання цілого ряду складних завдань, одним із яких є пошук і впровадження в освітній процес педагогічних технологій, механізмів, засобів навчання, що забезпечують ефективність процесу формування фахівця, конкурентоспроможного на сучасному ринку праці.

На наш погляд, однією із ефективних технологій є *проект*, який як педагогічно-організована, творча діяльність усіх учасників освітнього процесу, спрямований на розв'язання актуальної проблеми, що має особистісну і соціальну значущість [3].

Сьогодні відбувається значне поживлення інтересу до проектної технології як з боку науковців-дослідників, так і з боку педагогів-практиків, що, на наш погляд, пов'язано з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та особливостями організації освітнього процесу переважно в дистанційному форматі. Проектна діяльність досить широко застосовується не лише в системі середньої, але і вищої освіти. На думку багатьох сучасних дослідників [2;4;5] проект одним є однією із найбільш ефективних технологій розвитку когнітивних і творчих здібностей студентів, формування професійної компетентності.

У сучасній системі вищої освіти технологія проектів застосовується як компонент системи навчання і форма організації самостійної діяльності студентів, яка спрямована на вирішення певної проблеми та досягнення конкретного результату [1].

В освітньому процесі вищої школи використовуються різні види проектів, вибір яких залежить від змісту, характеру та специфіки навчальних дисциплін, рівня підготовленості студентів, а також професійних та особистісних якостей викладача, який, як правило, здійснює загальну координацію проектної діяльності або відповідає за окремий напрямок (сектор) спільної творчої роботи.

Одним із найбільш ефективних і цікавих різновидів проектної технології, на наш погляд, є *відеопроєкт* – *технологія організації навчальної діяльності студентів, спрямована на поглиблення знань, формування дослідницьких, творчих, комунікаційних, інформаційних та інших компетентностей, шляхом створення відеопродукту.*

В процесі реалізації цієї технології студент (або група студентів) здійснює розробку актуальної дослідницької проблеми (задачі) у формі авторських відеоматеріалів (презентація, соціальна реклама, інтерв'ю, постановочне відео, флешмоб, художній номер тощо).

На основі аналізу науково-методичної літератури [1;5], різноманітних підходів до вивчення освітніх можливостей методу проектів, ми доходимо висновку, що технологія відеопроєкту, як і взагалі будь-яка інша проектна діяльність студентів у закладах вищої освіти, спрямована на розв'язання наступних завдань:

- підвищення мотивації до навчальної діяльності;
- систематизація, закріплення, поглиблення теоретичних знань студентів;
- розвиток практичних умінь і навичок;
- розвиток дослідницьких умінь і навичок;

- розвиток навичок використання інформаційно-комунікаційних технологій в процесі творчої діяльності;
- розвиток пізнавальних, творчих здібностей та особистісних якостей студентів;
- формування креативного мислення, усвідомлення необхідності постійного до саморозвитку та самовдосконалення [4].

Застосування технології відеопроєкту дозволяє розв'язати і ряд супутніх завдань:

- ознайомлення з методикою та особливостями створення відеопроєкту;
- ознайомлення зі спеціалізованими інтернет-ресурсами (сайти, форуми, платформи, відео-хостинги на зразок YouTube);
- розвиток умінь щодо пошуку, накопичення та обробки інформації;
- формування навичок роботи з комп'ютером (відео та аудіоредактори, спеціалізовані мобільні застосунки, інше програмне забезпечення).

Етапи створення відеопроєкту:

1. *Підготовчий.* На цьому етапі викладач докладно пояснює студентам сутність, особливості, алгоритм створення відеопроєкту та демонструє зразки найбільш вдалих відеоробіт, створених раніше.

Обов'язковим елементом загального інструктажу є також чітке формулювання вимог, які висуваються до змісту, форми та тривалості відеопроєкту, інформування щодо методів пошуку та обробки необхідних даних (наукові бібліотеки, сайти закладів освіти, спеціалізовані ресурси), визначення строків виконання (див. табл. 1.)

Табл. 1.

Вимоги до відеопроєкту

№	Вимоги до змісту	Технічні вимоги
1.	Зміст відеороботи не повинен суперечити загальнолюдським, моральним, етичним та професійним нормам	Тривалість від 3 до 10 хвилин.
2.	Зміст і засоби повинні відповідати обраній темі.	Формат відео: MP4, AVI, MKV, FLV.
3.	Наявність чітко сформульованої ідеї та оригінальність її втілення	Якість зображення, звуку та відеомонтажу
4.	Студент та викладач несуть відповідальність за зміст і оформлення відеороботи	Наявність спецефектів

Після цього, студентам пропонується обрати найбільш цікаву і актуальну для них тему в межах певної навчальної дисципліни або її розділу.

Так, зокрема, студенти Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка у березні-травні цього року (під час дії найбільш жорстких карантинних обмежень) під керівництвом автора цієї публікації готували відеопроєкти на теми: «Популярні челенджі під час карантину», «Зірки на карантині», «Вплив пандемії на різні галузі життя і діяльності людини», «Тема епідемії у світовому мистецтві», «Екзистенційні

та соціальні виміри епідемії у світовій художній літературі» тощо. В результаті виконання цих завдань студенти продемонстрували високий рівень мотивації, креативності та самостійності.

Отже, на підготовчому етапі викладач допомагає студентами визначитись із проблематикою, сформулювати теми відеопроектів, скласти план роботи, сформувати робочі групи і розподілити обов'язки.

Другий етап – *дослідницький* – включає в себе декілька видів робіт, в тому числі самостійну діяльність студентів із пошуку, обробки та систематизації інформації щодо обраної теми із різних джерел (інтернет-ресурси, бібліотеки, навчальні кабінети тощо). Під керівництвом викладача студенти опрацьовують знайдені матеріали з метою максимального розкриття змісту відеопроекту.

На третьому (*аналітичному*) етапі здійснюється аналіз накопиченого матеріалу. В процесі обговорення обирається найбільш оптимальний варіант його презентації. Викладач допомагає студентам у структуруванні та редагуванні інформації та створенні сценарію майбутнього відеопроекта.

Виконання проєкту (четвертий, *технічний*, етап) – самостійна робота студентів. Відповідно до сценарію створюється відеоматеріал (зйомки на камеру, що сьогодні є доступним усім користувачам смартфонів або використання відео з мережі інтернет).

У спеціалізованих редакторах (Sony Vegas Pro, Edius Pro, Movavi, Windows Movie Maker та ін.) або мобільних застосунках (Magisto, Wondershare Filmora, WeVideo та ін.) здійснюється монтаж відео, музичного супроводу, шумових ефектів, дикторського тексту та зображень. На цьому етапі викладач контролює строки виконання проєкту, за необхідності надає консультацію творчого або технічного характеру.

На наступному етапі здійснюється *демонстрація* відеопроектів. Як правило, це відбувається під час підсумкових занять у вигляді творчого заліку (іспиту) або у формі конкурсу відеопроектів на запропоновану тематику. По завершенні демонстрації студенти разом із викладачем аналізують представлені проєкти, коментують, відзначають позитивні та негативні елементи, виносять пропозиції щодо вдосконалення аналогічних проєктів у майбутньому.

Рефлексивний етап роботи полягає в оцінюванні відеопроектів відповідно до визначених критеріїв. На основі власного досвіду застосування цієї технології та аналізу джерел [2] пропонуємо наступні *критерії*:

- 1) розв'язання конкретної актуальної, соціально і особистісно значущої проблеми теоретичного або практичного характеру;
- 2) наявність дослідницької і творчої складових проєкту;
- 3) обсяг і повнота розкриття ідеї проєкту, узгодженість його елементів та завершеність;
- 4) достовірність джерел інформації та грамотність викладу матеріалу;
- 5) володіння навичками роботи у відеоредакторах та уміння самопрезентації (культура і техніка мовлення, манера подачі матеріалу, засоби та прийоми активізації та підтримки уваги аудиторії);
- 6) якість відеопроекту: якість зображення, відеомонтажу, використання надписів, схем, спецефектів, елементів анімації тощо.

Найкращі відеопроєкти можуть бути оприлюднені на сайті закладу освіти, YouTube-каналі, на сторінках соціальних мереж, що сприятиме наповненню інтернет-простору цікавим, корисним та оригінальним контентом, ознайомленню широкої спільноти користувачів мережі зі студентською творчістю, здійсненню профорієнтаційної роботи тощо.

Такими чином, використання технології відеопроєктів у закладах вищої освіти сприяє:

- вдосконаленню фахових знань, формування професійних умінь і навичок;
- розвитку дослідницьких, організаторських навичок та творчих здібностей;
- розвитку логічного, алгоритмічного, критичного і творчого мислення;
- розвитку комунікативних якостей, уміння працювати в команді, вести конструктивний діалог, а часом і дискусію, необхідні в подальшій професійній діяльності;
- підвищенню рівня володіння сучасними медіатехнологіями;
- професійній соціалізації студентів (створення інноваційної, ефективної молодіжної платформи для перспективних проєктів).

Аналіз технології відеопроєкту дозволив зробити *висновок* про те, що ця творча робота студентів сприяє активізації їх пізнавальної діяльності, розвитку творчих здібностей, самостійності, формуванню професійних компетентностей тощо. У сучасних умовах ця технологія набуває особливої актуальності як механізм формування висококваліфікованого фахівця, що відповідає вимогам сучасного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Їжко Є. С. Метод проєктів як один із засобів оптимізації автономного навчання. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2014. № 2 (8). С. 92-98
2. Мирончук Н. М. Застосування методу проєктів у підготовці майбутніх викладачів до самоорганізації в професійній діяльності. Проблеми освіти: зб. наук. праць. Вип. 87. Житомир, 2017. С. 191 – 196.
3. Освітні технології : [навчально методичний посібник / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.]. – К. : А.С.К., 2004. – 256 с.
4. Сілакова Т. Т. Проєктні технології підготовки студентів. Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія. 2017. № 11. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/12571> (дата звернення 03.12.2019)
5. Тадеуш О. М. Метод проєктів як форма продуктивного навчання студентів. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2017. Вип. 29. С. 142-146.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕГРОВАНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглядаються окремі аспекти підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування інтегрованих форм навчання в освітньому процесі з метою розвитку критичного мислення молодших школярів. Розкрито сутність понять «інтегровані форми навчання», «підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтегрованих форм навчання в професійній діяльності».

Ключові слова: інтегровані форми навчання, критичне мислення, підготовка, готовність, професійна підготовка, вчитель початкової школи.

В статье рассматриваются отдельные аспекты подготовки будущих учителей начальной школы к применению интегрированных форм обучения в образовательном процессе с целью развития критического мышления младших школьников. Раскрыта сущность понятий «интегрированные формы обучения», «подготовка будущих учителей начальной школы к применению интегрированных форм обучения в профессиональной деятельности».

Ключевые слова: интегрированные формы обучения, критическое мышление, подготовка, готовность, профессиональная подготовка, учитель начальной школы.

The article considers some aspects of the preparation of future primary school teachers for the use of integrated forms of learning in the educational process in order to develop critical thinking of primary school students. The essence of the concepts «integrated forms of education», «preparation of future primary school teachers for the use of integrated forms of education in professional activities» is revealed.

Key words: integrated forms of education, critical thinking, training, readiness, professional training, primary school teacher.

*Навряд чи є що-небудь більш важливе
для знання, для спокійного життя і для успіху
будь-якої справи, ніж уміння людини мислити.*

Джон Локк

Зміни, що відбуваються у сучасному українському освітньому середовищі, відбивають тенденції розвитку світової освіти, вимагають від майбутніх учителів початкової ланки освіти переорієнтації освітнього процесу на забезпечення ефективних умов для розвитку в учнів критичного мислення.

Видатний американський мислитель Д. Дьюї стреджував, що фундаментальна мета сучасної освіти полягає не у тому, щоб просто надавати інформацію учням, а у тому, щоб розвивати критичний спосіб мислення. Освіта орієнтована на майбутнє, яке не може бути наперед визначеним, а отже першочерговим є розвиток тих умінь і навичок мислення, що дають змогу адекватно оцінювати нові обставини й

формуванню стратегію подолання проблем, які можуть виникнути.

Таким чином, розвиток критичного мислення стає найактуальнішим за часів інтенсивних соціальних змін, коли неможливо діяти без постійного пристосування до нових політичних, економічних та інших обставин, без ефективного вирішення проблем, значна частина яких не передбачувана. Тому, однією із головних умов для розвитку критичного мислення у молодших школярів, на нашу думку, є впровадження в освітній процес інтегрованого навчання. Саме використання інтегрованих форм навчання (інтегровані уроки, інтегровані дні, інтегровані тижні, проектна робота) допомагає розвивати особистісні якості школярів, що сприяє успішному розвитку критичного мислення.

Останніми роками відбувається розширення напрямів досліджень у галузі педагогічної освіти. Значне місце займають питання підготовки майбутніх вчителів початкової школи, зокрема до професійної педагогічної діяльності через впровадження інтегрованих форм навчання.

Деякі аспекти формування критичного мислення в учнів були розглянуті в роботах С. Векслера, А. Байрамова, А. Липкіної, Л. Рибак, В. Сінельнікова. Проблему розробки теоретичних основ інтеграції в освіті розглянуто в працях Я. А. Коменського, О. Пометун, О. Савченко, К. Ушинського, Н. Талізінної. Проте прямих педагогічних досліджень, спрямованих на вирішення проблеми підготовки майбутніх вчителів початкової школи до розвитку критичного мислення учнів засобом інтегрованих форм навчання відносно небагато.

Мета статті – розкрити теоретичні аспекти підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання інтегрованих форм навчання в професійній діяльності з метою розвитку критичного мислення молодших школярів.

Без сумніву, в умовах широкомасштабних робіт з реформатизації української школи, зростають вимоги до якості процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи. Важливого значення набуває підготовка висококваліфікованих фахівців-викладачів, що володіють сучасними формами організації освітньо-виховного процесу, націленими на розвиток критичного мислення молодших школярів.

Процес підготовки майбутнього учителя початкової школи до застосування інтегрованих форм навчання в освітньому процесі має бути не лише спрямованим на формування професійних знань, умінь й навичок, а й на виховання особистості, яка буде вмотивованою продовжувати навчання у майбутньому, знатною до підвищення власної кваліфікації в сучасному світі в умовах ери сучасних технологій, що постійно удосконалюються та змінюються.

Поняття «професійна підготовка» вживається в декількох значеннях, а інколи й ототожнюється із професійною готовністю. Аналіз словникових трактувань свідчить про те, що термін «підготовка» збагачує поняття «готовність», указуючи на те, що підготовка до професії – це ні що інше, як формування готовності до неї, система установок на працю, стійка орієнтація на виконання трудових завдань.

Дедалі частіше сучасні теоретики професійної освіти пов'язують професійну підготовку з професійною готовністю, активністю та

цілеспрямованістю. На думку К. Дурай-Новакової, професійна готовність являє собою усвідомлення високої ролі соціальної відповідальності, прагнення до активного виконання професійної задачі, установку на реалізацію знань, вмінь та якостей особистості [3]. О. Абдулліна та А. Серих, вважають поняття «підготовка» й «готовність» взаємопов'язаними та взаємозумовленими. Н. Руденко у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що ці поняття диференціюються.

У межах публікації, з урахуванням сучасних досліджень педагогічної теорії та практики (Є. Богданов, П. Гальперін, М. Дяченко, Л. Кандибович, Н. Кузьміна, В. Сластьонін) [5; 6], **підготовку майбутніх учителів початкової школи** розглядаємо як педагогічний феномен, процес формування комплексу компетентностей, особистісних якостей, що надають фахівцю можливість професійно-особистісного становлення, виявлення його активності педагогічними засобами організації навчального процесу та освітнього внутрішньо-університетського середовища. Тому, як видається, **підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтегрованих форм навчання** – це процес навчання, що забезпечує готовність майбутніх учителів до діяльності інтегрованого характеру в межах їхньої професійної компетенції.

Грунтуючись на результатах досліджень, викладених у психолого-педагогічних джерелах (М. Берулава, В. Бєлов, Р. Бунєєв, М. Іванчук, В. Максимова, Н. Світловська, В. Сидоренко, О. Сухаревська, Н. Чапаєв та ін.) [2;5;6] з'ясовано, що в педагогіці під інтеграцією розуміють процес і результат цілеспрямованого об'єднання або злиття в одне ціле диференційованих структурних елементів змісту освіти, методів, засобів, організаційних форм навчання, що веде до виникнення нових якісних можливостей цієї цілісності, а також до змін властивостей самих елементів. Урахування вищезазначеного, а також опрацювання наукової літератури в галузі дидактики (Є. Голант, В. Гузєєв, Б. Єсіпов, І. Лернер, М. Скаткін, М. Сорокін, Т. Хлебнікова) дозволило розкрити **інтегровані форми організації навчання** як чітку організацію навчальної діяльності учнів із засвоєння інтегрованого змісту освіти (оптимізація зв'язків і системного поєднання декількох навчальних тем або предметів, що сприяє цілісному сприйняттю й засвоєнню школярами навчальної інформації).

Розглядаючи організацію процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування інтегрованих форм навчання з метою розвитку критичного мислення молодших школярів, ми виділяємо два взаємодоповнюючих компоненти: теоретичну і практичну підготовку, яка є основою отриманих у закладах вищої освіти знань, умінь і навичок.

Теоретична підготовка до застосування інтегрованих форм навчання майбутніми учителями початкової школи здійснюється у процесі опанування базових навчальних дисциплін (педагогічних, психологічних, спеціальних та методичних) та різних навчальних курсів варіативної частини. Практична підготовка можлива лише в процесі тренінгових та практичних занять, а також протягом проходження педагогічної практики, під час безпосереднього включення інтегрованих форм навчання в тканину уроків у початковій школі.

Таким чином, з вищезазначеного розуміємо, що використання інтегрованих форм навчання спонукає учнів до самостійної праці, творчого

мислення, пошуку сприяє підвищенню сприйняття інформації, зростанню інтересу як до вивчаючого матеріалу, так і до навчання, умінню критично мислити, бажанню і вмінню стати людиною, яка вчиться протягом всього життя. Подальших досліджень потребує проблема пошуку інших шляхів розвитку критичного мислення молодших школярів як необхідна передумова компетентнісного підходу в початковій освіті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності: *автореф. дис. док. пед. наук*. Харків: Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. 2006. С. 17
2. Гузеев В.В. Теория и практика интегральной образовательной технологии. М.: *Народное образование*. 2001. 224 с.
3. Дурай-Новаковская М. Основы и закономерности процесса формирования профессиональной готовности к педагогической деятельности: *автореферат дисс. докт. пед. наук*. Москва 1983. С. 41.
4. Ипполитова Н.В. Система профессиональной подготовки студентов педагогического вуза: личностный аспект: монография. Шадринск: Исеть, 2006. 236 с.
5. Савченко О.Я. Ознаки особистісно-орієнтованої підготовки майбутнього вчителя. *Творча особистість учителя: проблеми теорії та практики*: зб. наук. праць. Київ. 1997. С. 3–5.
6. Сухаревская Е.Ю. Интегрированное обучение в начальной школе. Ростов-на-Дону: *Феникс*. 2003. 384 с.

Коваленко Світлана
(Суми, Україна)

WEAKNESSES OF THE CREDIT ACCUMULATION AND TRANSFER SYSTEM (BRITAIN CASE STUDY)

Дане дослідження присвячене аналізу системи накопичення та переведення кредитів (СНПК) у вищій освіті Британії. Зокрема, основна увага зосереджена на головних недоліках та проблемах реалізації даної системи з досвіду британських закладів вищої освіти; окреслено державні заходи британського уряду, спрямовані на подолання виявлених недоліків СНПК.

Ключові слова: вища освіта, системи накопичення та переведення кредитів (СНПК), консорціум університетів, державна освітня політика.

Данное исследование посвящено анализу системы начисления и трансфера кредитов (СНПК) в высшей школе Британии. В частности, основное внимание сосредоточено на главных недостатках и проблемах реализации данной системы в перспективе британских заведений высшего образования; очерчены государственные шаги британской образовательной политики, направленные на преодоление выявленных недостатков СНПК.

Ключевые слова: высшее образование, система начисления и трансфера кредитов (СНПК), консорциум университетов, государственная образовательная политика.

The research is aimed at the analysis of credit accumulation and transfer system (CATS) in higher education in Britain. Namely, the main focus is on the major weaknesses and drawbacks of CATS from the experience of British high schools; the paper also outlines governmental measures of the British educational policy to overcome the CATS problems revealed.

Key words: *higher education, credit accumulation and transfer system (CATS), consortium of the universities, state educational policy.*

Being the part of Europe our country keeps on trying adapting its educational system to the standards of the European one. We have been witnessing the reforms in national higher education as well, one of which is application of European credit transfer system (ECTS) in all the universities of Ukraine. A lot of studies dedicated to credit-based system analysis prove its benefits and see it as a vehicle to more accessible education in post-compulsory institutions that can, in turn, increase the numbers of post-16 learners in order to fulfil the needs of the economy and improve the personal and financial prospects of individuals provide recognition, verify qualifications and educational components, facilitate academic mobility of higher education applicants [6].

The aim of this paper is to analyse main weaknesses of credit-based system on the example of the British higher education system. Britain was among the first countries which applied this scheme within its universities and its experience can help Ukrainian system of higher education avoid mistakes and negative consequences and probably improve the condition of national high school.

The issue of credit-based learning is rather popular among national researchers. It has been investigated by V. Andryshchenko, I. Babyn, Y. Boliubash, V. Grubinko, P. Davydov, L. Danylenko, Y. Demidova, I. Dychkivska, M. Dmytrychenko, M. Golovan, V. Zhuravskii, M. Zgurovskii, B. Klymenko, V. Kremen, G. Lysak, E. Pinchuk, P. Sikorskii, I. Sovsun, M. Stepko, L. Tovazhanskii, V. Shynkaruk, O. Yazvinska, V. Yamkovii and others.

The *aim* of this research is to analyse the weaknesses and demerits of credit-based system from the practice of the British higher education and critical views of the British scientists.

The introduction of academic credit in the UK can be traced back to 1970 when the Open University was established with the first cohort of students being admitted two years later in 1972. Unfettered by tradition it was the former polytechnic sector which was at the forefront of curriculum change with a small but significant number of polytechnics adopting credit as a part of their modular schemes. The real expansion in the polytechnic sector was in the 1980s when the former Council of National Academic Awards introduced the national Credit Accumulation and Transfer Scheme (CATS) [2].

This early beginning of CATS was gradually devolved to the universities and now most institutions in the higher education system have modular courses or programmes and use some aspects of credit accumulation and transfer. Some institutions are members of regional consortia, which aim to encourage the further development of CATS, enabling the movement of students from one HE institution to the other without a loss of achievement. The Southern England Consortium for Credit Accumulation and Transfer (SEEC), the Higher Education Credit Initiative Wales (HECIW) and the Northern Universities Consortia for Credit Accumulation and Transfer (NUCCAT) are examples of major consortia that operate in the UK [3].

A lot of researchers and educators underline that credit-based learning is advocated as an essential part of an inclusive education system and support for credit systems is found throughout the widening participation discourse; it facilitates learning which is student centred and contributory to lifelong learning. The benefits of credit-based modular systems appear to accrue to a wide range of stakeholders and can be grouped into three categories: learning effectiveness, flexibility and responsiveness and resource effectiveness [6].

Despite all the merits of credit-based modular systems still they are not without their critics. As early as the 1930s in the USA, Flexner asserted that whilst information could be measured in credits, education could not. He described the credit system operating in US colleges and universities at the time as: «an abominable system, destructive of disinterested and protracted intellectual effort...» [5, p. 64]. Despite such criticism, the credit-based modular system in the USA developed in both scope and scale.

Weaknesses and criticisms of the British credit-based modular system can be categorised as: the fragmentation of knowledge; it distorts learners' (and staff members') motivation; transferability is not guaranteed; it actually reduces choice; it may not be seen in an institution's interest to encourage learners to take their learning credit elsewhere [1].

Some educators claim that credit-based modular schemes fragment knowledge and that far from assisting learners it is to their detriment. Small blocks of learning which are delivered over short periods of time do not allow learners sufficient time to engage and reflect on the material being covered before they are assessed. Learners are over-assessed and teaching is focused on the test or assignment rather than encouraging learners to read around their subject. Some of the academic staff express their concerns over modularisation were that knowledge was fragmented and that consequently programmes lack coherence [1].

Credit is often likened to «knowledge currency» which students accumulate from successfully completing a unit of learning. For the majority of learners their aim is to accumulate this currency and convert it into a credential at the end of their studies. A full-time undergraduate studying in the HE system in the UK would normally expect to graduate after 3 years have accumulated 360 credits and being awarded an honor's degree. When learners seek to transfer credits between institutions and sometimes even within institutions they can come up against credit transfer barriers. The first barrier is getting institutions to recognise credits awarded elsewhere and the second is the recognition of pre-requisite courses [4].

As a number of scientists have noted that in the UK there is a significant divide between the vocational and the academic, which in part is a function of early specialisation at secondary level. The consequence of this for learners is that once they are on one track it is difficult to switch and if they do switch, they may find it difficult to transfer their credit. This is also the case for adults and older learners in the workplace who may gain a variety of skills both formally and informally but whose experience and sometimes credit is not recognised by a higher education institution.

It could be argued that lack of consistency across the sector is a weakness and that students may be either advantaged or disadvantaged depending on the

policy of their institution or the institution to which they are seeking admission.

Most of the barriers or challenges that learners encounter relate to credit transfer rather than credit accumulation. In educational systems where credit systems are in place there may be varying degrees of institutional resistance; however, the mere adoption of a credit accumulation and transfer system cannot of itself ensure change.

There are several reasons why policy transfer fails that can be grouped as:

- *uninformed transfer* – where there is insufficient information and understanding about policy or institution and how it operates.
- *incomplete transfer* – some elements that made policy/structure success originating country/region have not been transferred.
- *inappropriate transfer* – insufficient information of context, social political and economic ideology [3].

The British government and all the stakeholders work hand in hand to overcome the problems described above. Firstly, *information advice and guidance* that means the provision of accessible information advice and guidance essential for learners not only at points of their transition, when they may transfer between sectors or institutions, but also within institutions when they may, for example, be faced with module choices on degree level programmes. Secondly, *support of learners at 'home' and 'host' institution. It is recommended that they need to be adequately supported and prepared at their 'home' institution as well as being supported and received at the 'host' institution.* One of the most significant barriers to this type of mobility is the ability of students to undertake their study in a foreign language. Besides, *developing a learning relationship between learners and institutions.* As a mechanism, a credit-based system can contribute to retention, by allowing learners who take a break from their studies to return to their former institution and complete their course. What is more, to conduct a national survey on the scope and scale of credit transfer in the UK. It is supposed that in such a way better tracking of students at local and national level will assist in promoting the possibility of credit transfer.

Conclusions. When The European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS) was launched in the late 1980s to support the Erasmus programme, a lot of participants at institutional, regional, national and European levels started using it as a central tool in the Bologna process which aims to make national systems more compatible. Ukraine also joined up to encourage students' mobility and European integration. Despite all the benefits of ECTS, we can observe common problems of its implementation and the solutions of the British high school can help us avoid or cope with the problems of ECTS in our country.

The prospects of further research can cover the analysis of weaknesses and problems and the way they are solved in other countries with positive outcomes and wise educational policy.

REFERENCES

1. Adam, S. Bridges, P. (2010). «Making Sense of Credit and Qualification Frameworks; a critical overview» in *Making Sense of Credit and Qualification Framework in the UK.* Bridges, P.H. & Flinn, M. University of Derby: Derby.
2. Bridges, P.H. (2010) «The historical development of credit and qualification frameworks» in *Making Sense of Credit and Qualification Framework in the UK.*

3. Credit Transfer in Higher Education A review of the literature (2017). Institute for Employment Studies. Department for Education: London.
4. Di Paolo, T. Pegg, A. (2013). «Credit transfer amongst students in contrasting disciplines: examining assumptions about wastage, mobility and lifelong learning.» *Journal of Further and Higher Education*, 37(5): 606–622.
5. Flexner, A. (1930) *Universities, American, English, German*, Oxford University Press: New York.
6. Tait, T. (2003). *Credit Systems for Learning and Skills: Current Developments*. London: LDSA.

Марусинець Маріанна
(Київ, Україна)

АВСТРІЙСЬКА АГЕНЦІЯ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ТА АКРЕДИТАЦІЇ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті зроблено спробу розкрити діяльність австрійської агенції із забезпечення якості та акредитації, досвід якої представляє інтерес для України на рівні законодавчо-регульованих функцій, організаційних та структурних підрозділів. Австрія володіє відповідним досвідом у вирішенні проблеми забезпечення якості вищої освіти, в якій вона займає стабільно високий рейтинг у Європі.

Ключові слова: австрійська агенція, якість освіти, акредитація.

В статье сделана попытка раскрыть деятельность австрийской агентства по обеспечению качества и аккредитации, опыт которой представляет интерес для Украины на уровне законодательно регулируемых функций, организационных и структурных подразделений. Австрия обладает соответствующим опытом в решении проблемы обеспечения качества высшего образования, в которой она занимает стабильно высокий рейтинг в Европе.

Ключевые слова: австрийская агентство, качество образования, аккредитация.

The paper attempts to give an overview of the activities of the Austrian Agency for Quality Assurance and Accreditation, which is of interest to Ukraine at the level of legislatively regulated functions, organizational and structural units. Austria has relevant experience in resolving the higher education quality assurance issue and the country's higher education has been consistently ranked high in Europe.

Key words: Austrian agency, education quality, accreditation.

Австрійська агенція із забезпечення якості та акредитації (надалі ААЗЯ) заснована в 2011 році й відповідає за оцінку якості академічних програм, що пропонуються майже всіма вищими навчальними закладами в Австрії (державними університетами, університетами прикладних наук, приватними університетами), за винятком університетських коледжів, викладачів освіти, Інститут науки і техніки Австрії та університети філософії та теології [4].

До компетенції Агентства входить широкий спектр законодавчо-регульованих функцій у галузі забезпечення якості, який включає

акредитацію ВНЗ та їх програм (приватні університети та університети прикладних наук), аудит внутрішніх систем управління якістю (державні університети та університети прикладних наук). Консультації, дослідження та загальносистемний аналіз, а також проведення аудитів для вищих навчальних закладів, що не належать до Австрії. Однак реєстрація програм, що пропонуються не місцевими провайдерами, є функцією не ААЗЯА, а міністерства.

Окрім ААЗЯА, у галузі забезпечення якості беруть участь і інші суб'єкти:

- Рада із забезпечення якості освіти вчителів, створена в 2013 році, відповідає за забезпечення якості в університетських коледжах освітніх програм для викладачів та освітніх програм для вчителів;
- Управління Омбудсмен, створений у 2012 році, відповідає за розгляд скарг студентів [1].

Для Інститут науки і техніки Австрії та університетів філософії та теології не передбачено обов'язкових процедур забезпечення якості.

ААЗЯА має міжнародний профіль і бере активну участь у продовженні міжнародної діяльності попередніх організацій, особливо у Німеччині та на Балканах. Як спадкоємець Австрійської ради акредитації та Ради університетів прикладних наук, ААЗЯА є повноправним членом Європейської мережа забезпечення якості вищої освіти (ЄМЗЯ) та інших міжнародних мереж. Діяльність яких охоплює Австрію та інші країни Європейського Союзу [2].

Організаційна структура ААЗЯА,

Організаційна структура ААЗЯА, законодавчо визначена Федеральним закон про зовнішнє забезпечення якості вищої освіти, базується на принципі залучення незалежної експертизи та участі зацікавлених сторін, та міжнародних представництв. Структура Австрійської агенції: загальні збори, які обирають десять з чотирнадцяти членів Ради та п'ять членів Керівного комітету, у складі яких мають бути 45% жінок.

Компетенції учасників зборів

Загальні збори, які збираються щонайменше двічі на рік, представляють основні групи інтересів, до яких належать: Консультативна рада з економічних та соціальних питань (шість представників), Австрійська національна спілка студентів (два представники), Асоціація створення та сприяння національному студентському представництву приватних університетів (один представник), університетів Австрії (шість представників), Асоціації австрійських університетів прикладних наук (чотири представника), Конференції приватних університетів Австрії (два представники), Федерального міністерства наука та дослідження (два представники).

Представники призначаються федеральним міністром за рекомендацією їх відповідних організацій строком на п'ять років з дозволенним перепризначенням. Загальні збори обирають голову безпосередньо з групи.

Конкретними обов'язками Загальних зборів є обрання Керівного комітету, висування та призначення Апеляційного комітету та призначення членів Ради, яких потрібно прийняти більшістю у дві третини голосів. Всі інші рішення приймаються простою більшістю голосів, припускаючи, що присутні принаймні п'ятнадцять членів.

Компетенція Ради

Рада є центральним незалежним органом, що приймає рішення ААЗЯА. Цей комітет експертів відповідає, зокрема, за всі рішення щодо акредитації та сертифікації, процедурних вказівок та стандартів, відповідальності за нагляд щодо акредитованих навчальних закладів Австрії, публікації результатів процесів забезпечення якості та організації Агентства. Оскільки існують різні типи процесів забезпечення якості, правління має як регуляторну, так і нерегулюючу компетенцію.

Рада складається з чотирнадцяти членів, з яких: вісім повинні бути експертами у галузі вищої освіти з академічною кваліфікацією та досвідом у галузі забезпечення якості. Члени повинні представляти різні сектори вищої освіти. Принаймні половина з них мають бути іноземними членами, двоє повинні бути представниками студентів, один з яких повинен бути іноземцем. І нарешті, чотири члени походять з професійних практичних федеративних земель, що мають досвід у національній та міжнародній вищій освіті, досвід у професійних сферах, пов'язаних з університетами та здатність судити про питання забезпечення якості.

Термін їх повноважень триває п'ять років з можливістю одного повторного призначення. Члени Правління обирають Президента та Віцепрезидента строком на п'ять років. Президент очолює Раду та Агентство, а також представляє Агентство публічно.

Правління повинно збиратися не публічно, принаймні двічі на рік, хоча насправді воно збирається приблизно сім разів на рік. Прийняття рішень вимагає присутності принаймні десяти членів, і принаймні вісім членів повинні проголосувати за пропозицію, щоб вона була схвалена. Вага голосів усіх членів однакова.

Керівний комітет

- Керівний комітет є стратегічним дорадчим органом. До її складу входять п'ять членів, які обираються загальними зборами:
- державний університетський сектор;
- приватний університетський сектор;
- сектор університетів прикладних наук;
- студенти та професійні галузі представлені по одному представнику.

Комітет виконує свою дорадчу функцію шляхом передачі поінформованих поглядів, особливо стосовно процедурних вказівок та стандартів Агентства, фінансового планування, звітування про прогрес, заявок на роботу та правил діяльності. Структура забезпечує систематичну інтеграцію зацікавлених сторін у постійному розвитку процесів забезпечення якості. На відміну від Ради, члени тут функціонують як представники організацій, з яких вони направляються. Керівний комітет збирається не рідше двох разів на рік.

Апеляційний комітет

Апеляційний комітет відповідає за розгляд апеляцій вищих навчальних закладів, які оскаржують процес акредитації та рішення щодо сертифікації. До її складу входять два австрійські та два іноземні члени, які працюють у вищих навчальних закладів, що мають досвід у галузі забезпечення якості та мають юридичну кваліфікацію, а також, у випадках конфлікту інтересів, один австрійський та один іноземний член-замінник. Вони призначаються

загальними зборами строком на три роки з можливістю повторного призначення. Члени не мають права належати до будь-якого іншого органу Агентства, і вони повинні діяти без інструкцій. Комітет приймає рішення на основі простої більшості голосів.

Секретаріат

Секретаріатом ААЗЯА керує директор, який займається повсякденними діловими справами Агентства. Виходячи з широкого юридичного мандату Агентства. Секретаріат поділяється на чотири департаменти (акредитація, аудит / консалтинг, аналіз та звітність, адміністрація), кожним з яких керує керівник департаменту. Діють ще два підрозділи (юридична справа та міжнародні відносини) [3].

Забезпечення якості є головним предметом дискусій та обговорень значної кількості зацікавлених сторін – урядів, закладів вищої освіти, агенцій із забезпечення якості, атестаційних комісій, студентів, службовців, представників галузей промисловості, а також суспільства в цілому. Кожна з зазначених груп має власні погляди на якість вищої освіти, і тому установи забезпечення якості дедалі частіше намагаються включати їх представників до своїх експертних груп, особливо це стосується студентів та представників індустрії (процедури забезпечення якості включають акредитацію, здійснення оцінки та аудит).

ЛІТЕРАТУРА

1. Bundeskanzleramt Österreich (2008) Regierungsprogramm 2008-2013.
2. Report on the External Evaluation of the Agency for Quality Assurance and Accreditation Austria (May 2014).df
3. ÖAR (Austrian Accreditation Council) (2009) Neuordnung der externen Qualitätssicherung im Hochschulbereich. Stellungnahme des ÖAR zum Konsultationspapier des BMWF.
4. Офіційний сайт Австрійської агенції із забезпечення якості та акредитації <https://www.aq.ac.at/en/>

Машкіна Людмила

(Хмельницький, Україна)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розкрита модель підготовки майбутніх бакалаврів до використання інновацій в закладах дошкільної освіти з такими складовими, як змістовна, технологічна і оціночно-результативна. Також розкрито основні параметри інноваційної компетентності студентів та етапи впровадження інновацій.

Ключові слова: *майбутні бакалавери, інновації, заклади дошкільної освіти, інноваційна компетентність студентів, модель.*

В статье раскрыта модель подготовки будущих бакалавров к использованию инновационных технологий в дошкольных образовательных учреждениях с такими составными как содержательная, технологическая и оценочно-результативная. Также раскрыты основные параметры инновационной компетентности студентов и этапы внедрения инноваций.

Ключевые слова: будущий бакалавр, инновации, дошкольные образовательные учреждения, инновационная компетентность студентов, модель.

The article describes the model of bachelor's students' preparation for the use of innovative technologies in preschool education institutions with such components, as content, technology and evaluative-productive. The main parameters of innovative competence and innovation implementation stages are highlighted.

Key words: innovative technologies, preschool education institutions, innovations, innovative competence of students.

Для сучасного етапу розвитку освіти в Україні, зокрема її дошкільної ланки, характерною є тенденція розвитку інноваційних процесів. Це обумовлено докорінними перетвореннями, що відбуваються у нашому суспільстві: зміцненням державності, демократизацією соціальних інституцій, переходом до ринкової економіки, Євроінтеграцією. В ході творчої діяльності педагогів модернізується зміст, форми і методи виховання і навчання дітей, розробляються та апробуються нові освітні технології, з'являються різні моделі дошкільних закладів, що потребують належної підготовки вихователів-бакалаврів. Тому заклади вищої освіти покликані забезпечити високий рівень професійних знань і умінь студентів-випускників, сформувати творчу активність педагога нового типу, здатного до самовдосконалення, дослідницької та інноваційної діяльності [4].

Дані процеси вимагають відповідного кадрового забезпечення, а саме підготовки педагогів-професіоналів нової формації з конкурентно-придатним рівнем кваліфікації, які мають відповідну культуру, розуміються на тенденціях, напрямках і системах сучасної педагогіки, здатні до творчої пошукової та дослідницької діяльності, вміло використовують інноваційні педагогічні технології.

Для нашої роботи важливими є висновки наукових досліджень у галузі філософії освіти (С.У.Гончаренко, І.А.Зязюн, В.Г. Кремень); методології педагогічної інноватики (В.П. Беспалько, М.С. Бургін, Л.І. Даниленко, І.П. Підласий, М.М. Поташник, Н.Р. Юсуфбекова та ін.); зв'язку педагогічної науки і новаторської діяльності творчих педагогів (В.І.Журавльов, В.В.Краєвський, С.О.Сисоєва, В.М.Полонський); стратегії педагогічних інновацій (В.Ф. Паламарчук, П.Г. Щедровський); проблеми підготовки вчителя до інноваційної діяльності в умовах навчання у виші (Л.С.Подимова, В.А.Сластьонін, І.І. Циркун та ін.) та після післядипломної освіти (В.І.Бондар, О.Г.Козлова, К.В.Макагон) [1].

Особливістю сучасного навчання за рубежом є підготовка студентів до активного освоєння ситуації соціальних змін. Ці освітні орієнтири визнані міжнародною спільнотою як провідні в програмах ЮНЕСКО, де діє спеціальний центр педагогічних інновацій для розвитку освіти.

До цих типів навчання науковці, зокрема М.В.Кларін відносять підтримуюче навчання та інноваційне, яке повинно підготувати студентів до використання методів прогнозування, моделювання і проектування в житті і професійній діяльності [3].

Мета статті – висвітлити модель підготовки майбутніх бакалаврів до впровадження інноваційних технологій у закладах дошкільної освіти та основні параметри інноваційної компетентності вищезазначених фахівців.

Модернізація дошкільної освіти в Україні вимагає втілення інновацій в практику роботи з дітьми. Майбутні бакалаври XXI ст. повинні вміти працювати в ринкових умовах, розуміти, що тільки високий професіоналізм і творчість, ініціатива, здатність використовувати інноваційні педагогічні технології допоможуть їм знайти своє місце і самореалізуватися в обраній професії. Однак недостатній рівень підготовленості випускників до цієї роботи свідчить про важливість використання інноваційних педагогічних технологій. Нами розроблена модель такої підготовки. Аналіз наукової літератури з проблем моделювання (Ю.А.Лавріков, О.Е.Смирнова, І.І.Сігов, В.О.Макрелова та ін..) дав змогу розробити орієнтовану модель підготовки студентів до використання інноваційних педагогічних технологій в дошкільних закладах [4].

Модель підготовки студентів закладів вищої освіти до використання інноваційних технологій в дошкільних закладах ми розглядаємо як поданий у словесній формі структурно-функціональний аналог, в якому закладено механізм цієї підготовки. Дана модель включає в себе три складові: змістовну, технологічну, результативно-оціночну. Щодо змістової складової, то вона розкриває сутність структурних компонентів компетентності студентів у використанні інноваційних педагогічних технологій як основної характеристики підготовки майбутніх фахівців до їх впровадження. Вищезазначена компетентність нами розглядається як система мотивів, знань, умінь та навичок, особистісних якостей, які забезпечують ефективність використання сучасних педагогічних інновацій в роботі з дошкільниками. За своєю структурою компетентність є складним, багато-аспектним особистісним утворенням з такими функціонально пов'язаними між собою та взаємозумовленими компонентами як: поінформованість про інноваційні педагогічні технології, грамотність у володінні їх змістом та методикою; культура використання педагогічних інновацій в навчально-виховній роботі з дітьми; особистісна позиція студента-випускника щодо необхідності використання інновацій [4].

Друга складова моделі (технологічна) розкриває шляхи та джерела розвитку і становлення компетентності студентів у використанні інноваційних педагогічних технологій і включає відповідні методичні рекомендації щодо формування: поінформованості про інноваційні педагогічні технології через організацію оновлених форм навчальних занять (рекламно-інформаційних, ілюстративно-лекційних тощо), вивчення спеціальної літератури, використання мережі Інтернет; грамотності у володінні змістом і методикою інноваційних педагогічних технологій через введення спецкурсу «Інноваційні педагогічні технології» та вивчення психолого-педагогічних дисциплін, спрямованих на використання нововведень; культури впровадження інновацій через самостійну позааудиторну діяльність з поглибленого вивчення сутності інновацій та передових методик їх впровадження.

Третя складова моделі (результативно-оціночна) відповідає на запитання як реалізуються знання і вміння студентів щодо використання інноваційних педагогічних технологій. Це – створення студентами індивідуальних банків інновацій, засвоєння змісту програми спецкурсу, набуття навичок у застосуванні інновацій у навчально-виховній роботі з дошкільниками, участь у науково-практичних та науково-методичних конференціях,

семінарах, виконання курсових, дипломних робіт [4].

Спираючись на психолого-педагогічну літературу, досвід роботи сучасних дошкільних закладів можна запропонувати студентам-бакалаврам один із варіантів впровадження і розробки інновацій за такими етапами: 1 – аналітичний; 2 – підготовчий; 3 – діагностичний; 4- практичний; 5 – узагальнюючий [2].

1 – аналітичний. На цьому етапі аналізується психолого-педагогічна література та практика реалізації і впровадження інновацій. Складається цільова комплексна програма діяльності конкретного дошкільного закладу (групи), створюється банк даних з педагогічних технологій, опрацьовуються і апробуються діагностичні методики, спрямовані на визначення потенційних можливостей дітей. На даному етапі слід провести соціологічні дослідження тестуванням, анкетуванням педагогічних працівників з метою з'ясувати їхній професійний рівень та організувати науково-методичну роботу з ними.

2 – підготовчий. На цьому етапі створюються умови для організації продуктивної праці педагогічного колективу дошкільного закладу (групи) для розв'язання проблеми, виділяються основні аспекти роботи: розробка моделі розвитку інноваційних педагогічних технологій; написання, обґрунтування експерименту; розробка концепції діяльності.

Обов'язковою умовою роботи дошкільного закладу на даному етапі повинно бути створення творчих динамічних груп з проблеми, розробка і впровадження програм впровадження інновацій.

3 – діагностичний. На цьому етапі вивчається готовність дошкільного закладу (групи) до реалізації експерименту. Проводиться повторна психолого-педагогічна діагностика: розвиток пізнавальних можливостей і здібностей дітей; розвиток творчого та професійного потенціалу вихователів; професійна компетентність і готовність керівників до впровадження інноваційних технологій.

Потрібно виявити можливості даного дошкільного закладу (групи) для переходу до нової моделі, а також проведення корекційних дій згідно з результатами діагностичного етапу. Вихователі продовжують вивчати інноваційні методи.

4 – практичний. В практичну роботу дошкільного закладу (групи) впроваджується інноваційна педагогічна технологія. Проведення констатуючих зрізів, контроль та корекція досліджуваних процесів. На даному етапі слід створювати розвивальне педагогічне середовище.

5 – узагальнюючий. Узагальнюються результати впровадження нових технологій. Це той етап, коли вихователі самі розпочинають впроваджувати нові, оригінальні форми та методи, аналізують досягнуте та його об'єктивно оцінюють [4].

Таким чином, питання формування інноваційного потенціалу нації висувається на рівень пріоритетних соціальних та гуманітарних проблем. Модель підготовки бакалаврів до використання інновацій в дошкільних закладах включає в себе змістовну, технологічну та оціночно-результативну складові, кожна з яких забезпечена відповідним наповненням. Так змістовна складова розкриває сутність компетентності студентів щодо використання інноваційних педагогічних технологій та розглядає параметри поінформованості, грамотності, культури, особистої позиції студентів-

випускників щодо впровадження педагогічних інновацій. Технологічна складова дає інформацію про шляхи та джерела формування компонентів компетентності; результативно-оціночна – про результати підготовки студентів до використання інновацій в дошкільних закладах.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі щодо підготовки майбутніх бакалаврів до впровадження інновацій в закладах дошкільної освіти ми вбачаємо у створенні науково-методичного забезпечення моделі такої підготовки, також у розробці інноваційних програм педагогічної практики та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гавриш І. Підготовка майбутніх фахівців дошкільного профілю до інноваційної діяльності як педагогічна проблема. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : Науково-теоретичний збірник*. Переяслав-Хмельницький, 2008. Вип. 14 с.50-53.
2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Підручник. К.: Академвидав, 2015. 352с.
3. Кларин М.В. Инновации в мировой педагогии. Рига.:НПЦ «Эксперимент», 2002. 176 с.
4. Машкіна Л.А. Підготовка студентів до використання інноваційних педагогічних технологій в дошкільних навчальних закладах. *Підготовка майбутніх фахівців до освітньої діяльності в дошкільному навчальному закладі*: [кол.моногр.]. Хмельницький: видавництво ХГПА, 2015. С.209-215.

Мирончук Наталія
(Житомир, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ

Якісна підготовка майбутніх фахівців потребує творчого підходу до використання інноваційних педагогічних технологій. У статті описано сутність, умови та методуку застосування синанон-методу, технології Edu-Scrum та організаційно-діяльничної гри в підготовці майбутніх педагогів до самоорганізації у професійній діяльності.

Ключові слова: метод, технологія, самоорганізація, професійна діяльність, педагог.

Качественная подготовка будущих специалистов требует творческого подхода к использованию инновационных педагогических технологий. В статье описано сущность, условия и методуку применения синанон-метода, технологии Edu-Scrum и организационно-деятельностной игры в подготовке будущих педагогов к самоорганизации в профессиональной деятельности.

Ключевые слова: метод, технология, самоорганизация, профессиональная деятельность, педагог.

Qualitative training of future specialists requires a creative approach to the use of innovative pedagogical technologies. The article describes the essence, conditions and methods of application of the sinanon method, Edu-Scrum technology and organizational-activity game in the training of future teachers to self-organization in professional activity.

Key words: method, technology, self-organization, professional activity, teacher.

Якісна підготовка майбутніх фахівців до професійної педагогічної діяльності потребує творчого підходу викладача щодо вибору змісту, форм, методів та засобів навчання, створення інноваційного освітнього середовища, використання нових педагогічних технологій. Істотний потенціал для забезпечення творчої продуктивної діяльності у процесі підготовки здобувачів вищої освіти мають проєктна технологія, інтерактивне навчання, ситуативне моделювання та інші. Розкриємо сутність, умови та механізми використання окремих методів, які застосовуються у процесі підготовки майбутніх педагогів до самоорганізації у професійній діяльності.

Різноманітні можливості для використання у професійній педагогічній підготовці, на наш погляд, має *синанон-метод*, який, за оцінкою Т. Туркот [2], спрямований на формування в учасників взаємодії емоційної рівноваги в екстремальних і професійних ситуаціях, виваженості, відкритості у спілкуванні, вияву толерантності й стійкості до суб'єктивних позицій, критично-аналітичного ставлення до негативних емоційних чинників.

У психологічній літературі [1] синанон (Synanon) – групова психотерапевтична методика (розроблена А. Маслоу), заснована на тренінгові вираження негативних емоцій (гніву, агресії, невдоволення та ін.). Навчання відбувається як різке критичне обговорення проблем учасників групи, представлене в ігровій формі. Передбачається, що така процедура сприяє виробленню толерантності до негативних психологічних впливів.

Метод застосовується як індивідуальна (один із учасників сідає на так званий «гарячий стілець», а інші учасники гри ставлять йому запитання) або ж як групова (відбувається поділ групи на кілька команд (дві-три); запитання учаснику, який сидить на «гарячому стільці», ставлять учасники команди-суперника) ділова гра. Сутність та процедуру використання цього методу детально обґрунтовано Г. Туркот.

Синанон-метод застосовується під час опитування магістрантів за самостійно опрацьованою темою, при цьому інші студенти групи мають право ставити незручні запитання, провокуючи різні емоційні стани учасника гри. У процесі застосування методу учасникам пропонується надати оцінку власних емоційних переживань, схарактеризувати самопочуття інших учасників гри, встановити шляхи нормалізації негативних психічних станів. Метод використовуємо також у процесі вивчення теми «Самоаналіз та самоконтроль у професійній педагогічній діяльності», під час рефлексії рівня засвоєних знань з навчальних дисциплін, у процесі моделювання професійно орієнтованих ситуацій самоорганізації та ін. Організаційно-методичні основи та процедуру застосування синанон-методу в процесі розв'язання ситуацій самоорганізації подано у табл. 1 та на рис. 1.

Таблиця 1

Організаційно-методичні основи застосування синанон-методу в розв'язанні магістрантами професійно орієнтованих ситуацій самоорганізації

<i>Етапи гри</i>	<i>Правила гри</i>	<i>Критерії оцінки гравця</i>	<i>Дії експертів (магістрантів і викладача)</i>
1. Ознайомлення з ситуацією самоорганізації	1) опоненти задають запитання за змістом ситуації,	- швидкість продукування прогнозованих	експерти-магістранти: фіксують час

<p>2. Надання варіанту рішення гравцем. 3. Запитання групи опонентів. 4. Дискусія за запитаннями групи опонентів. 5. Обговорення психоемоційного стану, самопочуття учасниками гри. 6. Надання експертами оцінки дій учасника гри.</p>	<p>висловлюють критичні репліки в адресу гравця (з метою спровокувати негативне емоційне реагування); 2) репліки висловлюють стосовно ситуації, способу дії, поведінки, обраного методу, однак не можуть вміщувати образливих характеристик особистості, словесних ярликів; 3) опитування гравця триває не більше п'яти хвилин; 4) після процедури опитування відбувається обговорення емоційного стану гравців, визначаються шляхи забезпечення стійкості й нормалізації емоційного стану гравця.</p>	<p>варіантів рішень; - ступінь контролю емоційного стану; - культура мовлення (відсутність агресивних заперечень, образливих слів); - витривалість (фізичні дії під час гри, здатність витримувати «емоційні удари» до закінчення гри).</p>	<p>проведення опитування гравця; оцінюють за встановленими критеріями продуктивність діяльності та емоційну стійкість гравця; оголошують і обґрунтовують результати оцінювання гравця; викладач: здійснює аналіз гри, коментує, дає оцінку; надає рекомендації щодо ставлення до ситуації.</p>
--	--	---	--

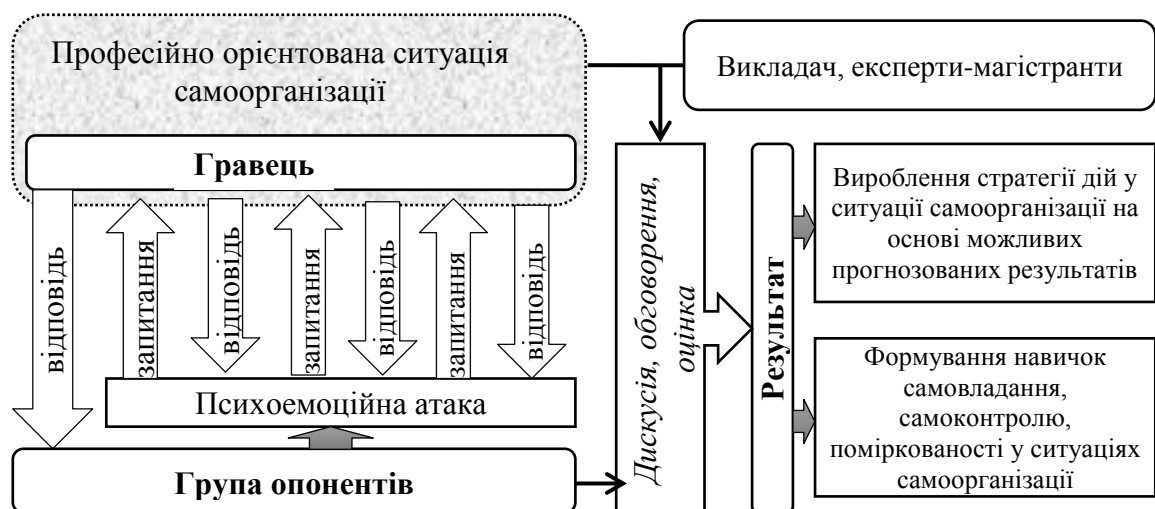

Рис. 1. Алгоритм застосування синанон-методу в процесі розв'язання професійно орієнтованих ситуацій самоорганізації

Технологія *EduScrum* розглядається як методологія управління проектною діяльністю студентів, що побудована на принципах планування та розподілу часу. Вона використовується для організації роботи студентів над виконанням індивідуального чи групового проекту. Розвивальний потенціал цієї технології полягає у її зорієнтованості на формування гнучких (soft-skills) навичок у суб'єктів діяльності, розвитку в них уміння планувати та конструювати свою діяльність, розподіляти ролі та завдання, взаємодіяти з іншими учасниками групи, здійснювати саморефлексію, бути відповідальним за результат праці.

Організаційні принципи використання технології є такі: створення груп (скрам-команда); призначення керівника-організатора (педагог або учасник групи – скрам-майстер); укладання переліку завдань (беклог) та чітке визначення бажаного результату діяльності; планування відрізка часу (спринту); підготовка скрам-дошки (дошка, ватман тощо), з допомогою якої відтворюється процес виконання проектної діяльності та результат. На скрам-дошці мають бути зазначені категорії «зробити», «у процесі», «потребує перевірки», «зроблено». Завдання у категорії «зробити» записуються на стікерах, щоби їх зручно було переміщувати до інших категорій.

Використання такої технології у процесі навчання сприяє створенню умов для інформаційного пошуку й засвоєння/поглиблення фахових знань, виробленню умінь самоорганізації у професійно-педагогічній діяльності; розвиває критичність і гнучкість мислення; формує здатність до творчого пошуку та інноваційної діяльності.

Організаційно-діяльнісна гра (ОДГ) передбачає організацію колективної діяльності процесів мислення у процесі розгортання змісту навчання у вигляді системи проблемних ситуацій. У поєднанні із рольовою ОДГ сприяє виробленню оптимальних рішень у розв'язанні ситуацій імітованих ситуацій самоорганізації у професійній педагогічній діяльності. Створенню імітаційної моделі ситуації самоорганізації передують ґрунтовна робота з аналізу об'єктів педагогічної праці, функцій, обов'язків, соціально-психологічної, когнітивно-предметної сторін професійної педагогічної діяльності та ін.

Організаційно-діялісну гру розглядаємо як засіб розвитку творчого професійного мислення, під час проведення якої майбутній фахівець набуває здатності аналізувати ситуації професійної діяльності й знаходити шляхи розв'язання професійних завдань. У процесі застосування ОДГ імітуються умови професійної педагогічної діяльності, власне діяльність та професійні відносини.

До умов застосування ОДГ у формуванні досвіду самоорганізації у майбутніх фахівців відносимо: наявність функціонально-професійного завдання, ситуаційної проблеми; наявність загальної мети у колективі учасників, мотивованість кожного члена групи на пошук оптимального розв'язку завдання; наявність індивідуальних і колективних ролей ситуаційної діяльності; неможливість формалізації дій, варіативність, ймовірнісний характер поведінки суб'єктів гри; наявність реального або умовного фактору часу; динамічність ситуації, обставин дій, наявність зворотного зв'язку; багатоваріантність, альтернативність рішень результату дії залежно від оперативності, гнучкості прийняття рішень учасником ситуації; наявність критеріїв оцінки дій учасників і можливих результатів ситуаційної діяльності.

Застосовувані нами ОДГ спрямовувалися на організацію процесу імітованих умов виробничо-професійної діяльності майбутнього викладача вищої школи, постановку професійно-педагогічних завдань та включення магістрантів у процес їх розв'язання з метою набуття досвіду нестандартного, нешаблонного мислення і поведінки. Наприклад, метою ОДГ «Модель викладача ЗВО» є розроблення комплексної оцінки професійних та особистісних якостей викладача вищої школи в динамічних невизначених умовах професійної діяльності; гри «Ідеальні та реальні умови діяльності викладача у ЗВО» – усвідомлення завдань професійно-педагогічної діяльності та динамічного характеру умов праці викладача, формування готовності до самоорганізації в умовах варіативності ситуацій професійної діяльності.

Визначимо ціннісні аспекти організаційно-діяльнісних ігор у контексті формування компетентності самоорганізації: активна взаємодія учасників гри та мотивованість на продуктивний результат; творчий пізнавальний характер діяльності; система ефективних комунікацій і взаємовідносин у процесі прийняття спільних рішень; дискусія, варіативність рішень, розроблення нових ідей, обмін досвідом; набуття досвіду проектування, планування, розподілу обов'язків, співпраці; колективний пошук аргументів і формування досвіду презентування рішення чи розв'язку завдання та інші.

Таким чином, використання у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців інноваційних технологій підвищує якість освітнього процесу, сприяє цільовій спрямованості студентів до опанування методиками самоорганізації, сприяє самовираженню, формуванню і корегуванню відповідних умінь і навичок, системи знань, виявленню особистісних якостей, створенню умов для ефективної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жмуров, В.А., 2012. Большая энциклопедия по психиатрии. 2-е изд. Москва: «Джангар».
2. Туркот Т.І. Синанон-метод як засіб попередження професійного вигорання менеджерів освітньої галузі. *Таврійський вісник освіти*, 2016, № 3 (55), с. 51-56.

Островська Маріанна
(Берегово, Україна)

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У роботі показано, що формування критичного мислення в майбутніх вчителів початкової школи в умовах реформування загальної середньої освіти в Україні, слід розглядати, як неперервний психолого-педагогічний процес, спрямований на засвоєння відповідних знань, умінь, навичок та загальної культури.

Ключові слова: навчання, виховання, початкова школа, критичне мислення.

В работе показано, что формирование критического мышления будущих учителей начальной школы в условиях реформирования общего среднего

образования в Украине, следует рассматривать, как непрерывный психолого-педагогический процесс, направленный на усвоение соответствующих знаний, умений, навыков и общей культуры.

Ключевые слова: образование, воспитание, начальная школа, критическое мышление.

The paper shows that critical thinking formation in future primary school teachers in the context of reforming general secondary education in Ukraine should be considered as a continuous psychological and pedagogical process aimed at acquiring relevant knowledge, skills, abilities and general culture.

Key words: teaching, upbringing, primary school, critical thinking.

Концепція «Нова українська школа» (НУШ), у відповідності із рекомендаціями освітніх інституцій Європейського Союзу, основну роль в питаннях реформування національної системи освіти відводить побудові профільної освіти, запровадженню компетентнісної парадигми, формуванню людини, яка володіє відповідними загальними і фаховими компетенціями [2,5].

Мета сучасної освіти полягає не у простій передачі інформації від учителя до учня, а в розвитку творчої особистості та її критичного мислення в процесі учіння [1,с.8]. На Давоському форумі (2016 р.) формування критичного мислення віднесено до найважливіших та найнеобхідніших навичок вчителів, студентів і учнів та трактується, як основа розбудови майбутнього розвинених країн [4,с.12]. Для досягнення такої мети вже у початковій школі потрібно привити учневі задатки до розуміння і вміння критично осмислювати дійсність та з оптимізмом дивитися в майбутнє. Для цього сучасній школі потрібен відповідним чином підготовлений учитель.

Традиційна система вищої освіти акцентувала основні зусилля на підготовці вчителя, який вміє ефективно передавати учням набуті знання, уміння і навички, що абсолютизувало знання і формувало знаннєвий підхід до процесу навчання. Основна увага в школі, яка працювала в рамках знаннєвої парадигми, фокусувалася на самих знаннях та їх обсягах, а те для чого вони потрібні, як їх ефективно використати на користь учня та суспільства, часто залишалися поза увагою.

Школа, яка реформується та запроваджує компетентнісну парадигму в контексті НУШ, потребує нового вчителя, який неперервно орієнтує мислення учнів на пошуки та створення нового, того, чого раніше не було в їх особистому досвіді. У такій концептуально новій навчально-виховній парадигмі вчителі мають вміти перейти від інформаційної до організаційно-управлінської площини. За такого підходу змінюється характер учіння – від пасивного засвоєння великої кількості нормативного матеріалу переходять до активної, самостійної, дослідної та самоосвітньої діяльності учня. Процес учіння наповнюється розвивальною та творчою функціями, які стають інтегрованими характеристиками навчання. У такій моделі надзвичайно ефективними постають інтерактивний обмін інформацією між учителем і учнем та особистісно-орієнтовані методи і технології навчання, що дуже важливо для початкової школи. Вчителю для організації такого складного психолого-педагогічного процесу, насамперед, потрібно володіти загальними і фаховими компетенціями, науково-методичними основами

критичного мислення і вміння використовувати їх у шкільній практиці.

У самому загальному випадку під критичним мисленням розуміють уміння логічно мислити, аналітично дискутувати та правильно висловлювати свою думку і адекватно реагувати на все, що відбувається навколо нас [3,с.140-142]. У такому трактуванні критичне мислення – це мислення вищого порядку, яке спирається на інформацію, усвідомлене сприйняття власної інтелектуальної діяльності та діяльності інших, яке сприяє розвитку такої особистісної риси, як креативність, і формує творче мислення, а отже, творчу особистість. Сформовані навички критичного мислення в майбутніх вчителів початкової школи дозволять їм в процесі навчальної діяльності з учнями молодшого шкільного віку приймати найбільш оптимальні рішення, ефективно допомагати їм відкрито сприймати нові ідеї і знання, які необхідні під час розв'язання проблемних завдань, формулювання висновків, оцінювання та прийняття інноваційних рішень [2,5].

Саме тому, реформи в українській освіті розпочато з початкової школи і особлива роль у цих процесах відводиться фаховій і загальній підготовці майбутнього вчителя. Зумовлено це насамперед тим, що молодший шкільний вік є особливим, сенситивним періодом для розумового розвитку людини. Особливість його полягає в тому, що для дитини в її розвитку важливий не тільки обсяг засвоєних знань, але й сформований пізнавальний інтерес, розвинене бажання та уміння міркувати, аналізувати, пояснювати, узагальнювати, систематизувати, доводити тощо. Саме пізнавальний інтерес та вказані уміння стають рушійною силою для виявлення нового, вивчення навколишнього світу, що в свою чергу, вдосконалює розумові дії учня в майбутньому [4,с.142]. При цьому учень із об'єкта педагогічного впливу перетворюється на суб'єкт спілкування. Навчальний процес організовується як співпраця вчителя і учня, зацікавлених один у одному та у справі, яку вони виконують. Головне завдання вчителя – створювати умови, за яких прагнення учнів до нового, нестандартного, бажання самостійно вирішувати поставлені задачі зростають у процесі навчальної роботи.

Основне завдання вищої освіти навчити майбутнього вчителя вміння мотивувати учнів до творчої праці, формувати в них бажання і вміння творчо працювати, прагнути розв'язувати складні проблемні ситуації, вміння знаходити закономірності та робити висновки. Для цього, вчителю початкової школи доречно вміння використовувати різні види творчо-розвивальних технологій, серед яких варто виділити: ігрове, проблемне та інтерактивне навчання; проектну технологію та навчання через дослідження. Однією з найважливіших умов для розвитку критичного мислення учнів початкової школи є вміння вчителя створювати проблемні ситуації на уроці, під час вивчення нового матеріалу. Для стимулювання процесу мислення доречно учням пропонувати практичні вправи, експериментальні завдання, головна мета яких – розвиток творчої уяви, фантазії, концентрації уваги, оригінальності мислення тощо [5].

Зрозуміло, що розглянуті методи і технології евристичного навчання, як і всі інші розвивальні методи, будуть нести позитивний ефект лише тоді, коли вчитель підготує учнів до творчої активності та саморозвитку шляхом створення доброзичливих обставин на уроці, толерантного настрою всіх

присутніх, взаємоповаги та взаємодовіри один до одного. Створення атмосфери довіри між учителем і учнем, позитивного ставлення, відвертості, підтримки та оптимізму, що передається іншим, наявність прикладу креативної поведінки, достатня свобода думки учнів – ось умови, що формують творчу особистість у цілому і творчі здібності зокрема. Підготовлений вчитель має вміти подавати зміст нового матеріалу (в межах розвитку критичного мислення) у вигляді проблемних завдань, насамперед чітко формулювати мету, яку можна досягти шляхом аналізу і перетворення заданих умов. Важливо, щоб заняття, що проводяться, були інтерактивними та передбачали активний діалог у процесі розв'язування проблемних завдань, а також проходили винятково у цікавому для учня виді. Інтерактивна педагогічна технологія має ряд специфічних ознак і реалізується шляхом використання: завчасної підготовки вчителя до уроку; нетрадиційного підходу до навчання; непрямого керівництва вчителем діями учнів; постійного спілкування й обміну думками між учнями. Саме інтерактивні методи дають змогу створювати навчальне середовище, в якому теорія і практика засвоюються одночасно. Навчально-виховний процес організовується так, що учні шукають зв'язок між новими та вже отриманими знаннями; приймають альтернативні рішення, мають змогу зробити «відкриття», формують свої власні ідеї та думки за допомогою різноманітних засобів; навчаються співробітництву. З допомогою інтерактивних методів та інноваційних технологій навчання розширюється світогляд, ефективно формується логічне і критичне мислення учня [4,с.22-24]

Активізує мислиневий процес наперед підготовлене вчителем проблемне завдання, яке передбачає існування суперечності, а його розв'язок вимагає і нових, крім вже отриманих знань. Учень у такому процесі має розмірковувати, шукати логічні зв'язки та докази своїм судженням. Учителю слід організувати урок так, щоб учні аналізували те, що читають, бачать, чують, щоб вони розмірковували над доказами і авторськими поглядами на проблему. Одна з найважливіших особливостей критичного мислення полягає в тому, що воно сприяє аналізу і конструюванню міркувань, отриманню нових знань та виробленому вмінню формувати висновки в контексті дослідження.

Вчителю початкової школи потрібно враховувати, що формування критичного мислення ніяк не пов'язане з простим запам'ятовуванням або інтуїтивним мисленням, його найкраще розвивати на уроках формування умінь та навичок. Для формування творчої компетентності учнів часто використовують технології ігрового навчання. Дітям молодшого шкільного віку навчання у грі, побудова навчального процесу за допомогою гри дуже подобаються. Під час навчальної гри учень стає членом колективу, починає оцінювати дії та вчинки інших, у нього появляється відповідальність за власні дії. Особливу увагу вчителю слід звернути на аналіз різних видів помилок у міркуваннях учнів, доречно розкривати їх роль у процесі пізнання явищ, розвивати інтерес учнів до запитальних форм аналізу, використанні висновків у прийнятті рішень, вирішенні конфліктів, організації пізнавального процесу тощо.

Педагогічний досвід показує, що підготувати такого вчителя початкової школи на відповідних факультетах діючих вузів можна тільки через систему

відповідно підготовлених курсів і спецкурсів, практичних і семінарських занять, в яких основна увага акцентується на: вивченні основ формальної і неформальної логіки, понять «критичність розуму», «самокритика», досвіду їх застосування в житті; вивчені спеціальної техніки критичного аналізу: вміти складне ділити на частини, виділяти логічні складові загального тощо; навчальний критичний аналіз і оцінювання ситуацій; обговорення помилок у розв'язанні завдань і проблем шляхом дискусій, суперечок тощо. Всі заняття з теми («Розвиток критичного мислення», «Техніка й інтелектуальні прийоми розвитку критичного мислення» тощо) доречно базувати на основі наступних принципів: науково-методичні основи проблеми; розгляд контексту проблеми; висування та заперечування припущень; вивчення альтернатив; перевірка фактичної точності та логічної послідовності; вміння робити висновки.

Розвивати критичне мислення майбутніх учителів у вузах, а через нього основи критичного мислення в учнів початкової школи означає навчити вчителя зробити так, щоб учням хотілося дізнатися більше (стимул), а також допомогти пізнавати все те, що їх оточує (реакція) і заохочувати їх порозуміти те, що вони побачили або зробили (висновок).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку.– К.: Академвидав, 2012. – 256 с.
2. Державний стандарт початкової освіти. (Постанова КМ України № 87 від 21.02.2018 р.).- <http://polishproject.nus.org.ua/wp-content/uploads>.
3. Терно С. О. Критичне мислення - сучасний вимір суспільствознавчої світи. - Запоріжжя: Просвіта, 2009. - 268 с.
4. Химинець В., Кірик М. Інновації в початковій школі.– Тернопіль:Мандрівець, 2012. – 312 с.
5. Химинець В.В. Оновлення початкової ланки освіти в контексті євроінтеграційної політики України. – Учитель початкової школи. – 2018. - № 9. - С. 3-5.

Осьмук Наталія, Швець Ольга
(Суми, Україна)

ФОРМУВАННЯ АВТОНОМНОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В ПРОЦЕСІ ПРЕДСТАВЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СТУДЕНТСЬКОЇ НАУКОВОЇ РОБОТИ

В статті розглянуто особливості формування автономності і відповідальності як інтегральних компетентностей майбутнього фахівця через участь у науково-дослідницькій роботі. Проаналізовано характерні риси есе як жанру. Визначено роль студентського есе як форми представлення результатів своєї діяльності й особистої позиції в науковому дослідженні.

Ключові слова: компетентності фахівця, автономність і відповідальність фахівця, наукова робота студентів, студентське есе, власна точка зору студента.

В статье рассмотрены особенности формирования автономности и ответственности как интегральных компетентностей будущего специалиста в процессе научно-исследовательской деятельности. Проанализированы

характерные черты эссе как жанра. Определена роль студенческого эссе как формы представления результатов своей деятельности и личной позиции в научном исследовании.

Ключевые слова: компетентности специалиста, автономность и ответственность специалиста, научная работа студентов, студенческое эссе, личная точка зрения студента.

The article reveals the peculiarities of forming autonomy and responsibility as integral competences of future specialists in research work. Characteristics of essay as a genre are analysed. The role of student's essay as a form of presenting the results and personal attitude of the research is determined.

Key words: specialist's competences, autonomy and responsibility of a specialist, students' research, student's essay, personal attitude of a student.

В сучасних умовах підготовки фахівця певної галузі його компетентності визначаються Національною рамкою кваліфікацій, де для кожного з десяти кваліфікаційних рівнів визначено їх сукупність [1]. Результативність підготовки кожного з рівнів складності визначається інтегральною компетентністю, яка описує ступінь здатності діяти у ситуаціях навчання або роботи, і поєднує всі категорії результатів навчання: знання, уміння, комунікацію, автономність і відповідальність.

В зазначеному документі для бакалаврського рівня інтегральною компетентністю визначено «здатність особи розв'язувати типові спеціалізовані задачі в певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування положень і методів відповідних наук і характеризується певною невизначеністю умов; нести відповідальність за результати своєї діяльності та діяльності інших осіб у певних ситуаціях» [1].

В контексті нашого дослідження звернемо увагу на формування такого показника інтегральної компетентності як автономність і відповідальність, що визначаються за Національною рамкою кваліфікацій як «...здатність особи застосовувати знання та навички самостійно та відповідально» [1].

На нашу думку формування означених компетентностей безпосередньо пов'язано й виявляється у самостійній діяльності студентів під час дослідно-наукової роботи над певною темою, проблемою. Науково-дослідна робота є обов'язковою частиною підготовки фахівця, засобом підвищення якості його підготовки. Як зазначають науковці, потенціал такого роду діяльності, зумовлюється тим, що «активізує і поглиблює навчальний процес студентів, формує навички наукового мислення, сприяє оволодінню методами набуття знань з фундаментальних й спеціальних дисциплін; є фактором всебічного розвитку творчих та інтелектуальних якостей студентства, виховання соціально активної особистості; умовою й середовищем самореалізації майбутнього фахівця» [В.Лозова. с. 278]. При цьому звертається увага на розширення загального й професійного кругозору, можливості розвитку під час самостійної науково-дослідної роботи вмінь аналітичного мислення, оволодіння різноманітними методами дослідження, набуття навичок розв'язання теоретико-практичних завдань прикладного характеру. Варто підкреслити й значення самостійної дослідницької роботи студентів у розвитку особистісних умінь та рис характеру, до яких належать: вміння планувати й організовувати свою діяльність, цілеспрямованість, відповідальність, креативність тощо [там само].

Вказані знання, вміння та навички потребують значних зусиль, часу, вправ і, безумовно, керівництва й наставництва викладача. І якщо декілька десятків років тому самостійна дослідна робота студентів розглядалась, насамперед, як лабораторія формування кадрового потенціалу науки, куди брали найкращих, то сьогодні наукова діяльність – це обов'язкова умова становлення фахівця, форма набуття особистого досвіду вирішення практико-орієнтованих задач і компетентного виваженого представлення своїх результатів, пропозицій, проєктів. Поза тим, як засвідчує досвід роботи зі студентами, оприлюднення результатів самостійної дослідницької діяльності все ще викликає значні складнощі й утруднення.

Традиційно результати індивідуального наукового дослідження студента за обсягом можуть бути представлені великими (курсова чи кваліфікаційна робота) та малими формами. До останніх у вищій школі відносять реферат, есе, тези доповідей, статтю.

Вважаємо, що систематична робота над малими формами наукової презентації власного дослідження формує вміння й навички роботи над великими, оскільки надає можливість продемонструвати індивідуальне суб'єктивне вирішення певної проблеми на основі власного досвіду, знань, умінь, креативності тощо. Саме тому основну увагу нашої статті зосереджено на есе як одній з доступних форм представлення особистої точки зору на певну проблему, навчальне завдання тощо.

Есе як форма літературного твору відома здавна, і означає, як стверджується в словнику іншомовних слів, – короткі наукові, критичні та інші нариси вишуканої форми [3]. Назва «есе» походить від французького *essai* – спроба, намагання, що в свою чергу бере початок від латинського *exagium* – зважування. Найкраще й найповніше, на нашу думку, схарактеризував особливості есе/есею науковець С. Шебеліст. Він вважає, що для жанру есе характерні такі особливості, як:

- логічність викладу думок;
- дбайливе ставлення до художньої форми;
- вираження нового, суб'єктивного судження про щось (на першому плані – суб'єктивність особистості автора);
- образність, афористичність, використання свіжих метафор, нових поетичних образів;
- розмовна інтонація та лексика;
- розмаїте тематичне спрямування – філософський, історико-біографічний, публіцистичний, літературно-критичний, науково-популярний, власне белетристичний есеї (суміжні жанри: поезія у прозі, науковий нарис, філософський трактат, листи, бесіди, роздуми) [С.Шебеліст. С.49]. Отже, есе є самостійним жанром літератури, що дозволяє якнайкраще виявити майстерне володіння словом для висловлення власного розуміння широкого кола тем.

Проте у вітчизняного студентства есе серед форм звіту про діяльність або міркування використовується обмежено. На відміну від закордонних систем освіти, де їх вимагають писати як на етапі вступу (мотиваційний лист абітурієнта), так і під час навчання. Особливо в американських університетах, де есе, поряд з тестуванням, є провідною формою контролю якості навчання й головним показником вміння презентувати себе, свою

особистість, власну точку зору. Може тому, що в американському літературному середовищі домінує розуміння есе як обґрунтованого прозового твору, в якому автор робить спробу викласти важливі ідеї, описати досвід, передати інформацію, проаналізувати питання тощо [Шебеліст с51].

Вважаємо, що поширеність есе серед закордонних викладачів зумовлена й тим, що дозволяє перевірити не тільки знання програмового матеріалу, а й виявити, чи сформовані навички формулювання й висловлювання своєї позиції, чи здатен студент пояснювати відомі факти, закони, закономірності з точки зору власного розуміння, ціннісних орієнтацій, життєвого досвіду, чи здатен пропонувати шляхи розв'язання проблем у змінюваних умовах. Врешті-решт це і є однією з провідних завдань освіти.

І тому ми цілком погоджуємося з К. Шендеровським, який зауважує, що «головна місія та мета есе – це самостійне бачення студентом проблеми, питання, теми на підставі опрацьованого матеріалу та аргументів, у відповідності до обраного підходу, стилю тощо» []. Визначена мета вносить корективи в роботу над підготовкою есе й зумовлює його певні характеристики. Приступаючи до написання, студенту варто пам'ятати, що есе (есеї), це – прозовий твір, що має такі особливості:

- невеликий за обсягом;
- висловлює власну точку зору, позицію, міркування, враження автора, тому за стилістичним оформленням може бути філософським міркуванням, аналізом, описом, розповіддю тощо;
- не передбачає вичерпної відповіді, або остаточного судження і є вираженням суб'єктивності автора;
- має вільну композицію. Подати його можна у формі листа, запису в щоденнику, рецензії тощо;
- притаманна емоційність, яка досягається через вживання афоризмів, символів, метафор, порівнянь, асоціацій, аналогій тощо.

Однак, якщо з розумінням сутності есе у студентів майже немає проблем, то у під час його планування й написання виникають значні труднощі. Насамперед, з власним висловлюванням, своєю точкою зору, оскільки основна мета студентського есе – дати власну оцінку, продемонструвати самостійну позицію, а ще, можливо, спонукати читача до роздумів або діалогу.

І ось тут починається найскладніше. Висловити свою думку студентові іноді дуже складно. Особливо, коли перед тим він занурився для кращого володіння матеріалом, в представлення інших. Звідси, некритичність до запозичення формулювань інших авторів, які суб'єктивно сприймаються як власні. З іншої точки зору, справжнє навчання здійснюється на найкращих зразках. А в науковій сфері ще й додається специфіка самого наукового дослідження, що передбачає ретельне опрацювання доробку попередників.

Яким же чином можна запобігти плагіату в студентських есе? Вважаємо, що супровід і поради викладача на етапі планування й формулювання есеми, роз'яснення введення аргументів, сутності заключної частини, стимулювання до поглиблення й поширення власних думок студента, розширення «поля дослідження» підвищують мотивацію особистісного мислення й пошуку вдалого їх мовного вираження. І як засвідчує практика керівництва есе з гуманітарних і природничих дисциплін,

вдало написано, воно значно підвищує прагнення студентів до наступних спроб виявлення своєї виваженої, аргументованої позиції, свого особистісного бачення проблеми чи завдання, тобто тих компетенцій та їх показників про які було заявлено вище.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна рамка кваліфікацій. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/natsionalna-ramka-kvalifikatsiy>.
2. Словopedia Режим доступу: <http://slovoedia.org.ua/36/53397/239786.html>
3. Як написати успішне есе: Методичні рекомендації до написання есе / Укл. Шендеровський К.С. / Ін-т масової комунікації при КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2007. – 34 с.
4. С.Шебеліст Теоретичні аспекти жанру есею // Слово і час. – 2007. – №11. – С. 48–56

Тарасова Тетяна
(Суми, Україна)

СТИЛЬ ВИКЛАДАННЯ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В ЗВО

У статті розглядаються особливості викладання навчальних дисциплін у закладах вищої освіти, аналізуються різні його психолого-педагогічні показники. Стверджується, що творчий стиль викладання навчальних дисциплін сприяє професійному зростанню майбутніх фахівців.

Ключові слова: навчальні дисципліни, методика викладання, творчий стиль викладання, засоби активізації пізнавальної діяльності; професійна підготовка.

В статье рассматриваются особенности преподавания учебных дисциплин в высших учебных заведениях, анализируются различные его психолого-педагогические показатели. Утверждается, что творческий стиль преподавания учебных дисциплин содействует профессиональному росту будущих специалистов.

Ключевые слова: учебные дисциплины, методика преподавания, творческий стиль преподавания, средства активизации познавательной деятельности; профессиональная подготовка.

In the article the peculiarities of teaching academic disciplines in higher educational establishments are considered. It analyzes its various psychological and pedagogical indicators. It is emphasized that creative style of teaching promotes professional growth of future specialists.

Key words: psychological disciplines, methodology of psychology teaching, creative style of teaching, means of enhancing cognitive activity, professional training.

Актуальність даної проблеми зумовлена реаліями та потребами сучасного навчально-виховного процесу. Проблеми організації навчально-виховного процесу у відповідності до сучасних вимог досить докладно висвітлюється у сучасній психолого-педагогічній літературі (Максименко С.Д., Болтівець С.І., Столяренко Л.Д., Бех І.Д., Семиченко В.А. Поліщук В.М., Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Бочелюк В.Й. та інші). Проте, вплив стилю

викладацької діяльності на професійну підготовку майбутніх фахівців ще не знайшов достатнього висвітлення, що і зумовило вибір проблеми наших теоретичних пошуків, а згодом й експериментального дослідження.

Викладачеві сучасного ЗВО необхідно добре володіти методикою викладання, щоб здійснити поставлені перед ним завдання. Методика викладання навчальних дисциплін не тільки аналізує окремі прийоми та засоби навчання, але й допомагає викладачеві виділити в змісті навчального предмета саме істотне, професійно значуще, із усього різноманіття наукових фактів вибрати найбільш переконливі, визначити найбільш продуктивні та перспективні методи та засоби організації навчально-виховного процесу. Тоді роль викладача з людини, яка в буквальному значенні вчить студента, передаючи в ході викладання свої знання, перетворюється на роль організатора навчальної діяльності студента. Викладач організує навчальну діяльність студента таким чином, щоб він не пасивно сприймав і поглинав текст навчального матеріалу або слова викладача, а активно мислив, витягаючи необхідну наукову інформацію з того чи іншого джерела. Викладач стає організатором навчальної діяльності студента і на лекції, і в процесі самостійної роботи, і на практичних і лабораторних заняттях. Завдяки такій організації студент виступає не пасивним споживачем інформації, а активним її «добувачем» і виробником.

Те як викладач проектує, організовує й оцінює навчально-виховний процес, як складаються його відносини з студентом залежать, головним чином, від стилю викладання. Стиль педагогічної діяльності розглядають як неповторне стійке поєднання педагогічних прийомів впливу і взаємодії, де реалізуються в своїй сукупності індивідуальна стратегія і тактика педагога через сукупність певних поведінкових проявів педагога в педагогічних ситуаціях (викладання уроку, читання лекції, організація й проведення практичних робіт, оцінювання результатів навчання, тощо). Існує декілька класифікацій стилів викладання в залежності від різних критеріїв. Назвемо основні з них. За положенням партнерів у навчально-виховному процесі: орієнтований на вчителя; орієнтований на учнів; інтерактивний. За ступенем готовності і здатності вчителя до спілкування: відкритий до спілкування; стриманий/замкнений; нетовариський. За структурою дидактичних цілей: інформативний; інформативно-виховний; виховний. За когнітивними особливостями викладання: абстрактний; конкретний. За домінуючими складовими особистості вчителя: когнітивний; афективний; вольовий; урівноважений, сприятливий. За мобільністю дидактичної поведінки: твердий, адаптивний. За переважними педагогічними технологіями: креативний-новаторський; рутинарний-традиційний. За професійною деонтологією: відповідальний; абстрактно-байдужний; недбалий. За характером відносин учитель-учень: авторитарний; демократичний; ліберальний. За спрямованістю управління навчальним процесом: емоційний (взаємне розуміння, симпатія), діловий (пов'язаний з корисною діяльністю і досягненням завдань) направляючий (непомітне управління поведінкою і діяльністю), вимогливий (норми, правила, цілі відкрито ставиться перед студентами), спонукальний (залучення або спеціальне створення ситуацій), примушування (неприхований та відкритий тиск).

Окремо необхідно виділити творчий стиль викладання, як такий що з одного боку базується на нестандартності та доцільному варіюванні методів та прийомів викладання, а з іншого – максимально спрямований на розвиток творчого підходу студентів до навчальної діяльності, а в перспективі й до діяльності професійної. Перелік елементів, що становлять ядро творчого стилю викладача, можна представити як єдність його теоретичної і практичної підготовленості та об'єднати в чотири групи.

1. Уміння ставити навчальні завдання, пов'язані з «переведенням» змісту об'єктивного процесу соціалізації в конкретні завдання навчання та виховання: вивчення особистості і колективу з метою визначення рівня їх підготовленості до активного оволодіння новими знаннями, відбиттю психологічних впливів і проектування на цій основі розвитку колективу і окремих студентів; виділення комплексу освітніх, виховних і розвиваючих завдань, їх конкретизація та визначення домінуючого завдання.
2. Уміння програмувати способи психологічних взаємодій, які дозволяють побудувати і привести в рух логічно завершену психологічну систему: комплексне планування освітньо-виховних і розвиваючих завдань; обґрунтований відбір змісту освітнього процесу; оптимальний вибір форм, методів і засобів його організації.
3. Уміння виконувати психолого-педагогічні дії, які потребують виділення та установа взаємозв'язків між компонентами і факторами виховання і навчання, приведення їх у дію: створення необхідних умов (матеріальних, морально-психологічних, організаційних, гігієнічних і ін.) здійснення освітнього процесу; розвиток діяльності студента, що перетворює його з об'єкта в суб'єкт психолого-педагогічного процесу; організація і розвиток спільної діяльності; забезпечення зв'язку ЗВО з навколишнім середовищем, регулювання зовнішніх незапрограмованих впливів.
4. Уміння вивчати процес і результати розв'язання психологічного завдання вимагають врахування та оцінки підсумків психологічної діяльності: самоаналіз і аналіз ходу психологічного процесу і дій психолога; визначення нового комплексу домінуючих і підпорядкованих психологічних завдань.

Очевидно, що співвідношення цих компонентів є індивідуальним для кожного викладача. Водночас можна стверджувати, що існують певні їх показники, що описують різний стиль викладання та впливають на становлення готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності. Одним з таких показників є методичний інструментарій організації навчально-виховного процесу.

Одним з провідних в методиці викладання навчальних дисциплін справедливо визнаний принцип активності, який полягає в тому, що ефективно засвоєння знань студентами і учнями відбувається тільки в тому випадку, коли вони проявляють самостійну активність у навчанні. Активність у цьому випадку протиставляється пасивності. Реалізація цього принципу може досягатися за рахунок: 1) формування потреби студентів у нових знаннях; 2) діалогічної форми навчання; 3) проблемного підходу в навчанні; 4) широкого використання практичних методів навчання (у вигляді навчальних експериментів, тестів, тренінгів).

Методи викладання, що забезпечують реалізацію цього принципу організації навчальної діяльності, називаються активними методами навчання. Під активними методами навчання розуміються ті методи, які дозволяють організувати навчання як продуктивну творчу діяльність, пов'язану з досягненням соціально повноцінного продукту в умовах як спільної, так і індивідуальної навчальної діяльності.

Тоді, коли в процесі навчання використовуються активні методи навчання як правило активізується теоретичне мислення, яке передбачає сходження думки від абстрактного до конкретного. Студенти при цьому проходять шлях першовідкривача. Єдина класифікація активних методів навчання на сьогодні відсутня, але найбільше часто до таких методів викладання відносять систему пошукових, дослідницьких, інтерактивних, проблемних навчальних завдань.

У цілому система таких завдань націлена на найближчу і далеку перспективи. Проблемний метод навчання сприяє формуванню самостійного активного творчого мислення, загальному розвитку навчальних інтересів та позитивного ставлення до навчання, розвитку пам'яті. Дані методи опираються на розумові процеси в ході засвоєння знань, розвивають пізнавальні інтереси, формують адекватну навчальну мотивацію, знижуючи тим самим рівень навчальної тривожності. Вузко навчальні інтереси трансформуються у широкі стійкі пізнавальні потреби, які спрямовані у професійну сферу та стають стрижнем навчальної мотивації.

Дані методи викладання сприяють подальшому розвитку теоретичного мислення, опираються переважно на розумові процеси, формують у студентів уміння вчитися. Вони сприяють: розвитку змістовної рефлексії, змістовного аналізу, змістовного планування, цілевстановлення, внутрішнього контролю, подальшому розвитку теоретичного мислення. Студенти, що володіють даними методами, уміють вчитися, володіють культурою навчальної праці (тобто вміють конспектувати лекції, проводити аналіз проблем і так далі), крім того, у таких студентів спостерігається високий рівень розумового розвитку в процесі навчання у закладах вищої освіти.

Очевидно, що дані методи суттєво відрізняються від традиційних методів викладання, які, як правило, орієнтовані на емпіричне мислення і мають репродуктивний характер. Традиційні методи опираються переважно на розвиток і використання процесів пам'яті в навчальній діяльності студентів. Це, звичайно ж, фізіологічно, тому що саме в цьому віці мнемонічне ядро інтелекту характеризується постійним чергуванням «пиків і оптимумів», але в цьому випадку «навчання йде після розвитку».

Дані методи не здатні піднести вузко навчальні інтереси до рангу пізнавальних потреб, що виконують функцію навчальної мотивації, а, отже, не в силах знизити рівень навчальної тривожності студентів. Крім того, ця група методів не може скільки-небудь суттєво впливати на загальний психічний розвиток. У студентів, в навчанні яких в основному використовують дану групу методів, відзначається: слабкий розвиток теоретичного мислення, вузькі навчальні інтереси, відсутність стійкої навчальної мотивації, підвищена навчальна тривожність.

Наші подальші дослідження в галузі професійної підготовки в ЗВО майбутніх фахівців будуть спрямовані на визначення впливу стилю

викладання, провідних методичних прийомів на навчально-професійну діяльність студента, на формування готовності до професійної діяльності.

Харламенко Валентина, Олефіренко Тарас
(Київ, Україна)

РЕРАЙТ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОГО КОНТЕНТУ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті розкриті питання профорієнтаційного контенту фахової підготовки майбутнього вчителя та його готовність до векторного супроводу в процесі професійного самовизначення учнів.

Ключові слова: *контент, профорієнтаційний контент, векторний супровід, активна взаємодія шкільного та університетського навчання й його позитивний вплив на формування професійного самовизначення учнів.*

В статье раскрыты вопросы профориентационного контента профессиональной подготовки будущего учителя и его готовности к векторному сопровождению у процессе профессионального самоопределения учащихся.

Ключевые слова: *контент, профориентационный контент, векторное сопровождение, активное взаимодействие школьного и университетского обучения и его позитивное влияние на формирование профессионального самоопределения учащихся.*

The article reveals the issues of career guidance content of professional training of future teachers and his readiness for vector support in the process of professional self-determination of students.

Key words: *content, career guidance content, vector support, active interaction of school and university education and its positive influence on the formation of professional self-determination of students.*

Процес вибору професії характеризується особистісною й соціальною значимістю. Роблять вибір усі! Й кожен із нас у цій ситуації потребує організацію спеціального виду допомоги – грамотного консультування щодо вибору професії з подальшою розробкою теоретичного й методичного забезпечення.

На сьогодні важливим напрямом у процесі підготовки майбутнього вчителя за обраною ним освітньо-професійною програмою є наповнення цієї програми профорієнтаційним контентом. Сучасний учитель щоби бути цікавим учневі, має виконувати функції тренера, коуча, спікера. Саме тому, вища школа має наповнити освітній процес соціально значущими аспектами, що є векторними для підготовки особистості вчитися протягом усього свого свідомого життя, самостверджуватися й постійно вдосконалюватися у своїй професійній діяльності. У процесі фахової підготовки професіонала має бути наскрізним профорієнтаційний контент, який готує майбутніх учителів до проведення лекцій, тренінгів, ігор, майстер-класів, фестивалів. Це можуть бути відкриті школи під назвою «Школа кар'єри», «Відкритий університет професій», «Від учня до професіонала», «Я-професіонал», «Атлас професій», тощо.

Профорієнтаційний контент вищої школи має виконувати надважливу місію – здійснювати підготовку майбутнього вчителя до векторного супроводу в процесі професійного самовизначення особистості.

Майбутні учителі мають орієнтуватися у сучасній профорієнтаційній термінології й пов'язувати її з низкою уже відомих, класичних понять профорієнтації. Для прикладу: персонограма (психологічний паспорт) – здібності людини проранжовані по ступеню їх розвитку, професійний кліринг – оптимальне співвідношення людей і професій, робочих місць і представників даної професії.

Комплексне вирішення проблем соціальної ініціації, наступності, безперервності й особливостей взаємодії шкільного та університетського навчання та його позитивний вплив на формування професійного самовизначення учнів детально розглянуті в працях Г.М. Александрова, С.М. Годніка, В.П. Зінченка, В.Ю., В.В. Кириченка, Мірюкова, С.М. Рягіна, Д.Ш. Ситникова, В.К. Сидоренка, М.М. Фірсової, В.Б.Харламенко, М.С.Янцура та ін. Залишається питання оновлення, осучаснення, адаптації до конкретної ситуації та умов, що мають місце у сучасній освіті й ринку праці.

Згадаємо, що ж таке контент? Контент – це пряма калька з англійської, де слово content означає «зміст, вміст». Це збірний термін для будь-якої інформації, яка міститься в інформаційному ресурсі [1]. Отже, профорієнтаційний контент дозволяє нам рерайт, тобто перерозподіл акцентів, зміна форм у профорієнтаційному наповненні освітнього процесу при підготовці фахівців для якісного супроводу учнів у процесі їх самовизначення.

Опираючись на визначення особистісної ідентичності як інтегральної властивості, яка відображає його часово-процесуальну цілісність, єдність індивідуальних властивостей у площині минулого та майбутнього ми припускаємо, що професійна діяльність входить у систему життєвих планів людини та має суб'єктивну хронологічну тривалість. У сучасних соціально-економічних умовах, за результатами наших попередніх досліджень, професійне середовище має неоднаково багатий мотиваційний потенціал та ресурси для задоволення базових потреб особистості. Вибір професії може бути пов'язаним з соціальним престижем професії, матеріальними чинниками (розмір зарплатні, соціальні пільги, трудовий стаж), референтним оточенням (працюють знайомі, порадили батьки, допомогли влаштуватися) чи абсолютно випадково-ситуативними чинниками (побачив оголошення в газеті, сподобалась назва компанії, недалеко від зупинки транспорту).

Процес професійного зростання як психолого-педагогічна категорія відображає процес саморозвитку людини впродовж життя, у межах якого відбувається становлення специфічних видів суб'єктної активності особистості на основі розвитку і структурування сукупності професійно орієнтованих її характеристик, що забезпечують реалізацію функцій пізнання, спілкування та регуляції в конкретних видах діяльності й на етапах професійного шляху [4].

Саме тут має місце ще одна цікава форма роботи до якої мають бути готові майбутні вчителі - це ігропрактика. Розглядаючи ігропрактику, як шлях, платформу для розвитку й формування професійних компетенцій, ми розуміємо важливість розгляду знання в цікавій, вмотивованій дії для

необхідності пов'язування набуття знань з вирішенням завдань, які є в основі конкретної ситуації вибору майбутнього професійного шляху й проблеми готовності майбутнього педагога в розрізі сіюго предмету до помощи в профорієнтаційному супроводі. Ігропрактика є одним із векторів у освіті, спрямований на навчання засноване на грі, чи із застосуванням ігрових елементів. Саме цей процес є дієвим при формуванні профорієнтаційних компетенцій, що розв'язують нагальні практичні завдання, як у професійній діяльності, так і в рішенні особистих проблем.

Підготовка до профорієнтаційного супроводу на основі ігропрактики, на нашу думку, може займати щільне місце, як у формальній, так і в неформальній та інформальній освіті [3], що є в основі концепції навчання протягом життя й дає реальну можливість процесам саморегулювання, самотрансформації та креативного мислення, необхідних для процесу професійного самовизначення учнів.

Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у закладах вищої освіти, запроваджений на початку 21 століття, в основу якого покладено ключові, базові й спеціальні компетенції, неперервність професійного розвитку протягом життя, комплексний міжпредметний підхід до навчання, справив значний вплив на професійну підготовку й подальшу професіоналізацію педагога. Отож, забезпечення готовності майбутнього педагога до реалізації профорієнтаційного контенту й підтримання тісного зв'язку системи «університет-школа» є необхідним і нагальним, що спонукає учнів до набуття ними необхідних компетентностей .

Компетентність - динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [2].

Набута профорієнтаційна компетентність майбутнім педагогом є важливим засобом формування професійного спрямування в учнів. Професійне спрямування симбіотизує в собі відношення до професії і мотиви її вибору до яких ми відносимо інтерес, ціннісні орієнтації, потреби, нахили, здібності, соціальне оточення, які знаходяться в динамічній єдності один з одним і виражають готовність до свідомого вибору майбутньої професії і як наслідок професійної діяльності. Ми також можемо зазначити, що профорієнтаційну роботу краще здійснювати при взаємодії школи й ЗВО у рамках профільного навчання. Це сприяє збагаченню знань учнів, розвитку творчої їх активності, задоволенню запитів, реалізації індивідуальних особливостей і здібностей в різних сферах діяльності, формуванню мотивації до отримання вищої освіти, ознайомлення учнів із методами й формами навчання у вищій школі, що дає можливість тим умовам, які спонукають до професійного самовизначення й формує професійну спрямованість учнів.

Профільне навчання забезпечує реалізацію профорієнтаційного контенту через взаємодію шкільної та університетської освітянської справи, дозволяє реалізувати свої професійні наміри з обох сторін, формує спрямованість та основні професійні функції.

Таким чином, профорієнтаційний контент, є необхідною умовою якісної взаємодії школи й університету з питання реалізації та рерайту картини професіоналізації особистості.

Основне завдання в цьому тривалому процесі - використання нових і оновлених методів профорієнтаційної роботи щоби на кожному етапі освітньої та професійної діяльності учні, студенти, фахівці могли здійснювати усвідомлений, об'єктивний вибір, що дозволяє максимально розвинути свій потенціал, здійснюючи діяльність, що має для них сенс і затребуваність у сучасному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Викисловарь [Електронний ресурс].–Режим доступу: [tps://ru.wiktionary.org](https://ru.wiktionary.org)
2. Глосарій [Електронний ресурс].
3. Закон України про освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
4. Кириченко В.В. Особливості розвитку професійної ідентичності у межах українського соціокультурного середовища / В. Кириченко // Психологічні перспективи. Спеціальний випуск «Психологічні виміри українського соціокультурного простору» / [за ред. М.Слюсаревського, І.Коцана, К.Абульханової та ін.]. – К.: Інститут соціальної та політичної психології, 2011. – С. 68-74.
5. Харламенко В. Професіоналізація як основна компонента профорієнтаційного супроводу учнівської молоді в діяльності соціального педагога / В.Харламенко // Вища освіта України: Теоретичний та науково-методичний часопис. – №2. – 2015. – Київ. – С. 80-84.

Чистякова Ірина
(Суми, Україна)

ШЛЯХИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ТЕОРІЇ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОФЕСІЙНУ ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

У статті визначено шляхи імплементації емоційного інтелекту в професійну підготовку майбутніх фахівців: активізація мотивації студентів до емоційної взаємодії; створення відповідного освітнього середовища; реалізація практико-орієнтованого, персоніфікованого, активно-творчого процесу розвитку емоційного інтелекту; включення студентів до конструктивної діяльності; підвищення ефективності педагогічної комунікації та фахової підготовки майбутнього фахівця; здійснення дослідницької діяльності.

Ключові слова: імплементація, емоційний інтелект, професійна підготовка, майбутні фахівці.

В статье определены пути имплементации эмоционального интеллекта в профессиональную подготовку будущих специалистов: активизация мотивации студентов к эмоциональному взаимодействию; создание соответствующей образовательной среды; реализация практико-ориентированного, персонифицированного, активно-творческого процесса развития эмоционального интеллекта; включение студентов к конструктивной деятельности; повышение эффективности педагогической коммуникации и профессиональной подготовки будущего специалиста; осуществления исследовательской деятельности.

Ключевые слова: имплементация, эмоциональный интеллект, профессиональная подготовка, будущие специалисты.

The article investigates the ways of implementing emotional intelligence theory in future teachers training: activation of students' motivation for emotional interaction; creation of appropriate educational environment; realization of a practically oriented, personalized, active creative process of development of the future teachers' emotional intelligence; involving students in constructive activities; improving the effectiveness of pedagogical communication and professional training of the future teachers; carrying out research activities.

Key words: *implementation, emotional intelligence, teachers training, future teachers.*

Сучасний етап реформування системи освіти в Україні ставить виклики перед закладами вищої освіти, зокрема щодо модернізації системи підготовки майбутніх учителів. Формування їхньої професійної компетентності має проходити з урахуванням сучасних світових тенденцій та вимог, які ставить перед учителем Нова українська школа. Закономірне підвищення вимог до рівня та якості освіти спонукає науковців до пошуку нових способів удосконалення освітнього процесу з метою забезпечення високого рівня загальноосвітньої підготовки студентів, спрямованого на покращення їх професіоналізму, компетентності, професійної та інформаційної культури. Відтак, одним із напрямів розвитку сучасної психолого-педагогічної науки, що відображає сучасні тенденції вдосконалення процесу навчання є вчення американського психолога Г. Гарднера про множинний інтелект. Розроблена науковцем теорія стала альтернативою так званому «класичному» погляду на інтелект як здатності до логічних роздумів. Заслугою Г. Гарднера є те, що він відійшов від пануючих на той момент підходів до визначення сутності й розуміння інтелекту як єдиної базової інтелектуальної здатності.

Для Г. Гарднера інтелект не певний засіб, який знаходиться в голові, а потенціал, наявність якого дозволяє індивідууму використовувати форми мислення, які відповідають конкретним типам контексту, обумовленого культурними особливостями або соціальним середовищем. Зазначимо, що науковець виокремив лінгвістичний, просторовий, логіко-математичний, музичний, тілесно-кінестетичний, особистісний, міжособистісний інтелекти. Пізніше учений доповнив цей перелік восьмим видом інтелекту – натуралістичним. Проте, він вважає, що на цьому теж не слід зупинитися. Беручи до уваги суспільну й культурну динаміку, варто приділити увагу дослідженню таких видів інтелекту, як екзистенціальний (здатність розв'язувати глобальні проблеми), духовний, емоційний і сексуальний (Гарднер, 2007, с. 12–15).

У контексті даного дослідження ми хочемо зупинитися на дослідженні такого виду інтелекту, як емоційний.

Поняття «емоційний інтелект» є багатозначним і недостатньо визначеним у сучасній науці. Цей термін був уперше введений у 1990 р. американськими психологами П. Селювеем та Дж. Мейером для позначення особливого комплексу таких психічних характеристик, як уміння розбиратись у власних почуттях, емпатія, уміння регулювати власні емоції. А Д. Гоулмен у своїх дослідженнях емоційного інтелекту показав, що життєвий успіх людини визначається не стільки загальним рівнем розумового розвитку, які визначають здатність до самопізнання й емоційної

саморегуляції, уміння показувати власні почуття, розуміти й тонко реагувати на стан інших людей. Саме рівень емоційного розвитку, на думку автора, визначає життєву та професійну успішність людей.

Д. Гоулмен вважає, що будь-яка проблема, з якою людина стикається в житті, має велику кількість рішень, і якщо б людина аналізувала їх шляхом послідовного перебору або лише логічного аналізу, то вона б не змогла швидко ухвалювати рішення й діяти. Людський мозок приписує кожному з варіантів своєрідну «емоційну вагу», що різко обмежує межі вибору найбільш сильними позитивними емоціями. Зробивши помилку, люди зазвичай відчувають неприємні почуття, натомість правильне, оптимальне рішення пов'язується з позитивними емоціями. Відтак, особливо важливою є роль емоційного інтелекту в процесі спілкування. Такі якості, як доброзичливість, тактовність, уміння швидко оцінювати ситуацію та відповідно реагувати на неї, вимагає розвитку емпатії. Емпатія розуміється Д. Гоулменом як базовий компонент емоційного інтелекту, як один із факторів виживання, вроджена здатність людини (немовлята починають проявляти її в трьохмісячному віці, неспокійно реагуючи на плач іншої дитини) (Goleman, 2011).

На підставі зазначеного вище можемо стверджувати, що рівень емоційного інтелекту є важливим фактором акмеологічного розвитку особистості, опосередковуючи досягнення високих рівнів професіоналізму, особливо у сфері діяльності, що передбачає взаємодію з людьми, в тому числі й у педагогічній професії.

У контексті даного дослідження вважаємо за необхідне зазначити, що ми розглядаємо феномен емоційного інтелекту як фактору розвитку тих, хто навчається, в частині основних характеристик комунікативної взаємодії вчителя з учнями. Емоційний інтелект – це комплексне поєднання таких компонентів: емоційна обізнаність, управління емоціями, емоційна самомотивація, емпатія та розпізнавання емоцій оточуючих людей у процесі комунікативної взаємодії студентів із викладачем.

На основі аналізу наукової літератури з проблеми дослідження можемо стверджувати, що в процесі формування емоційного інтелекту необхідно застосовувати спеціальні технології, які забезпечують цілісність емоційних і раціонально-логічних процесів пізнання. Для вирішення цього завдання підходять педагогічні технології, основними відмітними рисами яких є персоналізація, творчий характер діяльності та прагнення досягнути природу емоційної виразності особистості. Ці технології формують мотиваційне й ціннісне ставлення студентів до змісту освітнього процесу.

Переконані, що емоційне сприйняття матеріалу сприяє фіксації уваги й підтримці інтересу. Студенти відчувають почуття розслабленості, свободи, емпатії до співрозмовника, у них формується здатність перетворювати знання на персональний досвід, розвивається позитивний творчий настрій, з'являється відчуття здоров'я та натхнення.

У результаті проведеного дослідження можемо констатувати, що вчитель з розвиненим емоційним інтелектом активно орієнтований на учнів, роботу та життя. До того ж, він характеризується стійкістю до негативних стресів і менше схильний до песимізму та прояву сильних негативних емоцій. У зв'язку з цим важливим є імплементація теорії емоційного інтелекту в професійну підготовку майбутніх фахівців.

На основі аналізу наукової літератури з досліджуваної проблеми та практичного досвіду підготовки майбутніх фахівців визначено шляхи імплементації теорії емоційного інтелекту в професійну підготовку, а саме:

- активізація мотивації студентів до емоційної взаємодії в процесі фахової підготовки. На наш погляд, активізація мотивації студентів до емоційної взаємодії буде ефективною завдяки розумінню емоцій як джерела внутрішніх сил та енергії особистісного становлення, самореалізації, ефективної фахової підготовки;
- створення відповідного освітнього середовища, що є засобом свідомої регуляції емоційного поля в процесі фахової підготовки майбутніх фахівців. Вважаємо, що в межах освітнього середовища спеціально організована комунікація дає змогу студентам опанувати вміння адекватно проявляти власні емоції;
- реалізація практико-орієнтованого, персоніфікованого, активно-творчого процесу розвитку емоційного інтелекту майбутніх фахівців через упровадження тренінгових технологій;
- включення студентів до конструктивної діяльності через спільні заходи, ігрові методи навчання, драматизацію тощо;
- навчання навичкам самостійної бесіди, внутрішньому діалогу та самоутвердженню;
- підвищення ефективності художньо-педагогічної комунікації та фахової підготовки майбутнього фахівця через формування здатності розрізняти емоції, аналізувати їх та використовувати отриману інформацію для управління мисленням і діями;
- здійснення дослідницької діяльності.

Доведено, що емоційний інтелект підлягає самоконтролю, здатен забезпечувати самореалізацію особистості, збільшення рівня самоповаги, усвідомлений вибір адекватних стратегій подолання стресогенних ситуацій у процесі професійної діяльності.

Отже, дослідження зарубіжних і вітчизняних учених, присвячених проблемам емоційного інтелекту, вказують на наявність позитивної кореляції між емоційним інтелектом і успішністю студентів. Детальне дослідження емоційного інтелекту дозволяє прояснити цю наукову теорію й охарактеризувати емоційний інтелект як інтегральний динамічний феномен, що забезпечує оптимістичну обізнаність, розуміння й контроль власних емоцій і емоцій інших людей, а також впливає на успіх комунікативної взаємодії.

Розроблені останнім часом вузівські програми, реалізовані в навчальній практиці найчастіше як курси за вибором, включають розвиток емоційної компетентності майбутніх педагогів. Заняття, що поєднують проблемно-орієнтовані й активні соціально-психологічні методи навчання, є ефективним засобом розвитку психологічної культури майбутніх педагогів. Дані курси здійснюють позитивний вплив на розвиток внутрішньо-особистісних і міжособистісних аспектів емоційного інтелекту й можуть бути використані в навчанні як ефективний засіб формування емоційного інтелекту студентів педагогічних закладів вищої освіти. Вищезазначене підтверджує необхідність розвитку емоційного інтелекту студентів педагогічних закладів вищої освіти в процесі їх професійної підготовки.

Таким чином, використання положень теорії множинного інтелекту у ЗВО для розвитку емоційного інтелекту надає можливості щодо:

- пізнання студентами самих себе;
- кращого розуміння науково-педагогічними працівниками студентів, їхніх талантів і здібностей;
- стимулювання до створення інноваційних методів і форм навчання;
- залучення студентів до творчого процесу учіння з урахуванням природних можливостей усіх типів інтелекту.

Отже, теоретичні та практичні напрацювання вчених щодо проблеми розвитку емоційного інтелекту в процесі професійної підготовки фахівців складають науково-теоретичне підґрунтя подальшого дослідження окресленого феномену в напрямі розробки його структурно-функціональної моделі формування як індивідуально-особистісної, професійно-значущої якості фахівця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарднер, Г. (2007). *Структура розуму: теорія множественного інтелекту*. М.: И. Д. Вільямс.
2. Goleman, D. (2011). *The Brain and Emotional Intelligence: New Insights. More Than Sound LLC*.

РОЗДІЛ III

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Дяченко Людмила
(Київ, Україна)

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УНІВЕРСИТЕТАХ НІМЕЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ

Здійснено порівняльний аналіз особливостей професійної педагогічної підготовки майбутніх учителів закладів загальної середньої освіти в університетах Німеччини та України. На основі його результатів визначено прогресивні ідеї німецького досвіду педагогічної освіти, які є актуальними і перспективними для оновлення системи вищої педагогічної освіти в Україні.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутній учитель, заклади загальної середньої освіти, університет, Німеччина.

Осуществлен сравнительный анализ профессиональной подготовки будущих учителей общеобразовательных школ в университетах Германии и Украины. Определены прогрессивные идеи немецкого опыта педагогического образования, которые являются перспективными для обновления системы высшего педагогического образования в Украине.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, будущий учитель, общеобразовательная школа, университет, Германия.

A comparative analysis of teacher professional education and training was carried out between universities in Germany and in Ukraine. On its basis were determined the progressive ideas of the German pedagogical education experience. These promising educational ideas are important for improving the system of higher pedagogical education in Ukraine.

Key words: professional education and training, future teacher, secondary school, university, Germany.

В умовах інтеграції України до європейських структур співробітництва і безпеки посилився інтерес українських дослідників-компаративістів до вивчення німецької систем педагогічної освіти як в історичному, так і в сучасному контексті. Інтерес до системи освіти Німеччини зумовлений низкою причин, зокрема: ця країна має багаті історичні традиції освіти, що дає їй змогу відігравати провідну роль у галузі світової науки і освіти; вона є однією з країн-ініціаторів та активним учасником процесу створення європейського простору вищої освіти тощо.

Мета статті – на основі порівняльного аналізу особливостей професійної педагогічної підготовки майбутніх учителів закладів загальної середньої освіти в університетах Німеччини та України визначити

прогресивні ідеї німецького досвіду педагогічної освіти для подальшого їх використання у системі вищої педагогічної освіти України.

На основі аналізу стану професійної підготовки учителів закладів загальної середньої освіти в Німеччині на початку XXI ст. виявлено характерні особливості німецької системи професійної педагогічної освіти, а саме: 1) практикоорієнтованість, професіоналізованість, профільність, спрямованість на розвиток компетентностей майбутнього педагога; 2) врегулювання земельними урядами усіх питань вищої освіти та підвищення кваліфікації фахівців на регіональному рівні, що дає змогу враховувати вимоги конкретної місцевості; 3) неперервність, що забезпечується послідовністю трьох фаз, зокрема навчання в університеті, стажування в школі та подальша (післядипломна) освіта; 4) функціонування в структурі університетів центрів педагогічної підготовки, які підтримують зв'язок університету зі школою, здійснюють методичне забезпечення професійно-педагогічної практики студентів та підготовку вчителів-наставників, які супроводжують студентів-практикантів; 5) функціонування центрів шкільної практичної підготовки, що підпорядковуються земельним Міністерствам освіти і забезпечують супровід студентів-практикантів під час магістерської практики та стажування в школі; 6) обов'язковий магістерський рівень для усіх претендентів на посаду вчителя та стажування протягом мінімум 12-ти місяців; 7) підготовка майбутніх учителів в університетах за такими блоками: спеціально-предметний, предметно-дидактичний, «Науки про освіту», практика; 8) переважання принципу міждисциплінарності в процесі оновлення змісту психолого-педагогічної підготовки вчителів; 9) зменшення кількості лекцій – перевага надається роботі під час семінарів і практикумів; 10) введення нових практичних компонентів до університетської підготовки учителів: практика на профпридатність, практика-орієнтування, практика професійного поля, практичний семестр; 11) обов'язковість стажування в школі (мінімум 12 місяців) після навчання в університеті; 12) рефлексії майбутнім учителем власного досвіду викладання під час практики і стажування з метою критичного оцінювання своїх можливостей й визначення шляхів подальшого професійного розвитку; 13) забезпечення спеціальної підготовки та підвищення кваліфікації осіб, задіяних у здійсненні консультативної підтримки студентів-практикантів [5, 6, 7, 8].

Підготовка педагогічних кадрів для закладів загальної середньої освіти в Німеччині й Україні відбувається переважно в університетах. На сучасному етапі в обох країнах утвердження ступеневої моделі підготовки вчителів. Відзначимо, що в Україні ступені бакалавра та магістра, на відміну від Німеччини, є завершеними освітньо-кваліфікаційними рівнями фахівця та дають право самостійно здійснювати професійно-педагогічну діяльність [5].

Окремих стандартів психолого-педагогічної підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл у нашій країні немає. Зміст психолого-педагогічних курсів та педагогічних практик для майбутніх учителів визначається стандартами вищої освіти, які включають освітньо-кваліфікаційну характеристику і освітньо-професійну програму, на основі яких відбувається розробка навчальних планів закладами вищої освіти України. Натомість у Німеччині структурування змісту психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів відбувається на основі стандартів підготовки за блоком «Науки про освіту» [7].

Змістове наповнення навчальних планів підготовки вчителів в Україні відбувається за предметним принципом через визначення переліку дисциплін для опрацювання. Психолого-педагогічні дисципліни за програмою підготовки бакалаврів в українських педагогічних університетах становлять 5,4 % від загальної кількості кредитів ЄКТС, що більше, ніж удвічі менше, у порівнянні з підготовкою майбутніх вчителів-бакалаврів у Німеччині, де на блок «Науки про освіту» передбачено від 10 % до 27 % (залежно від федеральної землі) [2].

Виявлено актуальні питання професійної підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти України, серед яких такі: недостатня увага до викладання психолого-педагогічних дисциплін, зокрема переважання спеціальної складової професійної підготовки; переважання лекційного викладу навчального матеріалу; домінування гностичного підходу до психолого-педагогічної підготовки; недостатня спрямованість освітнього процесу на формування дослідницької культури майбутніх учителів; головною метою навчання залишається формування міцних науково-предметних знань, коли підготовка студентів концентрується на вивченні педагогіки і психології як наук, а не як інструмента пізнання процесів і явищ професійної діяльності вчителя; недостатня увага до організації самостійної навчальної роботи студентів [3, 4].

Виявлено ряд проблем в організації педагогічних практик студентів у закладах загальної середньої освіти України, а саме: низький рівень зв'язку закладів вищої освіти із загальноосвітніми школами, що унеможлиблює урахування у підготовці майбутнього вчителя реалій школи; нераціональне співвідношення теоретичного і практичного компонентів у процесі розвитку професійної компетентності; невідповідність теоретичних знань з фахових дисциплін наявним потребам їх застосування на практиці; неспроможність школи прийняти й організувати на належному рівні практичну підготовку студентів; брак спеціальної підготовки учителів, які здійснюють педагогічний супровід студентів-практикантів; домінування пасивної позиції студента-практиканта як спостерігача, замість безпосередньої участі у житті школи, підготовці та проведенні уроків, позакласних заходів [1].

Порівняльний аналіз особливостей професійної підготовки майбутніх учителів закладів загальної середньої освіти в університетах Німеччини та України дав змогу визначити прогресивні ідеї німецького досвіду педагогічної освіти, які є перспективними для модернізації підготовки вчителів в Україні, зокрема: 1) оновлення змісту навчальних програм з орієнтуванням на вимоги практичної педагогічної діяльності; 2) розширення форм і методів організації психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів на основі практико орієнтованого та особистісно орієнтованого підходів до освітнього процесу в університеті; 3) вдосконалення педагогічної практики як інтегральної складової професійної підготовки майбутнього вчителя на засадах компетентнісного підходу; 4) впровадження стажування для претендента на посаду вчителя в школі після навчання в університеті; 5) спеціальна підготовка педагогічних працівників, які забезпечують педагогічний супровід студента-практиканта та стажиста в школі; 6) урахування потреб конкретної місцевості у підготовці вчителів, що передбачає налагодження зв'язків між закладами вищої та середньої освіти

конкретного регіону з метою здійснення підготовки вчителів відповідно до запитів школи та своєчасного прогнозування нестачі педагогічних працівників певної спеціалізації.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів розглянутої проблеми. Перспективними напрямками наукового пошуку вважаємо з'ясування методологічних і дидактичних засад професійно-педагогічної підготовки вчителів закладів загальної середньої освіти під час стажування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Браславська, О., Макаревич, І. (2014). Сучасні підходи до створення організаційно-педагогічних умов педагогічної практики студентів ВНЗ. *Збірник наукових праць Уман. держ. пед. університету імені Павла Тичини*. Ч. 1., 52–58.
2. Дяченко, Л. (2016). *Психолого-педагогічна підготовка майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл в університетах Федеративної Республіки Німеччина*. Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.
3. Москаленко, А. (2007). Вивчення курсу «Педагогіка» за кредитно-модульною системою організації навчального процесу у вищих педагогічних навчальних закладах. *Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології: зб. наук. праць* Харків: НТУ «ХПІ», 424–431.
4. Хомич, Л. (2012). Психолого-педагогічна підготовка вчителя в умовах фундаменталізації освіти. *Науковий вісн. Миколаївського держ. ун-ту імені В. О. Сухомлинського*. Серія: Педагогічні науки. Вип. 1.36, 35–39.
5. Gesetz über die Aus-, Fort- und Weiterbildung der Lehrerinnen und Lehrer im Land Berlin (Lehrkräftebildungsgesetz – LBiG) vom 7. Februar 2014. (2014). *Gesetz- und Verordnungsblatt für Berlin*, Nr. 4 (19.02.2014), 49–54.
6. Kultusministerkonferenz. (2004). *Standards für die Lehrerbildung: Bildungswissenschaften* (Beschluss der Kultusministerkonferenz vom 16.12.2004. i. d. F. vom 12.06.2014). Retrieved from URL: https://www.kmk.org/fileadmin/veroeffentlichungen_beschluesse/2004/2004_12_16-Standards-Lehrerbildung.pdf
7. Löhrmann, S., Schulze, S. (2013). *Entwicklungsstand und Qualität der Lehrerausbildung: Bericht an den Landtag* von 10. Dezember 2013. Düsseldorf : Ministerin für Schule und Weiterbildung des Landes Nordrhein-Westfalen.
8. Schützenmeister, J. (2002). *Professionalisierung und Polyvalenz in der Lehrerausbildung*. Marburg: Tectum Verlag DE.

Каролоп Олена

(Київ, Україна)

ІННОВАЦІЇ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ БАКАЛАВРІВ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СПРАВИ

Статтю присвячено дослідженню та пошуку ефективних технологій у професійній освіті в умовах її неперервності. З'ясовано значення та роль інновацій в освіті. Встановлено та проаналізовано етапи реалізації педагогічної технології в закладах освіти: вибір технології відповідно до поставлених цілей, теоретична побудова технології, практична реалізація, аналіз отриманих результатів. З'ясовано мету впровадження інноваційних технологій в освітній процес закладів освіти.

Ключові слова: інновація, педагогічна технологія, інноваційна педагогічна технологія, професійна освіта.

Статья посвящена исследованию и поиску эффективных технологий в профессиональном образовании в условиях ее непрерывности. Выяснено значения и роль инноваций в образовании. Установлено и проанализированы этапы реализации педагогической технологии в учебных заведениях: выбор технологии согласно поставленным целям, теоретическое построение технологии, практическая реализация, анализ полученных результатов. Выяснено цель внедрения инновационных технологий в образовательный процесс заведений образования.

Ключевые слова: *инновация, педагогическая технология, инновационная педагогическая технология, профессиональное образование.*

The article is devoted to the research and search for effective technologies in professional education under conditions of its sustainability. The stages of pedagogical technology realisation in professional education institutions are established and analyzed: the choice of technology in accordance with set goals, theoretical construction of technology, practical implementation, analysis of the obtained results. The purpose of innovative technologies implementation in the educational process of professional education institutions is clarified.

Key words: *innovation, pedagogical technology, innovative pedagogical technology, professional education.*

В сучасних умовах підготовки фахівців, упровадження нових освітніх стандартів та компетентнісного підходу у професійній освіті постає питання про вибір технологій навчання, спрямованих на формування фахової компетентності та професійної культури бакалаврів готельно-ресторанної справи. Ці технології мають сприяти активізації пізнавальної діяльності студентів, бути зорієнтованими на практику, на формування професійної культури, уміння працювати в команді, аналізувати ситуацію, самостійно приймати рішення.

Використання інноваційних технологій у навчальному процесі вищої школи є предметом досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених. Проблемам інноваційної діяльності в освітній сфері присвячені праці вчених М. Поташника, М. Бургін, В. Журавльова, Г. Герасимова, Л. Ілюхіна, І. Бега, Л. Даниленко, І. Дичківська, Н. Дубової, О. Коберника, А. Прігожина, О. Шапран, А. Хуторський та ін. Питаннями професійної підготовки майбутніх фахівців займалися В. Биков, Р. Гуревич, М. Жалдак, О. Коваленко та ін.

Праці названих авторів сприяли накопиченню і систематизації знань, узагальненню досвіду підготовки студентів. Проте в них недостатньо висвітлено використання інноваційних технологій у процесі професійно-практичної підготовки бакалаврів готельно-ресторанної справи.

Готельно-ресторанний бізнес є одним з найбільш перспективних та динамічно зростаючих галузей економіки, що відіграє важливу роль в індустрії гостинності. Сучасні люди активні, динамічні, тому ресторонам, готелям необхідно впроваджувати такі додаткові послуги та інновації, які б заохочували їх до різних видів соціально-культурної активності. Впровадження інноваційних послуг обслуговування - це один із основних чинників зростання готельно-ресторанного сервісу та підвищення ефективності закладу. За умови якісного та продуманого механізму впровадження нові ідеї здатні значно збільшити кількість клієнтів, збільшити

вартість одного замовлення та загальну прибутковість. Реалії сьогодення вимагають від підприємств готельно-ресторанного бізнесу значної інноваційної активності в умовах загострення конкурентної боротьби. Цьому сприятиме застосування прогресивних форм і методів обслуговування, проведення модернізації екстер'єру та інтер'єру закладів, використання високотехнологічного обладнання, добору професійного персоналу, використання інтернет-технологій тощо.

Інноваційні технології слід розглянути як комплекс, що складається з подання планових результатів навчання, критеріїв вибору оптимальних людей для конкретних умов [1].

Сучасні інноваційні технології навчання у вищій школі включають:

- 1) технологія проблемного навчання;
- 2) технологія ситуативного моделювання;
- 3) технологія ділової гри;
- 4) технологія розвивального навчання;
- 5) Кейс-технологія;
- 6) технологія колективного та групового навчання;
- 7) технологія розвитку критичного мислення;
- 8) технологія програмованого навчання;
- 9) технологія інтерактивного навчання;
- 10) проектна технологія;
- 11) технологія мотивації успіху;
- 12) інтегральна педагогічна технологія та інші.

Інновації у вищій школі передбачають: 1) організацію науково-дослідницьких та навчально-методичних робіт з проблем освіти; 2) вивчення, узагальнення та поширення кращого вітчизняного, європейського та світового досвіду в цій сфері; 3) організацію і проведення конференцій, семінарів, круглих столів, тренінгових курсів з інноваційних методик викладання.

Але виникають протиріччя, які тривалий час існують у системі освіти [3]:

- між абстрактним предметом навчальної діяльності (тексти, знакові системи) і реальним предметом майбутньої професійної діяльності, де знання дані в контексті виробничих процесів і ситуацій;
- між системним використанням знань у професійній діяльності й розподілом їх по різних навчальних дисциплінах і кафедрах;
- між залученням до процесів підготовки особистості фахівця творчого мислення й соціальної активності та опорою в традиційному навчанні на процеси пам'яті, уваги, сприйняття, моторики;
- між пасивною роллю студента в навчанні та ініціативною позицією фахівця в трудовій діяльності, коли йому необхідно приймати рішення і нести відповідальність за них;
- між орієнтацією навчальної діяльності студента на минулий соціальний досвід й використання набутих знань в якості засобу майбутньої діяльності.

Ці суперечності на нашу думку, можна подолати шляхом запровадження у навчальний процес бакалаврів готельно-ресторанної справи інноваційних технологій: проектної технології та технології методу кейсів.

Для ефективного застосування методу кейсів та проектної технології слід дотримуватися наступних педагогічних умов: 1) значущість в дослідницькому і творчому плані проблеми та її усвідомлення учасниками навчально-виховного процесу (студенти повинні усвідомлювати теоретичну і практичну значущість завдань для їх професійного зростання); 2) професійна спрямованість та реальність виконання запропонованих завдань (проекти мають бути пов'язані з майбутньою професійною діяльністю і мати практичне значення); 3) структуризація змістової частини проекту (чітке планування етапів виконання проекту); 4) самостійність студентів у виконанні проектів (важливо чітко встановити обсяг і зміст самостійної роботи кожного учасника проекту); 5) використання дослідницьких методів; 6) суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників навчально-виховного процесу; 7) ресурсно-диференційований підхід до використання проектних методик, що передбачає урахування можливостей викладача та рівня підготовленості й індивідуальних особливостей студентів; 8) адекватність системи контролю за виконанням проекту відповідно до складності завдань (форми та методи контролю повинні бути методично обґрунтованими).

Метод кейсів – це техніка навчання, що використовує реальні економічні, соціальні та бізнес ситуації. Студенти повинні проаналізувати ситуацію, визначити сутність проблеми, запропонувати основні шляхи її вирішення та обрати кращий варіант. Побудова кейсів базується на реальних фактичних матеріалах чи реальних ситуаціях, які виникають в процесі управління. Використання кейс-методів знайшло широке застосування при вивченні управлінських дисциплін у західних країнах і набуває розповсюдження в навчальних закладах України. Водночас кейс-методи є формою перевірки знань, що розвивають здатність відокремлювати важливе від часткового, виховують відповідальність при прийнятті рішень та формують необхідні навички в процесі навчання [2].

Кейс-метод або метод ситуаційних вправ є інтерактивним методом навчання, який дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності бакалаврів. Він сприяє розвитку винахідливості, вмінню вирішувати проблеми, розвиває здібності проводити аналіз і діагностику проблем, спілкуватися іноземною мовою.

Таким чином, ситуаційна вправа або кейс - це опис конкретної ситуації, який використовують як педагогічний інструмент, що допомагає студентам:

- глибше зрозуміти тему, розвинути уявлення;
- отримати ґрунт для перевірки теорії, дослідження ідей, виявлення закономірностей, взаємозв'язків, формулювання гіпотез;
- пробудити інтерес, підігріти цікавість, заохотити мислення та дискусію;
- отримати додаткову інформацію, поглибити знання; переконатися у поглядах;
- розвинути і застосувати аналітичне і стратегічне мислення, вміння вирішувати проблеми і робити раціональні висновки, розвинути комунікаційні навички;
- поєднати теоретичні знання з реаліями життя, перетворити абстрактні знання у цінності і вміння студента.

Проектна технологія є однією з інноваційних технологій навчання і виховання, яка поєднує теоретичні знання та їх практичне застосування для розв'язання конкретних життєвих чи професійних проблем [3].

Проектна технологія або метод проектів - є основною технологією формування ключових компетентностей студентів у процесі професійно-практичної підготовки. Основна цінність проектної технології полягає в тому, що вона орієнтує студентів на створення певного матеріального чи інтелектуального продукту, а не на просте засвоєння знань з певної теми. На шляху до мети студенти мають актуалізувати або здобувати необхідні знання, уміння, радитися з викладачем і між собою, виконувати індивідуально чи в групах пізнавальну, дослідницьку, конструкторську та іншу роботи.

В основу методу проектів покладена ідея, що відображає сутність поняття «проект», його прагматичну спрямованість на результат, який отримано при вирішенні тієї чи іншої практично чи теоретично значущої проблеми. Головним є те, що цей результат можна побачити, осмислити, застосувати в реальній практичній діяльності. Щоб домогтися такого результату, необхідно вміти самостійно мислити, знаходити і вирішувати проблеми, використовуючи для цього знання з різних галузей, прогнозувати результати і можливі наслідки різних варіантів розв'язання проблеми, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки [3].

Проектна технологія передбачає наявність проблеми, що вимагає інтегрованих знань і дослідницького пошуку її вирішення. Результати запланованої діяльності повинні мати практичну, теоретичну, пізнавальну значимість. Головною складовою методу є самостійність студента. Дуже важливою також є структуризація змістовної частини проекту із зазначенням поетапних результатів. Використання дослідницьких підходів у проекті є свого роду наріжним каменем технології. Причому послідовність цих методів можна поставити у такий ряд: визначення проблеми (визначення завдань, які впливають із дослідження), висунення гіпотези вирішення завдань, обговорення методів дослідження, оформлення кінцевих результатів, аналіз одержаних даних, підбиття підсумків, коригування, висновки.

Метою використання інноваційних технологій у процесі професійно-практичної підготовки було внесення новоутворень в традиційну систему навчання бакалаврів готельно-ресторанної справи, завдяки чому відбувається підвищення якості результатів навчання. При впровадженні інноваційних технологій в процес підготовки спостерігається зростання педагогічної майстерності та фахової компетентності учасників інноваційних процесів, покращення якісних показників навчальних досягнень студентів, формування сучасного стилю мислення з його характерними ознаками: креативністю, системністю, гнучкістю, динамізмом, перспективністю, об'єктивністю, концептуальністю тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія освіти / Акад.пед.наук України; гол.ред. В.Г. Кремень. - К.: Юрінком Інтер, 2008. - С.1040
2. Іванов С.В., Мостенська Т.Л., Федулова І.В., Рибачук-Ярова Т.В. Використання кейс-методів у навчальному процесі /Наукові праці НУХТ№43. - 2012. - С. 107 - 112.

3. Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / С.О. Сисоєва; НАПН України, Інст педагогічної освіти і освіти дорослих. - К.: ВД «ЕКМО», 2011. - С. 320.

Коваленко Світлана
(Лебедин, Україна)

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З СІМ'ЯМИ, ЯКІ ОПИНИЛИСЬ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

У статті розглянуто підходи, форми та методи щодо здійснення соціального супроводу сімей, які опинились у складних життєвих обставинах, здійснено характеристику інноваційних технологій соціальної роботи, зокрема соціально-педагогічної терапії як провідної послуги в системі професійної діяльності соціального працівника.

Ключові слова: соціальний супровід, складні життєві обставини, інноваційні технології, соціально-педагогічна терапія.

В статье рассмотрены подходы, формы и методы по осуществлению социального сопровождения семей, оказавшихся в сложных жизненных обстоятельствах, осуществлено характеристику инновационных технологий социальной работы, в частности социально-педагогической терапии как ведущей услуги в системе профессиональной деятельности социального работника.

Ключевые слова: социальное сопровождение, сложные жизненные обстоятельства, инновационные технологии, социально-педагогическая терапия.

The article deals with the approaches, forms and methods of social support for families with difficult life circumstances, suggests the innovative technologies of social work, in particular social and pedagogical therapy as a leading service in the system of social worker's professional activity.

Key words: social support, difficult life circumstances, innovative technologies, social and pedagogical therapy.

Соціальний супровід сім'ї, яка опинилась у складних життєвих обставинах є однією із ключових технологій соціальної роботи, спрямованої на розв'язання психологічних, міжособистісних, соціальних та інших проблем шляхом встановлення безпосередньої взаємодії між соціальним працівником/фахівцем із соціальної роботи і клієнтом. Це вид соціальної роботи, спрямованої на забезпечення оптимальних умов життєдіяльності сімей, дітей та молоді, шляхом надання необхідних соціальних послуг.

Одним із завдань здійснення соціального супроводу сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, є допомога у вирішенні проблем, які члени сім'ї не можуть вирішити самотійно. Практична діяльність та специфіка соціальної роботи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді полягає ще й у тому, що зміна об'єктивних умов надання соціальної допомоги та підтримки неминуче породжує нові соціальні ситуації, зміну в стосунках між людьми в процесі соціальної

роботи. Це зумовлює необхідність використання адекватних новим ситуаціям методів, форм, технологій і стратегій втручання, впровадження інноваційних підходів.

Вивченню проблеми соціально-педагогічних технологій присвятили свої праці такі науковці: М. Галагузова, І. Зверєва, В. Нікітін, Р. Овчарова, Є. Холостова та ін. Актуальність і ефективність використання різних видів засобів мистецтва в соціально-педагогічній терапії підтверджується широким спектром наукових праць з ізотерапії (А. Захаров, Л. Мардер, С. Харенко), епістолярної терапії (Д. Епстон, М. Уайт), бібліотерапії (Ю. Дрешер, Т. Ключенко, В. Мурашевський, В. Мясичев), казкотерапії (А. Бреусенко-Кузнєцов, І. Вачков, Ю. Соколов).

Подолання соціальних проблем завжди пов'язано з впливом на людину, її поведінку, діяльність і психіку, тому соціально-педагогічна терапія тісно пов'язана з психотерапією, в якій використовуються методи впливу на психіку. Ці впливи засновані на психологічних теоріях та методах і передбачають систематичні, цілеспрямовані заходи для надання допомоги особі або групі осіб у питаннях врегулювання почуттів, імпульсів, думок, відношень і зняття психологічних симптомів, що викликають занепокоєння, дискомфорт у людини [2, 247].

Спеціаліст у галузі соціальної роботи, опанувавши сучасну технологію терапевтичного впливу, здатний перебороти вузьке трактування причин соматичних і психічних недуг. Сприймаючи людину цілісно, тобто як індивідуальну самоцінність, з її переживаннями, проблемами і труднощами, він має можливість творчо використовувати кращі, апробовані методи на практиці, зробити терапевтичну допомогу більш дієвою та гуманною [2, 254].

Соціально-педагогічна терапія – це форма втручання (інтервенції) у світ клієнта чи його оточення, що зорієнтована на допомогу клієнту через вплив на психічні та соматичні функції його організму. Основною метою соціально-педагогічної терапії є оптимізація зв'язків у системах «людина – людина», «людина – група», «людина – світ» [4, 176].

У наш час існує багато технологій терапії. Особливе місце в соціально-педагогічній терапії посідає технологія терапії мистецтвом, що є одним із методів соціально-педагогічної діяльності, який використовує можливості мистецтва для досягнення позитивних зрушень в емоційному, інтелектуальному й особистісному зростанні людини. Соціальні працівники у практичній діяльності використовують ігрову терапію, арт-терапію, бібліотерапію, казкотерапію, логотерапію, лялькотерапію, музичну і танцювальну терапію, психогімнастику, епістолярну терапію тощо.

Ізотерапія – терапія образотворчим мистецтвом, насамперед малюванням, що має на меті: дозволити дати вихід негативним почуттям; опрацювання почуттів і думок, які клієнт звик придушувати; розвиток внутрішнього контролю; концентрацію уваги на почуттях і відчуттях; підвищення самооцінки [3].

Робота над малюнками є безпечним способом випустити пар і отримати розрядку. Нерідко невербальні засоби виступають єдиним у проясненні сильних переконань і переживань. Спільна участь у процесі художньої діяльності сприяє створенню взаємного прийняття та емпатії.

Епістолярна терапія – написання листа. Мета: досягнення реставрації міжособистісних взаємин у випадку, коли мовний контакт порушено або його взагалі не існує. Те, що написано, переконує сильніше, ніж сказане. Терапія листами дає ресурс, ясність і розуміння власних потреб. Окрім того, лист до дитини (до батьків) можна використати як допоміжний засіб корекції взаємин у родині. Такий лист має починатися словами любові та поваги. Лист має бути лаконічним, яскравим і обов'язково приємним. Бажано, щоб він містив конструктивні пропозиції щодо покращення порушених міжособистісних відносин. В епістолярній терапії переважно використовують такі форми роботи: лист до реального (уявного) друга; лист собі (до своїх) кращого «Я» і поганого «Я»; лист до улюбленого героя (літературного, історичного); лист у майбутнє.

Ігрова терапія – використання гри з метою звільнення від напруги, психологічних «затисків», стереотипів, стимулювання розвитку енергійності, життєвого оптимізму. Мета: навчання тому, як правильно грати власні соціальні ролі [2].

Залежно від теоретичних орієнтацій існують різні форми ігрової терапії. З дітьми, які пережили насильство, використовують клієнтоорієнтовну ігрову терапію. Цей напрям терапії дослідники визначають як динамічну систему міжособистісних відносин між дитиною та соціальним працівником, який навчений процедурам ігрової терапії, забезпечує дитину ігровим матеріалом і полегшує побудову безпечних взаємин для того, щоб дитина могла більш повно виразити і дослідити власне «Я» (почуття, думки, переживання, вчинки) за допомогою гри – природного для дитини засобу комунікації. Саме в грі дитина може продемонструвати з допомогою конкретних предметів, що виступають як символи, те, що вона коли-небудь прямо чи опосередковано пережила. Маніпулюючи ігровими предметами, дитина може краще показати (ніж виразити словами), як вона ставиться до: себе; близьких дорослих; різних подій власного життя. Діти повніше і безпосередніше виражають себе в спонтанній, самостійно ініційованій грі, ніж у словах. Суто вербальні методи менш ефективні в роботі з дитиною, тому що рівень її абстрактного мислення не завжди дає змогу виразити словами власні почуття і переживання.

Казкотерапія – спільне з клієнтом відкриття тих знань, що є в душі та є психотерапевтичними в певний момент. За допомогою казки розкривається внутрішній та зовнішній світ, відбувається осмислення пережитого, моделювання майбутнього. Мета: підведення людини до усвідомлення внутрішньої сутності, власної єдності та неповторності, до відчуття гармонії з собою та світом. У процесі казкотерапії людина навчається сприймати себе такою, якою є, усвідомлювати себе й інших людей як неповторну індивідуальність.

Бібліотерапія – зняття душевного стресу та лікування людей, основою якого є читання ними книжок певного змісту і тематики. Мета: досягнути потрібного профілактичного впливу, стимулювати в людини позитивні й погасити негативні настрої.

У процесі читання книги клієнт веде записи, аналіз яких допомагає об'єктивно оцінити його стан. Список книг соціальний працівник підбирає відповідно до проблеми клієнта. Теорія та практика бібліотерапії досі

недостатньо розроблена. Проте цілющу дію книги на людину широко використовують лікарі та вчителі. Читання книг – це заповнення недоліків власних досвіду та переживань. З одного боку, людина ніби проживає десятки інших життів, радіє чужим радощам, здійснює вчинки та помиляється, виходить переможцем зі складних ситуацій. Це не може не впливати на емоції та почуття людини, принципи підходів до життя та власних переживань, а з іншого – література, що проповідує насильство, жорстокість, може формувати такі ж якості в житті [1, 128].

Таким чином, соціально-педагогічна терапія є однією з соціально-педагогічних послуг, що пов'язана з психотерапією, де використовуються методи впливу на психіку. Це систематичні, цілеспрямовані заходи з надання допомоги особі або групі осіб у питанні врегулювання почуттів, імпульсів, думок, ставлень і зняття психологічних симптомів, що викликають тривожність, дискомфорт у клієнтів. Основою терапевтичного впливу є процедура соціальної допомоги, надання клієнту підтримки з боку оточення, ліквідація негативних наслідків взаємин засобами мистецтва.

Отже, питання розгляду та аналізу підходів, форм та методів щодо здійснення соціального супроводу сімей, які опинились у складних життєвих обставинах, займає важливе значення для забезпечення якості та підвищення ефективності надання соціальних послуг вразливим групам населення, здійснення соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, визначає необхідність їх вивчення та розроблення інноваційних шляхів вирішення питання у цій сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арт-педагогіка і арт-терапія в спеціальну освіту / Е.А. Медведєва, І.Ю. Левченко, Л.М. Комісарова, Т.А. Добровольська. - М., 2001 – 176с.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
3. Завацька Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога: [навч. посіб. для ВНЗ] / Л.М. Завацька. Київ : Слово, 2008. 240 с.
4. Зверєва І.Д. Соціальна педагогіка: теорія і технології / І.Д. Зверєва. Київ: Центр навч. л-ри, 2006. 316 с.
5. Харченко С. Соціально-педагогічні технології : [навч.-метод. посіб. для студентів] / С. Харченко, Н. Краснова, Л. Харченко. Луганськ : Альма-матер, 2005. 552 с.

Ковалишин Ірина
(Київ, Суми, Україна)

ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ ПРЕДМЕТУ «ДЕНДРОЛОГІЯ» СТУДЕНТАМ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Методичний підхід до організації навчального процесу впродовж викладання «Дендрології» дає можливість підвищити засвоюваність інформації курсу, а також сприяти розвитку особистісних якостей студентів. У статті наведено методи і техніки, які доцільно застосовувати на лекціях, лабораторних заняттях та під час самостійної роботи студентів.

Ключові слова: педагогічний метод, засвоєння інформації, інтерактивні технології, дендрологія, аудиторні заняття, самостійна робота

Методический подход к организации учебного процесса в течение преподавания «Дендрологии» позволяет повысить усвояемость информации курса, а также способствовать развитию личностных качеств студентов. В статье приведены методы и техники, которые целесообразно применять на лекциях, лабораторных занятиях и во время самостоятельной работы студентов.

Ключевые слова: педагогический метод, усвоения информации, интерактивные технологии, дендрология, аудиторные занятия, самостоятельная работа

Methodical approach to educational process organization during teaching of «Dendrology» allows to increase retention and recall of course information, and also to promote development of students personal skills. The article presents methods and techniques that should be used in lectures, laboratory classes and during students self-study.

Key words: pedagogical method, information retention, interactive technologies, dendrology, classes, self-study

Головним завданням педагогіки вищої школи як галузі науки є дослідження закономірностей навчання, виховання та розвитку особистостей студентів, а також розробка і впровадження ефективних технологій освітнього процесу для підготовки фахівців відповідно до державного запиту. Сучасні підходи до організації навчання передбачають врахування викладачем індивідуальних особливостей студентів та застосування таких педагогічних засобів, за яких кожен учасник приймав активну участь у навчальному процесі та досягав високого рівня засвоєння інформації (продуктивного та творчого) [1, 4]. Окрім цього, в теперішніх умовах глобалізації та інтернаціоналізації підприємств, ринок праці висуває свої вимоги до працівника: автономна діяльність; інтерактивне використання засобів; уміння функціонувати в соціально гетерогенних групах [5].

Лісове господарство не є виключенням із загальної тенденції розвитку галузей виробництва. Навчальна дисципліна «Дендрологія» є обов'язковим компонентом освітньо-професійної програми циклу фахової підготовки першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю «Лісове господарство» [6].

Згідно плану освітнього процесу, курс дендрології передбачає аудиторні заняття (лекційні, лабораторні), самостійну роботу, навчальну практику та контроль (екзамен, залік, курсова робота).

Метою представленої роботи є добір освітніх технологій, придатних для використання в процесі викладання дендрології, для реалізації особистісного потенціалу студентів, їх творчих здібностей та розвитку ключових компетентностей.

Для досягнення мети було застосовано наступні теоретичні методи: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація з метою вивчення праць вітчизняних і зарубіжних науковців, нормативної документації для виявлення стану розробленості проблеми дослідження.

За результатами дослідження Національного тренінгового центру (США), здобувачами освіти засвоюється лише 5 % інформації, наданої впродовж лекції, 10 % прочитаного, 20 % аудіо/відео матеріалів, 30 % демонстрацій. Перелічені пасивні методи навчання спрямовані на аудіальне

та візуальне сприйняття інформації. Застосування активних методів характеризується значно вищим ступенем засвоєння інформації та передбачає безпосереднє залучення здобувачів до навчального процесу. Кінестетичне сприйняття інформації відбувається у разі застосування наступних методів: дискусія (50 %), практичне застосування знань (75 %), навчання інших (90 %) [6-8].

За «Пірамідою навчання», лекція є одним з найменш ефективних методів навчання. У разі попередньої підготовки аудиторії, її активної участі в дискусіях та якісному конспектуванні ефективність підвищується [1, 2]. Одним з доцільних для застосування впродовж лекцій є метод ментальних карт, який полягає у зображенні процесу загального системного мислення за допомогою схем та може розглядатися як зручна техніка альтернативного запису. Логічні послідовності зображуються у вигляді гілок чи променів, що відходять від центрального поняття чи ідеї за принципом радіантного мислення. Подібна структура дозволяє ментальним картам зростати і доповнюватися під час створення, візуалізації, структуризації і класифікації ідей, а також як засіб для навчання, організації, рішення задач, прийняття рішень [9]. Застосування цього методу буде доречним впродовж викладання курсу дендрології, оскільки для кращого засвоєння матеріалу більшість тем дисципліни потребує систематизації (морфологія рослин, вплив екологічних факторів, таксономічна структура флори, ареали деревних рослин та інтродукція, внутрішньовидова мінливість та ін.).

Лабораторні заняття дають можливість застосовувати широкий спектр інтерактивних технологій. Особливість інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес здійснюється за умови постійної, активної взаємодії усіх його членів. Аналізуючи свої дії та дії партнерів, учасники навчального процесу змінюють свою модель поведінки, більш усвідомлено засвоюють знання та вміння, тому інтерактивні методи є не тільки засобом покращення навчання, але засобом посилення виховних впливів. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації [7]. Робота в малих групах дозволяє учасникам навчального процесу не лише засвоїти положення дисципліни, а й розвивати комунікативні здібності. Така форма організації навчання передбачає шість послідовних етапів:

- 1) вступ: короткий опис теми вправи без конкретних інструкцій;
- 2) групування: об'єднання студентів у групи (оптимально по 5 чоловік);
- 3) інструкція: групам надається завдання;
- 4) робота в групах: дається сигнал початку; здійснюється безоцінне спостереження, у разі необхідності надаються інструкції;
- 5) презентація: після сигналу закінчення роботи групи по черзі представляють результати;
- 6) підсумок: загальна дискусія, підсумування результатів і їх порівняння.

Для впровадження у лабораторні заняття з дендрології доречними є наступні інтерактивні технології: Мікрофон; Мозковий штурм; Ажурна пилка; Дерево рішень; Метод ПРЕС; Дискусія. За допомогою цих технологій можливо покращити засвоюваність студентами ключових положень предмету [7, 12].

Читання як метод пізнання є найбільш вживаним впродовж самостійної роботи студентів і необхідним в більшості академічних установ. Він, як і лекції, є одним із найменш ефективних методів отримання та збереження інформації [8]. Існуючі стратегії читання стосуються попереднього перегляду джерела, власне читання, а також рефлексії після прочитаного [10]. Під час попереднього перегляду доцільно переглянути зміст літературного джерела, ознайомитися з графічним матеріалом, прочитати виділені слова та переконатися в їх розумінні, прочитати підсумок розділу, переглянути запитання в кінці розділу, розробити набір власних запитань та гіпотез. Для покращення розуміння і запам'ятовування інформації під час читання рекомендовано візуалізувати представлені концепції у вигляді схем чи ментальних карт, виділити принципово важливі поняття і факти, дати короткі визначення важливим термінам, знайти відповіді на питання і підтвердити чи спростувати власні гіпотези. Дії після прочитання тексту є настільки ж важливими як і сам процес читання. Для якісного засвоєння отриманої з літературного джерела інформації ефективним є застосування наступних технік: переказати зміст розділу іншій людині, кількаразово переглянути конспект [10].

Робота за методом проектів – це тривалий і досить складний процес, що сприяє розвитку як професійних, так і особистісних компетенцій: чіткого визначення мети, планування і організація власної і групової роботи, критичного підходу до інформації, творчого мислення, адекватного оцінювання отриманих результатів [3, 11]. Курсовий проект з дендрології кваліфікується як індивідуальний, предметний, дослідницький. Його мета полягає у дослідженні аборигенної рослинності й екологічних умов конкретної місцевості та доборі інтродуцентів, придатних до вирощування в цьому середовищі. Виконання такого завдання потребує продуктивного рівня засвоєння матеріалу курсу.

Наприкінці кожного заняття доцільно підсумовувати опрацьований матеріал. Рефлексія може бути як вербальною, так і графічною (малюнки, схеми, графіки тощо). Для організації підсумкового етапу заняття в пригоді педагогові стануть наступні технології: Рефлексивна бесіда; Листи самооцінювання; Незакінчене речення; Есе; Бліц-дискусія; Одним словом; Потяг; Мішень; Зарядка; Анкета-газета. Ці вправи дають студентам можливість оцінити зміст отриманої інформації і діяльність на занятті, а вчителю – отримати зворотний зв'язок та фіксувати найбільш важливі для студентів моменти [12].

Основними принципами педагогіки вищої школи є формування гуманної, доброзичливої, національно свідомої і одночасно толерантної особистості, здатної до самостійної роботи і співпраці з соціально неоднорідними групами, що відбувається в умовах розумової та моральної спрямованості змісту навчання з урахуванням індивідуальних особливостей та творчих здібностей студентів. Застосування інтерактивних технологій впродовж навчального курсу Дендрологія та якісна самостійна робота дасть змогу покращити рівень засвоєння інформації та розвинути особистісні якості студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Москаленко А. М. Педагогіка вищої школи. Курс лекцій : навчальний посібник / А. М. Москаленко. – Мелітополь : Вид-во «Мелітополь», 2010. – 184 с.
2. Пономарьова Г. Ф., Бабакіна О. О., Беляєв С. Б. Нові педагогічні технології. Навчальний посібник / Г. Ф. Пономарьова, О. О. Бабакіна. – Харків, 2013 – 280 с.
3. Зосименко О. В. Особливості проведення дослідно-експериментальної роботи з організації проектної діяльності майбутніх педагогів / О. В. Зосименко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. - 2015. - № 5. - С. 219-233. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_5_29.
4. Малафіїк І. В. Дидактика: навчальний посібник / І. В. Малафіїк. – К.: Кондор, 2009. – 406 с.
5. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: КІС 296, 2003 – с. 13-41.
6. Освітньо-професійна програма «Лісове господарство» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 205 «Лісове господарство» галузі знань 20 «Аграрні науки та продовольство» / Розроб. Пузріна Н.В., Свинчук В.А., Синдонін С.Є. Кайдик О.Ю. – Київ: НУБіП України, 2020. – 31 с.
7. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика. – К.: А. С. К., 2002. – 192 с.
8. Letrud, Kåre. (2012). A rebuttal of NTL Institute's learning pyramid. Education. 133. 117-124.
9. Воробьева В.М., Чурикова Л. В., Будунова Л. Г. Эффективное использование метода интеллект-карт на уроках: Методическое пособие. – М.: ГБОУ «ТемоЦентр», 2013. – 46 с.
10. Strategies for Reading Textbooks [електронний ресурс] // Education corner – Режим доступу до ресурсу: <https://www.educationcorner.com/textbook-strategies.html>
11. Схабенський Я. Проект как метод обучения. – Самара, 2011. – 64 с.
12. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. – Київ, 2007. – 141 с.

Курило Віталій
(Лебедин, Україна)

ВПРОВАДЖЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті визначено поняття «здоров'язберезувальні технології», розглянуто здоров'язберігаюче освітнє середовище як елемент роботи по збереженню і зміцненню здоров'я учнів, визначено та охарактеризовано завдання здоров'язбереження в освітньому процесі закладів професійно-технічної освіти.

Ключові слова: освітнє середовище, освітній процес, здоров'язберезувальні технології, здоров'язберігаюча компетентність.

В статтє определено понятие «здоровьесберегающие технологии», рассмотрено здоровьесберегающая образовательная среда как элемент

работы по сохранению и укреплению здоровья учащихся, определены и охарактеризованы задачи здоровьесбережение в образовательном процессе учреждений профессионально-технического образования.

Ключевые слова: образовательная среда, образовательный процесс, здоровьесберегающие технологии, здоровьесберегающая компетентность.

The article deals with the concept of «health-preserving technologies», considers the health-preserving educational environment as an element of work to preserve and strengthen the health of pupils, defines and characterizes the tasks of health preservation in the educational process of vocational institutions.

Key words: educational environment, educational process, health-preserving technologies, health-preserving competence.

Реформування та модернізація сучасної освіти України в напрямку інтеграції в Європейський освітній простір передбачає розробку та впровадження інноваційних освітніх систем і технологій. В Україні відбувається процес становлення нової системи освіти, орієнтованої на входження до світового освітнього простору. Цей процес супроводжується істотними змінами в педагогічній теорії та практиці освітньої діяльності закладів професійно-технічної освіти. Однією з основних тенденцій щодо вдосконалення освітнього процесу є перехід від традиційної орієнтації на пересічного учня до створення інноваційних умов навчання через застосування сучасних здоров'язбережувальних технологій.

Вибір здоров'язбережувальних технологій залежить від програми діяльності навчального закладу, стану здоров'я вихованців. Головною метою є діяльність викладача фізичної культури, який не тільки формує в учнів уявлення про здоров'я, його роль у житті людини, а й створює, впроваджує на уроках фізичної культури здоров'язбережувальні технології.

У сучасній педагогічній науці склалися певні напрями дослідження проблеми здоров'язбереження: організація здоров'язбережувального середовища, формування здорового способу життя, культури здоров'я (М. Алексєєв, Г. Апанасенко, В. Афанасьєв, А. Богуш, В. Горашук, та ін.); науково-теоретичні аспекти забезпечення здоров'язбереження (Т. Круцевич, І. Поташнюк, С. Присяжнюк); виховання гігієнічних навичок, навчання безпеки життєдіяльності школярів (С. Волкова, Н. Міллер), збереження та зміцнення здоров'я учнів у сім'ї (Т. Жаровцева, С. Корнієнко); здоров'язбережувальні технології в підготовці фахівців (Н. Башавець, В. Бобрицька, Д. Воронін, М. Гончаренко, та ін.).

Здоров'язбережувальні технології можна розглядати як одні з найактуальніших освітніх підходів та як сукупність прийомів, форм і методів організації навчання без шкоди для здоров'я учнів, а також як якісну характеристику будь-якої педагогічної технології за критерієм її дії на здоров'я суб'єктів освіти [2, с. 60].

Метою використання здоров'язбережувальних технологій є:

- збереження та зміцнення здоров'я учнів, удосконалення функціональних можливостей організму, розвиток основних систем життєзабезпечення;
- мотивація на здоровий спосіб життя та підвищення культури здоров'я;
- створення безпечного освітнього середовища;

- навантаження згідно з фізіолого-гігієнічними нормативами;
- науково-методична підготовка вчителів;
- санітарно-гігієнічна просвіта батьків.

Здоров'язбережувальні технології сприяють формуванню здоров'язберігаючих компетенцій. Під поняттям здоров'язберігаючої компетентності слід розуміти характеристики, властивості учня, спрямовані на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я – свого та оточення.

Серед здоров'язбережувальних технологій, які використовуються в системі освіти, сучасні дослідники пропонують виділити декілька груп, у яких застосовуються різні підходи, форми і методи роботи: медично-гігієнічні, фізкультурно-оздоровчі, екологічні здоров'язбережувальні технології; технології забезпечення безпеки життєдіяльності; здоров'язбережувальні освітні технології [6, с. 177]:

1. Медично-гігієнічні технології спрямовані на забезпечення медичної допомоги в рамках первинної та вторинної профілактики; контроль за належними гігієнічними умовами; проведення щеплень, надання консультативної і невідкладної допомоги у медичному кабінеті; моніторинг динаміки здоров'я учнів; профілактичні заходи напередодні епідемій та ін.
2. Фізкультурно-оздоровчі технології спрямовані на фізичний розвиток учнів, реалізуються на уроках фізичної культури і в роботі спортивних секцій.
3. Екологічні здоров'язбережувальні технології спрямовані на створення природовідповідних, екологічно оптимальних умов життя і діяльності людей, гармонійних взаємин з природою та ін.
4. Технології забезпечення безпеки життєдіяльності, спрямовані на збереження життя, що забезпечуються завдяки вивченню учнями певних предметів.

Здоров'язбережувальні освітні технології підрозділяють на три підгрупи:

- організаційно-педагогічні технології, що визначають структуру освітнього процесу, сприяючи запобіганню стану перевтоми, гіподинамії й інших дезадаптаційних станів учнів;
- психолого-педагогічні технології, пов'язані з безпосередньою роботою викладача на уроці, дією, яку він здійснює на учнів;
- освітньо-виховні технології, що включають програми з формування культури здоров'я учнів, розвиток мотивації до здорового способу життя, попередження шкідливих звичок, освіти батьків та ін.

Дослідницею І. Усатовою уточнено поняття «здоров'язбережувальні технології» як цілеспрямована й валеологічно аргументована система педагогічних заходів, які мають на меті збереження, зміцнення й підвищення рівня здоров'я суб'єктів освітньо-виховного процесу, формування культури здорового та безпечного способу життя учнів, прищеплення інтересу до активної рухової (фізкультурної) діяльності [2, с. 61].

Основною формою навчання й виховання у закладі професійно-технічної освіти є урок. Зміст і форму його проведення обумовлюють рівень фізичної підготовленості і спортивної захопленості учнів.

Сучасний урок – це урок, який викликає в учнів і викладачів задоволення, стимулює цікавість, творчість. Усе це досягається шляхом поєднання традиційних і інноваційних технологій.

Основні завдання, які використовуються на уроках фізичної культури з метою оздоровлення учнів, та методи їх розв'язання є такі:

- профілактика гіпокінезії (нормалізація рухового режиму за рахунок збільшення об'єму динамічних фізичних навантажень);
- профілактика порушення постави (використання спеціальних комплексів вправ, направлених на зміцнення м'язового корсета хребта);
- профілактика травматизму (навчання техніки виконання фізичних вправ і правил, техніки безпеки під час занять фізичними вправами);
- профілактика захворювань серцево-судинної системи;
- профілактика простудних захворювань (використання засобів фізичного виховання, водних процедур та інших компонентів загартування);
- основи безпеки життєдіяльності (навчання рухових дій прикладного характеру, які дають змогу використовувати отримані знання й практичний досвід у реальних життєвих ситуаціях) [2, с. 48].

Традиційні види робіт:

1. Легка атлетика: біг, крос, метання, стрибки, силова підготовка.
2. Гімнастика: перекиди, стійки, виси, упори.
3. Волейбол: передачі м'яча, подачі, різноманітні прийоми, тактичні дії.
4. Баскетбол: передачі, кидки м'яча, тактичні дії в захисті, тактичні дії в нападі.

Доцільним буде впровадження в процес фізичного виховання сучасних інноваційних технологій: ритмічної гімнастики, різноманітних видів аеробіки, стретчингу, степ-аеробіки, дихальної гімнастики та інших, які дають змогу учням активно працювати на уроці.

Систему використання інноваційних технологій у освітньому процесі можна об'єднати за такими напрямками:

- заняття ритмічною гімнастикою, аеробікою та іншим на уроках фізичної культури;
- використання елементів ритмічної гімнастики, аеробіки та стретчингу під час фізкультурних пауз, на теоретичних та практичних заняттях;
- використання оздоровчих програм для занять із учнями;
- організація занять в позакласний час в секціях ритмічної гімнастики та аеробіки;
- показові виступи під час проведення змагань із різних видів спорту та інших виховних заходів.

Ефективно діють методи «педагогічної психотерапії», а саме: саморегуляції, аутотренінгу, рефлексотерапії. Ці методи створюють певну єдність і доповнюють один одного. Робота з психотехнічними вправами також гарний стимул включення невикористаних психічних резервів. Нарешті, психотехнічні ігри служать відмінним засобом відновлення сил, дієвою формою реабілітації. Психотехнічні вправи дають додатковий поштовх особистісному розвитку. Заняття полегшують обмін досвідом, дозволяють по-новому поглянути на багато проблем, допомагають побачити

свою діяльність в ширшому, культурному контексті, підвищують ціннісне ставлення до свого здоров'я [11, с.28-30].

Інноваційна діяльність у фізичному вихованні закладів професійно-технічної освіти спрямована на вдосконалення системи фізичного виховання для збереження здоров'я молодого покоління.

Впровадження здоров'язбережувальних технологій та їх елементів до уроку фізичної культури дозволяє збільшити обсяги рухової активності учнів на уроці, більш якісніше вирішувати поставлені завдання завдяки кращій активності учнів. Це призведе до укріплення здоров'я, підвищення можливостей організму, формування мотиваційних установок на фізичний і духовний розвиток.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаркуша С. В. Здоров'язбережувальні педагогічні технології в системі освіти. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наук. Праць / С.В. Гаркуша. –К., 2013. Вип. 4 (29). – С. 250-255.
2. Коцур Н. Формування здоров'язбережувального простору в загальноосвітніх навчальних закладах / Н. Коцур // Рідна школа. –2012. –№ 11.– С. 60–65.
3. Лозинський В. Техніки збереження здоров'я / В. Лозинський. – К., 2008.–160 с.
4. Носко М.О. Формування здорового способу життя: навчальний посібник / М.О. Носко, С. В. Грищенко, Ю. М. Носко. – К., 2013. – 160 с.
5. Поташнюк І. В. Гігієнічні основи формування культури здоров'я учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Практична медицина / І.В. Поташнюк. – 2007. – Т. 13. – № 1. – С. 96–101.
6. Почтар О.М. Методичні аспекти впровадження спеціального курсу «Здоров'язбережувальні технології у фізичному вихованні школярів» на факультетах фізичного виховання / О.М. Почтар // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2012. –№1(19). – С. 177-185.

Шмалєй Світлана, Цюра Катерина
(Київ, Україна)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ СУРДОПЕДАГОГІВ

В статті представлені організаційно-педагогічні основи підготовки сурдопедагогів на сучасному етапі. Уточнено поняття «підготовка сурдопедагогів», визначено складові та обґрунтовано модель системи підготовки сурдопедагогів. Окреслено напрями формування професійних компетенцій.

Ключові слова: підготовка сурдопедагога, модель, професійні компетенції

В статье представлены организационно-педагогические основы подготовки сурдопедагогов на современном этапе. Уточнено понятие «подготовка сурдопедагога», определены компоненты и обоснована модель системы подготовки сурдопедагогов. Предложены направления формирования профессиональных компетенций сурдопедагогов.

Ключевые слова: подготовка сурдопедагогов, модель, профессиональные компетенции

The article presents the organizational and pedagogical foundations of training deaf education teachers at the present stage. The concept of «training of deaf education teachers» is specified, the components are defined and the model of the system of training of deaf education teachers is substantiated. The directions of formation of professional competences are outlined.

Key words: training deaf education teachers, model, professional competences

Зміст професійної готовності сурдопедагога полягає в органічному поєднанні психолого-педагогічних та спеціальних знань та вмінь, які дозволяють забезпечити організацію навчально-виховного процесу з урахуванням потреб та можливостей дітей з порушеннями слуху [2,с.430 ;5,с.38].

Проведення даного дослідження зорієнтовано обґрунтованими підходами та принципами, які дозволили цілісно проаналізувати особливості змін в підготовці сурдопедагогів у незалежній Україні. Застосування наукових підходів (загальнонаукових, парадигмальних, інструментальних) добрано відповідно об'єкту, предмету, меті та завданням дослідження, що також обґрунтовує поняття «підготовка сурдопедагогів»[4,с.120].

На нашу думку, підготовка сурдопедагогів - цілеспрямований процес, який реалізується в системі навчальних та навчально-виховних, наукових, методичних та медичних спеціальних закладів, культурно-просвітницьких, громадських та виробничих установ з метою формування професійних компетенцій фахівця-сурдопедагога. Застосовуючи комплекс змістовних та методичних впливів, засобів, технологій та заходів досягають позитивного рівня професійних якостей та розвитку особистості сурдопедагога[3,с.315].

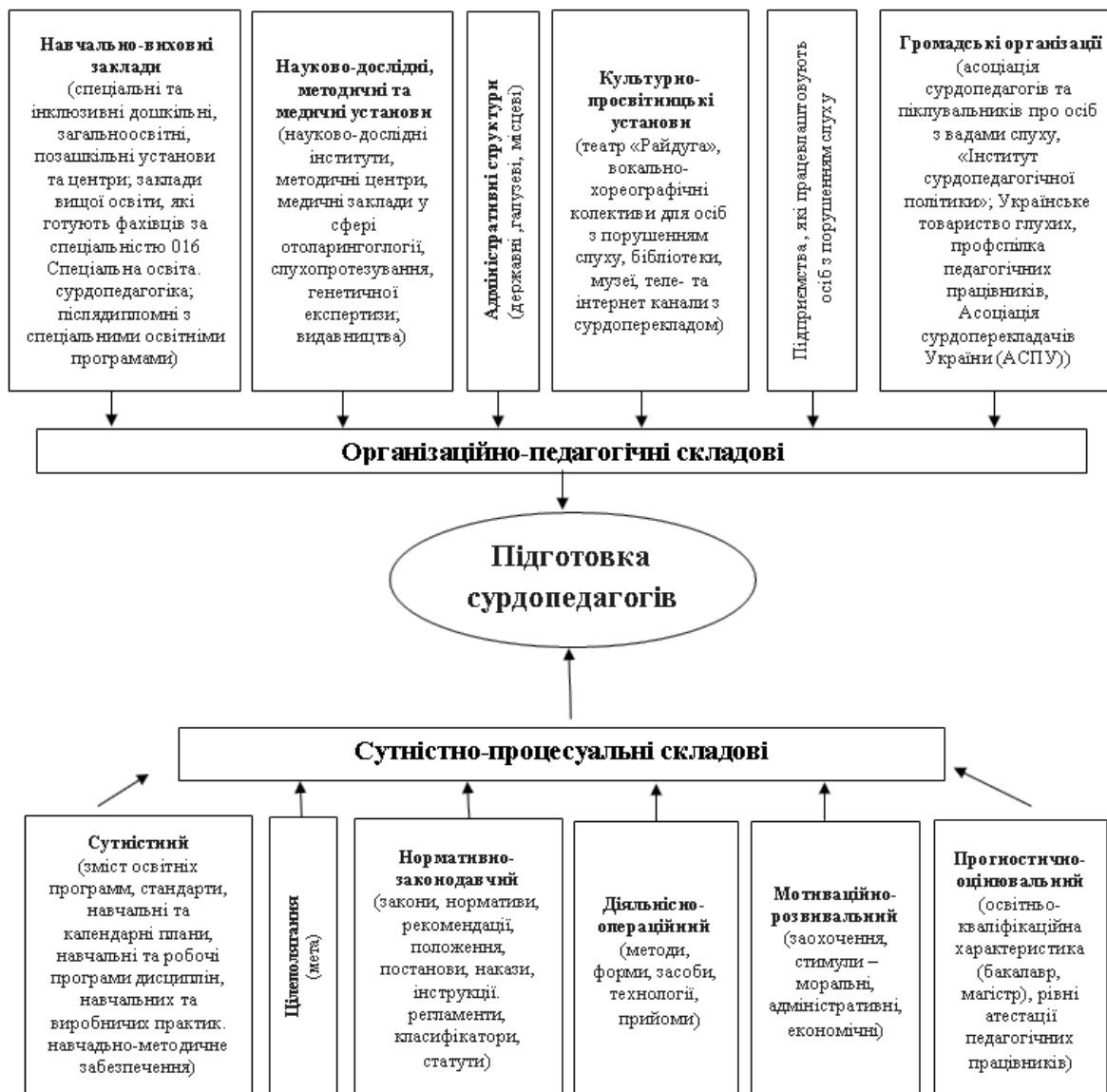
Вважаємо, що система підготовки сурдопедагогів характеризується певною структурою та складовими, які взаємосприяють досягненню позитивного результату, розгорнуті та змінюються у часі та просторі, динамічні та відкриті, мають ознаки соціоекономічного феномену, пронизані впливом людського фактору[6,с.340].

Враховуючи зазначене вище, представляємо модель системи «підготовка сурдопедагога» (Рис.1), яка об'єднує комплекс організаційно-педагогічних (навчально-виховні заклади; науково-дослідницькі, методичні та медичні установи; адміністративні структури: культурно-просвітницькі установи; підприємства, які працевлаштовують осіб з порушенням слуху; громадські організації) та сутнісно-процесуальних (цілеполягання; сутнісний; нормативно-законодавчий: діяльнісно-операційний; мотиваційно-розвивальний; діяльнісно-оцінювальний) складових.

Зміст кожного елемента складових досліджено з використанням комплексу підходів: антропологічний, аксіологічний, культурологічний, цивілізаційний, структурно-функціональний, історико-хронологічний, конкретно-історичний, просторово-середовищний, синергетичний.

З'ясовано, що професійна готовність сурдопедагога характеризується компетенціями фахівця (загальнонауковими, соціально-особистітними, професійними), якими оволодівають студенти в процесі різних видів професійної діяльності: навчальної, виховної, розвивальної, науково-дослідницької, цінісно-орієнтаційної. В системі професійної підготовки сурдопедагога важливо розуміння фахівцем сутності корекційної спрямованості процесу навчання та виховання дітей з

порушеннями слуху в умовах змін соціокультурного оточення та освітньої парадигми. Сурдопедагог повинен, враховуючи диференціацію та індивідуалізацію навчальної діяльності дітей з порушеннями слуху, забезпечити формування мета предметних, предметних, особистісних компетенцій учнів спеціальних шкіл.

В реаліях актуальності дистанційної форми організації навчально-виховного процесу набуває вагомого значення володіння сурдопедагогом інформаційними технологіями відповідно до виду професійної діяльності. Так, організація навчальної діяльності передбачає застосування засобів дистанційної освіти, теле- та відео конференцій; навчальних тестових програм; засобів створення електронних засобів навчання; комп'ютерні сховища стимульних та демонстраційних матеріалів. Розвивальна діяльність орієнтована на створення педагогічного інформаційного порталу, залучення до інтернет-джерел. Цінісно-орієнтаційна діяльність сурдопедагога вимагає вмінь впроваджувати програми тестування; накопичувати та використовувати банк відеоматеріалів, застосовувати діагностичні комп'ютерні програми. Виховна діяльність сурдопедагога спирається різноманітні пізнавальні засоби в сучасному ІТ-просторі. Без сумніву,

формування професійних компетенцій сурдопедагога забезпечується реалізацією практико орієнтованих задач, які вибудовані в системі підготовки[1, с.80].

Студенти оволодівають навичками розробки електронних каталогів та дидактичних альбомів, завдань для інтерактивних дощок по складанню алгоритмів виконання практичних дій, адаптують навчальні комп'ютерні програми відповідно етапам корекційно-розвивального навчання, створюють навчальні відеоролики та плани відео аналізу педагогічної діяльності, уточнюють та трансформують в інструментальному середовищі електронні засоби навчання для дітей з порушеннями слуху.

Отже, інформаційні технології в системі вищої сурдопедагогічної освіти надають значний електронний освітній ресурс для створення, передачі, розповсюдження сучасної інформації психолого-педагогічного та методичного характеру, що сприяє ефективному формуванню професійних компетенцій сурдопедагога. Данні технології передбачають обов'язкове практичне засвоєння студентами інформації освітнього характеру, дозволяють цілеспрямовано формувати професійно значущі вміння та навички в сфері сурдопедагогічної діяльності та самоосвіти. Стрімкий розвиток інформаційних технологій та загострення проблем організації дистанційного навчання учнівської молоді зумовлюють активне впровадження цих інструментів в систему підготовки сурдопедагогів.

Виділення зазначених особливостей підготовки сурдопедагогів в окреслений період обґрунтовано характеристиками соціально-економічного, культурного, історико-педагогічного розвитку державних інституцій та відображає провідні тенденції на обраному часовому інтервалі, може буди доцільним для розуміння закономірностей об'єктивних перетворень підготовки фахівців у сурдопедагогічній сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Донець В.В. Інноваційна діяльність у закладах загальної середньої освіти як науково-педагогічна проблема Вісник Національної академії прикордонної служби України. 2019. Вип.5 С.78-92
2. Колишкін О. В. Педагогічна деонтологія вчителя-дефектолога. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* № 4. 2013 С. 429-437.
3. Кононова, М. М. Професійний розвиток вчителя- дефектолога: концептуальні підходи до змісту і складників. *Наукові записки. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. Серія: Педагогічні науки.* 2019. С. 115–119.
4. Мартинчук О. В. Методологічні підходи до фахової підготовки вчителів-дефектологів для роботи в умовах інклюзивного навчання. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна.* Вип. 23(1). 2013. С. 114-124
5. Хитрюк В.В. Модель педагога інклюзивного образования: компетентностный подход. Адукацыя і выхаваніе. 2013. №11. С.35-40
6. Шмалей С.В. Проблеми вищої освіти в умовах глобалізації. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* Суми, 2019. №8(92). С.337-347.

PROBLEMS IN FORMATION OF COMMUNICATIVE FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

У статті досліджується проблема іншомовної професійної комунікативної компетентності майбутніх фахівців. Особливості вимог сучасних українських та світових професійних сфер пов'язані з особливостями системи вищої освіти.

Ключові слова: компетентність, майстерність, міжпредметні зв'язки, високий рівень, професійна самореалізація.

В статье исследуется проблема иноязычной профессиональной коммуникативной компетентности будущих специалистов. Особенности требований современного украинского и мирового профессионального пространства связаны с особенностями системы образования.

Ключевые слова: компетентность, мастерство, межпредметные связи, высокий уровень, профессиональная самореализация.

The problem of another language communicative professional competence of future specialists is investigated in the article. The peculiarities concerning requirements of modern Ukrainian and world professional areas are connected with the features of the higher education system.

Key words: competence, mastery, inter-subject links, high level, professional self-realization.

On the modern stage of Ukrainian economic, professional and social development concerning the problems of formation of national and international business communicative culture, reorientation and essential perfection of high education of a future specialist have appeared.

The sense of professional training has to mean the guarantee of formation and development of a corresponding level of special enlightenment, bringing up, thinking, and as an integrated result-achievement of professional communicative culture of future specialists in international area.

Such kind of culture covers a wide range of learning activities: from students' mastering in the system of professional knowledge to their formation of essential public norms of international communicative behavior, that expresses the level of students' professional development.

The necessity to develop and build the professional communicative competence in the system of high professional education is determined with the laws, principles and peculiarities in Ukrainian economy and policy functioning, rising management role in enterprising activities and the high importance of a human's factor in the management of social-political, economic and social-psychological processes in enterprises.

While students' getting professional education at high educational establishments, imperfect understanding the importance and absence of purposeful communicative culture formation with the aim of making professional activity in the market conditions takes place. There is an insufficient level of formation of professional communicative competence in the process of study of

professional disciplines with the help of subjective-active pedagogical technologies and methods. There is not enough attention in creative abilities to develop professional intellect and thinking. Students have a rather low level of systemized practical thinking in solving professional problems.

Strict and progressive requirements in modern business changes determine the new approaches in the system of high education that includes creative use of general and professional students' intellect in their study, purposeful forming and developing foreign language thinking among future specialists in any professional sphere. The aims, tasks, principles, organizational and formation of professional thinking for international communicative competence should be clearly defined.

In the conditions of development of our state, deep and progressive changes are made in all lively important spheres of our society. It supports the ideas of Bologna process and dynamic reformation in the system of high education. The current priorities in the state policy in educational sphere, especially professional one, are oriented for training future specialists with high intellectual potential, developed special competence, able to be self-realized and self-developed, that is declared in Ukrainian law «About High Education» (2001). Ensuring the solution of strategic tasks can be fulfilled by the specialist who has developed abilities, skills, and essential mastering of (foreign) communicative competence as the knowledge in norms and rules of professional communication on the international level. This requirement needs a future professional to own the technologies, the item of which is a «communicating personal potential», that is a necessary condition for his further successful career realization.

This problem stays not to be enough investigated towards a future specialist of professional areas considering modern requirements, specifics of education in conditions of the other lingual informatization and the approach for special communicative training according to the ideas of Bologna process. It has been tried to work on by a lot of scientists and specialists (V. Adolf, E. Isayev, T. Brazhe, D. Hymse), but must continue to be researched as the development of mastering professional level.

Investigating the sense of foreign language professional communicative competence as a tool in professional tasks solution, it is necessary to light out the main problems of these abilities that students have to get. In practical pre-training of future specialists, there is an inessential developing of the mentioned question in:

- a low foreign language school level in students' knowledge;
- a very limited content of modern productive communicative methods into the process of education;
- a low students' motivation at getting another lingual communicative knowledge;
- a prevalent system of using methods and means to train students with a domination of reading-translating methods of work;
- a necessity of a high- quality specialist of a certain profile and inessential level on the foreign communicative base;
- a need for professional focus on foreign language educational program (inter-subject links);
- absence of a scientifically determined sense of formation of another language professional communicative competence of future specialists

and the necessity to include it into the system of professional training in educational sphere.

So, the main contradiction is between high requirements of students' mastering on the essential level of the communicative (foreign language) professional competence and the real level of their training. This contradiction emphasizes the actuality of the problem and determines the need to search answers on certain questions:

- how to link achievements of essential level of (another lingual) communicative competence of the modern student with his psychological and pedagogical pre- training;
- which possibilities a high educational establishment has towards a systematic forming and developing (foreign language) professional competence of a student including his professional orientation;
- which conceptual pedagogical principles are better to use for training students' professional communicative competence;
- how to provide a high motivation in training a lingual theory from the first days of students' study at university.

Students' high interest differs greatly in the questions of developing personal self- realization, their work in perfection of communicative skills, their opinions of work sense and benefit, imagination about conditions, objects, the character of future work, necessary knowledge and qualifications for professional duties. Theoretical lessons of communicative theory must be held with the most affective approaches of getting the most beneficial and useful knowledge with the idea to use them in a full measure in students' future professional fields. It should be deep and systematic that considers all modern requirements and help students to achieve a new scientific worldview according to communicative peculiarities. Students will understand a communicative activity as a system with certain parts, knowing links between them and laws of the system. The knowledge does not have to be isolated from students, but becomes an organic part of their worldview. The teacher with an orientation into professional activity must more emphasize students' emotional moments educating their intellect. The material should be clear, certain, bright and sensitive.

Students should be provided with the offered material that requires them to self-solve questions and exchange opinions. Students' creative abilities should be used. They are to be stimulated in self-mastering scientific literature, preparing reports, participating in conferences with the aim of expressing their points of view, public performing. For developing communicative skills, students must be able to organize oral speech, build phrases properly, lead a monologue, and vary stylistic devices and methods of communication. It is useful to organize work in groups, diversify it and make productiveness of forming communicative skills more interesting and dynamical. The whole complex of organization of pedagogical communication may be expressed in three forms:

- individual and collective work
- work in pairs
- work in small groups.

The differentiation is made according to the level of self- work or cooperation in a group and a number of its members.

The formation of students' communicative professional skills at universities is performing a wide time process that expects holding a detail search of the state of students' communicative professional competence (concerning foreign languages). It also requires the adaptation of expected specific training material to students needs, recognizing the system of communicative qualifying methods, organization of communicative professional students' training and perfection of communicative teaching mastering, diagnostics of the level of students' communicative professional skills. Theoretical pre- training, practical using knowledge, professional specialization with communicative professional character in training, dialogical character in relations of participants, expectation to solve together professional tasks with the help of professional (foreign language) communication, presentation of different forms of communication provide spreading and diving into mental potential, forming skills, creative research.

REFERENCES

1. Kovalchuk V. Scientific referate/ Pedagogical conditions forming professional thinking of future specialists of economic sphere in high educational establishments, Kyiv 2007, p.2.
2. Kruchek W. Scientific referate/ Forming communicative students' skills, Kyiv 2007, p. 34-35.

РОЗДІЛ IV

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ ТА В СВІТІ

Панченко Світлана

(Суми, Україна)

ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Стаття розкриває основні виклики та досягнення в організації дистанційного навчання педагогів в умовах післядипломної освіти, зокрема, освітнього процесу комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: *післядипломна освіта, дистанційне навчання, застосунок Microsoft Teams, онлайн-реєстрація, онлайн-аудиторії.*

Статья раскрывает основные вызовы и достижения в организации дистанционного обучения педагогов в условиях последипломного образования, в частности, образовательного процесса коммунального заведения Сумской областной институт последипломного педагогического образования.

Ключевые слова: *последипломное образование, дистанционное обучение, приложение Microsoft Teams, онлайн-регистрация, онлайн-аудитории*

The article reveals the main challenges and achievements in the organization of distance learning of teachers in postgraduate education, in particular, the educational process of the communal institution Sumy Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education.

Key words: *postgraduate education, distance learning, Microsoft Teams application, online registration, online audiences.*

В організаційній діяльності закладу післядипломної педагогічної освіти, враховуючи рекомендації Міністерства освіти і науки України, у ході виконання невідкладних заходів щодо забезпечення національної безпеки в умовах спалаху гострої респіраторної хвороби COVID-19 спричиненої коронавірусом SARS-coV-2», все більшого значення набувають форми освітньої діяльності, зокрема дистанційна. Дистанційна форма здобуття післядипломної освіти на певний період визначена карантинними умовами життя і професійної діяльності педагогів. Тому організаційно-методичні засади впровадження дистанційного навчання педагогів в умовах післядипломної освіти набуває особливої актуальності.

Інститути післядипломної педагогічної освіти як і всі заклади освіти України з березня 2020 році працювали у новому форматі – дистанційного та змішаного навчання. Наскільки ефективним є таке навчання, які слабкі та сильні сторони має система післядипломної дистанційної освіти і як долати виклики, що з'явилися із переходом на дистанційну форму навчання – уже можна робити певні висновки.

Метою статті є аналіз основних викликів та досягнень в організації дистанційного навчання педагогів в умовах освітнього процесу комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

У зв'язку із черговим продовженням терміну дії карантину на усій території України (що не передбачає відвідування інституту викладачами, студентами та слухачами) науково-педагогічні працівники КЗ СОІППО продовжують забезпечувати виконання освітніх програм підготовки студентів та підвищення кваліфікації слухачів виключно шляхом організації освітнього процесу із використанням технологій дистанційного навчання з використанням системи MOODLE та Microsoft Office 365 A1 (застосунок Microsoft Teams).

Серед основних викликів, що з'явилися із появою повного переходу на дистанційну форму навчання: відсутність безпосередньої комунікації між учасниками освітнього процесу (опосередкована взаємодія); недостатній рівень їх інформаційної компетентності; відсутність технічних можливостей у викладачів вдома (організація робочих місць) та технічних можливостей у слухачів (студентів) (організація навчальних місць); психологічний супротив викладачів до інноваційного способу викладацької діяльності тощо.

Але вдалося розробити та втілити чіткий план дій. Ось найперші організаційні кроки:

1. Визначення проректора, який здійснюватиме адміністрування дистанційної освіти в інституті.
2. Створення Команд учасників освітнього процесу (списки викладачів та слухачів (студентів)).
3. Визначення наставника, що навчатиме та супроводжуватиме Команди.
4. Організація експрес-навчання науково-педагогічних працівників шляхом корпоративного навчання.
5. Створення та затвердження графіків та розкладів освітнього процесу.
6. Визначення повноважень і обов'язків усіх учасників освітнього процесу (алгоритми дій).
7. Онлайн-реєстрація слухачів курсів.
8. Установлення контролю, здійснення аналізу освітнього процесу.
9. Розробка порядку обліку роботи викладачів, заповнення звітної документації викладачів та навчальної групи.
10. Отримання зворотного зв'язку слухачів та студентів (онлайн-опитування).

Враховуючи висновки та рекомендації експертів стосовно можливостей і специфіки використання різних сервісів дистанційного навчання вчителів, адміністрацією КЗ СОІППО було прийнято рішення для забезпечення безперервної освіти педагогів Сумщини під час карантину окрім системи MOODLE освоїти платформу Microsoft Office 365 A1 (застосунок Microsoft Teams), створити на ній онлайн-аудиторії, які об'єднують онлайн-зустрічі, виконання завдань офлайн, обмін файлами та можливості відео- та аудіо-комунікації.

З перших днів оголошеного в країні карантину стартувало корпоративне навчання науково-педагогічних працівників інституту щодо

можливостей використання Microsoft Teams, як інструменту дистанційної освіти студентів і слухачів. У ході навчання стало зрозумілим, що цей інструмент дозволить об'єднати навчальні матеріали для реалізації освітніх програм курсів підвищення кваліфікації, магістерських програм, завдання для слухачів і студентів у різних форматах, оцінки (за потреби), оголошення тощо.

Освітня діяльність за дистанційною формою у Microsoft Teams розпочалася зі створення команд навчальних груп студентів магістратури та запланованих курсів підвищення кваліфікації, доєднання до них студентів та слухачів. Викладачі усіх кафедр ділилися своїми лекціями та презентаціями, створювали завдання, показували фільми, співпрацювали віртуально в режимі реального часу, модерували інтерактивні дискусії зі своєю командою, а також створювали тести для оцінювали та отримували персоналізований зворотний зв'язок, записували навчальні заняття, щоб слухачі й студенти могли його переглянути самостійно – все на одній платформі Microsoft Office 365 A1 (застосунок Microsoft Teams).

Сам Microsoft Teams став доступний працівникам інституту, студентам магістратури та слухачам курсів підвищення кваліфікації на мобільному пристрої, планшеті, ПК чи у браузері та протягом карантину став для усіх центром командної роботи, який інтегрував вміст і засоби, необхідні команді для забезпечення ефективної освітньої діяльності. Застосунок об'єднав все в спільному освітньому середовищі, сприяв організації освітнього процесу із використанням технологій дистанційного навчання, дозволив у повному обсязі виконувати освітні програми підготовки магістрів та підвищення кваліфікації педагогів Сумщини.

Звісно, на ефективність курсів впливає рівень володіння слухачами групи інформаційно-комунікаційними технологіями. Але протягом першого дня навчання слухачі фахових курсів, як правило, за розкладом працюють з викладачами кафедри освітніх та інформаційних технологій та вивчають спеціальний модуль, що дозволяє здобути необхідні навички та швидше зорієнтуватися у просторі віртуальної аудиторії. Окрім того, великим попитом серед педагогів області зараз користуються курси за вибором, освітня програма яких передбачає освоєння інформаційно-комунікаційних технологій. Сподіваємось, що таке безперервне навчання підвищить загальний рівень інформаційно-цифрової компетентності наших освітян.

У кількісному вимірі охоплення дистанційним навчанням слухачів за програмами курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників, що були заплановані:

- протягом березня – червня 2020 року – **1817 слухачів** (88 навчальних груп);
- протягом вересня – листопада 2020 року – **2234 слухача** (98 навчальних груп).

Протягом I півріччя 2020-21 н.р. щотижня на курси КЗ СОІППО реєструється близько 500 слухачів. Щодо географії, то слухачами курсів стають здебільшого педагоги Сумської області у відповідності до попередніх замовлень. Педагоги з інших областей можуть брати участь у навчанні на курсах в нашому інституті, але за кошти фізичних та юридичних осіб.

Якою буде форма навчання слухачів та студентів найближчим часом - показує, на жаль, ситуація з поширенням захворювання в Сумській області. Однак, це не повинно вплинути на якість змісту освітніх програм. Якщо говорити про поточні наміри - сподіваємось і надалі задовольняти освітні запити педагогів Сумської області, які як ніколи раніше потребують професійної та методичної допомоги, оскільки самі знаходяться в процесі пошуку ефективних способів дистанційного навчання учнів (студентів) в умовах карантину.

У розрізі перспективних цілей плануємо розвивати віртуальний освітній простір, організований у спеціально створеному освітньому середовищі засобами MICROSOFT TEAMS, відкривати нові креативні можливості викладачів та наших слухачів (студентів), робити освітній процес інноваційним, підвищувати якість освітніх послуг шляхом використання викладачами навчальних web-ресурсів, надавати можливість слухачам і студентам отримувати електронні конспекти лекцій, інші навчально-методичні матеріали та використовувати їх у своїй професійній діяльності.

Отже, враховуючи рекомендації Міністерства освіти і науки України у ході виконання невідкладних заходів щодо забезпечення національної безпеки в умовах спалаху гострої респіраторної хвороби COVID-19 спричиненої коронавірусом SARS-coV-2», науково-педагогічний колектив кафедр та педагогічний колектив навчального відділу КЗ СОІППО продемонстрував спроможність виконувати освітні програми підготовки магістрів та підвищення кваліфікації педагогів Сумщини шляхом організації освітнього процесу за дистанційною формою навчання, що не передбачало відвідування інституту викладачами, слухачами (студентами), починаючи з квітня 2020 року і дотепер.

У цей непростий для освітян час науково-педагогічному та педагогічному колективу інституту вдалося утримати баланс між карантинними заходами та збереженням права і можливості викладачів здійснювати освітню діяльність згідно індивідуальних планів роботи.

Як показала практика, навіть у розпал пандемії освітяни Сумської області знаходять можливості для особистісного розвитку, підвищення рівня цифрової компетентності, комп'ютерної грамотності, самоорганізації і відповідальності.

Стукалова Тетяна
(Суми, Україна)

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА В УМОВАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто сутність поняття професійна компетентність педагога, а також розглянуті умови створення неформальної освіти. Проаналізовані можливості неформальної освіти для вдосконалення професійної компетентності педагога.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність педагога, освіта, неформальна освіта.

В статті розглянуто сутність поняття професійна компетентність педагога, а також розглянуто умови створення неформального освіти. Проаналізовані можливості неформального освіти для вдосконалення професійної компетентності педагога.

Ключеві слова: компетентність, професійна компетентність педагога, освіта, неформальна освіта.

The article considers the essence of the concept of professional competence of a teacher, as well as the conditions for creating non-formal education. The possibilities of non-formal education for improving the professional competence of a teacher are analyzed.

Key words: competence, professional competence of a teacher, education, non-formal education.

Сучасні суспільні зміни, що відбуваються вимагають нового бачення розвитку особистості, тому ідея «від навчання на все життя до навчання через все життя» стає необхідною умовою освітніх змін, а саме неформальна освіта є однією найбільш ефективних умов становлення професійної компетентності педагога.

Сьогодні суспільство ставить перед освітою завдання сформувати особистість як професіонала, активного громадянина; гармонійно розвинуту, здатну найповнішим чином реалізувати свій потенціал на власну і загальносуспільну користь.

На формування нового змісту професійного розвитку педагога в умовах неформальної освіти, впливає ряд факторів:

- забезпечити висококваліфікованими фахівцями навчальні заклади, здатними конкурувати на ринку праці;
- використання інноваційних форм, методів і засобів у професійній діяльності педагога;
- володіння педагогом необхідними знаннями соціальної, педагогічної, психологічної, управлінської, економічної, правової, технологічної та ін. підготовки.

Розвитку професійної компетентності у системі професійної підготовки педагогів та освіти присвятили свої дослідження Н. Бібік, В. Введенський, І. Зимня, І. Зязюн, В. Кардаш, Н. Маркова, та інші.

Питанням непервної освіти та неформальної освіти займалися М. Тайт, П. Фордем, П. Кумбз, К. Проссер, А. Роджерс, М. Ахмед, І. Коулз, Т. Сімкінз та інші.

Метою дослідження є аналіз питання формування професійної компетентності педагога в умовах неформальної освіти.

В українській освіті поняття «компетентність» прийнято розуміти в значенні, запропонованому європейськими освітніми експертами, які розглядають компетентність особистості як здатність ефективно й творчо застосовувати знання, цінності, ставлення та уміння у ситуаціях міжособистісної взаємодії як у соціальному контексті, так і в професійному.

Науковці зазначають, що професійна компетентність – це професійна підготовленість і здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків повсякденної діяльності. Професійна компетентність включає також наявність у фахівця стратегічного мислення і його креативність, тобто здатність і психологічну готовність брати активну участь у процесах розвитку.

А. Рацун визначення професійної компетентності пов'язує з широтою його змістовних характеристик, що об'єднують такі поняття як «професіоналізм» та «компетентність». За визначенням автора професійна компетентність вчителя є інтегрованим показником його «теоретичної та практичної підготовленості до професійної діяльності, пов'язаної із вихованням та навчанням іншої людини»[4].

Як зазначає Білявська О.О. формування професійної компетентності педагога відбувається впродовж усієї його активної творчої життєдіяльності: загально-всесвітній розвиток, процес формування нових якостей професійно-педагогічної діяльності, поступове ускладнення виробничих завдань, вироблення власного оригінального педагогічного стилю, набуття компетентнісного досвіду[1].

Таким чином, професійна компетентність педагога проходить в декілька етапів: починається з оволодіння педагогічною професією, а далі поступово відбувається професійний розвиток, протягом якого змінюються професійні навички, вдосконалюється професійна діяльність, змінюється структура особистості.

Неформальна освіта володіє потенціалом, який допомагає змінювати етапи професійної компетентності педагога, шляхом інтеграції індивідуального й соціального досвіду; адже, будучи орієнтованою на задоволення індивідуальних потреб її учасників вона реалізується через групове спілкування на умовах рефлексії та зворотного зв'язку.

Процес професійної діяльності, що ґрунтується на засадах неперервної освіти сприяє розвитку всіх компонентів професійної компетентності, набутих педагогом під час навчання та фахової діяльності.

Неформальна організація – це система соціальних зв'язків, норм і дій, які склалися спонтанно і є продуктом більш-менш тривалого міжособистісного спілкування і спілкування всередині групи [1, с. 49]. При цьому неформальна організація проявляється у двох різновидах: як організація позаформальна і як організація соціально-психологічна.

Саме неформальна освіта – це освіта, що інституціолізована, навмисна і спланована суб'єктом освітньої діяльності. Визначальна характеристика неформальної освіти полягає у тому, що вона доповненням до формальної освіти у процесі навчання людини протягом усього життя, гарантує право на доступ до освіти для всіх, призначена для осіб будь-якого віку.

Аналізуючи дослідження науковців з даної тематики виділяємо головні чинники розвитку неформальної освіти в педагогічному середовищі:

- потреба в ній з боку освітньої спільноти, які утворюють різноманітні педагогічні осередки;
- можливість зосередження педагога на досягненні конкретних, важливих та зрозумілих для нього цілей;
- попит на гнучкі, альтернативні, нестандартні і нетрадиційні методи навчання з метою оволодіння новими знаннями[2,3].

Розроблюючи модель неформальною освіти Сміркінс визначив такі її основні риси:

- у контексті цілеполягання – специфічність та короткостроковість цілей, відсутність пріоритету отримання сертифікату;
- у контексті терміну – недовгу тривалість певного курсу;

- стосовно змісту – практичність та індивідуальну направленість;
- стосовно методу надання знань – гнучкість, центрованість на тому, хто навчається, наближеність до актуальних потреб суспільства;
- (внутрішній) індивідуальний, не інституційний, контроль [5].

Гончарук А, наголошує, що хоча неформальна освіта і може плануватись «зверху», вона може здійснитись лише якщо є відгуком на актуальний освітній запит «знизу». При цьому, активність тих, хто навчається підтримується за рахунок їх власної зацікавленості. В цьому сенсі, дослідниця вважає за доцільне говорити про те, що саме неформальна освіта забезпечує особистісний ріст людини та виконує роль «керуючої та направляючої зовнішньої (стосовно самої людини) та одночасно його власної внутрішньої сили» [2, с. 34].

Таким чином, професійна компетентність педагога у рамках неформальної освіти не може бути зведеною до набору знань та вмінь, а визначає необхідність та ефективність їх застосування у реальній освітній практиці. Неформальна освіта посідає особливе місце в становленні професійної компетентності педагога, адже являє собою діяльність, спрямовану на здобуття практичного досвіду. Тому її окреслюють як „навчання через практику». Вона є відкритою та доступною для педагогів будь-якої професійної кваліфікації, без вікових рамок, соціального статусу та рівня особистісного розвитку.

Неформальна освіта зазвичай веде до отримання кваліфікацій, що не визнаються як формальні відповідними національними органами управління освітою, чи взагалі не передбачає надання кваліфікацій. Вона може охоплювати програми, що сприяють грамотності дорослих і молоді, освіту для дітей, що не відвідують школу, формують життєві та робочі навички, спрямовані на соціальний або культурний розвиток: це можуть бути короткотермінові програми та/або програми низької інтенсивності, що надаються у вигляді коротких курсів, майстер-класів і семінарів.

Загалом сучасна неформальна освіта використовує можливості електронного освітнього простору та відповідає наступним вимогам:

1. Гнучкість, коли навчання здійснюється в основному не шляхом організації стандартних курсів, а постійно, у зручний для педагогів час та в зручному місці.
2. Модульність, оскільки в основу покладається модульний принци, що дозволяє з набору незалежних курсів модулів сформувати навчальну програму, яка відповідає індивідуальним чи груповим потребам.
3. Паралельність, що означає поєднання навчання з професійною діяльністю. Використання електронного освітнього простору для великих аудиторій з метою актуалізації можливостей комунікації та пошуків джерел навчальної інформації.
4. Технологізація: використання можливостей електронних засобів навчання та Інтернет- технологій.
5. Глобальність як результат процесу інтеграції до світового електронного освітнього простору.
6. Нові функції педагога, який виступає як координатор самостійної освітньої діяльності .

Головною умовою, для організації суб'єктом освітньої діяльності неформальної освіти є вимога, забезпечити супровід для зростання

освітнього (загального і професійного) потенціалу особистості протягом життя, який би відповідав потребам як особистості так і суспільства.

Таким чином, неформальна освіта враховує соціальний контекст та особисті прагнення педагога, тим самим дає можливість неперервного професійного зростання, вдосконалювання свої компетентії протягом професійного життя. А також висуває нові вимоги до оновлення форм професійного розвитку педагога: сертифікаційні програми, тренінги, семінари, семінари-практикуми, семінари-наради, вебінарих, майстер-класи, онлайн-курси, конференції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білявська О. О. Професійна компетентність учителя як складова ефективної педагогічної діяльності / О. О. Білявська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<http://lib.mdpu.org.ua/nvs/>]
2. Гончарук А. Неформальна освіта дорослих у країнах ЄС / Альона Гончарук // Педагогічні науки. 2012. №54. С. 31-36.
3. Карпенко М. Освіта протягом життя : світовий досвід і українська практика [Аналітична записка] / М. Карпенко. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/252/>
4. Рацул А. Б. Зміст професійної компетентності вчителя // Наукові записки. – Серія: педагогічні науки, вип. 88. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz_p/88/statti/07.pdf
5. The encyclopedia of informal education [електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.infed.org/biblio/b-nonfor.htm>

Федорець Василь
(Вінниця, Україна)

РОЗВИТОК ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ОСНОВІ ЗНАТЬ ПРОФІЛАКТИКИ АПОПЛЕКСІЇ ЯЄЧНИКА: ІННОВАЦІЙНИЙ І АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

В статті актуалізуються і систематизуються підходи та уявлення спрямовані на удосконалення практик та технологій розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури в умовах післядипломної освіти на основі формування змістовно-смыслові складової навчальної програми з використанням трансферу сучасних знань про профілактику апоплексії яєчника.

Ключові слова: здоров'язбережувальна компетентність, вчитель фізичної культури, післядипломна освіта, педагогіка здоров'я, апоплексія яєчників, антропологізація, гуманізація, «Нова українська школа»

В статье актуализируются и систематизируются подходы и представления направленные на совершенствование практик и технологий развития здоровьесохраняющей компетентности учителя физической культуры в условиях последипломного образования на основе формирования содержательно-смысловой составляющей учебной программы с использованием трансфера современных знаний о профилактике апоплексии яичника.

Ключевые слова: здоровьесохраняющая компетентность, учитель физической культуры, последипломное образование, педагогика здоровья, апоплексия яичников, антропологизация, гуманизация, «Новая украинская школа»

The article actualizes and systematises approaches and notions aimed at improving practices and technologies for the development of health-preserving competence of a Physical Education teacher under conditions of postgraduate education on the basis of the formation of the content component of the curriculum, using the transfer of modern knowledge of the prevention of ovarian apoplexy.

Key words: *health-preserving competence, Physical Education teacher, postgraduate education, pedagogy of health, ovarian apoplexy, anthropologisation, humanization, «New Ukrainian School».*

Після Бога ми впершу чергу в боргу перед жінкою: спершу вона дарує нам життя, а потім надає цьому життю сенс.

Крістіан Нестел Боу

Рухова активність дітей і підлітків під час занять фізичною культурою і спортом може сприяти формуванню певних ризиків для їх життя і здоров'я. Окрім різних чинників серед яких визначальними є рухові (тобто особливості рухової активності) вказані ризики перш за все обумовлені як онтогенетичними (ті, що стосуються індивідуального розвитку – онтогенезу), віковими так і статевими особливостями дітей. Зазначені ризики можуть значно зростати при використанні певних оздоровчо-рухових систем, спеціальних вправ та рухових режимів.

Серед загальновідомих ризиків для здоров'я і життя дітей які формуються гостро (тобто без попередніх передумов чи проблем), *in situ* (на місці) під впливом рухової активності ми можемо вказати на такі значимі проблеми (в розумінні хвороби) як: раптова серцева смерть [9], інсульт, інфаркт, травми, зокрема струс мозку та ін. Зрозуміло, що наявність певних ризиків не є умовою, яка має сприяти мінімізації занять фізичною культурою. В кожній діяльності завжди є свої ризики. Як говорив знаменитий фінансовий менеджер Уолтер Ристон: «Все життя є управління ризиками, а не виключення ризиків».

Водночас ми можемо говорити про сформовану педагогічну майстерність та про високий рівень розвитку здоров'язбережувальної компетентності педагога при умові наявності у вчителя знань і вмінь, які дають йому можливість ефективно управляти ризиками. Це включає в себе знання про ризики, а також розуміння і навички їх передбачення та попередження. Проблема управління ризиками в свою чергу зв'язана з знаннями особливостей людського організму і *primo loco* (перш за все) розуміння статевих особливостей, а також врахування патологічних феноменів [7], які можуть сформуватися під впливом фізичного навантаження.

Вказані питання є перш за все актуальними для удосконалення здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури [6] в умовах післядипломної освіти тому, що в процесі підвищення кваліфікації педагога практично орієнтовано розуміють значимість специфічних і специфікованих (конкретизованих) питань, які стосуються збереження життя і здоров'я. В даному аспекті управління ризиками для здоров'я ми актуалізуємо значиму для практичної діяльності вчителя фізичної культури проблематику профілактики гострої патології (в розумінні хвороби) – апоплексії яєчника [1], яка може виникнути під впливом фізичного навантаження. Зазначена проблема представляється як актуальна тому що: вона є наявною в зв'язку із статевою специфікою природи людини (дав.-

грец. φύσις του άνθρώπου) – жіноча стаття має відповідно свою особливу жіночу природу; її актуалізація співвідноситься з тенденціями гуманізації, аксіологізації, антропологізації української освіти та активним впровадженням гендерної культури.

Актуалізація даної проблеми відповідає ідеології та духу європоцентрично орієнтованої Концепції «Нової української школи» та гендерній політиці держави. Безумовно основним чинником актуальності даної проблеми є питання збереження життя дітей і підлітків під час занять фізичною культурою і спортом. Це ргімо Іоко обумовлено тим, що апоплексія яєчника є гострою хворобою, яка небезпечна не тільки для здоров'я але й для життя дітей, а також розвивається швидко переважно без попередніх проблем і виразних діагностичних ознак. Тому профілактика апоплексії яєчників за своє значимістю для збереження життя і здоров'я стоїть в одному ряду з проблематикою раптової серцевої смерті, і травматизмом, які також переважно формуються гостро – не передбачувано і швидко.

В науковій педагогічній літературі проблематика розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури в умовах післядипломної освіти на основі знань профілактики апоплексії яєчника під час занять фізичною культурою і спортом висвітлена недостатньо. Це разом із значимістю даного питання для збереження життя та репродуктивного здоров'я учнів представляє зазначену нами проблематику як актуальну.

Метою нашого дослідження є розробка методології та технології розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури в умовах післядипломної освіти на основі знань профілактики апоплексії яєчника під час занять фізичною культурою і спортом.

В даному дослідженні ми застосували систему методів серед яких визначальними були: компетентнісний [4], феноменологічний, патопедогогічний [6], аксіологічний, онтологічний, екзистенційний, системний, цільовий, холістичний, проблемний, культурологічний, антропологічний, трансдисциплінарний. Ми використали методологічний, технологічний та аксіологічний потенціал концепцій: євроінтеграції; «Нової української школи»; трансферу знань (англ. knowledge transfer) (Н. Нонака, Х. Такеучи); Homo Competentnikus (Дж. Равен з співав.) [4]; «педагогіки-пайдеї» (дав.-грец. παιδεία) [2; 3; 10] М. Фуко. Ми застосували також античні ідеї природи людини (φύσις του άνθρώπου) [3]; дотримання міри (дав.-грец. σύμμετρον μέτριον) [3], турботи про себе (epimelēsthai sautou) (М. Фуко) [8]; гармонії (дав.-грец. κρασις) [3]; здорового способу життя.

Удосконалення здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури в умовах післядипломної освіти на основі знань профілактики апоплексії яєчника під час занять фізичною культурою і спортом ми проводимо використовуючи дисциплінарно-методологічну матрицю [6], яка спрямована на технологізацію, аксіологізацію, антропологізацію знань про людину і її здоров'я та включенню їх в інтелектуально-ціннісний компонент зазначеної компетентності. Відповідно ми розпочинаємо удосконалення здоров'язбережувальної компетентності з повторення і поглиблення знань морфології жіночої репродуктивної системи [5] актуалізуючи технологічно значимі аспекти.

Це включає висвітлення і аналіз ризиків обумовлених особливостями будови та фізіології. Серед зазначених аспектів актуальними є наступні. В зв'язку з тим, що правий яєчник забезпечується кров'ю правою яєчникомовою артерією, яка є гілкою черевної аорти, це є структурною передумовою визначаючою наявність дещо більшого тиску в артеріальній системі правого яєчника порівняно з лівим. Водночас лівий яєчник забезпечується кров'ю артерією, яка відходить від ниркової артерії [5]. У цій системі кровозабезпечення лівого яєчника артеріальний тиск нижчий ніж у правій. Зазначена структурно-функціональна і гемодинамічна особливість є передумовою того, що внаслідок підвищеного тиску в системі правої яєчникомової артерії крововилив і розрив (апоплексія) частіше трапляються в правому яєчнику і відповідно біль частіше локалізується з правого боку внизу черева чи / і в попереку [1].

Яєчникові вени входять в систему нижньої порожнинної вени. Тому при збільшенні тиску в системі нижньої порожнинної вени, що може бути зумовлено фізичним навантаженням, яке супроводжується натужуванням і напруженням зростають ризики виникнення крововиливу в яєчник [1; 5].

Яєчники фіксуються до стінок малого тазу завдяки яєчковим зв'язкам, які є складками очеревени, а також за допомогою яєчкових артерій та вен. Вказані особливості фіксації при збільшенні тиску в черевній порожнині є також структурними чинниками ризику виникнення розриву яєчника.

Після практично орієнтованого аналізу анатомії та фізіології жіночої репродуктивної системи ми актуалізуємо використання патопедагогічного підходу [4] в змістовно-сміслових рамках, якого репрезентуємо освітньо орієнтовану феноменологію апоплексії яєчника [1] використовуючи для цього трансфер (анг. knowledge transfer) та інтерпретацію спеціальних медичних знань. Розглядається вказана патологія (апоплексія яєчника) [1] на змістовно-смісловому рівні необхідному для практичного використання вчителем фізичної культури.

Представляючи змістовний аспект нашої навчальної програми зазначемо, що апоплексія яєчника є гострою (тобто, такою що формується швидко, непередбачувано) патологією небезпечною для життя і репродуктивного здоров'я дівчини, яка формується внаслідок значного фізичного навантаження, стресів та інших причин і полягає у крововиливі в речовину яєчника, а також в можливому його розриві і відповідно може проявлятися виразним чи невиразним больовим синдромом, внутрішньою кровотечею та іншими ознаками хвороби.

Тому найголовнішим для освітньої практики збереження здоров'я представляє те, що дана патологія є: 1) небезпечною для життя і репродуктивного здоров'я, 2) може сформуватися під впливом фізичного навантаження і відповідно потребує – 3) надання невідкладної допомоги та звернення до лікаря. Наступним рівнем розгляду даної патології в нашій навчальній програмі є уявлення про діагностику.

Інноваційний аспект проблеми профілактики апоплексії яєчників пролягає у можливості використання вчителем фізичної культури аналізу стану яєчників і гемодинаміки малого тазу під впливом різних рухових дій, режимів. Актуальним є моделювання гемодинаміки малого тазу і внутрішніх

статевих органів з використанням сучасних технічних засобів зокрема комп'ютерних технологій. Важливим в даному аспекті може бути застосування технологій доповненої реальності.

Антропологічний і культурологічний аспект проблеми профілактики апоплексії яєчників включає в себе аналіз культурних і культурно-освітніх традицій. Це проводиться з метою визначення і відповідного використання в освітньому процесі знань ризиків формування даної патології, а саме культурних, професійних, статевих, гендерних і соціальних традицій, стереотипів, типових ситуацій, установок, уявлень про роль жінки. В здоров'язбережувальній діяльності вчителя фізичної культури необхідно цілеспрямовано застосовувати знання про ризики репродуктивного здоров'я жінки формуючи освітній процес таким чином щоб їх мінімізувати.

В антропокультурному вимірі профілактики апоплексії яєчника ми актуалізуємо людиноцентричні і дитиноцентричні ідеї К. Ушинського спрямовані на антропологізацію освітнього процесу і його гуманізацію, що є співвідносним Концепції «Нової української школи». Відповідно в смислових рамках антропологічного і культурологічного підходів ми рекомендуємо застосування еліністичного концепту *epimelēsthai sautou* («турботи про себе») розкритого Мішелем Фуко в його сучасній інтерпретації [8]. Формування *epimelēsthai sautou* для дівчини має включати розвиток турботи про репродуктивну систему і репродуктивне здоров'я осмислені як в анатоμο-фізіологічних [5] так і перш за все в екзистенційних, духовних і культурних вимірах і традиціях та розкритих як потенціал материнства з формуванням відповідних життєвих смислів, установок, стереотипів поведінки, життєвих навичок. Актуалізація і «реклама» материнства як смислу, як іміджу, як способу буття, як життєтворчості, як життєвого шляху і перспективи має стати одним з центральним в освітніх практиках збереження репродуктивного здоров'я.

Відповідно у вчителя фізичної культури необхідно формувати як професійно значимі і необхідні якості: – делікатне, коректне, врівноважене і шанобливе ставлення до дівчат як до майбутніх матерів. В такому випадку такі освітні практики як «обов'язковий» для дівчини стрибок через козла (в розумінні гімнастичного снаряду) чи «виснажуючий» біг «будь якою ціною», можуть бути мінімізовані чи реалізовані гармонізовано як варіативні і особистісно-зорієнтовані, а також застосовані альтернативні вправи.

Завершуючи розгляд даної проблеми в якій центральним ціннісним орієнтиром є збереження репродуктивного здоров'я дівчини ми згадуємо сентенцію давньогрецьких скульпторів які підмітили, що: «Богиню можна ліпити з жінки, яка двічі народжувала. З дівчини ліплять тільки німфу». Тому, щоб дівчина стала Богинею необхідно системно мінімізувати в освітньому процесі і в житті чинники ризику для її репродуктивного здоров'я.

1. Основним освітнім напрямом профілактики апоплексії яєчника є знання причин (етиології) і механізмів розвитку (патогенезу) даної патології на основі чого вчителем можуть бути сформовані групи ризику. Актуальним і значимим в є аналіз вчителем фізичної культури рухових дій і режимів, які можуть бути ризикованими в аспекті виникнення апоплексії яєчника. До таких рухових дій відносяться перш за все силові вправи, підняття важких предметів, падіння (наприклад

- кидки в дзю-до), виснажуюче, тривале навантаження та ін..
2. В умовах післядипломної освіти для удосконалення здоров'язберезувальної компетентності вчителя фізичної культури на основі знань профілактики апоплексії яєчника як основні методи навчання застосовується маєвтично-діалогічні практики, системи (кейси) педагогічних задач та розгляд і аналіз проблемних ситуацій і випадків.
  3. Для розвитку здоров'язберезувального мислення, яке є значимим аспектом когнітивного компоненту здоров'язберезувальної компетентності вчителя фізичної культури проводиться детальний аналіз рухових режимів, рухових дій з врахуванням впливу змін гемодинаміки та внутрішньочеревного тиску та їх вплив на яєчник. Вивчається досвід колег і проводиться культурологічна і антропологічна інтерпретація збереження жіночого репродуктивного здоров'я та організації здорового способу життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаспаров А. С. Апоплексия яичника и разрывы кист яичников / А. С. Гаспаров, А. Э. Тер-Овакимян, Е. Г Хиль-кевич, А. Г Косаченко. – М.: МИА, 2009. – 176 с.
2. Ібрагімов М. М. Грецька Пайдея у сучасній фізкультурно-спортивній експлікації (до проблеми становлення «спортософії») // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2014. Вип. 1. С. 9–17.
3. Йегер В. Пайдейя. Воспитание античного грека. Т. 2. / пер. с нем. М. Н. Ботвинника. Москва : Греко-латин. кабинет Ю. А. Шичалина, 1997. 336 с.
4. 2. Равен Дж. Компетентология: от праксеологии до социкибернетики / Дж. Равен, О. Н. Ярыгин, А. А. Коростелев // Азимут научных исследований: педагогика и психология. – 2017. – Т. 6. – № 1 (18). – С. 167–175.
5. Синельников Р. Д. Атлас анатомии человека. В 4 т. Т. 2. Учение о внутренностях и эндокринных железах [Электронный ресурс] : учебное пособие / Р. Д. Синельников, Я. Р. Синельников, А. Я. Синельников. - 8-е, перераб. изд. - М. : Новая волна, 2018. - 272 с.
6. 3. Федорець В. М. Концептуалізація дисциплінарно-методологічної матриці розвитку здоров'язберезувальної компетентності вчителя фізичної культури в умовах післядипломної освіти / Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка : науковий журнал. Педагогічні науки / [гол. ред. Г. Є. Киричук, відп. Ред.. Н. А. Сейко]. – Житомир : Вид.-во Житомирського держ. ун-ту імені І. Франка, 2018. – Вип. 4 (95). – С. 220-229
7. Федорець В. М. Розвиток здоров'язберезувальної компетентності вчителя фізичної культури : патопедагогічний аспект // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. пр. / НАПН України ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти» ; голов. ред.. В. В. Олійник ; редкол. : О. Л. Анфрієва [та ін.]. Київ : Атопол. Груп, 2017. Випуск 6 (35). С. 176-216
8. Фуко П. М. Забота о себе : История сексуальности-III / пер. с фр. Т. Н. Титовой и О. И. Хомы. Киев 1998 : Дух и литера ; Москва : Грунт. 282 с.
9. John P. Higgins and Aldo Andino Soccer and Sudden Cardiac Death in Young Competitive Athletes: A Review Journal of Sports Medicine Volume 2013, Article ID 967183, 7 pages <https://www.hindawi.com/journals/jsm/2013/967183/>
10. Dillon, J. Paideia Platonikê: Does the later platonist programme of education retain any validity today?, Educational Philosophy And Theory, 50 (6-7), (2017) 597-604. doi: 10.1080/00131857.2017.1373341.

РОЗДІЛ V

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ

Білик Оксана
(Путивль, Україна)

ІНФОРМАЦІЙНО–КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПОЗАШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Стаття висвітлює роль інформаційно-комунікаційних технологій на сучасному етапі інформатизації освіти, використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі позашкільного навчального закладу, що дозволяє зробити процес навчання мобільним, диференційованим та індивідуальним.

Ключові слова: інформатизація освіти, інформаційно-комунікаційні технології, позашкільна освіта, комп'ютерні програми, освітній процес.

В статье освещается роль информационно-коммуникационных технологий на современном этапе информатизации образования, использования информационно-коммуникационных технологий в образовательном процессе внешкольных учебных заведений, что позволяет сделать процесс обучения мобильным, дифференцированным и индивидуальным.

Ключевые слова: информатизация образования, информационно-коммуникационные технологии, внешкольное образование, компьютерные программы, образовательный процесс.

The article highlights the role of information and communication technologies at the present stage of informatization of education, the use of information and communication technologies in the educational process of the extracurricular educational institutions, which allows to make the process of learning mobile, differentiated and individual.

Key words: Informatization of education, information and communication technologies, extracurricular education, computer programs, educational process.

Одним із найважливіших напрямків інформатизації суспільства є інформатизація освіти. Інформатизація освіти спрямовується на формування та розвиток інтелектуального потенціалу нації, удосконалення форм і змісту навчального процесу, впровадження комп'ютерних методів навчання та тестування, що надає можливість вирішувати проблеми освіти на вищому рівні з урахуванням світових вимог. [4, с.10]

На сучасному етапі інформатизації освіти невід'ємною частиною освітнього процесу стали інформаційно-комунікаційні технології, помітними перевагами яких є: інтерактивність, інтенсифікація процесу навчання, зворотний зв'язок. Нині помітно зросла кількість досліджень інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі. Цій темі в Україні присвячені дослідження таких науковців, як В.Ю. Биков, Я.В. Булахова, О.П. Пінчук, О.М. Бондаренко, В.Ф. Заболотний, О.А. Міщенко та інші.[2, с.96]

Основними педагогічними цілями використання інформаційно-комунікаційні технології є: розвиток особистості, підготовка до самостійної продуктивної діяльності; реалізація соціального замовлення обумовленого інформатизацією сучасного суспільства; інтенсифікація всіх рівнів освітнього процесу; гуманітаризація та гуманізація освітнього процесу.

Позашкільні навчальні заклади мають великі можливості для впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. В умовах оновлення навчального середовища, коли відбувається перехід від знаннево-центричного підходу до компетентнісного, особливої уваги набуває створення таких психолого-педагогічних умов, що сприяли б творчому розвитку та вихованню підростаючого покоління, залучення його до соціально-економічного та освітньо-культурного життя країни. За такої умови пріоритетна роль у освітньому процесі належить ІКТ, що сприяють: індивідуалізації навчального процесу; високій ступені наочності; пошуку необхідних ресурсів для занять; можливості моделювання природних процесів і явищ; організації групової роботи; забезпечення зворотного зв'язку в процесі навчання; ефективному контролю засвоєння вихованцями навчального матеріалу та оволодіння творчими вміннями та навичками.

Традиційні методи викладання в закладах позашкільної освіти не можуть повною мірою забезпечити необхідний потенціал інтелектуального випередження, що виражається в готовності вихованців до сприйняття нових ідей, знань і технологій, а також до продуктивних нових розробок. Необхідний пошук нових методів, які в більшій мірі забезпечать підготовленість вихованця до швидкої зміни технологій, притаманних сучасному суспільству. Під час використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі необхідно дотримуватися основних дидактичних принципів, а також принципів адаптивності, керованості, інтерактивності, оптимального поєднання індивідуальної та групової роботи; підтримка в дитини стану психологічного комфорту, необмеженості змісту навчання. [3, с.5] Рациональне поєднання новітніх засобів навчання з традиційними є складним педагогічним завданням, яке потребує розв'язання багатьох матеріально-технічних, організаційних, психолого-педагогічних, навчально-методичних проблем. Використання ІКТ дозволяє педагогові оптимізувати зміст навчально-виховного процесу в творчих об'єднаннях, модернізувати методи та форми організації навчально-виховної роботи, забезпечити високий науковий і методичний рівень навчання та виховання, підвищити ефективність і якість надання освітніх послуг.

Єдиний інформаційний простір для системи позашкільної освіти є сукупністю засобів ІКТ, використання яких забезпечує можливість вільного обміну різноманітними інформаційними матеріалами між усіма суб'єктами освітнього процесу завдяки використанню мережі Інтернет, форумів, електронної пошти, пошукових систем, тематичних каталогів, освітніх порталів, блогів, мультимедіа тощо.

Використання можливостей електронної пошти для індивідуального спілкування та обміну інформацією, а також мультимедійних презентацій для проведення гурткових занять, виховних заходів, створення блогу чи Веб-сторінки у світовій мережі Інтернет, де подається суспільно доступна інформація, підвищують ефективність оволодіння профільними знаннями,

сприяють чіткому усвідомленню проблеми, впливають на емоції та почуття вихованців, передбачають спілкування, обмін думками, знаннями, спільну діяльність учасників комунікації, під час якої формується спільний погляд на речі, події та навколишнє середовище. [3, с.10]

Мультимедіа є сучасною інформаційною технологією, що забезпечує можливість об'єднувати в одній комп'ютерній програмі анімацію, звук, текст, графічне зображення та відео. Викладання з демонстраційно-моделюючими програмними засобами, які використовуються на етапах вивчення нового матеріалу, закріплення, демонстрації моделі об'єкту навчання, показу відеофрагментів повинне бути спрямоване на те, щоб не давати готових відповідей, а націлювати здобувачів освіти на творчий пошук, формування власної думки. Мультимедійні засоби навчання можуть мати різні дидактичні призначення: служити опорою (слуховою, зоровою) для подальшого засвоєння вихованцями знань, ілюстрацією або засобом повторення та узагальнення навчального матеріалу. Презентація звільняє педагога від традиційного використання дошки. Етапи заняття, основні тези і весь ілюстративний матеріал, чітко і наочно виконані на слайдах, сприяють концентрації уваги гуртківців і активізації їх діяльності. Практично всі заняття вивчення нового матеріалу, узагальнення і систематизації знань керівникам гуртків слід проводити з використанням презентацій про різні види декоративно-ужиткового мистецтва, матеріалознавство, банки ідей, зразки робіт, тощо. Використання мультимедійної дошки дає змогу ефективніше керувати навчальним процесом, постійно бачити реакцію своїх вихованців, вчасно реагувати на ситуацію, що поступово змінюється. [1, с.143]

Гуртки декоративно-ужиткового мистецтва – це особливі гуртки, які вимагають засвоєння вихованцями великої кількості різнобічних умінь та навичок, без яких неможливе подальше формування, вдосконалення алгоритмів дій та їх творче застосування. Тому доцільно використовувати відеоролики, майстер-класи з поетапним виконанням практичної роботи, що дозволяє бачити кінцевий результат роботи, шляхи його досягнення, концентрувати увагу на навчальному матеріалі, науково організовувати свою діяльність. Удосконалене таким чином заняття дозволяє збільшити час для самостійного опрацювання, закріплення нового матеріалу та виконання творчих завдань. [3, с.17]

Інформаційно-комунікаційні технології на заняттях гуртка образотворчого мистецтва використовуються для демонстрації наочності, віртуальних екскурсій в музеї, показу досліду про можливості кольору, комп'ютерні програми, які дозволяють створити пензлем (мишкою) малюнки, орнамент. Комп'ютер є універсальним пристроєм для створення творчої атмосфери шляхом використання музичного супроводу.

Основним програмним інструментарієм, що використовується керівниками гуртків при розробці занять – це пакет MS Office. За допомогою різноманітних редакторів цього програмного комплексу, зручно та швидко готувати мультимедійні презентації та майстер-класи у вигляді слайд-шоу (MS PowerPoint), готувати індивідуальні та яскраві інструкційні картки та тестові листи (MS Word, MS Excel), готувати зразки презентаційних буклетів, технологічних карт (MS Publisher) тощо. Розмаїття готових програмних рішень допомагає викликати у вихованця особисту зацікавленість в

успішному виконанні покладеної задачі. Програми «Stitch Art Easy!», «Бисер с MyJane» дозволяють перетворити на схему для вишивання нитками та бісером картинку або фотографію.

Широке використання засобів ІКТ призвело до появи дистанційного навчання. Це інновація, метою якої є розвантажити та зацікавити дітей у новому форматі, дати можливість пофантазувати, попрацювати творчо, при цьому не виходячи за межі освітнього процесу. Дистанційне навчання може проводитись у формі чат-занять і веб-занять. Найдоступнішими засобами зв'язку з вихованцями та проведення онлайн-занять є месенджери Viber, Facebook, Telegram, Skype та YouTube-канали. [4, с.143]

Глобальна інформатизація сучасного суспільства зумовила використання інформаційно-комунікаційних технологій в усіх сферах життя. Підготувати підрастаюче покоління до майбутнього життя, використовуючи найбільш ефективні шляхи передачі знань – одна з основних функцій педагога. Наскрізне застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі позашкільного закладу має стати інструментом забезпечення успіху Нової української школи. Основна перевага інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі полягає в динамічності, можливості вносити зміни, виправляти, доповнювати, враховуючи індивідуальні особливості конкретного вихованця чи колективу. Але раціональним є поєднання ефективних традиційних методів та новітніх технологій. [3, с.51]

Для ефективного вдосконалення системи позашкільної освіти необхідно оптимізувати реалізацію державних програм, спрямованих на інформатизацію, комп'ютеризацію та оновлення матеріально-технічної бази позашкільних навчальних закладів. Це дозволить знаходити шляхи вирішення актуальних психолого-педагогічних та організаційно-методичних проблем для сприяння розвитку творчого й інтелектуального потенціалу всіх суб'єктів навчально-виховного процесу в креативному освітньому соціумі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дементієвська Н.П., Морзе Н.В. Як можна комп'ютерні технології використати для розвитку учнів та вчителів // Актуальні проблеми психології: Психологічна теорія і технологія навчання / За ред. С.Д. Максименка, М.Л. Смульсон. – К.: Міленіум, 2005. – Т. 8, вип. 1. – 238 с.
2. Жук Ю. О. Планування навчальної діяльності з урахуванням використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій / Ю. О. Жук, О. М. Соколюк // Інформаційні технології і засоби навчання : зб. Наук. Праць. – К.: Атіка, 2005. – С. 96-99.
3. Звонарьова Н.М. Використання інформаційно-комунікаційних технологій при організації гурткової роботи у позашкільних навчальних закладах // [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://revolution.allbest.ru/pedagogics/00640256_0.html
4. Кадемія М. Ю., Шахіна І. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в навчальному процесі : Навчальний посібник / Кадемія М. Ю., Шахіна І. Ю. / – Вінниця, ТОВ «Планер». – 2011. – 220 с.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Висвітлюються питання, пов'язані з використанням інформаційно-комунікаційних технологій у фаховій підготовці майбутніх педагогів. Окремий акцент автор робить на особливостях візуалізацій навчального матеріалу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Представлено онлайн-технології для використання у фаховій підготовці майбутніх педагогів.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, майбутній педагог, професійна підготовка, візуалізація.

Освещаются вопросы, связанные с использованием информационно-коммуникационных технологий в профессиональной подготовке будущих педагогов. Отдельный акцент автор делает на особенностях визуализаций учебного материала с помощью информационно-коммуникационных технологий. Представлены онлайн-технологии для использования в профессиональной подготовке будущих педагогов.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, будущий педагог, профессиональная подготовка, визуализация.

The article covers issues related to the use of information and communication technologies in the future teachers' professional training. The author places special emphasis on the peculiarities of visualizations of educational material with the help of information and communication technologies. Online technologies for use in the future teachers' professional training are presented.

Key words: information and communication technologies, future teacher, professional training, visualization.

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та динамічні зміни в системі вищої школи зумовлюють нові вимоги до фахової підготовки майбутніх педагогів. Питання використання таких технологій в освітньому процесі досліджують вітчизняні науковці (В. Биков, Л. Гаврилова, О. Кравчишина, Я. Топольник та ін.), вчені тлумачать категорію «цифрової компетентності» як необхідну складову ефективної фахової підготовки сучасного педагога.

Сьогодні цифрові онлайн-технології полонили життя людей у майже всіх сферах діяльності. Нині інформатизація більшості видів діяльності людей є пріоритетним завданням для багатьох країн. Слід наголосити, що підготовка конкурентоспроможного фахівця, який крім основних професійних компетентностей, володітиме ще й цифровою компетентністю – має стати основною метою системи вищої освіти. Сучасні пріоритети освітньої політики України зумовлюють активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітніх і наукових процесах закладів вищої освіти.

У 2018 р. Європейська комісія схвалила Рамку цифрової компетентності вчителя DigCompEdu. Ця система орієнтована на освітян усіх рівнів від дитячого садочка до вищої та післядипломної освіти. До ключових напрямків цифрової компетентності педагога належать:

- професійна залученість (цифрові технології для спілкування, співпраці та професійного розвитку);
- цифрові ресурси (пошук, створення та поширення цифрових ресурсів);
- навчання та викладання (цифрові технології у викладанні та навчанні);
- оцінювання (використання цифрових технологій та стратегій для вдосконалення оцінювання);
- розширення можливостей учнів (вдосконалення інклюзії, персоналізації та активного залучення учнів);
- сприяння цифровій компетентності учнів (креативне та відповідальне використання цифрових технологій для роботи з інформацією, комунікації, створення контенту, добробуту та роз'язування повсякденних викликів) [1].

Майбутня професійна діяльність педагогів пов'язана з організацією ігрової та навчальної діяльності учнів, комунікацією з колегами, безперервним підвищенням кваліфікації, роботою з батьками тощо. Опанування використання інструментів кросплатформених сервісів допоможе студентам не лише дізнатися про найсучасніші методики роботи з учнями, а й зрозуміти практичне значення набутих цифрових навичок. Такі сервіси допускають одночасне віддалене виконання завдань студентами під час створення групових проєктів й дозволяють майбутнім педагогам планувати власну освітньо-виховну траєкторію [2].

Важливе місце серед інформаційно-комунікаційної системи займають технології візуалізації навчального матеріалу, які доцільно використовувати на заняттях під час фахової підготовки майбутніх педагогів. Сьогодні стрімко змінюються суспільні потреби та інтереси здобувачів освіти, суцільна візуалізація освітнього матеріалу стає запорукою ефективності процесу підготовки майбутніх педагогів.

Питанням візуального методу для студентських дослідницьких практик присвячені дослідження В. Церклевич, яка констатує, що нині життєвий успіх людини залежить безпосередньо від того, як буде вирішений когнітивний дисонанс: чи стане особистість інформаційно і технологічно залежною, чи розвиток її здатності аналізувати, «фільтрувати» інформаційний потік, використовувати безмежні технології трансформується у її власні безмежні можливості розвитку і вдосконалення [3, с. 27].

У своїй роботі О. Семеніхіна та М. Друшляк зазначають, що візуалізація навчального матеріалу збагачує процес навчання і підвищує його ефективність, а також вказує, що в процесі візуалізації із використанням мультимедійних технологій реалізується основний дидактичний принцип наочності, з'являються глибинні внутрішні взаємозв'язки, формуються асоціативні зв'язки, підтверджується знання теоретичного підґрунтя факту та його інтерпретації [4].

У дослідженні інноваційних підходів до мотивації студентів Р. Винничук робить акцент на особливостях покоління Z як покоління сучасних студентів. Ознакою такого покоління є те, що вони не уявляють себе без віртуального світу, тож основним викликом для побудови освітнього процесу є інтеграція навчальних програм у віртуальне середовище. Разом з цим авторка,

наводить інші особливості представників покоління Z, а саме «кліпкове мислення» і низька здатність концентруватись на одній дії тривалий час. Сучасні студенти вважаються візуалами, їх мозок потребує відображення інформації в картинках, коротких відео [5, с. 75].

Погоджуємось з твердженням Р. Винничук, що величезний обсяг інформації, який щоденно заповнює простір, змушує сучасне покоління швидше опановувати методи критичного мислення, вчитися просіювати інформацію, мати стійкість до маніпуляцій. І це вказує, на те що студенти прагнуть отримати релевантну інформацію, тобто не лише дізнатися про факти, а саме сучасні методики і розробки, а й розуміти практичне значення вивчення для майбутньої професійної діяльності [5, с. 75-76].

Онлайн-інструменти цифрових сервісів є перспективними засобами інтерактивного навчання, що мають багато можливостей для організації фахової підготовки майбутніх педагогів під час онлайн або офлайн навчання:

- спільне створення та редагування завдань: студенти користуються аудіо і відеороликами, коментують, використовують додаткові інструменти – ігри, голосування, створюють дописи, дискусії та багато іншого в соціальних мережах і месенджерах (Facebook, Instagram, Telegram, Viber тощо);
- групове виконання завдань (проєктів): студенти залучаються до спільного виконання завдань на одній кросплатформі (презентації, ментальні карти, інфографіки тощо). Виконання групового завдання стає ефективнішим, оскільки студенти можуть розподілити і призначити завдання, а також встановити терміни виконання для кожного учасника проєкту (Teams, Google Docs, Canva, Piktochart);
- створення анкет, опитувань, графічний аналіз отриманих результатів (Google Forms, Microsoft Forms). Такі інструменти є корисними для проведення студентського дослідження з використанням експерименту. Результати дослідження представлені у вигляді таблиць та графіків, де будуть внесені всі дані респондентів, а на кожне запитання буде сформована графічна інтерпретація. Основною перевагою у використанні таких сервісів є те, що можна проводити статистичний аналіз результатів онлайн і поширювати їх серед учасників проєкту.

Специфікою підготовки майбутніх педагогів є формування у студентів умінь і навичок використання цифрових технологій, сьогодні вони мають вміти створити і організувати освітню та виховну діяльність дітей за допомогою інформаційних засобів, використовувати інформаційно-комунікаційні технології під час повсякчасного вдосконалення фахової майстерності.

Так, на практичних заняттях з дисципліни «Нові інформаційні технології в дошкільній освіті» використовується візуальний метод представлення освітньої інформації. Матеріалом для дослідження стали цифрові сервіси для створення віртуальних проєктів Google, Canva, Piktochart, WordArt, за допомогою яких студенти виконують завдання із створення і наповнення сайтів для закладів дошкільної освіти. Основною перевагою таких програм є можливість вбудови в сайт за допомогою html-кодів або просто

завантаження зображення. На етапі створення і наповнення сайту можливо організувати виконання спільних завдань, що є зручним як для викладача так і для командної роботи студентів.

Сьогодні наявність сайту для закладі освіти необхідною умовою його конкурентоздатності, це інформаційна платформа і зручний майданчик для комунікації зі здобувачами освіти, батьками і стейкхолдерами. Для створення сучасного сайту який буде відповідати потребам користувачів, необхідно побудувати зручну структуру сайту та заповнити його якісним контентом щодо діяльності закладу дошкільної освіти. Під час практичних і лабораторних занять студенти створюють сайти за допомогою сервісу Google-сайти, а завдяки сервісам Canva, Piktochart і WordArt вони розробляють необхідні складові розділів сайту: інструкції, інтерактивні зображення, ментальні карти, презентації, анкети-опитування, календарі тощо.

Саме така взаємодія студента з візуальним контентом сприяє вивченню, аналізу, порівнянню інформації щодо структури сайту, основних напрямів діяльності дошкільних закладів, методичних розробок педагогів тощо. Під час виконання завдань студенти знайомляться з корпоративною культурою кожного дошкільного закладу, вчаться критично мислити для з'ясування переваг діяльності установи, роблять припущення щодо ефективності методик розвитку дітей.

Отже, в умовах активного використання і вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій в суспільному житті, фахова підготовка педагога вимагає професійних знань, умінь і навичок використання таких технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Овчарук О. В. Рамка цифрової компетентності для громадян: європейська стратегія визначення рівня компетентності у галузі цифрових технологій. *Педагогіка і психологія*. 2018. № 1. С. 31–38.
2. Візнюк В. В. Кросплатформені сервіси у підготовці майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Актуальні проблеми сучасної дошкільної та вищої освіти* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 29-30 жовтня 2019 р. Одеса : Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. 2019. С. 48–50.
3. Цурклевич В. Модерні можливості візуального методу та віртуальний музейний простір як платформа для студентських дослідних практик. *Вища школа*. 2019. № 8. С. 20–41.
4. Семеніхіна О., Друшляк М. Візуалізація знань як актуальний запит інформаційного суспільства до сфери освіти. *Інноваційні технології в процесі підготовки фахівців*: зб. наук. праць міжн. наук.-практ. інтернет-конф., м. Вінниця, 3-4 квіт. 2016 р. Вінниця, 2016. С. 156–160.
5. Винничук Р. Інноваційні підходи до мотивації студентів покоління Z. *Вища школа*. 2020. № 1. С. 72–79.

ІНТЕГРУВАННЯ МЕДІАОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті розкрито зміст та основні завдання медіаосвітніх технологій, визначено умови їх ефективного застосування у підготовці здобувачів фахової передвищої освіти, розглянуто доцільність використання медіаосвітніх технологій на заняттях української літератури. Досліджено ефективність такої інтеграції в аспекті формування в студентів навичок орієнтуватися в медійному просторі. Визначено, що вибір таких методів навчання допомагає залучити здобувачів освіти до пошукової діяльності під час занять, сприяє самостійному оволодінню вміннями й навичками, пошуку шляхів вирішення практичних завдань, формує навички використовувати набуті знання при створенні свого інтелектуального продукту.

Ключові слова: медіаосвіта, медіакультура, медіаосвітні технології, креолізовані тексти, скрапбукінг, буктрейлер.

В статье раскрыты содержание и основные цели медиа образовательных технологий, определены условия их эффективного использования в подготовке студентов ВУЗ, рассмотрена целесообразность использования медиа-образовательных технологий на занятиях по украинской литературе. Исследовано эффективность такой интеграции в аспекте формирования у студентов навыков ориентации в медиа пространстве. Доказано, что выбор таких методов обучения помогает привлечь студентов к исследовательской деятельности во время занятий, способствует самостоятельному овладению умениями и навыками, поиску путей решения практических задач, формирует навыки использования приобретенных знаний при создании своего интеллектуального продукта.

Ключевые слова: медиаобразование, медиакультура, медиаобразовательные технологии, креолизованные тексты, скрапбукинг, буктрейлер.

The article reveals the content and main goals of media educational technologies, defines the conditions for their effective usage in the students' preparation for the universities, considers the expediency of using media educational technologies while Ukrainian literature classes. The effectiveness of such integration was investigated in the aspect of forming students' skills of orientation in the media space. It has been proven that the choice of such teaching methods helps to attract students to research activities during classes, contributes to the independent mastery of skills, the search for ways to solve practical problems, forms the skills of using the acquired knowledge when creating their intellectual product.

Key words: media education, media culture, media educational technologies, creolized texts, scrapbooking, book trailer.

Сучасні інноваційні тенденції в освіті відкривають перед викладачем широкий вибір технологій навчання та шляхів вирішення практичних завдань. Інтенсифікація навчального процесу відбувається в різних напрямках, що відображається й на технології викладання української літератури для здобувачів фахової передвищої освіти.

Одним із таких методів, що суттєво збагачує освітній процес, є медіа технології, використання яких змінює традиційний підхід до навчання,

оскільки він спрямований на розвиток пізнавальних здібностей сучасної молоді, формування вмінь самостійно знаходити шляхи розв'язання певних завдань через різноманітні форми діяльності.

Великі можливості для реалізації цього важливого завдання у закладах фахової передвищої освіти має дисципліна «Українська література». Актуальність проблеми визначається сучасними запитами та потребами суспільства і полягає у тому, що студент потребує такого навчання, яке б забезпечувало розвиток творчого мислення, креативності, самостійності й активності в освітньому процесі, уміння набувати нові для себе знання. У наш час здобувач фахової передвищої освіти передусім повинен володіти навичками інформаційно-комунікаційних технологій та використання медіаосвітніх технологій і засобів. Саме сучасні освітні медіатехнології й стають ефективними засобами навчання та саморозвитку майбутніх фахівців у різних галузях діяльності.

Аспекти медіаосвіти в сучасному науковому дискурсі є предметом дослідження значної кількості вчених. Проблема формування медіакомпетентності майбутніх фахівців та питання впровадження медіаосвітніх технологій розглядалася у численних дослідженнях, зокрема, у працях О. А. Бондаренко, І. С. Власенка, О. А. Георгіаді, І. Ю. Гуріненко, Г. В. Онкович, І. А. Сахневич, О. К. Янишин, І. В. Жилавської, О. В. Федорова, І. М. Хижняк та ін. Проте, незважаючи на великий доробок науковців у сфері медіаосвіти, питання інтегрування медіаосвітніх технологій у процес вивчення української літератури залишається актуальним.

Сьогодні медіаосвітні технології вважають технологіями XXI століття, а вміння застосовувати їх у своїй педагогічній діяльності – показником високої кваліфікації викладача, його прогресивної методики навчання та розвитку студентів.

Мета статті – дослідження й аналіз медіаосвітніх технологій навчання, важливість їх використання у процесі вивчення української літератури.

Використання сучасних інтерактивних методик та медіаосвітніх технологій навчання розширює можливості викладання, робить освітній процес цікавим, продуктивним та креативним.

Медіатехнології – сукупність способів, що передбачають проектування, організацію та проведення занять із забезпеченням багатоканальності сприйняття відомостей суб'єктами навчання в інтерактивному режимі завдяки використанню мультимедійних комп'ютерних апаратно-програмних і мультимедійних навчальних програмних засобів [6, с. 7].

Результатом медіаосвіти є медіаграмотність, під якою розуміють сукупність знань, навичок та вмінь, які дають змогу аналізувати, критично оцінювати і створювати повідомлення різних жанрів та форм для різних типів медіа, а також уміння розуміти й аналізувати складні процеси функціонування медіа у суспільстві та їх вплив.

Пропоную детально розглянути деякі форми реалізації та використання на заняттях української літератури елементів медіаосвіти за допомогою інформаційних технологій.

Креолізовані тексти – це складне текстове утворення, що поєднує вербальні та невербальні елементи. Разом вони впливають на читача, створюючи комплекс образів, які супроводжують зміст прочитаного.

Визначення звучить складно, але насправді креолізовані тексти знайомі всім і кожному. Перш за все, це: комікси, буктрейлери, буклети, постери, брошури, фотоколажі, скрапбукінг, кардмейкінг тощо.

Популярним типом креолізованого тексту є буктрейлер. Це відеоролики, які цікаво розкривають тему та зміст художнього твору з метою його популяризації. Вони є своєрідною рекламою, яка має привернути увагу студентів до книги.

Також прорекламувати художній твір можна за допомогою спеціального постера, буклета або брошури. Такі матеріали може підготувати викладач напередодні вивчення нового твору, аби зацікавити студентів, або ж попросити їх створити власні постери або брошури. Їх можна малювати особисто, або ж скористатися спеціальними програмами. Наприклад, Movie Maker – спеціальна програма, яка призначена для здійснення відеомонтажу з використанням світлин, малюнків, існуючих аудіо та відеофрагментів. За її допомогою можна створити слайд-шоу або відеоролики. Функціональні можливості Movie Maker:

- створення слайд-шоу із зображень;
- склеювання, обрізання, додавання відеозаготовок до існуючого відео;
- створення переходів між фрагментами, додавання спецефектів;
- додавання титрів;
- накладання звуку.
- Найцікавішими для студентів традиційно є комікси – історії в малюнках, які вдало поєднують літературу та образотворче мистецтво. Елементарною складовою коміксу є кадр або окрема картинка. Також комікси унікальні тим, що за їх допомогою можна презентувати будь-які художні твори, незалежно від їхньої тематики та часу створення.

Ще одним креативним типом роботи є фотоколаж на літературну тему. Він може презентувати як конкретний літературний твір, так і загалом творчість певного письменника. Аналогічно можна використати і скрапбукінг – метод оформлення світлин та вирізок у сторінки чи альбоми.

Креолізовані тексти цікаві тим, що їх можна без проблем використовувати як на етапі засвоєння матеріалу, так і на фінальних заняттях з теми. Така методика має безліч переваг:

- покращення сприйняття інформації студентами;
- інтенсифікація освітнього процесу;
- розширення можливостей для аналізу та інтерпретації тексту;
- універсальність використання.

Креолізовані тексти можна об'єднати в медіапроект і представити у формі творчої майстерні, наприклад, I група створює буктрейлер до художнього твору, II група записує інтерв'ю з героєм, III група презентує фотоколаж тощо.

На мою думку, першочерговими завданнями медіаосвітніх технологій на заняттях української літератури є:

- формування творчих комунікативних властивостей, критичного мислення, культури спілкування з медіа;

- стимулювання інтересу студентів до визначеної проблеми, прагматичної зацікавленості до практичного застосування отриманих результатів;
- сприяння розвитку умінь студентів користуватися дослідницькими прийомами (оперувати інформацією, висувати гіпотези, робити висновки тощо);
- стимулювання ініціативності, рішучості, навичок співробітництва;
- набуття студентами умінь повноцінного сприйняття, аналізу та оцінки медіатекстів.

Протягом останніх років відбувається процес переходу від традиційного навчання до навчання на базі комп'ютерних технологій. Інтегрування медіаосвітніх технологій у процес вивчення української літератури сприяє формуванню у студентів навичок орієнтуватися в медійному просторі, розуміти специфіку медіа як каналів передавання інформації, що мають власників, авторів, репрезентують навколишнє середовище певній аудиторії, використовуючи різні способи досягнення ефекту впливу на неї. Використання на практичних заняттях завдань, що передбачають роботу з різними видами медіа (друкованими, аудіовізуальними, інтернет-медіа, аудіальними), сприяє, з одного боку, формуванню вміння критично сприймати й оцінювати медіатексти різних форм і жанрів, а з іншого, – робить освітній процес більш цікавим і продуктивним.

Медіаосвітні технології відрізняються кооперативним характером виконання завдань, а діяльність, яка при цьому здійснюється, є за своєю суттю креативною та орієнтованою на особистість студента.

Виконаний медіапроект може бути представлений у різних формах: творчі майстерні, створення блогів, сайтів, відеопроєктів, фестиваль короткометражних фільмів, створення медіатекстів, медіапублікації, фотоколаж, конкурси коміксів і багато інших. Використовуються також різноманітні форми презентації: відеодоповідь, відеоконференція, відеоконкурс.

Для інтегрування медіаосвітніх технологій, у першу чергу, необхідно на достатньому рівні володіти програмним пакетом Microsoft Office (Word, PowerPoint, Publisher) та програмами, що призначені для створення фільмів (Windows Movie Maker, Macromedia Flash, тощо). По-друге, здобувачам освіти необхідно мати високий рівень володіння засобами пошуку інформації різного типу в мережі Інтернет, а саме – пошуком відео-, аудіо-, графічної інформації, нормативних документів, тощо.

Створення інтерактивних презентацій у середовищі Microsoft Office PowerPoint, фільмів – у Windows Movie Maker та Macromedia Flash надає можливість студентам у доступній формі представляти результати власної практично-дослідницької діяльності.

Сьогодні медіаосвітні технології вважаються одним із перспективних видів навчання, тому що в освітньому процесі створюються умови для творчої самореалізації студентів, підвищується мотивація для отримання знань, що сприяє розвитку інтелектуальних здібностей.

Тема використання медіаосвітніх технологій на заняттях української літератури є досить актуальною, оскільки при виборі методів навчання студентів робиться акцент на професійній комунікації, поставлені завдання розвивають творче мислення, вміння працювати у команді, логічно та

послідовно, виразно та образно викладати свої думки. Застосування медіаосвітніх технологій дозволяє реалізувати в навчальному процесі такі загальнодидактичні принципи, як науковість, наочність, індивідуальність, системність, добровільна участь та вільний вибір, інтелектуальний розвиток, продуктивність, керованість, цілісність, завершеність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ісаєва О. О. Креолізований текст на уроках літератури як засіб активізації читацької діяльності учнів. Адреса з екрану : <http://www.slideshare.net/ippo-kubg/ss-38599286>
2. Ісаєва О. О. Формування сучасного читача засобами медіаосвіти. Адреса з екрану: <http://isaieva.kiev.ua/download/f/prez-2-4-medosvita.pdf>
3. Ісаєва О.О. Формування читача в інформаційну добу. Адреса з екрану: <https://www.slideshare.net/ippo-kubg/ss-55194188>
4. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; За науковою редакцією В. В. Різуна. – Київ: Центр вільної преси, 2012. – 352 с.
5. Медіаосвіта // Енциклопедія освіти /акад.. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. - с. 481- 482.
6. Саварин П. В. Підготовка майбутнього викладача технічних дисциплін до застосування медіатехнологій у професійній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. / П. В. Саварин ; Східноєвропейський націон. ун-т імені Лесі Українки. – Луцьк, 2017. – 18 с.
7. Череповська Н. І. Медіаосвіта в сучасній школі. Соціальний педагог. – 2009. - № 6.

Захарова Ірина
(Суми, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ

В статті проаналізовано стан підготовки керівника ЗЗСО у системі післядипломної освіти до використання інтернет-технологій, визначені компоненти, критерії й рівні сформованості Ін-готовності керівника.

Ключові слова: інформаційна культура, інформаційні технології, інтернет-технології, інтернет-готовність.

В статье проанализовано состояние подготовки директора школы в системе последипломного образования к использованию интернет-технологий, определены компоненты, критерии и уровни сформированности интернет-готовности директора.

Ключевые слова: информационная культура, информационные технологии, интернет-технологии, интернет-готовность.

The article analyzes the state of preparation of the head of secondary school in the system of postgraduate education for the use of Internet technologies, identifies the components, criteria and levels of formation of the readiness of the head.

Key words: information culture, information technologies, Internet technologies, Internet readiness.

Інформатизація закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО) нині – незворотний процес зміни організації, змісту і методів навчання, підготовки учнів до життя в інформаційному суспільстві, а провідна роль в забезпеченні умов для впровадження змін належить керівнику закладу. Успішність цього процесу, значною мірою, залежить від професійної підготовки керівників ЗЗСО у системі післядипломної педагогічної освіти.

Мета статті. Розглянути особливості підготовки керівника закладу загальної середньої освіти у системі післядипломної освіти до використання інтернет – технологій.

Проблемі інформаційної культури керівників ЗЗСО, інформатизації закладу, підготовки керівних кадрів із використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) присвятили наукові праці Л. Калініна, Л. Забродська, В. Луначек, Л. Даниленко, Г. Єльнікова, Л. Карамушка, Н. Клокар, О. Мармаза, В. Маслов, Л. Паращенко, Т. Сорочан та ін.

Випереджальний розвиток інформаційних технологій (ІТ), до яких належать інтернет-технології, є напрямом досліджень у вітчизняній науці. На наш погляд, серед актуальних проблем варто назвати підготовку керівників ЗЗСО до застосування інтернет-технологій в управлінській діяльності, оскільки предметом праці директора ЗЗСО і його заступників постає інформація, спрямована на реалізацію посадово-функціональних обов'язків керівника ЗЗСО, дотримання нормативно-правових актів у галузі освіти, зокрема інформатизації, співпраці з громадськістю з використанням інтернет-технологій тощо.

Упродовж тривалого часу проблему ІКТ-грамотності та ІКТ-компетентності керівника ЗЗСО не вважали першорядною, тому їх формуванню не надавали суттєвого значення. Навчання ІКТ відбувалось епізодично на короткотривалих тренінгах з основ роботи з комп'ютером для вчителів, що не забезпечували достатнього рівня ІКТ-компетентності саме керівника ЗЗСО. Короткотривалість навчання не створювали умов для подальшого самостійного розвитку керівниками ЗЗСО набутих навичок. За таких умов швидкість розвитку цифрових технологій остаточно знецінює незначний рівень ІКТ-грамотності й компетентності керівників ЗЗСО.

В сучасних умовах змінюється сутність підвищення кваліфікації керівника ЗЗСО. На відміну від традиційної системи, навчання на очно-дистанційних КПК раз на п'ять років, де керівник ЗЗСО як педагог має змогу ознайомитися з новими методиками та прийомами навчання, сучасні КПК формують практичні навички використання інформаційних технологій, допомагають керівникові ЗЗСО правильно організувати дистанційне навчання учнів свого закладу в період карантину.

Обласні інститути післядипломної педагогічної освіти України, організовуючи підвищення кваліфікації керівників ЗЗСО, використовують моделі, що передбачають різні організаційні форми. Водночас існують певні тенденції, характерні для всіх ОІППО. На підставі відомостей, розміщених на офіційних сайтах ОІППО, можна стверджувати, що:

- 1) за формою навчання представлені очна, очно-дистанційна, дистанційна й індивідуальна форми навчання; для організації й проведення дистанційних етапів підвищення кваліфікації більшість ОІППО використовує дистанційну платформу Moodle; дистанційну та очно-

дистанційну форму застосовують лише для навчання окремих категорій слухачів КПК;

- 2) за тривалістю навчання діють 30-ти, 40-ка, 72-ох, 106-ти, 130-ти, 156-ти, 180-ти та 216-ти-годинні КПК; навчання на КПК організують за схемами: один раз на 5 років; пролонговані КПК, навчання на яких передбачає короткотривалий етап навчання в ОІППО та етап навчання на тематичних семінарах, тренінгах тощо впродовж тривалого часу (від 1 до 4 років); КПК за кредитно-модульною системою, що пропонує накопичення певної кількості навчальних кредитів за визначений ОІППО час (від 1 до 4 років), курси за вибором, які проводяться щороку.

Проаналізувавши стан підготовки керівника ЗЗСО до використання інтернет-технологій, можна відмітити досвід формування ІТ компетентності педагогів Запорізької області, де для підготовки керівників ЗЗСО до базового рівня ІТ-компетентності впродовж останніх 5 років використовують розподільну модель, сутність якої полягає в розподіленні повноважень між мережею опорних шкіл та ОІППО. Реалізація такої моделі допомогла за короткий час підготувати достатню кількість сертифікованих тренерів, забезпечити навчання на тематичних спецкурсах і тренінгах, що диференційовані на чотири категорії: базовий рівень, професійно-орієнтований, організаційно-управлінський, корпоративний. Кожного року для навчальних занять обирається тематика, що є найбільш значимою для реалізації завдань інформатизації освіти регіону. Так, у 2012 році темою тренінгу було «Створення і функціонування єдиного освітнього інформаційного простору регіону», у 2014 році – «Використання ІКТ в управлінській діяльності на рівні навчального закладу, району, області». У 2016 – 2016 рр. до КПК уведено обов'язковий спецкурс «ІКТ в діяльності керівника навчального закладу» [2].

У навчальному плані КПК для директорів і заступників директорів ЗЗСО у Закарпатському ОІППО передбачено 12 год. практичних занять з ІТ. У Київському ОІППО у «Програмі освітньої діяльності підвищення фахової кваліфікації директорів ЗЗСО за очно-дистанційною формою навчання» заплановано в модулі 3 «Управління розвитком ЗНЗ» вивчення теми «Інформаційно-аналітичне забезпечення управління загальноосвітнім навчальним закладом», кількість годин не зазначено.

У Львівському ОІППО навчання керівників ЗЗСО на КПК проходить за кредитно-модульною системою впродовж чотирьох очних сесій, самостійного й дистанційного етапів навчання (216 год.) або на двотижневих (11-денних) КПК (136 год.), де 10 днів триває очне навчання, після цього керівники ЗЗСО виконують завдання самостійного та дистанційного етапів. Після їх завершення відбувається 1-денна сесія діагностико-аналітичного модуля. На курсах заплановано вивчення інваріантного 36-годинного очно-дистанційного спецкурсу «Використання Інтернет сервісів в управлінській діяльності керівника ЗЗСО» [1].

Однією з причин неготовності багатьох керівників ЗЗСО очолити й реалізовувати інноваційний процес упровадження ІТ та інтернет-технологій, є відсутність чіткого програмно-методичного забезпечення підготовки керівників ЗЗСО у галузі ІТ у системі післядипломної педагогічної освіти.

Особливості професійної діяльності керівника ЗЗСО, який одночасно є управлінцем за посадою та педагогом за освітньо-кваліфікаційним рівнем,

зумовлюють потребу в деталізації компонентів структури поняття «Ін-готовність керівника ЗЗСО». На наш погляд, Ін-готовність керівника ЗЗСО – це професійна готовність керівника ЗЗСО до використання інтернет-технологій, що варто трактувати як особистісне цілісне новоутворення, інтегративну якість особистості, набуту в процесі підготовки, у структурі якої виокремлюють соціально-мотиваційний, знаннєво-діяльнісний, ціннісно-креативний компоненти.

З огляду на посадово-функціональні обов'язки керівника ЗЗСО, у центрі яких перебуває робота з інформацією, а також на необхідність сучасного керівника ЗЗСО бути готовим до викликів і потреб суспільства, до соціального замовлення від батьків та учнів, виокремлено такі компоненти структури Ін-готовності керівника ЗЗСО: – *соціально-мотиваційний* (розуміння значущості сучасних інтернет-технологій, усвідомлена потреба в опануванні й використанні інтернет-технологій в управлінській діяльності); – *знаннєво-діяльнісний* (знання щодо технологізації управлінської діяльності та місця ІТ у системі управління ЗЗСО, інформатизації освітнього процесу і закладу в цілому, уміння визначати й обґрунтувати доцільність використання ІТ на різних етапах управління ЗЗСО, уміння розробляти власну стратегію розвитку ЗЗСО із застосуванням ІТ); – *ціннісно-креативний* (ціннісне ставлення до технологізації професійної діяльності, уміння розв'язувати творчі управлінські завдання з використанням ІТ; творчо застосовувати інтернет-ресурси в управлінні ЗЗСО). На нашу думку, саме від ефективного поєднання трьох компонентів залежить успішність і готовність сучасного керівника ЗЗСО до професійної діяльності з використанням інтернет-технологій [3].

Зазначимо, що ІКТ-грамотність та ІКТ-компетентність керівника ЗЗСО безпосередньо пов'язані з його готовністю до впровадження змін у власну професійну діяльність і функціонування ЗЗСО, яким він керує, хоч формування ІКТ компетентності не обов'язково супроводжується формуванням такої готовності. Саме стан готовності керівництва ЗЗСО до реалізації в професійній діяльності набутих знань і навичок у галузі ІТ може й повинен бути провідним щодо подальшого процесу інформатизації освітнього процесу, а разом із цим упровадження сучасних інтернет-технологій в управління ЗЗСО.

Керуючись припущенням, що стан Ін-готовності безпосередньо залежить від стану сформованості ІКТ-грамотності та ІКТ-компетентності, є їхньою похідною, диференціюємо такі критерії Ін-готовності керівника ЗЗСО: знаннєвий, відтворювальний, діяльнісний і креативний. В основу розроблених критеріїв сформованості Ін-готовності керівників ЗЗСО покладено ІКТ-стандарти для вчителя [2].

Складник ІКТ-грамотності демонструє рівень теоретичних знань, практичних умінь і навичок керівника щодо володіння комп'ютером, розуміння принципів його роботи, засад існування й наповнення Інтернету. Складники ІКТ-компетентності допомагають виявити свідоме ставлення до ІТ для успішної професійної діяльності керівника ЗЗСО, особистий рівень користування інтернет-технологіями, здатність бути лідером у навчанні й поширенні позитивного досвіду використання ІТ у освітньому процесі.

Виокремлюють наступні рівні Іп-готовності:

- 1) незадовільний – у керівника ЗЗСО відсутні знання, уміння й навички використання ІТ у професійній діяльності, він не бачить і не розуміє можливостей ІТ;
- 2) низький – керівник має початковий рівень ІКТ-грамотності, розуміє переваги й можливості ІТ, намагається інколи використовувати комп'ютер та Інтернет для розв'язання професійних завдань за допомогою більш ІКТ-грамотних та ІКТ-компетентних колег;
- 3) задовільний – керівник має навички роботи з комп'ютером, систематично використовує їх у професійних потребах, здатний моделювати окремі процеси діяльності ЗЗСО із використанням ІТ;
- 4) достатній – керівник упевнено використовує комп'ютер та Інтернет під час розв'язання професійних завдань, розуміє можливості інтернет-технологій як інструмента, середовища і платформи для реалізації освітнього процесу та управління ним, здатний моделювати розвиток закладу із використанням сучасних ІТ у межах актуальних проблем освіти;
- 5) високий – керівник використовує ІТ як інструмент для розв'язання професійних завдань, здатний пропонувати колективу модель перспективного випереджувального розвитку школи на основі ІТ, бути лідером, наставником і консультантом упроваджуваних змін [4].

Ключовим на етапі підготовки керівника ЗЗСО у системі післядипломної освіти до використання інтернет-технологій є визначення рівня інтернет-грамотності й компетентності, що в цілому складає рівень Іп-готовності. Це допоможе викладачеві ОІППО скорегувати змістове наповнення курсу для підвищення мотивації слухача до навчання, а особливо – до продовження навчання після завершення курсу, активного використання набутих знань.

На сьогодні мотивація керівників ЗЗСО до оволодіння інтернет-технологіями дуже проста и чітка: необхідність організації дистанційного навчання учнів в умовах карантину. Сумським ОІППО на КПК, за будь якою формою навчання, викладачами надається методична допомога керівникам ЗЗСО щодо використання інтернет-технологій в професійній діяльності. Окремо заплановано і проводяться триденні КПК для педагогів та керівників ЗЗСО з тематики застосування інтернет-технологій на уроках та в управлінській діяльності.

Визначені в статті компоненти, критерії й рівні сформованості Іп-готовності керівника ЗЗСО чітко окреслюють поняття Іп-готовності як самостійну дефініцію в ієрархії «ІКТ-грамотність – ІКТ-компетентність – інформаційна культура керівника ЗЗСО» та слугують підставою для розробки процесу її формування в системі ППО. Необхідно постійно вносити корективи у зміст теоретичного і практичного наповнення професійної підготовки керівників ЗЗСО, посилити увагу до інформаційного складника її змісту, зокрема з менеджменту і методики його реалізації в післядипломній педагогічній освіті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Звіт про виконання програми розвитку освіти Львівщини на 2012 – 2015 роки. Аналітика та статистичні матеріали / за ред. Р. Я. Пастушенка. – Львів : ЛОІППО, 2015. – 206 с.

2. Кухаренко В. М. Дистанційне навчання: Умови застосування. Дистанційний курс : навч. посіб. / В. М. Кухаренко, О. В. Рибалко, Н. Г. Сиротенко ; за ред. В. М. Кухаренка. – 2-ге вид., доп. – Харків :НТУ «ХПІ», «Торсінг», 2011.–320 с.
3. Лунячек В. Е. Підготовка магістрів державного управління до забезпечення якості освіти: теорія та практика : монографія / В. Е. Лунячек. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 372 с.
4. Маслов В. Моделювання педагогічних систем: сутність та технологія / В. Маслов // Післядипломна освіта в Україні. – 2013. – Червень. – С. 16–18.

Курило Анна
(Лебедин, Україна)

ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ІНСТРУМЕНТИ

У статті визначено поняття «дистанційне навчання», розглянуто особливості та інструменти дистанційного навчання та запропоновано основні технології реалізації дистанційного навчання на уроках української мови та літератури.

Ключові слова: дистанційне навчання, дистанційна освіта, технології дистанційного навчання.

В статье определено понятие «дистанционное обучение», рассмотрены особенности и инструменты дистанционного обучения и предложены основные технологии реализации дистанционного обучения на уроках украинского языка и литературы.

Ключевые слова: дистанционное обучение, дистанционное образование, технологии дистанционного обучения.

The article deals with the concept of «distance learning», considers the features and tools of distance learning and offers the main technologies for the implementation of distance learning at the lessons of the Ukrainian language and literature.

Key words: distance learning, distance education, distance learning technologies.

Інформатизація освіти в Україні - один з найважливіших механізмів, що зачіпає основні напрямки модернізації освітньої системи. Сучасні інформаційні технології відкривають нові перспективи для підвищення ефективності освітнього процесу. Змінюється сама парадигма освіти. Велика роль надається методам активного пізнання, самоосвіті, дистанційним освітнім програмам.

Тенденції впровадження сучасних інформаційних технологій у процес навчання показують, що в даний час відбувається процес кардинальних змін в системі освіти. Відбувається переоснащення навчальних закладів відповідно до сучасних вимог якості навчання [1]. Однією з провідних завдань, які стоять перед викладачами закладу освіти, є не тільки впровадження системи дистанційної освіти, а й забезпечення сприятливого впливу нових технологій на освітній процес.

Останнім часом проблемі дистанційного навчання приділяється велика увага в науковій літературі. Дистанційна система навчання знаходиться у

центрі уваги наукових кіл, і сучасні тенденції свідчать про подальшу активізацію досліджень у цій сфері. Зокрема, теоретичними, методологічними та методичними проблемами дистанційного навчання займалися такі науковці, як В. Кухаренко, С. Вітвицька, В. Ясулайтіс, Е. Полат, А. Петров, О. Тищенко та багато інших.

Метою статті є розкриття поняття дистанційного навчання, визначення особливостей та інструментів дистанційного навчання.

Дистанційне навчання – це нова, специфічна форма навчання, дещо відмінна від звичних форм очного або заочного навчання. Вона передбачає інші засоби, методи, організаційні форми навчання, іншу форму взаємодії викладача і учня, учнів між собою.

На уроках української мови та літератури можна використати елементи таких сучасних педагогічних технологій, як проєктне, інтерактивне, проблемне, особистісно орієнтоване навчання. Пріоритетними є колективна, групова та індивідуальна форми роботи на уроці.

Робота в групах – найбільш ефективна форма організації навчальної діяльності, яка сприяє залученню всіх учнів, урахувавши при цьому рівень їх розвитку та можливості сприйняття матеріалу. Обговорення в групі – це метод, який дозволяє не тільки заохоченню учнів до діалогу, але й стимулює до обміну думками, порівнянню протилежних позицій, пошуку згоди в суперечливих ситуаціях. З метою зацікавлення учнів предметом, проводжу різноманітні форми уроків: урок-подорож, урок-практикум, літературний турнір, урок-вікторина, віртуальна екскурсія, блок-тема (як урок узагальнення та систематизації вивченого матеріалу).

Сучасний інноваційний урок української мови та літератури, який супроводжується використанням комп'ютерних технологій та Інтернет-ресурсів, сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів, мотивує до вивчення художньої літератури. Звичайно, потрібно пам'ятати, що літературний текст як естетичне явище та діалог, організований викладачем, залишаються основними у процесі літературної освіти учнів. Оскільки сучасні діти краще сприймають візуально інформацію з екрану монітора, інтерактивної дошки, то цей фактор враховую при застосуванні різноманітних форм і методів на уроці.

На уроках української мови та літератури доцільно використати дидактичні мультимедійні матеріали електронних підручників та посібників, які можна подати у власному блозі, надати перевагу використанню власного дидактичного засобу - мультимедійної комп'ютерної презентації. До кожного уроку мови та літератури розроблені мультимедійні презентації, які допомагають учням краще і ефективніше сприйняти новий матеріал.

Наприклад, мультимедійний проєкт «Літературний портрет» завдяки використанню документів, фотографій, ілюстративного матеріалу, аудіо- та відео фрагментів, скомпонованих у послідовному порядку, дає змогу найбільш повно й яскраво розповісти учням про життєвий і творчий шлях письменника (Література рідного краю. Літературний портрет Костянтина Гордієнка).

Ефективними методами є перегляд навчальних біографічних фільмів, фрагментів екранізації літературних творів та використання фонохрестоматій. Цей метод можна реалізувати з допомогою платформи Youtube.

До інноваційних форм і методів належать такі: метод асоціацій («Візуалізація образу»), проблемний експеримент, ментальні карти як метод розвитку творчих здібностей учнів, «хмари слів» (графічна систематизація), тестові завдання, створені на платформах «На урок», «Всеосвіта», метод проєкту, мультимедійна презентація, кроссенс, гронування, кросворд, навчальні вправи, створені за допомогою Wizer.me, Learning Apps, Kahoot, сторітеллінг, створення буктрейлерів тощо.

Опорним (графічним) конспектом уроку є ментальна карта. Це візуалізована карта-схема, в основі якої лежить комплексне поєднання всіх потрібних компонентів та елементів уроку, а саме: його структури (етапів), наскрізних ліній і ключових компетентностей, форм, методів і прийомів, прикладів вправ і завдань. Найпопулярніша схема містить декілька складових: ключові слова з теми, графічні зображення, стрілки, що поєднують між собою різні блоки. Все це покликано формувати інтуїтивне сприйняття інформації. Доречним є використання інтелект-карти при вивченні творчості письменника. Створити таку карту можна на таких платформах: Freemind, Coggle, Xmind, Mindmaps, Wisemapping, Mapul, Spiderscribe, Mindomo.

Застосовуючи метод графічної систематизації («хмари слів»), пропонуємо учням записати винятки з правил, у такий спосіб можна візуалізувати приклади слів за певним правилом. Хмару слів можна легко створити власноруч з використанням спеціальних програм: Word It Out, Word Cloud Generation, Word Art, Wordcloud.pro.

Які ж завдання ставимо перед учнями, використовуючи «хмари слів»? Прочитати в «хмарі» головне питання, на яке необхідно знайти відповідь протягом уроку; скласти речення або розповідь, використовуючи якомога більше слів з хмари; створити словникову «хмару» на основі невеликих нещодавно вивчених навчальних текстів, пригадати, про що були ці тексти, і в якому саме контексті використовувалися слова; презентувати постать письменника, використовуючи слова з «хмари»; скласти характеристику образу літературного героя.

Як на уроках мови та літератури, так і при підготовці до ЗНО активно користуємося проєктом інтерактивного навчання «Ранок». Перевагами проєкту є:

- якісна підготовка до контролю знань з різних предметів;
- наочність представлення матеріалу;
- зручність у використанні сайту та наявність індивідуального профілю.

Кожен курс має список тем або контрольних робіт для підготовки до контролю знань з предмету.

До результатів проєктної діяльності можна віднести буктрейлер, схему, таблицю, візитівку, фотоколаж, мультимедійну презентацію тощо. Так, при вивченні твору Ліни Костенко «Маруся Чурай» учням запропоновано створити буктрейлер до роману.

Сторітеллінг (у перекладі з англійської story означає історія, а telling – розповідати; отже, сторітеллінг – це розповідь історій) – це мистецтво захоплюючої розповіді та передачі за її допомогою необхідної інформації з метою впливу на емоційну, мотиваційну, когнітивну сфери слухача. Такі завдання сприяють збагаченню словникового запасу, впливають на чистоту

мови, розвивають усне та писемне мовлення. Наприклад, пропонуємо учням обрати одного героя чи героїню з твору, який вони прочитали, та приготувати невеличкий виступ на тему: «Який я персонаж?». Складаючи розповідь, потрібно висвітлити цікаві факти про героя, його пригоди. Застосовуємо цей метод, коли необхідно закріпити знання при вивченні розділів науки про мову.

Сучасні учні практично не уявляють життя без смартфона. Тому активно на уроках української мови та літератури використовуємо QR-коди у власній діяльності. За допомогою QR-кодів можна урізноманітнити навчальний процес наступним чином:

- кодування посилань на блог викладача, домашні завдання чи практичні роботи (наприклад, якщо їх виконання передбачає використання гугл-форми, гугл-диску тощо);
- проведення квесту, підказки до кожної схованки якого будуть зашифровані у вигляді відповідного QR-коду;
- розміщення кодів на підручниках чи книгах у бібліотеці з посиланнями доступу до електронної версії відповідного видання.

Також можна рекомендувати учням скачати на смартфон додатки, які покращать знання з української мови: R.I.D., Mova. Тому залучення технологій з використанням мобільного телефону на уроках додатково заохочує учнів ПТО до вивчення предметів загальноосвітнього циклу, зокрема української мови та літератури.

При підготовці до ЗНО використовуємо такі платформи: Офіційний сайт української мови, ZNO.OSVITA, Посібник підготовки до власного висловлення, ЗНО клуб, UKRTESTI, ZNOIF, Лайфхаки з української мови.

Отже, дистанційне навчання відкриває учням доступ до нетрадиційних джерел інформації, підвищує ефективність самостійної роботи, дає зовсім нові можливості для творчості, знаходження і закріплення різних професійних навичок, а викладачам дозволяє реалізовувати принципово нові форми і методи навчання.

Система дистанційної освіти може і повинна зайняти своє місце в системі освіти, оскільки при грамотній її організації вона може забезпечити якісну освіту, що відповідає вимогам сучасного суспільства сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васюк О. Теоретико-методичні аспекти організації дистанційної освіти / О. Васюк // Вісник Книжкової палати України. – 2011. – № 2. – С. 30–32.
2. Дідик Ю. С., Львович О. М. Дистанційне навчання. Рекомендаційний бібліографічний покажчик / Ю. С. Дідик, О. М. Львович. – К. : Державна бібліотека України для юнацтва, 2006. – 23 с.
3. Кудрявцева С. П., Колос В. В. Міжнародна інформація : навч. посіб. / С. П. Кудрявцева, В. В. Колос. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2005. – 400 с.
4. Москаль Ю. Світові тенденції розвитку заочної та дистанційної вищої освіти / Ю. Москаль // Психологія і суспільство. – 2008. – № 3. – С. 116–122.
5. Хассон В. Дж. Критерії якості дистанційної освіти / В. Дж. Хассон, Е. К. Вотермен // Вища освіта. – 2004. – № 1. – С. 92–99.

ФАКТЧЕКІНГ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті систематизовані й класифіковані основні аспекти фактчекінгу, виявлені його особливості і вплив, окреслені перспективи його використання як нового медіа-тренду. У результаті проведеного дослідження показаний взаємозв'язок між загальним рівнем медіаграмотності та необхідністю його підвищення через інтерактивні медіапрактики, тренінги, проектну діяльність тощо.

Ключові слова: медіаграмотність, фактчекінг, верифікація даних, фейк, маніпуляції.

В статье систематизированы и классифицированы основные аспекты фактчекинга, выявлены его особенности и влияние, обозначены перспективы его использования как нового медиа-тренда. В результате проведенного исследования показана взаимосвязь между общим уровнем медиаграмотности и необходимостью его повышения через интерактивные медиапрактики, тренинги, проектную деятельность и т.п.

Ключевые слова: медиаграмотность, фактчекинг, верификация данных, фейк, манипуляции.

The article systematizes and classifies the main aspects of fact-checking, reveals its features and impact, outlines the prospects for its use as a new media trend. As a result of the study, the relationship between the general level of media literacy and the need to improve it through interactive media practices, trainings, project activities, etc. is shown.

Key words: media literacy, fact-checking, data verification, fake, manipulations.

За відносно короткий час фактчекінг з інструменту журналістських розслідувань перетворився на медіа-тренд, зі своїми унікальними особливостями, структурою та методологією перевірки даних. Підтвердженням тому є те, що на сьогодні у світі існує близько півтора сотень медіа, які працюють виключно, як фактчекери. Всі вони сумарно генерують таку кількість фактчек-розслідувань, що це дозволяє їм конкурувати з медіа звичного формату (новинними, аналітичними тощо), що дозволяє їм мати постійну аудиторію і володіти статусом експертного ЗМІ.

Треба відмітити, що більшість світових фактчек-ресурсів зосереджені на верифікації фактів і даних, що містяться у публічних заявах, інформаційних повідомленнях та інші.

Потужним стимулом розвитку фактчек-ресурсів стали сучасні цифрові технології, відкриття великого обсягу неструктурованих і структурованих баз і наборів даних, переклад реєстрів і бібліотек у цифровий формат. Завдяки цьому значно скоротився як їхній пошук, так і перевірка інформації, урізноманітнилися й удосконалилися інструменти верифікації й ідентифікації даних, робота з якими не вимагає спеціалізованих знань.

Варто відзначити, що не дивлячись на достатньо велику кількість фактчек-ресурсів, використання єдиних правил і принципів роботи, загальної методології фактчекінгу не можливі. Вони у кожній країні унікальні і

визначаються політичними, соціальними, культурними, ментальними, ціннісними та іншими факторами [6; 60-68].

У сучасному політично й економічно нестабільному світі існує велика кількість інформації, що потребує перевірки. Це дозволить об'єктивно оцінювати ситуацію, запобігатиме розповсюдженню фейків [5; 310-327]. Питання, пов'язані з різними аспектами факт-чекінгових технологій останнім часом стають все більш популярними у дослідницькому середовищі [1; 8; 14].

Фактчекінг – необхідний компонент, першочерговий принцип медіа- й інформаційної грамотності відповідальної у своєму інформаційному споживанні людини. По суті, фактчекер є певною мірою ангажованим суб'єктом, а тому, він повинен перевіряти інформацію на предмет маніпуляцій, популізму та наявності недостовірних фактів у висловлюваннях офіційних і публічних осіб, лідерів громадської думки, ЗМІ тощо [9; 69-78].

У зв'язку з цим, головна мета роботи фактчекера – не просто виявлення неправдивої інформації у публічних заявах, але й визначення достовірності фактів, на яких ці заяви ґрунтуються, а також виявлення маніпулятивних технік і популістських тез.

Для перевірки достовірності таких заяв фактчекер повинен використовувати інформацію тільки з офіційних державних джерел, загальноновизнаних міжнародних організацій, експертні коментарі з відсилкою на першоджерела. Фактчекер не повинен використовувати у своїй аргументації і доказах «інсайдерську інформацію», суб'єктивні судження, прогнози, оцінки.

В цілому, завдання фактчекера зводиться до таких:

- перевірка фактів і розвінчання їхньої недостовірності;
- визначення причинно-наслідкових зв'язків між ними;
- виявлення ознак маніпуляції;
- відновлення і демонстрація реальної картини подій;
- розширення знань і вмінь, підвищення загальної культури медіа й інформаційної грамотності.

Доцільно відзначити, що встановлення реальних причинно-наслідкових зв'язків, а також маніпуляцій навколо цього є не менш важливим завданням, ніж перевірка самих фактів. Дуже часто в публікаціях, повідомленнях, публічних заявах оголошуються реальні факти (чи максимально наближені до них), а причинно-наслідкові зв'язки між ними свідомо перекручуються з метою отримання необхідної картини сприйняття.

Фактчекерам, які працюють з системами верифікації даних, доступними є багато інструментів для здійснення якісного розслідування. У своєму арсеналі вони використовують велику кількість джерел доступу до інформації для встановлення достовірності фактів – від технічних засобів та інсайду, офіційних запитів до відкритих наборів і баз даних.

На відміну від звичайного, фактчек-розслідування здійснює перевірку даних тільки за допомогою відкритих офіційних джерел, офіційних запитів, створення власної документальної бази даних. Слід відмітити, що використання відкритих офіційних джерел повністю виключає можливість маніпуляції фактами й даними самим фактчекером, мінімізує можливі його звинувачення в упередженості й ангажованості.

У той же час, використання відкритих джерел накладає певні обмеження стосовно можливості швидкої перевірки факту з причини можливих процедурних моментів підготовки запиту, його реєстрації, відповіді офіційних осіб тощо. Крім цього, інформація, якою володіє її розпорядник, відноситься до категорії інформації з обмеженим доступом і яка не може бути оприлюднена або ж обмежена в оприлюдненні. До того ж оприлюднювана інформація може нести загрозу життю іншої людини чи національній безпеці. У таких випадках інформація не може бути оприлюднена.

Цифрові технології значно розширили як канали просування інформації, так і можливості її перевірки. Як наслідок – багатократно збільшилася споживацька аудиторія. А з іншого боку, все більша кількість людей має доступ до різноманітних джерел інформації, можливості для співвідношення й аналізу. До негативних наслідків цього процесу можна віднести можливості для збільшення зловживань, використання технологій впливу, маніпуляцій громадською думкою.

Останнім часом спостерігається збільшення кількості об'єктів перевірки – фактчек-ресурси все частіше звертають увагу на:

- публічні заяви не тільки офіційних осіб, але й лідерів громадської думки;
- повідомлення не лише у ЗМІ, але й у соціальних мережах;
- програми, стратегії, плани тощо суб'єктів владних повноважень і офіційних осіб;
- суспільні наративи, стереотипи та міфи;
- фото-, відеоматеріали та ін.

Методологія перевірок цих об'єктів практично однакова. Різняться лише механізми та інструменти фактчекінгу.

Отже, варто відзначити необхідність системної, цілеспрямованої роботи на шляху підвищення загальної культури медіаграмотності та медіагігієни, введення до навчальних курсів елементів фактчекінгу й верифікації даних, роботи з масивами інформації й аналізом її джерел.

ЛІТЕРАТУРА

1. Amazeen M.A. Journalistic Interventions: The Structural Factors Affecting the Global Emergence of Fact-Checking // *Journalism*. 2017. Pp. 95-111.
2. Brandtzaeg P., Følstad A., Domínguez M. How Journalists and Social Media Users Perceive Online Fact-Checking and Verification Services // *Journalism Practice*. 2018. 12(9). Pp. 1109-1129.
3. Currie Sivek S., Bloyd-Peshkin S. Where Do Facts Matter? The Digital Paradox in Magazines' Fact-checking Processes // *Journalism Practice*. 2019. 13(8). Pp. 998-1002.
4. Ecker U., O'Reilly Z., Reid J., Chang Ee Pin. The effectiveness of short-format refutational fact-checks // *British Journal of Psychology*. 2020. 111(1). Pp. 36-54.
5. Humprecht E. How Do They Debunk «Fake News»? A Cross-National Comparison of Transparency in Fact Checks // *Digital Journalism*. 2020. 8(3). Pp. 310-327.
6. Lebid A., Shevchenko N. Cultivating the Skills of Systems Thinking in the Context of Fostering the Basic and Professional Competencies Associated with Media Education and Media Literacy // *International Journal of Media and Information Literacy*. 2020. 5(1). Pp. 60-68.
7. Levitskaya A., Fedorov A. Typology and Mechanisms of Media Manipulation // *International Journal of Media and Information Literacy*. 2020. 5(1). Pp. 69-78.

8. Lowrey W. The Emergence and Development of News Fact-checking Sites Institutional logics and population ecology // Journalism Studies. 2017. 18(3). Pp. 376-394.
9. Mena P. Principles and Boundaries of Fact-checking: Journalists' Perceptions // Journalism Practice. 2019. 13(6). Pp. 657-672.
10. Walter N., Cohen J., Holbert L., Morag Y. Fact-Checking: A Meta-Analysis of What Works and for Whom // Political Communication. 2020. 37 (3). Pp. 350-375.

Предик Аліна, Коваль Ольга
(Чернівці, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ВРАХУВАННЯ КРИТЕРІЇВ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ ЗВО В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито особливості системи оцінювання студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Проаналізовано програми, які забезпечують ефективний навчальний процес. Особливу увагу зосереджено на розкритті критеріїв оцінювання навчальних досягнень студентів ЗВО в умовах дистанційного навчання.

Ключові слова: система оцінювання; критерії оцінювання; дистанційне навчання (ДН) ; кредитно-трансферна система (ЄКТС); шкала оцінювання; принципи оцінювання; технічні засоби; Moodle; Google Classroom, Google Forms, Learningapps; meet.

В статье раскрыты особенности системы оценивания студентов Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича. Проанализированы программы, которые обеспечивают эффективный учебный процесс. Особое внимание сосредоточено на раскрытые критериев оценки учебных достижений студентов ЗВО в условиях дистанционного обучения.

Ключевые слова: система оценивания; критерии оценки; дистанционное обучение (ДО) кредитно-трансферная система (ЕКТС) шкала оценивания; принципы оценивания; технические средства; Moodle; Google Classroom, Google Forms, Learningapps; meet.

The article reveals the peculiarities of the student assessment system of Chernivtsi National University named after Yuri Fedkovych. Programs that provide an effective learning process are analyzed. Particular attention is paid to the disclosed criteria for assessing the academic achievements of university students in terms of distance learning.

Key words: evaluation system; evaluation criteria; distance learning (distance learning); credit transfer system; rating scale; evaluation principles; technical means; Moodle; Google Classroom, Google Forms, Learningapps; meet.

Перехід ЗВО на дистанційне навчання (ДН) поставило викладачів перед непростими викликами: як організувати навчання студентів в умовах карантину, коли викладач не може бути поруч. І як зрозуміти, чи вивчив щось студент, коли традиційні способи оцінювання недоступні.

Метою статті є висвітлення критеріїв оцінювання навчальних досягнень студентів ЗВО в умовах дистанційної освіти

Оскільки студенти здійснюють навчання в режим онлайн-спілкування, керівництво ЗВО подбало про централізоване підключення здобувачів освіти до платформи meet, яка є надзвичайно легкою у використанні та забезпечує зв'язок між студентом та викладачем.

Проблеми перевірки та оцінювання знань не виникало, оскільки студентів одразу підключили до таких платформ, як: Moodle, Google Classroom, Google Forms, Learningapps та ін.

Проаналізовано, що програма «Moodle» включає в себе широкий спектр набору інструментів для освітньої взаємодії викладачів, студентів та адміністрації ЗВО. Зокрема, програма дає можливість:

- представляти навчальний матеріал у різних форматах (текст, презентація, відеоматеріал,
- можливість проміжного виконання тестових завдань з фіксуванням екрану, а також без можливості повернутись до попереднього запитання;
- здійснювати тестування та опитування студентів із використанням запитань закритого та відкритого типу;
- виконувати завдання учнями з можливістю пересилати відповідні файли.

Google-форма – забезпечує можливість отримувати відповіді студентів і проводити автоматичне оцінювання результатів тестування.

Google Classroom- забезпечує можливість перевірки знань студентів та їх оцінювання, шляхом приєднання практичного завдання за вказаний термін часу.

Learningapps- ця програма дає можливість створювати вправи різних типів на потрібну теми, або користуватися готовими. До того, ж це чудовий спосіб взаємоперевірки знань з вивченої теми. Бали студентів автоматично відображаються викладачу, створюючи своєрідний рейтинг.

Вимоги до майбутнього фахівця, не залежно від того чи очне чи дистанційне навчання не змінилися, тому в основному і критерії оцінювання не зазнали змін, хіба, що у деяких аспектах. Проаналізуємо їх.

Кількісне і якісне оцінювання рівня якості підготовки бакалавра та магістра в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, здійснюється за комплексною системою оцінювання: поєднання Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС) (за шкалою «А», «В», «С», «D», «Е», «FХ», «F»); національної (за шкалою «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно») та системи ЧНУ ім. Ю. Федьковича - за стобальною шкалою. Критерії оцінювання рівня якості підготовки бакалавр використовуються диференційовано залежно від форм і методів державної діагностики, визначених у програмі ЕК, розробленій ЗВО.

Відомо, що ЄКТС є системою накопичення та перезарахування (трансферу) кредитів, що орієнтована на особу, яка навчається, основана на принципах прозорості процесів навчання, викладання та оцінювання. Мета системи полягає у сприянні планування, реалізації та оцінювання освітніх програм і мобільності студентів за допомогою визнання навчальних досягнень, кваліфікацій та періодів навчання.

Відповідно до вимог Європейської кредитно-трансферної накопичувальної системи та Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в

Європейському просторі вищої освіти оцінювання результатів навчання здійснюється як за окремими навчальними дисциплінами (присвоєння кредитів), так і за програмою загалом (присвоєння кваліфікації), і є важливим елементом освітнього процесу [4].

Оцінювання результатів навчання здійснюється на принципах об'єктивності, систематичності та системності, єдності вимог, відкритості, прозорості, доброчесності, економічності, доступності та зрозумілості методики оцінювання, урахування індивідуальних можливостей здобувачів.

Співвідношення результатів навчання, форм, методів і критеріїв оцінювання ґрунтується на таких засадах:

- результати навчання, форми, методи, критерії оцінювання визначаються і фіксуються в описі освітньо-професійної програми загалом та для кожного її освітнього компонента (навчальної дисципліни, практики, курсової і кваліфікаційної роботи тощо) окремо;
- форми, методи та критерії оцінювання, які вибрані для поточного та підсумкового контролю з навчальної дисципліни (практики, індивідуального завдання чи іншого освітнього компонента), узгоджуються з результатами навчання з цієї дисципліни та видами навчальної діяльності, що реалізовувалися у процесі навчання [1].

Таким чином ми можемо представити загальні критерії оцінювання, які допоможуть цілісно простежити врахування критеріїв оцінювання навчальних досягнень студентів в умовах дистанційного навчання.

При визначенні навчальних досягнень студентів в опануванні теоретичними знаннями аналізують:

- співвідношення обсягу відтвореної інформації студентом та теоретичним матеріалом, поданим викладачем під час лекції, або ж інших видів аудиторних занять;
- обсяг інформації, який студент самостійно здобув під час підготовки до заняття;
- вміння студента організувати пошукову діяльність та працювати з різними інформаційними джерелами.
- глибина розуміння положень теорії, взаємозв'язок між ними;
- вміння зіставляти формулювання основних принципів та методів із застосуванням їх під час виконання практичної роботи;
- системність та узагальненість уявлень студента про курс, що вивчається;
- відповідність висловлювання студента таким характерним особливостям: цілісність, осмисленість, логічність, аргументованість, впевненість, точність формулювань, лаконічність.
- здатність студента аргументувати та довести ті чи інші теоретичні положення.
- рівень вияву самостійності студента під час відповіді;
- рівень володіння такими розумовими операціями, як: вміння аналізувати, порівнювати, класифікувати, узагальнювати, абстрагувати, робити висновки синтезувати, тощо;
- вміння проявляти творчий підхід під час безпосередньої підготовки практичного завдання;

- вміння виявляти проблеми, аналізувати, робити обґрунтовані припущення, систематизувати, узагальнювати, застосовувати набуті знання у нестандартних ситуаціях [2];

Практичні знання студентів з навчальної дисципліни можуть оцінюватись на підставі розв'язання індивідуальних завдань та вправ на семінарах.

При цьому необхідно враховувати:

- вміння студента формулювати вихідні дані для постановки задачі на основі словесного формулювання;
- вміння обирати раціональний метод розв'язання завдань та формулювати необхідні залежності;
- дотримання правильної послідовності виконання окремих дій в процесі розв'язання завдання, вправи, створення конспекту;
- знання та вміння використовувати набуті раніше знання (теоретичні положення, методи, форми організації навчального процесу) під час виконання завдання (самостійна робота, творче завдання, проект) з урахуванням умов їх застосування;
- рівень володіння базовими педагогічними знаннями, необхідними для виконання практичних дій;
- здатність оцінювати можливі помилки, оцінювати коректність отриманого результату, вміння його аналізувати та узагальнювати;
- вміння використовувати під час виконання практичних завдань додаткову інформацію, зокрема, довідкову;

Із переходом на дистанційне навчання деякі критерії оцінювання навчальних досягнень студентів були доповнені.

1. Студент-спів-оцінювач. На сьогоднішній день, більшість викладачів під час оцінювання практичної роботи, залучають студента до оцінювання його колег. Студент виступає спів-оцінювачем, адже дуже часто при виконанні такої форми роботи, здобувач вищої освіти вчиться аналізувати, співставляти та об'єктивно оцінювати як роботу свою, так і своїх одногрупників під час підсумкової бесіди.
2. Майстерність володіння технічними засобами. Також на бал доповідача впливає, й те, наскільки вправно він володіє технічними засобами. До прикладу проводячи урок в класі використовуючи ТЗН студент зазвичай, лише перемикав презентацію та налаштовував прилади до уроку, а проводячи заняття в дистанційних умовах бал студента залежатиме не лише від того, як він проведе урок, але й наскільки правильно студент здійснить організаційний момент (створення посилання, інтерактивних вправ, забезпечення доступу молодших школярів до відео зустрічі, та ін.).
3. Технічний вплив на хід уроку. Зазнали й незначного впливу критерії оцінювання проходження практики студентом. Так проходячи практику під час очного навчання оцінка залежала від того, наскільки активні учні на уроці, наскільки методично правильно був проведений урок, враховувалась поведінка дітей. В дистанційних умовах можна корегувати поведінку учнів за допомогою техніки.
4. Самостійність студентів під час практичної роботи. Під час виконання практичного заняття в очній формі викладач може націлити,

скоригувати дії здобувачів освіти, допомогти, під час дистанційного навчання відбувається максимальне включення студентів в самостійну роботу.

5. Перевірка виконаних завдань на плагіат. Досить часто студентам пропонується давати відповіді у письмовій формі, оскільки навчання відбувається в дистанційній формі, є можливість використання Інтернет джерел, якщо ці завдання (практичні, творчі) не на платформі Moodle, де фіксується екран. Тому всі виконані студентами завдання перевіряються на плагіат. Допускається 15% плагеату, якщо ж більше, то тоді до студента виникають певні запитання, й пропонується, або переробити роботу, або оцінити нижчим балом.
6. Технологічна компетентність – вміння студента самостійно створювати інтерактивні завдання на різних платформах Інтернет мережі [3].

Таким чином, можемо припустити, що оцінювання результатів навчання здійснюється на принципах об'єктивності, систематичності та системності, єдності вимог, відкритості, прозорості, доброчесності, економічності, доступності та зрозумілості методики оцінювання, урахування індивідуальних можливостей здобувачів вищої освіти. Отож, ми можемо констатувати, що в основному критерії оцінювання знань здобувачів вищої освіти не змінилися в умовах дистанційного навчання (оскільки вимоги до майбутнього фахівця, залишаються такими ж як і були), однак вони зазнали певних уточнень. Також під час дистанційного навчання з'явилися нові форми проведення перевірки та контролю знань студентів, які викладач обов'язково врахує при оцінюванні навчальних досягнень студента.

ЛІТЕРАТУРА

1. Довідник ЄКТС. Режим доступу <https://www.donnu.edu.ua/wpcontent/uploads/sites/8/2018/08/DovidnikYEKTS.pdf>
2. Критерії оцінювання знань студентів на підсумковій атестації. Режим доступу <http://elemed.chnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2020/11/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D1%97%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%BD%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%95%D0%9A-2020.pdf>
3. 3.Нормативно-правове регулювання та методичне забезпечення організації навчального процесу в університеті. Режим доступу <http://www.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/osvitnia/03rada>
4. Положення про виявлення та запобігання плагіату у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича. [Електронний ресурс] – Режим доступу https://drive.google.com/file/d/16eJk4gKG5oJlI2ot4UeSq2_BSGadrPI_/view
5. Форми навчання та організації освітнього процесу в університеті. Режим доступу <http://www.chnu.edu.ua/index.php?page=ua/scienc/02%20osvitniad/03>

ДОСВІД РОЗРОБКИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ІНТЕРАКТИВНОГО РОБОЧОГО ЗОШИТА У ФАХОВУ ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ТА ПРИРОДОЗНАВСТВА

У статті висвітлено практику розробки та впровадження інтерактивного робочого зошита для студентів спеціальності 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини). Схарактеризовано переваги його використання в умовах синхронного та асинхронного навчання. Проаналізовано загальні та фахові компетентності, які формуються у студентів у процесі використання інтерактивного робочого зошита на практичних заняттях.

Ключові слова: інтерактивний робочий зошит, майбутні вчителі біології та природознавства, фахова підготовка.

В статье раскрыто практику разработки и внедрения интерактивной рабочей тетради для подготовки будущих учителей биологии и природоведения. Рассмотрено преимущества использования интерактивных тетрадей в условиях синхронного и асинхронного обучения. Проанализированы общие и профессиональные компетентности, которые формируются у студентов в процессе использования интерактивной рабочей тетради на практических занятиях.

Ключевые слова: интерактивная рабочая тетрадь, будущие учителя биологии и природоведения, профессиональная подготовка.

The article focuses on the development and the introduction into practice of the interactive student's workbook. The interactive student's workbook helps to organize, intensify and control student's work. The common and professional competencies that are formed in students while using workbooks during practical classes are analysed.

Key words: interactive student's workbook, future teachers of biology, professional training.

Організація освітньої діяльності як у синхронному, так і в асинхронному режимі є важливим елементом забезпечення якісної освіти в обставинах непереборної сили, наприклад таких, що були викликані пандемією CoViD-19. Водночас нова українська школа ставить перед майбутнім учителем вимоги не тільки щодо високого рівня знань з предмету, а й орієнтує на розвиток гнучких навичок («soft skills»), умінь творчо підходити до розв'язання типових та нестандартних завдань, мотивувати, стимулювати пізнавальний інтерес учнів, створювати розвивальне середовище з урахуванням інноваційних технологій. Звідси впливає актуальність активних пошуків шляхів підвищення ефективності процесів навчання та учіння, розвитку творчих здібностей здобувачів вищої освіти, способів організації різних форм індивідуальної та групової діяльності.

Метою статті є теоретичне обґрунтування дидактичного потенціалу інтерактивного робочого зошита як засобу оптимізації освітнього процесу професійної підготовки майбутніх учителів біології та природознавства.

Розроблений нами інтерактивний робочий зошит як друкований дидактичний засіб навчання, доповнений цифровою інформацією за допомогою QR-кодів, не є інноваційним за своїми технічними параметрами.

Акцент зроблено на логічне навантаження завдань та візуалізацію об'єктів, явищ, процесів, що вивчаються. Це складова навчально-методичного забезпечення освітнього компоненту «Шкільна навчально-дослідна ділянка та гуртки юних біологів», орієнтована на формування таких загальних та фахових компетентностей, як: знання та розуміння предметної області, здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу інформації на основі науково достовірних фактів та логічних аргументів з використанням різних джерел; здатність проводити дослідження, генерувати нові ідеї; здатність застосовувати знання на практиці, ефективно розв'язувати практичні задачі; здатність працювати автономно та у команді, бути критичним і самокритичним; здатність використовувати сучасні інформаційні та комунікативні технології; здатність до поглиблення знань у сфері біологічних і педагогічних наук, а також на межі предметних галузей; здатність організовувати та проводити різні види екскурсій, складати план-конспект екскурсії, оформляти результати екскурсійної діяльності; здатність ефективно виконувати роботу по збереженню біотичного і ландшафтного різноманіття, охороні навколишнього середовища та збалансованого природокористування та ін.

За своєю структурою інтерактивний робочий зошит з освітнього компоненту «Шкільна навчально-дослідна ділянка та гуртки юних біологів» змішаного типу – поєднує інформаційний та контрольний блоки. Основними складовими елементами є передмова, в якій зазначаються рекомендації щодо виконання завдань та організації самоосвітньої діяльності, критерії оцінювання. Кожна робота містить тему, мету, перелік необхідного обладнання та матеріалів, правила техніки безпеки (за потреби), план практичного заняття, інструктивну картку до виконання завдань, навчальні малюнки, схеми, таблиці, QR-коди, тестовий контроль або запитання відкритого типу, творчі завдання, рефлексивну рубрику, графічні ремарки, спрямовані на позитивне емоційне налаштування на роботу. Відведено місце для відповідей та висновків.

Під час створення враховувалися класичні функції робочого зошита, а саме: навчальна (пропонуються завдання репродуктивного, репродуктивно-творчого та творчого змісту); розвивальна (орієнтованість завдань на розвиток когнітивних процесів, креативності); виховна (формування ціннісних орієнтацій, активної життєвої позиції); організаційна (передбачено розвиток навичок самоосвітньої діяльності, умінь побудови алгоритму індивідуальної навчальної траєкторії); контрольна (перевірка ефективності навчальної діяльності, самооцінка та оцінка якісного зростання).

Зміст завдань орієнтований на стимулювання пізнавального інтересу студентів, прояв індивідуальних здібностей, максимальне наближення до реальних обставин майбутньої професії, можливість закріплення знань «тут і зараз».

Погоджуємося з авторами [1], що важливе значення має дотримання низки дидактичних підходів до створення робочого зошита. Зокрема таких, як: науковість (особлива увага зверталася на відповідність навчального матеріалу науковим досягненням сучасності); наочність (використання якісного ілюстративного матеріалу, схемних, технік *майндмепінгу* тощо); доступність (врахування попередніх знань та досвіду, адекватність

формулювання завдань); системність та цілісність (логічне структуруванням тем відповідно до навчальної програми); повнота змісту (інтегративний підхід до конструювання завдань); дискретність (структурування дидактичного матеріалу тематичними блоками); алгоритмізація (інструктивні картки до кожної роботи, єдиний логічний загальний план організації навчальної діяльності).

Кожна практична робота завершується рубрикою «Фідбек» (рис. 1), де студенти можуть висловити свої міркування та побажання стосовно вивчення конкретної теми. Переконані, що це важливий елемент для оптимізації процесу викладання освітнього компоненту, професійного удосконалення викладача, правильності вибору алгоритму реалізації навчальної діяльності, створення позитивного психологічного мікроклімату співпраці. Засвідчує причетність кожного члена групи до побудови якісного освітнього середовища, нерозривність процесів навчання та учіння.

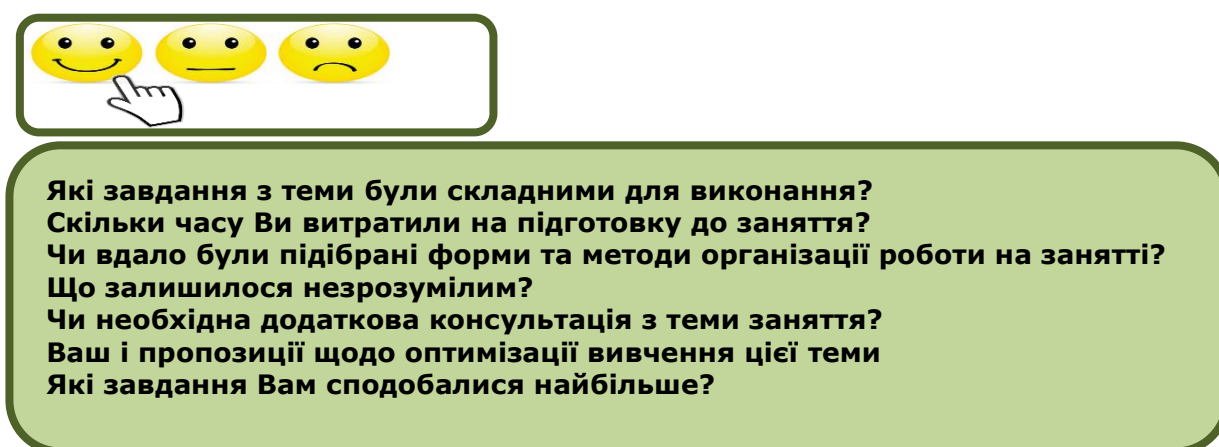

Рис. 1. Приклад рубрики «Фідбек»

Позитивному емоційному налаштуванню на навчальну діяльність сприяють такі додаткові елементи зошита, як графічні ремарки (рис. 2). Наприклад, де шукати підказку, як простіше запам'ятати матеріал, як справитися з тестами на «відмінно», як вдало використати прийом «біном фантазії» вчителю біології та природознавства, де «заховати» шпаргалку (розвішування інтелектуальних наліпок) тощо.

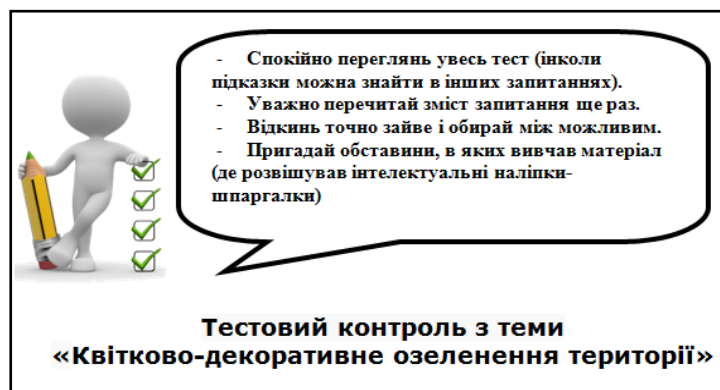

Рис. 2. Приклад графічних ремарок до тематичного тестового контролю

Включені у зміст практичної роботи віртуальні екскурсії (рис. 3) спрямовані на формування компетентності організовувати та проводити різні види екскурсій, складати план-конспект таких заходів, оформляти результати екскурсійної діяльності. За допомогою QR-коду студенти ознайомлюються з місцем, розробляють свій план, описують можливі види пізнавальної діяльності на окремих локаціях. Зауважимо, що за умов синхронного навчання це завдання є підготовчим до захисту індивідуальних проєктів – проведення екскурсії на конкретній місцевості.

Практична робота № 13
Тема: ТУРИСТИЧНИЙ ПОХІД Green Ninja

Школярі люблять туристичні походи. Ви, як майбутні вчителі біології та природознавства, маєте бути готові до будь-якого перебігу подій. Віртуальні екскурсії – саме те, що потрібно в непередбачуваних умовах. Досліджуємо рідний край і разом **Green Ninja** формуємо екологічну культуру та розуміння науково-природничої картини світу.

Рис. 3. Приклад практичного заняття з елементами віртуальної екскурсії

Відеоматеріал є ефективним інформативним доповненням до змісту практичної роботи. Для кращого розуміння необхідна візуалізація об'єктів, самого процесу тощо. З цією метою використовуємо науково-популярні контенти, адекватні навчальній ситуації, доступні для розуміння і такі, що мають мотиваційний ефект. Сьогодні простий виклад матеріалу чи посилання виключно на літературні джерела не приваблюють студентську молодь. Постає потреба у поєднанні різних каналів надходження знань, що водночас є основою для формування критичного мислення та навичок самоосвітньої діяльності.

Так, у розділі «Фітодизайн», пропонуємо вивчення теми «Мистецтво бонсай» саме з використанням відеосюжетів (рис. 4).

Практична робота № 12
ТЕМА: МИСТЕЦТВО БОНСАЙ

На попередньому занятті ви вже ознайомилися з мистецтвом бонсай, опрацювавши теоретичний матеріал. Наступне завдання – переглянути сюжет «По копаному» (Бонсай частина 1, 2) з Євгеном Єльпітіфоровим – випускником нашого факультету.

Ульяна
"По копаному" Бонсай частина 1

Завдання 1

Рис. 4. Використання відеоматеріалів у змісті практичних занять

Окремо зауважимо про мініпроєкти. Особливість полягає в тому, що кожен виконує індивідуальне завдання, результат якого є складовою успішного загального рішення. Окремий студент працює над своїм блоком, а потім за принципом пазлів, генерується кінцевий результат. Відсутність «пазла» (виконаного завдання) чи не та форма (поверхово зібрана

інформація без верифікації та критичного аналізу) перешкоджає формуванню цілісної картини. Це стимулює усіх студентів працювати сумлінно. Як показує практика, такий підхід сприяє формуванню комунікативної компетентності, що є важливою складовою професійної діяльності вчителя, відповідальності за власні дії, свідомий підхід до вирішення завдань.

Отже, інтерактивний робочий зошит можна вважати ефективним дидактичним ресурсом в умовах синхронного та асинхронного навчання. Його використання сприяє організації, систематизації та активізації пізнавальної діяльності. Завдяки цифровим технологіям забезпечується поглиблення знань, налагодження комунікації, здійснення оперативного контролю, розвиток самоосвітніх навичок, критичного мислення та креативності. Допомогає майбутнім учителям зрозуміти учнів, які працюють з робочими зошитами на уроках.

Розроблений нами інтерактивний робочий зошит з освітнього компонента «Шкільна навчально-дослідна ділянка та гуртки юних біологів» є важливим доповненням навчально-методичного забезпечення для організації дистанційного навчання. Це варіант професійного портфоліо, яке акумулює набутий досвід студента.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мосійчук Л. М. Розробка робочого зошита з навчальної дисципліни (професійного модуля). Методичний посібник. Рівне, 2018. 18 с.

Усатих Тетяна
(Суми, Україна)

УПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК УМОВА ОПТИМІЗАЦІЇ РОБОТИ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЕКОЛОГО- НАТУРАЛІСТИЧНОГО НАПРЯМУ

У статті розглянуто освітні можливості використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в роботі позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного напрямку для виховання екологічно грамотної особистості, здатної до екологічної діяльності та відповідальної за наслідки своїх дій в навколишньому середовищі.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформаційно-комунікаційні технології, сталий розвиток.

В статье рассмотрены образовательные возможности использования современных информационно-коммуникационных технологий в работе внешкольных учебных заведений эколого-натуралистического направления для воспитания экологически грамотной личности, способной к экологической деятельности и ответственной за последствия своих действий в окружающей среде.

Ключевые слова: информационное общество, информационно-коммуникационные технологии, устойчивое развитие.

The article describes the opportunities to use modern information and communication technologies in ecological and naturalist extracurricular education institutions to encourage ecological literacy and capability to take ecological actions and be responsible for the aftermaths of human actions for environment.

Key words: *information society, information and communication technologies, sustainable development.*

Починаючи з другої половини ХХ століття, людство вступає в постіндустріальний період свого розвитку – період інформаційного суспільства, в якому інформація стає важливим економічним ресурсом, що має глобальний характер, а головною умовою добробуту кожної людини і кожної держави стає знання, здобуте завдяки безперешкодному доступу до інформації та вмінню з нею працювати. Характерною особливістю цього періоду є пошук нового змісту, форм, методів і засобів навчання, виховання й управління; розгортання широкої експериментальної роботи, спрямованої на впровадження освітніх інновацій, заснованих на використанні сучасних інформаційних технологій. Освіта має на меті розробити сучасні вимоги щодо виховання та навчання таких норм, цінностей і відносин, професійних навичок і способу життя, що є необхідними для забезпечення сталого (гармонійного) розвитку, тобто збалансування екологічних, соціальних і економічних чинників розвитку суспільства; раціонального використання природних ресурсів; урахування прав й інтересів нинішнього та майбутніх поколінь.

Проблема використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі стала об'єктом вивчення вітчизняних і зарубіжних вчених В. Бикова, В. Міленіна, Л. Забродської, Л. Тихенко, В. Вербицького, Д.Рождественської, Г.Селевка, Б. Баласинович, Н. Датбаєва, Г.Пустовіта, І. Хомишина. Упровадження ІКТ в діяльність позашкільних навчальних закладів розробляли В. Гаврилюк, В. Гутник, А. Аносова. Використання ІКТ у процесі екологічного виховання молоді висвітлюють в своїх працях О. Колонькова, Д. Єрмаков, А. Федосов.

На думку науковців, впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в освітньо-виховне середовище будь-якого рівня надає цілий спектр освітніх можливостей, а саме: набуття якісної інформації за мінімально скорочений термін, використання комп'ютерних засобів як допоміжних процедур для ефективного вирішення дидактичних завдань (довідкова інформація, інструкції, демонстрація), можливість тренінгу та контролю за отриманням знань, комп'ютерне моделювання, тощо. Все це призводить до формування нового змісту освіти, в якому перевага надається не просто відтворенню знань та отриманню навичок, а креативності мислення, розвитку інтелектуального потенціалу, здатності до самоосвіти та самовдосконалення протягом всього життя і, відповідно, до конкурентоспроможності на ринку праці [4, с. 125-126].

Слід зауважити, що інформаційні і комунікаційні технології досить часто застосовуються в навчально-виховній роботі гуртків, творчих об'єднань позашкільних закладів еколого-натуралістичного напрямку з метою розширення знань, формування вмінь і навичок природоохоронної роботи. Їх використання забезпечує ефективне сприйняття та засвоєння інформації в інтерактивному режимі. Завдяки діалоговому режиму

спілкування вихованці вчаться формувати та висловлювати власну точку зору, вести дискусію, набувати навичок ефективного спілкування, виконання навчальних завдань, виявляючи творчий підхід до їх розв'язання [3, с. 147-151].

Особливостями використання педагогічних технологій на основі ІКТ в позашкільній освіті є:

- добровільність – вихованець використовує інформаційні ресурси з особистої ініціативи, волі, бажання, виходячи з особистих інтересів і мотивації;
- відкритість – кожен суб'єкт навчально-виховного процесу має можливість за особистим вибором замінити один інформаційний ресурс іншим;
- можливість рівного доступу до освітніх ресурсів незалежно від місця проживання та фізичних можливостей вихованця;
- орієнтованість не на оволодіння набору знань, умінь та навичок, а на розвиток творчих здібностей дитини;
- створення «ситуації успіху» - кожен вихованець визначає для себе цілі особистісного розвитку, від незнання до знання, траєкторію професійного визначення [2, с. 16-25].

Навчаючись в позашкільних навчальних закладах еколого-натуралістичного напрямку і користуючись освітніми можливостями ІКТ, вихованці ефективно розв'язують проблему формування життєвих компетентностей, серед яких пріоритетне значення має екологічна складова. Оскільки сучасна організація навчання і виховання тісно пов'язана з упровадженням комп'ютерних технологій, то одним із показників екологічної компетентності вважається вільне користування комп'ютером, зокрема мережею Інтернет для отримання інформації. Такі здібності сприятимуть розвиткові співробітництва з однолітками, учителями, громадськими організаціями, відповідними фахівцями щодо розв'язання екологічних проблем, забезпечать швидкий зворотній зв'язок, ефективне використання часу [1, с. 42].

Важливою для екологічної освіти і виховання є можливість використання різних ресурсів Інтернет, а саме: довідково-інформаційні бази даних, електронні бібліотеки, програми дистанційного навчання, сільові освітні проекти, періодичні електронні інформаційні та інформаційно-методичні видання. Раціональне використання таких ресурсів у практичній діяльності гуртків, творчих об'єднань позашкільних навчальних закладів забезпечують:

- задоволення освітніх потреб вихованців, активне залучення їх до навчально-творчої діяльності (оволодіння теоретичними знаннями, практичними вміннями і навичками, участь у розв'язанні конкретних завдань);
- педагогізацію неформального інформаційного середовища (формування критичного ставлення до інформації, усвідомленого її використання, профілактика комп'ютерної та Інтернет залежностей);
- урахування психофізіологічних можливостей кожної дитини щодо використання інформаційних ресурсів Інтернет (вікові особливості, гігієнічні норми та адаптація до використання ІКТ);

- розвиток у вихованців навичок дослідницької та творчої діяльності (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизація, постановка проблеми і висунення гіпотези, навички опрацювання інформаційних джерел, самоорганізації та самоконтролю, раціональне використання часу);
- підсилення мотивації навчання (підвищення рівня знань, умінь, навичок із метою зацікавлення в роботі гуртків, професійного самовизначення);
- розвиток інформаційної культури і комунікативних здібностей вихованців (володіння зряддевими застосуваннями комп'ютера, системами опрацювання текстової, числової і графічної інформації, баз даних і знань, системами телекомунікації);
- підвищення якості управління навчально-виховним процесом (контролювання і корегування);
- залучення школярів до інтелектуальних досягнень інформаційного суспільства (участь у дистанційних програмах, конкурсах, Інтернет-конференціях).

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що застосування інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного напрямку забезпечує формування технічно і технологічно освіченої особистості, підготовленої до життя та активної екологічної діяльності, створює всі можливості для розвитку пізнавальної активності, творчої самореалізації та професійного самовизначення. Інформатизація освіти в даному випадку проявляється як процес об'єднання за допомогою глобальної мережі Інтернет навчально-виховних матеріалів, забезпечення доступу до інформаційних ресурсів учасників освітнього процесу та організації ефективного інформаційного обміну між ними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колонькова О.О. Формування екологічної компетентності школярів засобами комп'ютерних технологій / О.О. Колонькова, Н.А.Пустовіт, О.Л. Пруцакова, Л.Д. Руденко. //Формування екологічної компетентності школярів: науково-методичний посібник. К.: «Педагогічна думка», 2008. 64 с.
2. Пометун О.І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн //Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. К.: К.І.С., 2004. 15-24 с.
3. Пустовіт Г.П., Тихенко Л.В. Позашкільна освіта: методичні основи методів навчально-виховної роботи: Монографія. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 272 с.
4. Хомишин І. Ю. Принцип інформатизації освіти в умовах глобалізації суспільства [Електронний ресурс] / І. Ю. Хомишин. – 2016. – Режим доступу до ресурсу:<http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2017/aug/5721/vnulpurn201685021.pdf>.

ВИКОРИСТАННЯ СЕРВІСІВ GOOGLE В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В ШКОЛІ

У статті розкрито питання особливостей застосування в освітньому процесі сервісів Google як сучасних засобів взаємодії учасників освітнього процесу. Представлено переваги, можливості та перспективи використання Google-сервісів у сучасному освітньому середовищі. Визначено переваги хмарних технологій як способу задоволення освітніх потреб у здобутті нових знань.

Ключові слова: Google Suite for education, дистанційне навчання, інтернет, хмарні технології.

В статье раскрыты вопросы особенностей применения в образовательном процессе сервисов Google как современных средств взаимодействия участников образовательного процесса. Представлены преимущества, возможности и перспективы использования Google-сервисов в современной образовательной среде. Определены преимущества облачных технологий как способа удовлетворения образовательных потребностей в получении новых знаний.

Ключевые слова: Google Suite for education, дистанционное обучение, интернет, облачные технологии.

The article reveals the peculiarities of using Google services in the educational process as a modern means of interaction between participants in the educational process. The advantages, opportunities and prospects of using Google-services in the modern educational environment are presented. The advantages of cloud technologies as a way to meet the educational needs in acquiring new knowledge are identified.

Key words: Google Suite for education, distance learning, Internet, cloud technologies.

Поширення епідемії COVID-19, впровадження інформаційних технологій у освітній процес оголили проблему необхідності модернізації системи освіти.

Перехід на дистанційне навчання, зумовлений пандемією, став неочікуваним та доволі серйозним випробуванням для всіх учасників освітнього процесу – вчителів, учнів та їхніх батьків.

Після тимчасової розгубленості всім довелося прийняти цей виклик та швидко адаптуватись до нових реалій, а питання розвитку та впровадження дистанційної освіти набуло неабиякої актуальності.

Дистанційне навчання не є заміною очного та ніколи не планувалося на довгострокову перспективу, але воно може стати ефективним інструментом освітнього процесу не тільки під час карантину [6].

На перешкоді широкому впровадженню дистанційного навчання в Україні є незабезпеченість усіх учасників освітнього процесу необхідними гаджетами та їх підключення до оптичного інтернету. За статистичними даними в Україні до якісного оптичного інтернету не підключено близько 40% шкіл. Це, зокрема, означає, що школи не мають технічних можливостей організувати якісне дистанційне навчання в період карантину [5].

Наявність проблеми технічного забезпечення раніше визнав і президент України, зазначивши, що з технічної точки зору саме відсутність в усіх населених пунктах країни покриття 3G та 4G унеможлиблює запровадження дистанційного навчання учнів з вересня 2020 року [2].

Наказом Міністерства освіти і науки України від 8 вересня 2020 року №1115, зареєстрованого в Міністерстві юстиції 28 вересня 2020 року за №941/35224 [1] було затверджено нове Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти, яке набуло чинності 16 жовтня 2020 року. Положення суттєво розширює можливості організації дистанційного навчання учнів – як і окрема дистанційна форма здобуття освіти, так і використання технологій дистанційного навчання в інших формах здобуття освіти.

Організація якісного навчання з використанням цифрових технологій, комунікація із учнями на відстані, мотивація їх до навчання, контроль та своєчасне оцінювання навчальних досягнень учнів, допомога батькам – це саме ті сучасні навички, якими тепер мають володіти наші вчителі [4].

Загалом, компетентності та вміння, якими має володіти сучасний вчитель, вже прописані в проєкті нового професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» та «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [4].

Все більше закладів загальної середньої освіти почали долучатися до використання хмарних технологій в освітньому процесі. Станом на сьогодні можна виділити два напрями, які обирають освітяни – це сервіси Google та Microsoft.

Управлінням освіти і науки Сумської міської ради було проаналізовано функціональні можливості освітніх платформ та досвід педагогів у сфері онлайн-навчання. Головними критеріями вибору були простота у використанні як для вчителів, так і учнів, можливості для комунікації, контроль успішності, безпека персональних даних, вартість використання, управління та контроль на рівні школи, управління.

Впровадження сервісів Google та Microsoft не потребує встановлення додаткового серверного обладнання безпосередньо в приміщенні закладу освіти, а також розширення штатного розпису з введенням посади адміністратора.

Результати аналізу функціональних можливостей, переваг та недоліків використання сервісів Google та Microsoft представлено у порівняльній таблиці.

Функціональні можливості, переваги та недоліки	Google	Microsoft
Захист персональних даних (наявність сертифікату комплексної системи захисту інформації (КСЗІ) Держспецзв'язку України)	+	+
Можливість завантаження відео, презентацій, наявність хмарного сховища даних	+	+
Сумісність з операційними системами	+	- (не сумісний з Linux)

Зрозумілий інтерфейс, простота у використанні	+	- (необхідно встановити plug-in для браузера, а також Microsoft Lync)
Сумісність з браузерами	+	- (Office 365 не підтримує Google Chrome)

Впровадження інформаційно-комунікативних технологій в освітній процес є важливим завданням сучасної освітньої системи. Компанія Google однією з перших розробила ряд сервісів, що активно використовуються домашніми та корпоративними користувачами. Для нормальної роботи достатньо встановити сучасний браузер та мати доступ до мережі Інтернет.

90% закладів освіти міста Суми здійснюють дистанційне навчання за допомогою сервісів Google. Кожен заклад загальної середньої освіти, що має зареєстрований аккаунт в Google Apps for Education, отримав безкоштовне хмарне сховище - набір хмарних додатків, які надаються компанією Google безкоштовно для освітніх установ у рамках обраного освітньою установою домену Google Apps for Education.

Налагодження роботи за допомогою Google Apps for Education значно покращує процес взаємодії між учасниками освітнього процесу, урізноманітнює форми співробітництва та комунікації, оптимізує часові ресурси, витратні матеріали. Сервіси Google допомагають вчителям та учням продуктивно працювати та комунікувати за допомогою будь-яких [гаджетів](#). Інструменти Google Meet, Google Classroom, пошта Gmail, Google Календар та інші - прості в налаштуванні, використанні та управлінні.

До складу пакету Google Apps for Education належить низка сервісів:

- сервіси підтримки комунікації (Gmail, Google Meet, Hangouts);
- сервіси для планування та організації роботи (Google Календар, Google Keep);
- офісний пакет (Google Документи, Презентації, Таблиці);
- електронне сховище даних (Google Диск);
- сервіс для проведення онлайн опитувань (Google Форми);
- сервіси для поширення педагогічних ідей та створення позитивного іміджу (Google Sites, Google+, Blogger) [3].

Використання сервісів Google Apps for Education має ряд переваг:

- надійність (надійне збереження даних, захищеність від збоїв та інше);
- зрозумілий, інтуїтивний інтерфейс, простота у використанні;
- наявність універсального облікового запису, що забезпечує доступ до всіх сервісів;
- доступність з будь-якого цифрового пристрою, підключеного до мережі Інтернет;
- можливість використання на різних платформах (Windows, Android, iOS).
- можливість інтерактивної перевірки учнівських робіт.

В період карантину більшості вчителів було надано карт-бланш та реальну академічну свободу на реалізацію власного бачення процесу навчання. Більшість педагогів, які мали необхідні технічні можливості, працюють з додатком Google Classroom, що дозволяє спростити організаційні аспекти навчання.

Вчителі закладів загальної середньої освіти міста на уроках та у позаурочний час активно впроваджують інформаційні технології в освітній процес. Це дозволяє активізувати процес навчання, реалізувати ідеї розвиваючого навчання, підвищити темп уроку, збільшити обсяг самостійної роботи учнів. Сьогодення в умовах карантину вимагає від усіх учасників освітнього процесу в першу чергу знання, вміння та активного використання сучасних технологій для забезпечення надання якісних освітніх послуг як при дистанційній формі, так і при організації освітнього процесу з використанням технологій дистанційного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відсьогодні набувають чинності оновлені умови дистанційного навчання у школах. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/vidsogodni-nabuvayut-chinnosti-onovleni-umovi-distancijnogo-navchannya-u-shkolah>
2. Гладкова В.М., Панченко А.Г., Панченко Г.В. Використання сервісів Google в управлінні закладом середньої освіти. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2017. № 3. С. 337-344. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/20505/1/V_Gladkova_A_Panchenko_G_Panchenko_VSGUZSO.pdf
3. Комарницька О.М. Стратегічний менеджмент в сучасній школі засобами хмарних та мобільних технологій. *Новітні інформаційно-комунікаційні технології у навчальному процесі: актуальні проблеми*. Тернопіль. 2017. URL: <http://elar.ippo.edu.te.ua:8080/bitstream/123456789/4763/1/Komarnytska%20.pdf>
4. Літвін Ф. Дистанційне навчання: сучасний формат освіти, який має лишитися. *Українська правда*. 2020. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2020/07/2/241517/>
5. Федоров М. Понад 5,5 мільйонів українців не можуть отримати якісний фіксований інтернет. *Українська правда*. 2020. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2020/07/30/7261199/>
6. Шостак І. Перший раз у дистанційний клас: Чи є майбутнє у дистанційної форми навчання в Україні? *112.ua*. 2020. URL: <https://ua.112.ua/statji/pershyyi-raz-u-dystantsiinyi-klas-chy-ie-maibutnie-u-dystantsiinoi-formy-navchannia-v-ukraini-543851.html>

РОЗДІЛ VI

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ІННОВАЦІЙНИХ ЗМІН В ОСВІТІ

Вінков Веніамін

(Київ, Україна)

ТЕХНОЛОГІЯ ПІДВИЩЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ І ВОЛОНТЕРІВ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ДО ВЗАЄМОДІЇ ІЗ ПРЕДСТАВНИКАМИ СТИГМАТИЗОВАНИХ МЕНШИН

У статті розглянуто проблему стигматизованих меншин і запропоновано технологію підвищення психологічної готовності до фахівців і волонтерів громадських організацій до взаємодії із представниками таких меншин. Подано етапи реалізації технології: визначення кола проблем стигматизованих осіб, посилення емпатії до представників цих меншин шляхом проживання емпатогенних ситуацій, вироблення моделі взаємодії із ними.

Ключові слова: стигматизація, дестигматизація, технологія, громадські організації, меншини.

В статье рассмотрена проблема стигматизируемых меньшинств и предложена технология повышения психологической готовности специалистов и волонтеров общественных организаций к взаимодействию с представителями таких меньшинств. Представлены этапы реализации технологии: определение круга проблем стигматизируемых лиц, усиление эмпатии к представителям этих меньшинств путем проживания эмпатогенных ситуаций, выработка модели взаимодействия с ними.

Ключевые слова: стигматизация, дестигматизация, технология, общественные организации, меньшинства.

The article considers the problem of stigmatized minorities and proposes the technology of increasing the psychological readiness of specialists and volunteers of public organizations to interact with representatives of such minorities. The stages of technology implementation are presented: definition of the range of problems of stigmatized persons, strengthening of empathy to the representatives of these minorities in way to experiencing empathogenic situations, development of a model of interaction with them.

Key words: stigmatization, destigmatization, technology, public organizations, minorities.

Розв'язання проблем і розуміння ситуації, в якій перебувають стигматизовані меншини, потребує крім достатнього рівня професіоналізму з боку фахівців громадських організацій, ще й розвинутих навичок і вмій налагодження взаємин з представниками таких меншин. Перший контакт з ними є важливою ланкою у побудові довірливих стосунків, від яких

залежатиме успішність подальшої психологічної роботи. У такій ситуації фахівець має бути психологічно готовим до першого контакту. Відповідно необхідним постає розробка технології підвищення *психологічної готовності* фахівців і волонтерів громадських організацій до взаємодії із представниками стигматизованих меншин, що буде направлена на розвиток знань, вмінь та навичок, необхідних в роботі з такими меншинами.

Стигма – це риса або ознака особи, яка визначається іншими як неприйнятна, негативна, неприємна. Стигматизовувана група – це група людей, що характеризується ознакою (стигмою), що є непринятною для більшості. Кнуф А. і Епов Л. виділяють три умови для появи стигматизованої групи: має бути меншістю, наявність неприйнятних ознак, з боку більшості мають бути застосовані стосовно меншості дії, що здійснюють утиск їхніх прав (Кнуф, 2006). Проте не завжди ці умови стають провідними для того, щоб меншість стала стигматизованою. Проблеми для меншості з'являються тоді, коли їм починають приписувати ті риси, що для них не є характерними, і на основі своїх припущень здійснювати дії, що мають на меті приниження або покарання, а не інтеграції їх у суспільство.

Мамедов А. і Ліпай Т. соціальну стигматизацію визначають як показник розвитку моральної сфери як окремої особи, так і суспільства загалом. Поява цього явища свідчить про низький рівень моральної самосвідомості, втрати гідності, честі, співчуття, обов'язку, сумління, які є одними з регуляторів взаємин. Несхожість представників певних меншин на більшу частину суспільства, що проявляється у своєрідному способі мислення, поведінці, є підставою для більшості навішувати ярлики, формувати стигму (Мамедов, 2011).

Стигматизацію можна розглядати як особливий тип взаємодії між представниками більшості, що є носіями загальноприйнятих норм, і представниками меншості, що за певних обставин порушують ці норми і викликають осуд з боку більшості. Стигматизація – це результат застосування санкцій з боку суспільства, що має на меті повернути представників меншості до більшості, зробити їх схожими на більшість. Проте нав'язування певних загальноприйнятих правил шляхом заборон і обмежень, щоб меншини набули загальноприйнятих рис, здебільшого призводить до появи опору з боку цих меншин, якщо вона відчуває в собі силу, або ж уникнення, якщо відчуває брак сил протистояти більшості. Тому замість інтеграції результатом цього впливу більшості стає, навпаки, ізоляція меншини та дезінтеграція суспільства.

У подоланні ізоляції і відновленні соціального статусу представників меншин у суспільстві важливу роль відіграє процес дестигматизації. Кнуф А. і Епов Л. вважають, що дестигматизацію можна забезпечити шляхом застосування цілеспрямованих технологій, що мають впливати як на окрему особу, що піддавалася стигматизації, так і на її оточення, що здійснювала такий вплив. Серед інших чинників, що суттєво можуть вплинути на становище стигматизованих меншин, вони виділяють деінституалізацію, підвищення рівня суспільної толерантності, антистигматизаційні кампанії, подолання саможестиматизації, групи самодопомоги, громадські організації, професійна допомога, психоосвітні програми, психотерапевтичне зниження стигматизації, робоча команда, можливості офіційної психіатрії (Кнуф, 2006).

У нашому випадку було вирішено виокремити створення соціально-психологічних умов для забезпечення процесу дестигматизації, що полягатиме в організації роботи різного роду фахівців, які нададуть всебічну підтримку представникам стигматизовуваних меншин. Особи, що потерпають від стигматизації, особливо потребують підтримки з боку найближчого оточення. Брак підтримки таким оточенням можуть частково компенсувати громадські організації та уповноважені державні органи влади у вигляді сімейних служб, центрів допомоги, фахівці яких можуть кваліфіковано надати різного роду допомогу. Крім цих фахівців, важливу роль відіграють ті особи, хто має успішний життєвий досвід подолання наслідків стигматизації, що може стати ресурсом для стигматизовуваної меншини. Забезпечення умов дестигматизації також лежить на самих представниках стигматизовуваних меншин, що має відбуватися шляхом формування груп психологічної підтримки і взаємодопомоги, де кожний учасник зможе поділитися проблемою і знайти потрібне розв'язання для себе в досвіді інших.

Для процесу дестигматизації меншин велику роль відіграють громадські організації, що беруть на себе забезпечення їхніх прав, коли держава не має змоги виконувати покладені на неї обов'язки. Саме громадські організації об'єднують людей, що прагнуть займати активну життєву позицію в суспільстві шляхом залучення у громадську діяльність. Сама громадська організація стає інструментом психологічної допомоги за рахунок створення односторонніх осередків, які прагнуть вирішити певні соціальні проблеми.

Для стигматизовуваних осіб та особливо для тих, хто зазнав дискримінації, важливим є пошук підтримки серед оточення, а прийняття колективом громадської організації представників меншин такими, якими вони є, без засудження і докору, несе позитивний психологічний ефект в бік покращення ставлення до самого себе, відновлення своєї довіри до людей, знайдення потрібного рішення в своїй життєвій ситуації, новий життєвий досвід тощо. Коли колектив громадської організації стає референтною групою для представників цих меншин, це стає умовою для набуття нового досвіду, яким ділиться цей колектив.

Крім спеціалістів, які вносять свій внесок у забезпечення прав і свобод стигматизовуваних меншин, не менш важливу роль відіграють волонтери, що значно підвищують цінність роботи громадської організації для представників цих меншин.

Відповідно, як у волонтерів, так і майбутніх фахівців соціально-психологічної служби, які прагнуть займатися громадською діяльністю, має бути сформована готовність до неї. Контакт з представниками стигматизовуваних меншин здатний актуалізувати певне ставлення з боку представників громадських організацій, що відтворює ставлення більшої частини суспільства загалом.

У представників певної частини суспільства часто з'являється хибна думка, що вони мають право виносити судження про тих, чия поведінка не вписується в загальноприйняті уявлення. Відповідно може посилюватися прагнення переробити представників таких меншин і застосовувати відповідно до них санкції, що мають змусити їх бути як більшість. За цим криється нерозуміння й спрощене бачення проблем меншості.

Характерною рисою тих, хто піддає стигматизації меншини, є егоцентричність. Ця частина суспільства вірить в те, що їхня думка є правильною і більшість суспільства думають так само, як і вони. Це вселяє в них впевненість, що вони мають право чинити зі стигматизовуваною меншиною так, як би, на їхню думку, вчинила більшість. Тому все, що ця частина зробить, вона вважатиме правильним. Для підтвердження своєї позиції представники цієї частини посилаються на певні положення або вибірково використовують факти як з наукових, так і псевдонаукових джерел, вислови людей, що набули авторитету в суспільстві, спираються на традиції, яких дотримуються певна частина суспільства.

Дослідники стигматизації зазначають, що для більшості при зустрічі з тими, хто не відповідає загальноприйнятим нормам і правилам, характерним є переживання таких емоцій, як гнів, страх, роздратування, відрази, що у підсумку призводить до агресії. За Гофманом І. в основі стигматизації лежить механізм опанування своїм страхом при зустрічі з тими, хто має ознаки, що відрізняються від прийнятої в суспільстві норми (Гофман, 1963). Кнуф А. і Епов Л. говорять про те, що страх більшості перед стигматизовуваними меншинами трансформується в агресію і підштовхує до соціальної ізоляції цих меншин (Кнуф, 2006).

Такі прояви у ставленні до представників стигматизовуваних меншин є ознакою неготовності до взаємодії із ними з боку представників громадських організацій і може призводити до руйнування довіри між ними. У даному випадку необхідним постає розробка технологій розвитку компетентності співробітників і волонтерів громадських організацій, формування психологічної готовності до взаємодії із представниками стигматизовуваних меншин, що дозволить ефективно вирішувати їхні проблеми.

На думку М. Дяченко та Л. Кандибовича, стан психологічної готовності має складну динамічну структуру, у якій виявляється сукупність інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових сторін психіки людини в їхньому співвідношенні із зовнішніми умовами та завданнями діяльності, а також включається позитивне ставлення до діяльності, адекватні до вимог професії риси характеру здібності, темперамент; необхідні вміння й навички; стійкі професійно важливі риси особистості (Дяченко, 1976).

У зв'язку з тим, що більшість фахівців вже має досвід взаємодії з представниками стигматизовуваних меншин, важливим є не стільки підвищення їхнього професійного рівня, скільки вдосконалення вже наявних знань, переосмислення власного професійного досвіду, вироблення більш ефективних моделей взаємодії з тими, хто потребує психологічної допомоги.

Тому розроблена технологія на меті матиме підвищення *психологічної готовності* спеціалістів і волонтерів громадських організацій до взаємодії із представниками стигматизовуваних меншин у формі вироблення і вдосконалення вмінь та навичок на практиці. Відповідно до мети було виділено кілька етапів реалізації технології:

Перший етап, що названий як визначення кола проблем стигматизовуваних осіб, спрямовано на з'ясування спеціалістами характеру проблем, із якими зіштовхуються представники цих меншин, що дасть змогу окреслити ряд завдань, на які мають звернути увагу ці спеціалісти. Важливим на цьому етапі є опора на професійний та

життєвий досвід як фахівців, так і волонтерів у їхній взаємодії з представниками таких меншин. Тому матеріал буде подаватися у формі практичних занять з використанням технік казко і арт-терапії, а не лекцій. Перший етап дає змогу розширити уявлення про такі меншини і поглибити знання про можливі шляхи допомоги їм.

Другий етап полягає у посиленні емпатії до представників цих меншин шляхом проживання емпатогенних ситуацій, що дає можливість поглибити розуміння характеру проблем, що переживають ці представники. Цей етап актуалізує емпатію у представників громадських організацій, відчувши на собі наслідки стигматизації, що визначати причини проблеми і точніше підбирати засоби її розв'язання.

На *третьому етапі* головним завданням цієї технології є вироблення моделі взаємодії із представниками стигматизовуваних меншин, що орієнтована на їхню підтримку. Фахівці і волонтери громадських організацій зможуть засвоїти і відпрацювати необхідні навички та вміння взаємодії із представниками стигматизовуваних меншин і розвинути комунікативну толерантність, що стануть надалі у нагоді в професійній діяльності.

Отже, у подоланні ізоляції і відновленні соціального статусу представників стигматизовуваних меншин у суспільстві важливе місце посідає процес дестигматизації. Громадська організація може відігравати в цьому процесі не меншу роль, ніж державні органи влади та служби. У роботі фахівців і волонтерів громадських організацій постає проблема їхньої психологічної готовності до взаємодії із представниками стигматизовуваних меншин. Опора на професійний досвід фахівців і волонтерів є важливою умовою для розвитку їхньої професійною компетентності, а вдала технологія може пришвидшити їхню підготовку до взаємодії із представниками цих меншин. Тому розробка технології підвищення готовності до взаємодії із представниками стигматизовуваних меншин і впровадження її значно вдосконалив роботу цих фахівців, і відповідно забезпечить якіснішу підтримку цим меншинам.

ЛІТЕРАТУРА

2. Гофман, И. (1963). Стигма: Заметки об управлении испорченной идентичностью. Взято з: https://www.hse.ru/data/2011/11/15/1272895702/Goffman_stigma.pdf
3. Дьяченко, М.И. Кандыбович, Л.А. (1976). Психологические проблемы готовности к деятельности. Минск: БГУ.
4. Мамедов, А. К., Липай, Т. П. (2011). Социальная стигматизация: генезис и детерминанты становления. Социологический альманах, № 2, с. 128–137.
5. Кнуф, А., Эпов, Л. Ю. (2006). Стигма: теория и практика. Знание. Понимание. Умение, № 2, с. 149–153.
6. Кнуф, А., Эпов, Л. Ю. (2006). Стигма: теория и практика. Знание. Понимание. Умение, № 3, с. 116–122.

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК СКЛАДНИК РОБОТИ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Розглянуто сутність поняття «волонтерство» згідно Загальної декларації волонтерів, прийнятої на II Конгресі Міжнародної Асоціації Волонтерів та відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність», розкрита практика різних форм організації волонтерства у вишах України, наведено приклад волонтерської діяльності у Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка.

Ключові слова: волонтерство, заклад вищої освіти, волонтерський сектор студентської ради, благодійні заходи, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка.

Раскрыта сущность понятия «волонтерство» согласно Общей декларации волонтеров, принятой на II Конгрессе Международной Ассоциация Волонтеров, и Закону Украины «О волонтерской деятельности»; представлена практика разных форм организации волонтерства в учреждениях высшего образования Украины; приведены примеры волонтерской деятельности в Полтавском национальном педагогическом университете имени В.Г. Короленко.

Ключевые слова: волонтерство, учреждения высшего образования, волонтерский сектор студенческого совета, благотворительные мероприятия, Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко.

The study focuses on the essence of volunteering as explained in the Universal Declaration on Volunteering, adopted by the international board of directors of IAVE – The International Association for Volunteer Effort, and in accordance with the Law of Ukraine «On Volunteering». The study also highlights different forms of organizing volunteer activity in higher educational establishments of Ukraine, providing the example of volunteer activity at Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University.

Key words: volunteering, higher educational establishment, volunteer sector of the student council, charity events, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University.

Українські волонтери за останні кілька років зробили багато для країни. Сьогодні вони продовжують допомагати армії, рятувати дитячі життя, допомагати безхатченкам та пропагувати здоровий спосіб життя. Опитування українців 2020 р. засвідчило, що майже 1/3 населення займаються волонтерство, близько 70% їхніх пожертвувальців спрямовувалися на підтримку військових зони АТО, хворих дітей, біженців. Такий «вибух» організованої приватної волонтерської діяльності є проявом «глобальної суспільно-соціальної революції», пов'язаної з активним формуванням громадянської свідомості, зростанням самовизначення і самореалізації особистості в сучасному світі. Тож, виховання милосердя, кордоцентризму, підготовка молоді до волонтерської діяльності як фактору формування громадянської позиції у складний для України час гостро постають у сучасних умовах.

Актуальність розглядуваної проблеми підкреслюється низкою суперечностей, між:

- зростанням активної громадянської позиції суспільства та окремими

проявами серед молоді соціальної безвідповідальності, апатії й нігілізму;

- прагненням української спільноти до динамічних інтеграційних процесів, входження у європейський простір та недостатнім рівнем суспільного визнання волонтерської діяльності як важливого атрибута цивілізованої демократичної країни;
- необхідністю зміцнення духовно-моральної природи волонтерства, його опертя на людиноцентристські життєві позиції та надмірною комерціалізацією і «прагматизацією» сучасного життя, що загрожує проявами бездуховності, меркантильності, жорстокості;
- активними демократичними і правовими процесами в країні та потребою удосконалення юридично-правової бази благодійності.

Волонтерство (від лат. *voluntarius* – «добровільно») [1] – це добровільна діяльність на благо широкої громадськості, що не передбачає грошової винагороди. Згідно із Загальною декларацією волонтерів, прийнятою на II Конгресі Міжнародної Асоціації Волонтерів 14 вересня 1990 р. в Парижі, волонтерська діяльність розглядається як один із інструментів соціального, культурного, економічного розвитку країни; у документі підкреслюється, що волонтерство – це добровільний вибір, який відображає особистісні погляди і переконання людини. Відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність» [2, ст. 435], «волонтерство – це добровільна, безкорислива, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання відповідної допомоги» [там само].

Отже, *волонтерство*, ідеологічною основою якого є добровільність, безкорисливість, милосердність, співчутливість, солідарність, відповідальність, розглядаємо як один із видів благодійної діяльності, що не вимагає від особи (волонтера) фінансових пожертв, а базується переважно на використанні його часу і навичок, які надаються на безоплатній основі. Волонтерство не має вікових, статевих, релігійних, етнічних, політичних і географічних обмежень. А отже – брати участь у волонтерській діяльності може кожний.

В руслі заявленої теми, волонтерство в діяльності закладів вищої освіти розглядаємо у двох значеннях: тактичному і стратегічному. Перше значення волонтерства розкривається через надання безпосередньої допомоги нужденним у формі офіційного надання послуг, безкоштовного виконання робіт, збору речей, ліків, обладнання та інших форм громадської участі.

Стратегічна роль волонтерства у вищих навчальних закладах, зокрема педагогічних, дозволяє його усвідомити: по-перше, як невід'ємний складник виховної роботи, фактор виховання національної свідомості і патріотизму студентства, формування його соціальної відповідальності та обов'язку; по-друге, як важливий засіб зміцнення активної громадянської позиції та критерій її сформованості; по-третє, як один із шляхів розвитку і популяризації волонтерського руху в молодіжному середовищі; просування іміджу благодійності в країні; й, по-четверте, як засіб фахової підготовки педагогічних кадрів з метою культивування добра, миру і щиросердності серед людей; побудови справедливого і гуманного суспільства, його

соціального, культурного та економічного розвитку.

Практика засвідчує, що на сьогодні існують різні форми організації волонтерства у вишах. Це – *Волонтерський клуб* Волинського державного університету імені Лесі Українки, *Центр соціальної ініціативи і волонтерства* Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, *Волонтерський загін «Сова»* Луганського національного університету імені Тараса Шевченка; заходи волонтерського спрямування здійснює *Слудейське братство* при Національному університеті «Києво-Могилянська академія», *Спілка студентів та молоді* при Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди та ін.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка не стоїть осторонь прогресивних тенденцій. Як університетська організація, довгий час у виші працював *Волонтерський загін «АКОРД»* – активне Короленківське об'єднання – Рука Допомоги, з травня 2013 р. у зв'язку із розширенням повноважень студентського самоврядування й понині, працює *Волонтерський сектор Студентської ради*. Метою цієї структури є насамперед допомога соціально вразливим категоріям дітей та молоді – дітям із малозабезпечених та незабезпечених родин, дітям-сиротам, напівсиротам, інвалідам, хворим; а в умовах загостреної військово-політичної обстановки в країні – це допомога і підтримка воїнів зони антитерористичної операції.

В рамках зазначеного волонтерський сектором студентської ради було проведеного численну кількість благодійних заходів: *благодійні бали* «Живи добром – твори дива», «Допомогти так легко»; *благодійні акції* «Збери макулатуру – врятуй життя солдату», «Зроби світ кольоровим» до дня святого Миколая, «Студенти – дітям», «Тепло студентських сердець»; *благодійні концерти*, зокрема концерт по збору коштів для Анастасії Колодяжної, благодійний звітний концерт «Ми разом»; *благодійні фотовиставки, аукціони, ярмарки* тощо.

Періодично проводилися благодійні збори коштів, зокрема для лікування колишнього випускника ПНПУ імені В. Г. Короленка Олександра Коби, який постраждав у зоні АТО; придбання спорядження для викладача кафедри теорії і методики основ викладання спортивних дисциплін Олександра Кречетова; підтримки сімей загиблих на Майдані Незалежності; для спорудження пам'ятника Т.Г. Шевченку в с. Абазівка тощо. За кошти, зібрані студентською радою (упродовж 2014-2015 н.р. це приблизно 30 тис. грн.) було придбане медичне обладнання, ліки для полтавського військового шпиталю, військова форма для постраждалого бійця зони АТО, організовано плетіння маскувальної сітки для БТР. Значна кількість студентів брала участь у наданні донорської допомоги пораненим бійцям. І це не повний перелік добрих справ Волонтерського сектору студентської ради. У плані роботи студентської ради ПНПУ імені В. Г. Короленка волонтерським сектором заплановано низку заходів: «Волонтер! Що воно таке і з чим його їдять?», «Благодійний забіг», «Добра світлина», «Літературний вечір», «Толерантні обійми», «День проти насилля», «День пам'яті жертв голодомору», «Добро без обмежень», «День волонтера», «Зроби світ кольоровим», «Серце до серця», «Я – донор», «Розробка соціальних роликів» та ін.

Отже, переконані, що волонтерство в діяльності закладів вищої освіти є вимогою часу і нерозривно пов'язано із вихованням нової генерації молоді – патріотів України, людей духовно багатих, відповідальних, справедливих, гуманних! Тож продовжуємо кращі традиції милосердя й благодіяння українського народу, поєднані з прогресивними тенденціями волонтерства світових та європейських країн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про волонтерську діяльність» // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 42. – Ст. 435.
2. Словари и энциклопедии на Академике. Волонтерство. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/searchall.php?SWord> волонтерство (дата звернення: 20.03.2015). – Назва з екрана.

Клочко Оксана
(Суми, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ООП У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто ключові аспекти діяльності команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами. З'ясовано, що особливостями такого супроводу є: узгоджена комплексна діяльність команди фахівців та батьків дитини, індивідуальний підхід до вирішення завдань особистісного розвитку; мультидисциплінарний підхід, що передбачає взаємодію спеціалістів багатьох галузей.

Ключові слова: команда психолого-педагогічного супроводу, індивідуальний, мультидисциплінарний підходи.

В статье рассмотрены ключевые аспекты деятельности команды психолого-педагогического сопровождения ребенка с особыми образовательными потребностями. Выяснено, что особенностями такого сопровождения являются: согласованная комплексная деятельность команды специалистов и родителей ребенка, индивидуальный подход к решению задач личностного развития; мультидисциплинарный подход, предусматривающий взаимодействие специалистов разных областей.

Ключевые слова: команда психолого-педагогического сопровождения, индивидуальный, мультидисциплинарный подходы.

The article discusses the key aspects of the activities of the team of psychological and pedagogical support of a child with special educational needs. It was found that the features of such support are: coordinated complex activity of a team of specialists and the child's parents, an individual approach to solving problems of personal development; a multidisciplinary approach involving the interaction of specialists from different fields.

Key words: team of psychological and pedagogical support, individual, multidisciplinary approaches.

Впровадження інклюзивного навчання є важливим напрямом реформування освітньої системи в розвинутих країнах світу, метою якого є реалізація права осіб з особливими освітніми потребами (далі – з ООП) на якісну освіту. Уведення інклюзії вносить в освітній процес сучасного закладу

загальної середньої освіти нові аспекти професійної діяльності педагогічного колективу з метою забезпечення сприятливих умов для навчання дітей із ООП.

Фахівці, які займаються проблемами інклюзії в Україні (Л. Бісікало, І. Гевко, О. Задорожня, А. Колупаєва, А. Обухівська, Т. Паланюк, Г. Якимчук та ін.) вважають, що потребують осмислення, визначення та реалізації ті напрямки і форми роботи, які сприяють передусім комфортному включенню дітей з порушеннями психофізичного розвитку в освітній процес, допомагають створити ситуацію взаємодії [1], [2], [4]. Особлива роль в даному процесі належить команді психолого-педагогічного супроводу, на яку покладено місію з організації інклюзивного навчання в ЗЗСО.

Варто зауважити, що організація успішного та ефективного інклюзивного навчання залежить від багатьох чинників. Спільне навчання дитини з ООП в одному класі із однокласниками в найближчій за місцем проживання школі є важливим, але не єдиним показником забезпечення конституційно гарантованого права дитини на здобуття освіти.

Погоджуємось із авторами посібника «Психологічний супровід інклюзивної освіти», в якому зазначено, що справжня інклюзія має на меті не лише зняття бар'єрів у доступі дитини з ООП до розвитку її природного потенціалу, але й набуття знань, соціального досвіду, тобто до отримання якісної освіти, що означає відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом освіти та/або договором про надання освітніх послуг.

Така мета передбачає створення в освітньому процесі школи організаційно-педагогічних умов, зорієнтованих на особливості психофізичного розвитку кожної дитини, гнучке їх урахування в навчально-пізнавальній діяльності. При цьому велике значення має професійна компетентність педагогів у питаннях освітніх потреб своїх вихованців, оскільки вчителі, які здійснюють освітній процес у інклюзивному класі, за нормативними документами, не повинні мати корекційну освіту обов'язково [1, с. 6–7].

Інклюзивна освіта є комплексним процесом забезпечення рівного доступу до якісного навчання шляхом організації діяльності в освітніх установах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей. Визначення оптимальних шляхів і засобів впровадження інклюзивного навчання базується на основі відповідного нормативно-правового, навчально-методичного, кадрового, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення [2, с. 53].

Включення дітей з ООП до масових освітніх установ передбачає спеціалізовану корекційну допомогу і психологічну підтримку, завданням яких є контроль за розвитком дитини, успішність її навчання, надання допомоги з адаптації у середовищі однокласників.

Як наголошують фахівці (*див. посібник «Інклюзивне навчання в закладах загальної середньої освіти»*) для забезпечення ефективності інклюзивного навчання дітей з ООП, необхідним є створення наступних умов:

- раннє виявлення порушень розвитку і надання психолого-педагогічної допомоги;

- комплексна психолого-педагогічна оцінка розвитку дитини з встановленням особливих освітніх потреб та позитивних сторін розвитку дитини;
- організація та доступність інклюзивної дошкільної освіти, її наступність із шкільною інклюзією;
- психологічна готовність дитини та її батьків до навчання спільно з однолітками з типовим розвитком;
- тісна співпраця з батьками, консультування батьків щодо розвитку дитини, особливостей методів її виховання і розвитку дитини;
- формування психологічної, когнітивної та методичної компетентності педагогів загальноосвітніх закладів для здійснення фахового супроводу дітей з ООП в умовах інклюзії [4, с. 38–39].

Отже, організацію інклюзивного навчання в ЗЗСО здійснює команда психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП. На підставі Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу (*наказ МОН від 08.06.2018 року №609*) керівник закладу освіти розробляє своє положення про команду психолого-педагогічного супроводу.

Відповідно до висновку інклюзивно-ресурсного центру (*ІРЦ*), результатів психолого-педагогічного вивчення дитини командою супроводу, протягом перших 2-х тижнів від початку освітнього процесу команда створює індивідуальну програму розвитку дитини (*ІПР*), яка узгоджується із батьками та затверджується керівником освітньої установи.

З метою ефективного засідання команди супроводу, доцільним є запрошення на нього фахівців з ІРЦ для отримання розгорнутої рекомендації про розроблення ІПР та особливості організації інклюзивного навчання. Відмітимо, що засідання команди відбувається в робочий час учасників, рішення ухвалюється колегіально й оформлюється у вигляді протоколу.

Для коригування та визначення прогресу розвитку дитини команда супроводу має переглядати індивідуальну програму розвитку протягом навчального року. Крім організаційного засідання, повинно бути ще мінімум два. Нормативними документами рекомендовано проводити їх наприкінці першого семестру та наприкінці навчального року. Але за потреби можна зустрічатися й частіше. У склад команди супроводу входять дві категорії працівників – постійні учасники (директор, або його заступник, класний керівник, вчителі-предметники старшої школи, асистент вчителя, практичний психолог, соціальний педагог, учитель-дефектолог, реабілітолог, батьки та інші законні представники дитини) та залучені фахівці (медичний працівник закладу освіти, лікар, асистент дитини, спеціалісти системи соціального захисту населення, служби в справах дітей тощо) [5].

У примірному положенні визначено принципи діяльності команди супроводу:

- повага до індивідуальних особливостей дитини з ООП;
- дотримання інтересів дитини з ООП, недопущення дискримінації та порушення її прав;
- командний підхід;
- активна співпраця з батьками дитини з ООП, залучення їх до освітнього процесу та розробки ІПР;

- конфіденційність та дотримання етичних принципів;
- міжвідомча співпраця.

Серед завдань, що стоять перед командою психолого-педагогічного супроводу визначено наступні:

- збір інформації про особливості розвитку дитини, її інтереси, труднощі, освітні потреби на етапах створення, реалізації та моніторингу виконання ІПР;
- визначення напрямів психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, що можуть бути надані в межах закладу освіти на підставі висновку ІРЦ, та забезпечення надання цих послуг;
- розроблення ІПР для кожної дитини з ООП та моніторинг її виконання з метою коригування та визначення динаміки розвитку дитини;
- надання методичної підтримки педагогічним працівникам закладу освіти з організації інклюзивного навчання;
- створення належних умов для інтеграції дітей з ООП в освітнє середовище;
- проведення консультативної роботи з батьками дітей з ООП щодо особливостей їх розвитку, навчання та виховання;
- проведення інформаційно-просвітницької роботи у закладі освіти серед педагогічних працівників, батьків і дітей з метою недопущення дискримінації та порушення прав дитини, формування дружнього та неупередженого ставлення до дітей з ООП [5].

Таким чином, особливостями психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП закладі з інклюзією є: *взаємоузгоджена комплексна діяльність команди фахівців та батьків дитини*, спрямована на створення необхідних умов, що сприяють розвитку особистості дитини, засвоєнню нею знань, умінь та навичок, успішній адаптації, реабілітації, її самореалізації та інтеграції в соціум; *індивідуальний підхід* до вирішення завдань особистісного розвитку, навчання і виховання дитини; *мультидисциплінарний підхід*, що передбачає взаємодію спеціалістів багатьох галузей (загальна та спеціальна освіта, соціальна педагогіка, психологія тощо), що дозволяє в комплексному супроводі дитини оптимізувати процеси її особистісного розвитку, виховання, навчання та соціалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асистент вчителя у закладі загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання: навчально-методичний посібник / А. А. Колупаєва та ін. Харків: Видавництво «Ранок», 2019. 216 с.
2. Гевко І. Інклюзивна освіта в Україні: сучасний стан та проблеми розвитку. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. №1 (64). 2019. С. 52–58.
3. Інклюзивне навчання в закладах загальної середньої освіти. Керівництво для тренерів. Київ, 2018. 174 с.
4. Психологічний супровід інклюзивної освіти: [метод. рек] / автор. кол. за заг. ред. А. Г. Обухівська. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 92 с.
5. Про затвердження Примірною положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти. *Наказ* (08.06.2018.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text>

ВПЛИВ ШКІЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ НА ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У статті розглядається питання впливу історичної освіти на формування свідомості сучасної молоді. Свідомість людини включає моральні, національні, соціальні, культурні, економічні, політичні цінності. На процес їх формування завжди впливали історичні обставини, звичаї, що склалися у суспільстві.

Ключові слова: історична освіта, свідомість, молодь, цінності, суспільство.

В статье рассматривается вопрос влияния исторического образования на формирование сознания современной молодежи. Сознание человека включает моральные, национальные, социальные, культурные, экономические, политические ценности. На процесс их формирования всегда влияли исторические обстоятельства, обычаи, сложившиеся в обществе.

Ключевые слова: историческое образование, сознание, молодежь, ценности, общество.

The article considers the question of the influence of historical education on the formation of consciousness of modern youth. Human consciousness includes moral, national, social, cultural, economic, political values. The process of their formation has always been influenced by historical circumstances, customs that have developed in society.

Key words: historical education, consciousness, teenagers, values, society.

Незалежна Україна, яка обрала демократичний шлях розвитку розробила Концепцію змісту історичної освіти і навчально-методичні комплекси, що відповідають загальноприйнятим у світі стандартам. Згідно з ними кінцевим результатом навчання історії є формування в учнів історичної свідомості, що виступатиме як інструментарій соціологізації особистості.

Реформування в галузі освіти поклали початок розгалуженням і багатогранним процесам соціальної творчості. Зрозуміло, що прогресивною і ефективно спрямованою, соціальна творчість буде лише тоді, коли розгортатиметься на реалістичній духовній основі. Важливою складовою цієї основи є історична свідомість. Тому завдання формування історичної свідомості, особливо такої категорії людей, як молодь, є актуальним, нагальним та невідкладним. Історична освіта сучасної молоді має стати невід'ємною складовою загальної освіти, а історія не може бути штучно інтегрованою, розмитою в змісті будь-якої освітньої галузі [1].

Вивчення історії у школах необхідне нашому суспільству та Українській державі, оскільки лише за цієї умови вдається сформувати історичну свідомість нації на достатньому для її функціонування і прогресування як соціокультурної спільноти рівні.

Історична свідомість, відіграє значну роль у виявленні людиною сенсу життя, а відсутність останнього тягне за собою відчуження особи від суспільства і втрату психічного здоров'я. На основі осмислення людиною власного минулого та сукупності соціальних відносин, що існують у певному

суспільстві в час її життя, вона робить висновок про вартісне в житті, укладає проєкт майбутнього та формує базу життєвих цінностей.

Відомо, що історична свідомість є особливою формою суспільної свідомості і перебуває на одній осі з політичними, ідеологічними, моральними, правовими та іншими формами свідомості суспільства, але не збігається, а перехрещується з ними. Тому одним із важливих факторів розвитку історичного мислення є деполітизація та деідеологізація історії України.

Українська дослідниця О. Пометун зазначає, що навчання історії в школі має сприяти:

- розвитку історичної свідомості, розумінню завдань, що стоять перед державою і світовою цивілізацією, критичному осмисленню минулого, прогнозуванню майбутнього;
- осмисленню ролі людини (включаючи і себе) в історії;
- розвитку системного мислення на суспільство як на взаємообумовлену єдність історико-антропологічного, соціо-культурного та культурно-історичного фактор [3, 35].

Як зазначав у своїх дослідженнях доктор педагогічних наук І. Лернер, історична свідомість – це частина суспільної свідомості, яка є системою історичних знань та методів пізнання, що стали переконаннями, інструментом розумової та практичної діяльності особистості і спрямовані на усвідомлення та оцінку минулої та сучасної соціальної дійсності [2, 18].

Історична освіта має набути національного характеру, оскільки забезпечує формування історичної свідомості підростаючих поколінь на необхідному для інтересів нації рівні. Під історичною свідомістю розуміють узагальнене уявлення особи про людину і суспільство у їх загальній еволюції та на конкретних історичних етапах, слід визнати, що прийняті в сучасній українській школі підходи до викладання історії не дають змоги забезпечити засвоєння її випускниками історичної інформації як системи наукових знань [4].

Свідомість людини включає моральні, національні, соціальні, культурні, економічні, політичні цінності та носить суспільний характер, оскільки особистість постійно зіставляє свою поведінку, спосіб життя із загальноприйнятими у суспільстві моделями.

Відповідно, на процес формування цінностей завжди впливають історичні обставини, звичаї, що склалися у суспільстві, оточуюче середовище, сім'я, близькі друзі, ЗМІ.

Формування історичної свідомості молоді є одним з найбільш складних завдань, які стоять перед українським суспільством в сучасний період. Власне актуальним і складним воно є для всіх країн європейського регіону. Духовний світ людей переважної більшості країн Європи був ідеологізованим, пронизаним цілим комплексом міфологем, пропагандистських кліше від прокомуністичного до крайнього націоналістичного, нацистського спрямування. Ціле покоління людей виявилось хибно орієнтованим як в минулому, так і в майбутньому. Все це позначилось на культурі, практичній діяльності, формах і змісті спілкування між народами.

До основних завдань історичної освіти, які сприяють формуванню історичної свідомості належать:

- пізнання історичного шляху людства, українського народу, спільноти земляків, своєї родини і власного, тобто оволодіння таким обсягом соціального і духовного досвіду, який суспільство в певний час вважає хоча б мінімально достатнім для розуміння цілей і мотивів людських вчинків, взаємостосунків між людьми і для формування уявлення про їх майбутнє;
- вироблення умінь бачити неповторні події і явища історичної дійсності як безперервність минулого – сучасного – майбутнього, виявляти взаємозв'язки між історичними фактами, дію історичних закономірностей (законів історичних ситуацій);
- створення можливостей осмислювати людські взаємостосунки у їх часово-просторовому розгортанні для створення, поповнення, збагачення і розвитку кожним учнем особистої системи духовних, моральних вартостей та суспільно-політичних переконань;
- створення можливостей усвідомити на основі здобутих знань з історії свого роду, краю, нерозривність зв'язків між поколіннями українців та власну єдність з ними, що дасть змогу випускникам школи чіткіше визначити своє місце та роль у житті нації [4].

Історична свідомість відображає стан історичних знань соціуму, що включають у себе відомості про власне походження, найголовніші події, діячів і є неодмінними духовними цінностями спільноти.

Завдяки історичній свідомості діяльність поколінь не припиняється, а соціальна група, що її забезпечувала, не розпадається. В деякій мірі наявність історичної свідомості має таке ж важливе значення як і мова, тому що саме історична свідомість має прямий вихід на проблеми збереження того цінного і важливого для сучасного, що накопичувалося віками. При цьому чим масштабніші завдання суспільства чи великих соціальних груп і спільнот, тим більша потреба адекватного відображення цих процесів через зріз соціально-історичного часу [5].

Як відомо, від рівня історичної свідомості людини значною мірою залежить вибір нею життєвих цінностей та пріоритетів в особистому й суспільному житті, а отже, і рівень та обсяг суспільно корисної діяльності. Виділяють три рівні історичної свідомості, що відповідають формуванню образу минулого:

- 1) науковий, що ґрунтується на теоретичному осмисленні історичного процесу;
- 2) побутовий, пов'язаний з індивідуальним досвідом і соціальним оточенням кожної особи;
- 3) освітній, зумовлений складанням певної системи поглядів на минуле, яке відбувається у закладі освіти [2, 21].

На кожному рівні історична свідомість базується на визначеному колі історичних знань, при цьому в реальному житті науково-історичні знання не завжди відіграють вирішальну роль. Чим вищий рівень історичної свідомості, тим більше в ній історичних знань, що включені в наукову картину світу.

Минуле в історичній свідомості молоді має менше психолого-емоційне забарвлення, ніж у старших поколінь. Молодь володіє більш глибокими історичними знаннями. Одночасно, історична пам'ять молоді є неглибокою і не достатньо структурованою. Їй притаманні більш радикальні оцінки

минулого, ставлення до нього. Розпочинаючи з 90-х років ХХ ст. відбулись трансформації суспільної історичної свідомості, а одночасно із цим зміна пріоритетів у історичній свідомості молоді. На передній план перемістились знання з національної історії, культурної традиції, мови, звичаїв українського народу. Підвищився статус та оцінка подій і фактів з національної історії. В історичній свідомості молоді чільне місце зайняли національні історичні постаті та герої. Переломне значення для історичної свідомості української молоді мали історичні події та процеси останнього десятиріччя: проголошення незалежності України, поворот до національної культурно-історичної традиції, прийняття Конституції України. На жаль, історична свідомість, в якій би домінували національні ідеї та пріоритети, ще не стала масовим явищем в українському середовищі. Формування історичної свідомості молоді постає як нагальне завдання сьогодення, як глибоке соціальне завдання.

Тому, заклад загальної середньої освіти, призначений забезпечити формальний процес передання новим поколінням набутих українським суспільством духовних, моральних вартостей, професійних умінь та іншої необхідної для суспільного відтворення інформації, повинна створити умови для засвоєння молоддю наукових історичних знань такою мірою, щоб вони стали основою історичної свідомості. Школа має також сприяти формуванню в молоді стійкої потреби в об'єктивній історичній інформації, забезпечити усвідомлення кожним новим поколінням вартості історичних знань для вироблення в собі «людської якості», навчити відбирати із безмежної кількості історичних подій те, що являє собою найбільш об'єктивну і повну картину становлення і розвитку людини [4].

Очевидно, історична свідомість української молоді поки що формується більше під впливом отриманих у школі з підручників і літератури (переважно художньої) та інших джерел уривкової історичної інформації і ненаукових трактувань тих чи інших історичних подій, явищ, процесів, що панують у конкретній спільноті.

Особливо актуальною проблема формування історичної свідомості постає для молоді. І це зрозуміло. Впродовж минулих десятиліть в закладах загальної середньої та вищої освіти історія вивчалась лише в ідеологічно препарованому вигляді. Проникнення до глибин історичного знання не заохочувалось. Українська історико-культурна традиція як унікальний досвід культуротворення світового масштабу ґрунтовно не розглядалась.

Загальновідомо, що історична свідомість молоді формується під впливом різноманітних факторів. Найбільш дієвим з них є фактор цілеспрямованого впливу – це вивчення історії та культури в закладах загальної середньої освіти.

Сучасній молоді треба навчитись використовувати доступні для розуміння та аналізу історичні джерела й літературу для поглиблення свого уявлення про минуле, зауважуючи водночас розбіжності, неточності в цих джерелах інформації, суб'єктивізм їх авторів. Випускникові закладу загальної середньої освіти має бути притаманне творче і критичне мислення, отож слід розвивати в нього критичне ставлення до своєї та чужої інтерпретацій історії, прагнення вдосконалювати свої вміння, щоб поповнити багаж знань, дошукатись істини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
2. Лернер И. Историческое сознание и условия его формирования / И. Лернер // Преподавание истории в школах. 1988. № 4. С.18-23.
3. Пометун О. І. Методика навчання історії в школі / О. І. Пометун, Г. О. Фрейман. К.: Генеза, 2005. 328 с.
4. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. URL: <https://osvita.ua/legislation/other/36322/>
5. Пержун В. Історична свідомість як форма суспільної свідомості: соціологічний аспект. URL: [file:///C:/Users/admin/Downloads/relsoc_2012_2_17%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/relsoc_2012_2_17%20(1).pdf)

Кубрак Олег
(Суми, Україна)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено основні методики інклюзивної освіти, розроблені та реалізовані за кордоном. Представлені основні форми роботи з інвалідами. Висвітлена необхідна методична та технологічна база для роботи з дітьми-інвалідами. Порушено питання сучасних досліджень в області інклюзивної освіти за кордоном.

Ключові слова: інклюзивна освіта, методики спеціалізованого освіти, технології навчання.

В статье освещены основные методики инклюзивного образования, разработанные и реализованные за рубежом. Представлены основные формы работы с инвалидами. Освещена необходимая методическая и технологическая база для работы с детьми-инвалидами. Затронут вопрос современных исследований в области инклюзивного образования за рубежом.

Ключевые слова: инклюзивное образование, методики специализированного образования, технологии обучения.

The article highlights the main methods of inclusive education, developed and implemented abroad. The main forms of work with the disabled are presented. The necessary methodological and technological base to work with children with disabilities and current research in the field of inclusive education abroad are considered.

Key words: inclusive education, special education techniques, training technologies.

Розробка і впровадження проектів з інклюзивної освіти за кордоном починається з 70-х років ХХ століття. Незважаючи на порівняно недавню практику в реалізації подібних проектів, досвід в даній області накопичено чималий. Це стосується розробок в області навчально-методичного комплексу, законодавчої бази, а також економічної і технологічної забезпеченості в реалізації подібних проектів.

У країнах Європи і США сформувався чотири основних напрямки роботи з інвалідами. Розглянемо кожний з них:

1. Widening participation - розширення доступу до освіти. Дана політика застосовується в країнах Європи, в основному в Великій Британії. Її головною метою є розширення освітніх можливостей для людей з інвалідністю, етнічних меншин, а також людей з неблагополучних верств суспільства. Дана політика реалізується шляхом різних угод і фінансового стимулювання навчальних закладів, які беруть участь в подібних проектах.
2. Mainstreaming. В даному контексті розглядається безпосередня взаємодія інвалідів і здорових людей переважно в рамках дозвільної діяльності.
3. Integration, передбачає безпосереднє включення всіх дітей в освітній процес з урахуванням їх особистісних, фізичних і психологічних особливостей.
4. Inclusion є таким видом освітньої діяльності, коли люди з різними обмеженнями і потребами можуть навчатися нарівні з людьми, які не мають ніяких відхилень. Таким чином, інклюзивна освіта виключає будь-яку дискримінацію і робить процес навчання доступним для всіх. Досягається це шляхом модернізації шкіл, в першу чергу перепланування навчальних класів, а також розробки нової навчальної програми.

В рамках, що розвиваються на сьогоднішній день форм і методик спеціалізованої освіти для людей з обмеженими можливостями здоров'я нам найбільш цікава методика інклюзивної освіти.

Сьогодні більш ніж в 40 країнах світу використовуються подібні освітні методики. У Німеччині, Норвегії, Франції, Іспанії, США, Канаді та ряді інших розвинених країн питання навчання інвалідів вирішуються за допомогою інклюзивних методик освіти.

У країнах Скандинавії протягом більше 20 років реалізується програма допомоги дітям з синдромом дефіциту уваги і гіперактивності.

Система психолого-педагогічної допомоги в Норвегії юридично закріплена як право учня на індивідуальний план навчання, що враховує його особливості. Зокрема, законодавчо закріплено право дитини з будь-якими порушеннями розвитку на навчання в загальноосвітній школі. Для його реалізації розроблено і ефективно діє цілий спектр заходів. Коротко охарактеризуємо основні з них [3]:

1. Технологія поширення знань серед батьків і фахівців. Дана технологія передбачає поширення інформації в усі організації, де можуть знаходитися батьки з дітьми-інвалідами. Інформація поширюється у вигляді листівок, брошур, періодичних видань, популярної і наукової літератури.
2. Технологія інклюзивного навчання дітей з різними відхиленнями у розвитку (синдром Турретту, синдром Аспергера, розумова відсталість) в системі загальної освіти [3].

Індивідуалізована робота з дітьми, що мають виражені проблеми розвитку, реалізується завдяки:

- 1) Варіативному плану навчання (законодавчо закріплено право дітей на навчання за програмами різного рівня і змісту в одній віковій групі);

- 2) Скороченню фронтальної роботи з класом, переважанню різних видів індивідуальних робіт;
- 3) Активному застосуванню бланкових методик, які дають можливість:
  - враховувати різний темп роботи учнів (наприклад, діти, які швидко завершили самостійну роботу з англійської мови, можуть вибрати на стелажі в класі книжку для читання англійською мовою);
  - давати різні за рівнем складності завдання, в залежності від можливостей учня;
  - надавати індивідуальну допомогу нужденним в ній дітям, не відволікаючи інших учнів класу, що можливо при наявності на уроці не тільки основного вчителя, а й помічника - спеціального педагога;
  - індивідуально обговорювати з проблемною дитиною плану виконання завдання;
  - проводити поточний контроль;
- 4) Позитивному підкріпленню навчальної діяльності дітей, що включає в себе:
  - стимулюючу допомогу (педагог допомагає дитині включитися в роботу, емоційно підтримує його);
  - можливість вибрати привабливе заняття після виконання обов'язкового заняття. Наприклад, діти можуть вибрати для читання з даного предмету, що подобається їм, книгу (книги знаходяться в класі);
- 5) Обліку емоційних особливостей дитини, який реалізується через:
  - можливість отримати індивідуальну допомогу у спеціального педагога за запитом дитини;
  - підписання з дитиною на кожний навчальний тиждень договору, в якому дитина спільно з учителем визначає конкретні, досяжні цілі;
  - ведення таблиця самооцінки.

3. Технологія діагностики варіантів коморбідних розладів (наявність одного або декількох захворювань крім первинного захворювання). У даній групі технологій використовується три групи методів. Це опитувальники, методи спостереження за дітьми в класі і тести.

Окреслені вище технології отримали своє поширення в Норвегії, країні з низькою щільністю населення і одним з найвищих рівнем життя населення. Ще однією країною з розвинутою системою інклюзивної освіти є Сполучені Штати Америки.

В даний час в США діє програма «Інклюжен». Її основи були закладені «Реабілітаційним Актом» і законом про навчання дітей-інвалідів у 1973 році. Конгрес США, ґрунтуючись на досвіді округу Колумбія, прийняв Закон про освіту інвалідів (пізніше перейменований в Закон про освіту людей з інвалідністю), що передбачає необхідне фінансування спеціальної освіти в системі місцевих шкіл і установлюючи індивідуальний підхід до визначення освітньої програми. Закон віддавав перевагу інтеграції - навчання дітей-інвалідів у загальноосвітніх школах з наданням в міру необхідності додаткової допомоги, а не навчання в спеціальних установах. Інклюзію можна визначити як «прийняття кожної дитини і гнучкість в підходах до навчання». Така освітня модель має на увазі, що дитина, що має інвалідність, може навчатися з нормальними дітьми. Це стосується і дітей з

порушенням інтелекту, наприклад, з синдромом Дауна.

В рамках інклюзивного підходу кожна школа чи установа ще на етапі планування своєї діяльності, освітніх програм враховує очікувані можливі потреби всіх учнів з їх індивідуальними потребами, розробляючи так званий «Індивідуальний план освіти». Його розробка здійснюється за наступними критеріями: реалістичність, рівень досягнення, можливість оцінки, активність. Місце навчання учня-інваліда залежить від його потреб. Він може навчатися:

- в звичайному класі і отримувати необхідну допомогу;
- в звичайному класі, отримуючи необхідну допомогу, а також підтримку з боку фахівців навчального закладу;
- частину дня в звичайному класі і решту дня - в спеціальному;
- в спеціальному класі з забезпеченням всілякої підтримки з боку фахівців і групи консультантів з даного питання;
- по реабілітаційній програмі з безперервною підтримкою з боку фахівців.

В рамках програми «Інклюжен» в 80-ті роки минулого століття в США почався процес побудови нових будівель і перебудови старих з урахуванням потреб різних категорій інвалідів. Для цих цілей урядом виділялися додаткові фінансові кошти і в той же час застосовувалися жорсткі санкції за порушення прийнятих стандартів [1].

Важливим принципом державної політики щодо інвалідів є здатність інваліда користуватися послугами організації або сервісу з тією ж простотою, як і здорова людина. У разі необхідності студентам надаються:

- перекладачі, які володіють мовою жестів;
- індивідуальні помічники, що полегшують процес запису лекційного матеріалу;
- соціальні педагоги та психологи для індивідуального консультування.

Сліпим студентам надається можливість використання собаки-поводиря [2]. При цьому дані методики і технології здійснюються в межах всієї країни і забезпечують рівний доступ не тільки до освітніх благ, а й дають можливість подальшого працевлаштування.

З 2006 по 2011 роки в США були проведені дослідження в області інклюзивної освіти. Також проаналізовані навички сучасних вчителів, здатних втілити в життя ідеї інклюзії в школі. Дане дослідження має назву «Учитель в ролі менеджера» [2].

Результати даних досліджень відобразили всю складність впровадження інклюзивної освіти в систему загальноосвітніх шкіл. Слід зазначити, що в результаті деяких досліджень було виявлено негативне ставлення до інклюзивної освіти, як з боку вчителів, так і з боку батьків дітей, що навчаються в інклюзивних класах. Якість інклюзивної освіти вимагає самостійного дослідження, тому в даній статті ми обмежилися лише оглядом основних методик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ардзінба В. А. Інклюзивна освіта інвалідів в Сполучених Штатах Америки // Електронний журнал «Психологічна наука і освіта». - 2010 - №5, - С. 23-29 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.psyedu.ru/files/articles/2282/pdf_version

2. Удосконалення освіти. Перспективи інклюзивних шкіл (Improving Education. The Promise of Inclusive Schools). Посібник Національного інституту вдосконалення муніципальної освіти США. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://perspectiva-inva.ru>.
3. Хотильова Т. Ю., Ахутіна Т. В. Технології психолого-педагогічної допомоги дітям в Норвегії // Електронний журнал «Психологічна наука і освіта». - 2010. - № 5. - С. 1-12. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://psyjournals.ru/psyedu_ru/2010/n5/

Пасько Катерина, Вяткіна Вероніка

(Суми, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ У ЖІНОК РІЗНОГО ВІКУ

Дана стаття присвячена дослідженню проблеми психологічних чинників задоволеності жінок стосунками в подружніх парах. Актуальність теми статті не згасає і сьогодні, оскільки сім'я є певним середовищем впливу на особистість – чим більш позитивним є образ сім'ї у свідомості особистості, тим більш гармонійним є світогляд.

Ключові слова: задоволеність шлюбом, жінки, психологічні чинники.

Данная статья посвящена исследованию проблемы психологических факторов удовлетворенности женщин их отношениями в супружеских парах. Актуальность статьи заключается в том, что семья является определенной средой воздействия на личность - чем более позитивным является образ семьи в сознании личности, тем более гармоничным является мироощущение.

Ключевые слова: удовлетворенность браком, женщины, психологические факторы.

This article is devoted to the study of the problem of psychological factors of women's satisfaction with relationships in married couples. The relevance of the article is that the family is a certain environment of influence on the individual - the more positive is the image of the family in the minds of the individual, the more harmonious is the worldview.

Key words: marital satisfaction, women, psychological factors.

Сім'я включає в себе значну кількість взаємовідносин та взаємозв'язків, для формування яких мають значення особистісні властивості членів сім'ї, традиції, звичаї, соціальне оточення тощо. Сім'я є основою будь-якого суспільства. Шлюб є її важливою складовою. Питання задоволеності шлюбом не втрачає своєї актуальності. Однією з найбільш популярних та обговорюваних тем є пошук факторів, що впливають на задоволеність подружжя своїм шлюбом. Очікування від шлюбу різні у чоловіків та жінок, саме тому їх погляди варто розглядати окремо. Чоловіки більш практичні та традиційні, коли розмова заходить про питання задоволення шлюбом, а жінки більш емоційні, саме тому враховувати гендерні відмінності важливо.

Проблемам сім'ї присвячена значна кількість досліджень психологів, таких як Ю. Е. Альошина, Т. В. Андреева, В. О. Васютинський, В. М. Дру-

жинін, В. М. Левицький та ін. В роботах науковці розглядають питання соціально-психологічної сутності сім'ї, аналізують функції сім'ї, її структуру, особливості етапів її життєдіяльності, а також основні тенденції розвитку сучасної сім'ї.

Ю. Є. Альошина та І. Ю. Борисов займались дослідженням такого поняття, як «статеврольова диференціація», що є комплексним показником, який враховує як реальний розподіл ролей у сім'ї, так і ставлення до нього кожного з членів подружжя. М. М. Обозов та А. М. Обозова змістом сімейно-рольової сфери подружніх відносин вважають співробітництво шлюбних партнерів при реалізації сімейних функцій. Дослідження С. І. Голода, Г. Лора, Р. Найберта, М. М. Обозова, К. Штарке виявили, що благополуччя сім'ї на різних вікових етапах обумовлене не лише психологічною сумісністю, але й сексуальною відповідністю партнерів. Так, М. М. Обозов зауважує, що шлюб – це, перш за все, психологічний союз двох духовно близьких людей, з однаковими ідеалами, ціннісними орієнтаціями, людей з достатнім рівнем сексуальної сумісності та спільними поглядами на спільне подружнє життя. С. В. Ковальов, вивчаючи подружні взаємини у молодих сім'ях, як одну з головних причини подружніх конфліктів, виокремив невідповідність реальних та ідеальних уявлень про свого партнера. Однак, на жаль, питання задоволеності шлюбом жінок різного віку залишається недостатньо вивченим сучасною психологічною наукою.

У психологічній літературі сім'я трактується як система, що відображає зміни у суспільстві, або як мала соціальна група, що заснована на союзі подружжя та родинних зв'язках. Визначну роль відіграють саме відносини між чоловіком та дружиною, братами та сестрами, батьками та дітьми, а також іншими родичами. У них зазвичай спільне господарство, яке виникає на основі єдиного сімейного бюджету.

Шлюбом є офіційно зареєстрований союз двох людей з метою створення нової сім'ї. Він є дуальним та має універсальні відносини. Він має подвійну мету, засновану на продовженні роду та спільних дружніх відносинах. При цьому слід зазначити, що на відносини сім'ї та подружжя впливають зовнішні та внутрішні чинники.

М. С. Мацковський вказує, що сім'я та шлюб є взаємозалежними та регулюють відносини між чоловіками та жінками, а також їхнє ставлення до продовження роду [7, с. 94]. Шлюб завжди є суспільно визнаним і зазвичай між людьми різних статей. Проте поняття сім'ї та шлюбу постійно змінюються і через тиск сексуальних меншин, і через тиск інших чинників (наприклад, економічних).

У зв'язку із глобалізацією, світ став відкритим, саме тому багато якостей та цінностей копіюються одними націями з інших. Батьківські пріоритети втрачаються перед можливістю кращого заробітку чи більш розкішного життя, або ж кар'єрного зростання.

Виділяють багато факторів, які впливають на задоволеність шлюбом. Серед яких: позитивне ставлення до партнера, легкість спілкування, відчуття сексуальної та інтелектуальної привабливості щодо партнера, спільні цінності, емоційна задоволеність відносинами з партнером, взаємоповага, взаємодопомога, рівноправність відносин, сексуальна

задоволеність партнером, відповідність власним образам (уява про ідеальних партнерів), відчуття єдиного цілого. Важливим фактором є спілкування, його глибина, особливості саморозкриття партнерів у ньому, невербальна комунікація, спільні очікування, взаєморозуміння та емпатія [1, с. 112]. Важливою є дружба подружжя, спільна діяльність, ефективність взаємодії, фізична близькість при ній.

Інтелектуальний рівень сумісності подружжя передбачає єдність інтересів, схожість мислення та близький рівень освіти. Дуже важливо, щоб рівень інтелекту в обох партнерів був схожим, адже, в іншому випадку, почнуться конфлікти та незадоволеність шлюбом.

Сексуальний чинник визначається відповідністю реальної сексуальної поведінки кожного з партнерів очікуванням іншого. Сексуальні запити подружжя відрізняються залежно від їхнього виховання, життєвих установок, темпераменту, віку, стану здоров'я тощо. Важливим є поняття сексуальності у кожного з партнерів.

Психологічна сумісність – це сумісність темпераментів, характерів, а також емоційно-вольових особливостей кожного із подружжя [6, с. 52].

До незадоволеності шлюбом варто віднести: незадоволеність сексуальних потреб (одного або обох партнерів), незадоволеність у самореалізації, порушення поваги до гідності когось із пари, образи та критика як зневага до «Я», незадоволеність у позитивних емоціях, фінансові розбіжності подружжя, незадоволеність у потребі на взаємодопомогу, різні потреби у відпочинку та дозвіллі.

Аналізуючи чинники стабільності шлюбу, не можна оминати наявність криз у подружньому житті. Перша криза виникає в період переходу від ідеалізованого, романтичного уявлення про партнера і сімейне життя взагалі до більш складного, реалістичного їх бачення. Молодята починають розуміти, що сімейне життя – це не тільки свято, а й будні, необхідність взаємних поступок заради збереження добрих стосунків у сім'ї. Крім того, молоде подружжя повинно відокремитися від батьків, від їх влади, опіки [2, с. 12].

Друга криза починається, коли виникає потреба індивідуалізуватися від почуття «Ми», вивільнити частину свого «Я» для власного розвитку. При цьому важливо, щоб «Я» одного не вступало в конфлікт з «Я» іншого, поєднуючись за принципом взаємодоповнення. Це означає використання стратегії співробітництва, тобто пошуку альтернативи (як не загубити своє «Я» і не обмежити «Я» іншого), а не суперництва, чи, то боротьби кожного за право самовизначення. Подружжя повинно навчитися поважати незалежність іншого і визнавати за ним право на частину життя, не пов'язану із сім'єю.

Третя криза виражається в конфлікті між почуттям приналежності до сім'ї й бажанням освоювати зовнішній світ. Важливо не пропустити момент, коли потреба в незалежності переростає у відчуття повної свободи для одного за рахунок підкорення іншого. В цьому випадку акцент переміщується на зовнішній світ, а сім'я з джерела розвитку перетворюється на тягар. Якщо криза не вирішується, це призводить до збільшення емоційного і психологічного розриву між подружжям, відчуження батька від дітей [5, с. 73].

Четверта криза – зміна орієнтацій з матеріальних цінностей на духовні. Діти вже виросли і не потребують опіки. В сім'ї вже є матеріальний достаток, члени подружжя досягли певних успіхів у кар'єрі. Цю кризу називають ще кризою «порожнього гнізда». Вона особливо гостра у тих випадках, коли чоловік та жінка на попередніх періодах не вирішували сімейні кризи, а жили разом виключно заради дітей. Тепер, коли діти розпочали власне самостійне життя, це сприймається як крах родини. Полегшити перехід до наступного етапу можна, якщо батьки зроблять крок до спільного життя без дітей, і не заради них, а заради самих себе. У тих родин, які вдало проходять цю кризу, виникає потреба в змінах і бажання почати життя спочатку, тільки тепер – для себе, для власного задоволення і розвитку [4, с. 73]. Поновлюються спільні подорожі чоловіка і дружини без дітей, зустрічі з друзями тощо.

П'ята криза настає, якщо життя подружніх партнерів або одного з них проходить в очікуванні смерті, підготовки до неї. У цьому випадку деякі члени подружжя закликають оточуючих, особливо близьких, опікати їх і жаліти. Вони концентруються на власних хворобливих переживаннях, на світ дивляться як джерело роздратування, бо життя нібито проходить повз них. В цей період зростає цінність партнера. Знову збільшується значимість поняття «ми» – «інший цінний для мене значно більше, ніж я сам». Разом із тим, змінюється віра у свої сили та інтерес до життя, улюблених захоплень [3, с. 13].

Таким чином, основними психологічними чинниками стабільності шлюбу є функціонально-рольова взаємодія (гнучке, взаємопогоджуване спілкування, що задовольняє особисті потреби чоловіка і дружини і представляє собою динамічну систему, в якості елементів якої виступають найбільш значущі для родини функції); подружня сумісність; задоволеність шлюбом як конкретний прояв зростання особистісного початку у сімейному житті, що включає до себе задоволеність особою шлюбного партнера та задоволеність стосунками у шлюбі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вейнингер О. Пол и характер (мужчина и женщина в мире страстей и эротики) / О. Вейнингер. – М. : FORUM, 1991. – 192 с.
2. Законодавство України про сім'ю: Зб. Нормативних актів. – К. : Юрінком. Інтер, 2002. – 384 с.
3. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины / Е.П. Ильин. – СПб. : Питер, 2002. – 544 с.
4. Карабанова, О. А. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования : учеб. пособие / О. А. Карабанова. – М. : Гардарики, 2008. – 320 с.
5. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития. 9-е изд. / Г. Крайг, Д. Бокум. – СПб. : Питер, 2007. – 940 с.
6. Петрушин, С. В. Любовь и другие человеческие отношения / С.В. Петрушин. – 3-е изд., испр. – СПб. : Речь, 2007. – 144 с.
7. Социология семьи : Пробл. теории, методол. и методики / М. С. Мацковский, Ин-т социологии. – М. : Наука, 1989. – 112 с.

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ЦІЛЬОВІ ОРІЄНТИРИ

Стаття присвячена проблемі психолого-педагогічного супроводу розвитку креативної особистості. Визначено й науково обґрунтовано фактори впливу на процес розвитку креативної особистості, зокрема: потреби соціуму, зміна цілей освіти, її глобалізація, посилення ролі особистісних якостей педагога.

Ключові слова: психолого-педагогічний супровід, креативна особистість, педагог.

Статья посвящена проблеме психолого-педагогического сопровождения развития креативной личности. Определены и научно обоснованы факторы влияния на процесс развития креативной личности, в частности: потребности социума, изменение целей образования, его глобализация, усиление роли личностных качеств педагога.

Ключевые слова: психолого-педагогическое сопровождение, креативная личность, педагог.

The article is devoted to the problem of psychological and pedagogical support for the development of the creative personality of the teacher in the process of his professionalization. Theoretically justified the advisability of updating the vocational training of future teachers. The factors influencing the development of the creative personality of the teacher, in particular: the needs of the society, the changing goals of education, its globalization, the strengthening of the role of the personal qualities of the teacher are determined and scientifically substantiated.

Key words: psychological and pedagogical support, creative personality, a teacher.

Актуальність дослідження проблеми розвитку креативної особистості спричинена особливостями її діяльності, що має виняткову соціальну цінність. Звідси – виникає гостра потреба в активізації особистісних ресурсів, у тому числі творчих. Адже, щоб швидко адаптуватися до нових умов життя, впевнено діяти в непередбачуваних ситуаціях, успішно долати труднощі, знаходити ефективні шляхи розв'язання проблем, людина має активізувати свій творчий потенціал, власну креативність.

Креативність (від англ. creative – творчий) – це стійка характеристика особистості, творчий потенціал індивіда, його творчі здібності, що можуть виявлятися в спілкуванні, мисленні, почуттях, певних видах діяльності; здатність продукувати нові оригінальні ідеї. Креативність як творча здібність виступає потужним фактором розвитку особистості, визначає її готовність до нестандартного мислення й поведінки.

Нова постановка проблеми підготовки підростаючого покоління потребує наукового переосмислення існуючих цінностей щодо розвитку креативної особистості, актуалізується пошук оптимальних форм організації освітнього процесу. Особливу роль у цьому відіграє педагог, який здійснює педагогічний супровід розвитку креативної особистості. Відтак, підготовка вчителів, підвищення їх професіоналізму у концепції нової освітянської парадигми стає найважливішою умовою відродження

не лише освіти, але й усієї вітчизняної культури, її інтеграції в загальнолюдське та європейське співтовариство.

Формула «освіта впродовж життя» має швидко стати не лише філософським обґрунтуванням української національної концепції неперервної освіти, але й життєвим кредо, філософією життя багатьох наших сучасників, які прагнуть самовдосконалення, самореалізації в усіх сферах діяльності і, насамперед, визначення й визнання її у професійній сфері. Такі ідеали закладаються в особистості змалку і підтримуються суспільством упродовж життя.

Неперервна професійна освіта охоплює декілька етапів підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення: навчання у загальноосвітньому закладі, у позашкільній діяльності, під час дозвілля, професійне навчання й адаптацію, а також реалізацію особистого потенціалу, особистих новоутворень у професійній та постпрофесійній діяльності. Реалізація ідеї інтеграції в європейський простір потребує переорієнтації всіх цих ланок освіти відповідно до концептуальних засад Болонського процесу щодо підготовки компетентних, мобільних, конкурентоспроможних на ринку праці спеціалістів.

Пріоритетами національної системи професійної підготовки освітян визнаються максимальний розвиток і самореалізація кожної особистості, здатність навчатися впродовж життя. Той факт, що знання старіють кожні п'ять років і деякі професії стають не потрібними та зникають, динамізм сучасної цивілізації, посилення ролі особистості в суспільстві й виробництві, зростання її потреб, гуманізація та демократизація суспільних відносин, інтелектуалізація праці, швидка зміна техніки й технологій – ці та інші тенденції зумовлюють необхідність заміни формули «освіти на все життя» формулою «освіта через усе життя».

Наразі навчання впродовж життя стало ключовим елементом у визначенні Європейським союзом стратегій щодо формування найбільш конкурентоспроможного й динамічного у світі суспільства, що базується на знаннях.

У зв'язку із цим одним з пріоритетних напрямів системи освіти є стимулювання розвитку креативної особистості, професійного самовдосконалення та спонукання їх до управління власною самостійною діяльністю.

Стає очевидним, що цілеспрямоване й ефективне розв'язання вказаних завдань стає можливим лише за умови забезпечення позитивної мотивації до процесу професійного самовдосконалення; створення рефлексивного середовища; набуття вчителями досвіду інноваційної педагогічної діяльності; оволодіння знаннями та навичками професійного самовдосконалення. Із цією метою здійснено аналіз існуючих в педагогічній теорії наукових поглядів на сутність ключових понять досліджуваної проблеми, інтерпретацію підходів до професійного самовдосконалення особистості педагога в безперервній освіті.

У контексті визначених пріоритетів сучасні науковці єдині в тому, що одним із перспективних наукових пошуків і напрямів виступає підготовка вчителів до педагогічного супроводу розвитку креативної особистості як важливої людської якості особистості, яка в подальшому стане запорукою особистісного саморозвитку, професійного й духовного самовдосконалення, ефективної професійної самореалізації.

Беручи до уваги фундаментальне концептуальне положення про те, що зовнішні впливи завжди діють лише опосередковано, через внутрішні умови, перетворюючись у переконання через життєвий досвід особистості, ми виділили серед багатьох об'єктивних факторів, що впливають на професійне зростання вчителя, тільки ті, які стосуються мотиваційно-цільової обізнаності, професійної компетентності, процесуально-діяльній готності, ініціативності у здійсненні професійного самовдосконалення, творчого клімату спілкування, інноваційної поведінки, мотивів, наявності методичного інструментарію.

Серед найвагомійших виділено такі: потреби соціуму, зміна цілей освіти, її глобалізація, посилення ролі особистісних якостей тощо.

Як один з факторів можна назвати потреби соціуму, тобто соціальне та суспільне середовище. Сьогодні, в епоху змін, зростає актуальність знань про людину, про можливості її адаптації до швидкозмінного природного, соціально-економічного й культурного середовища, динамічних змін у всіх сферах суспільного життя. В умовах сучасного соціуму багатьом педагогам не вистачає таких якостей і знань, як психологічна та соціальна готовність жити і працювати в нових умовах, готовність і здібність гідно виходити з незвичайних і складних ситуацій, моральна стійкість тощо.

Становлення індивіда відбувається в умовах, коли природний потяг до самоствердження й успіху наштовхується на конкуренцію, що постійно зростає, підвищені вимоги до особистості на ринку праці. Потрібен інший набір особистісних якостей, який дає людині змогу успішно інтегруватися в складне соціальне середовище: здатність до швидкого освоєння нового, гнучкість, динаміка, мобільність, уміння діяти методом «спроб і помилок».

Педагоги, реалізуючи себе, наповнюють змістом світ цінностей дитини. Однак лише той педагог успішно справляється із цією місією, який постійно працює над розвитком у собі мотивації до оволодіння духовною культурою, поглиблює та урізноманітнює знання, орієнтується на систематичне вдосконалення своєї професійної майстерності.

Іншим вагомим фактором, який не лише актуалізує розвиток креативної особистості, а й впливає на процес його стимулювання, є глобалізація освіти.

Україна, як власне і весь світ, перебуває в очікуванні нової епохи й одночасно намагається відшукати соціальну, економічну та науково-технологічну платформу виживання, нову парадигму підготовки людини до життя, яка б забезпечила не лише адаптивне ставлення до дійсності, але й розвиток самої дійсності відповідно до людських вимірів життя, продиктованих ідеалами XXI століття.

Ми вважаємо, що ці концептуальні положення надзвичайно актуальні як у науковому, так і в соціально-педагогічному аспектах, оскільки проблема зумовлює відшукування шляхів і способів вирішення сучасних завдань розвитку вищої освіти, що постійно виникають у глобалізаційно-інформаційному мультикультурному просторі.

У пошуку науково-педагогічного фундаменту духовного відродження професійної освіти ми маємо відповісти на гостроактуальні питання сьогодення: під впливом яких чинників особистість майбутнього педагога буде успішною у професійній діяльності? Якими людинознавчими підходами

можна сформувати творчу, всебічно розвинену й духовно збагачену особистість майбутнього фахівця? Чому теперішні концепції формування особистості вчителя не відповідають дійсності тощо?

Ще одним з важливих факторів варто назвати зміну цілей (мети) освіти, бо це одне із головних завдань, яке постає перед сучасним закладом освіти. Сьогодні наша школа переживає складний, але надзвичайно цікавий період. Нові освітні моделі та окремі програми іноді примушують згадати «старі добрі часи», коли ділянка шкільного навчання була турботливо обмежена стабільними навчальними планами й забезпечена чіткими методичними рекомендаціями. Поява натомість курсів різних інноваційних проектів вельми закономірна: школа повинна й може бути такою самою багатоаспектною та неоднозначною, як саме життя. Альтернативні програми задають нові «простори можливостей» для дітей і вчителів. Проте можливість вибору й самовизначення, що з'явилася, залишається не бажаною для педагогів, а іноді є своєрідним подразливим фактором. Туга за методичними рекомендаціями, протипага деякій «традиційній системі навчання» (під якою розуміється не будь-яка певна модель, а сама ідея стабільності, нерухомості, незмінності навчання) примушує замислитися про те, що гнучкість вчителя, його здатність до справжнього професійного розвитку взагалі не залежить від новітнього технологічного забезпечення (нові програми або нове обладнання), а вимагає певного рівня сформованості вельми специфічних здібностей, які дозволяли б змінювати, перетворювати і творити свій професійний стиль.

Отже, педагогічна освіта повинна будуватися на ідеології розвитку (саморозвитку). Психолого-педагогічний супровід розвитку креативної особистості має відповідати вимогам часу і якісно змінюватися як змістовно, так і технологічно, а інтеграція професійно-освітнього процесу у ЗВО детермінуватиме нову якість підготовки сучасних педагогічних кадрів.

Химан Галина
(Глухів, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФІЛАКТИКИ КОНФЛІКТІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті проаналізовано поняття конфлікту. Означено особливості конфліктів у навчальному закладі. Визначено передумови та напрямки профілактики конфліктів.

Ключові слова: *конфлікт, навчальний заклад, профілактика, методи профілактики.*

В статье проанализовано понятие конфликта. Определены особенности конфликтов в учебном заведении. Обозначены предпосылки та направления профилактики конфликтов.

Ключевые слова: *конфликт, учебное заведение, профилактика, методы профилактики.*

The article analyzes the concept of conflict. The peculiarities of conflicts in the educational institution have been defined. The preconditions and directions of conflict prevention are defined.

Key words: *conflict, educational institution, prevention, methods of prevention.*

Динамічний розвиток суспільства, зміна соціальних орієнтирів, нові вимоги, що висувуються до викладачів вищих навчальних закладів, ускладнюють стосунки викладачів та студентів, викладачів між собою та з адміністрацією. Саме тому особливості міжособистісної взаємодії набувають все більшого значення для сучасної вищої школи. Для системи вищої освіти притаманні різноманітні функціональні, рольові, міжособистісні, міжгрупові взаємозв'язки, які є складними, неоднозначними, тісно переплетеними, часто і заплутаними. Ці взаємозв'язки зачіпають соціальну, психологічну, економічну, юридичну, педагогічну та багато інших сфер життєдіяльності. Така різноманітність стосунків викликає зіткнення думок, інтересів, настанов, потреб, уявлень людей, які нерідко реалізуються в конфліктах з деструктивними наслідками. Для попередження виникнення психічних травм, уникнення негативної емоційно-психічної напруги доцільним стає прогнозування і профілактика конфліктних ситуацій, що виникають у міжособистісній взаємодії.

Проблема конфліктів і конфліктної взаємодії є предметом численних досліджень представників різних наук, зокрема соціальної й організаційної психології, психології конфлікту. Психолого-педагогічна література містить теоретичні та експериментальні дослідження вітчизняних й зарубіжних вчених, які стосуються психологічної сутності виникнення й розв'язання конфліктів (Ф. Бородкін, Г. Бреслав, Ф. Василюк, Н. Грішина, О. Єршов, Карамушка, та ін.); формування конфліктологічної компетентності (Г. Бережна, М. Бондаренко, та ін.), готовності до виконання професійних конфліктологічних завдань (З. Дринка, Г. Болтунова), підготовки до міжособистісної взаємодії в ситуації конфлікту (С. Ємельянов, Ю. Костюшко та ін.). Сучасний погляд на проблему конфлікту в організації (А. Анцупов, О. Бандурка, Н. Грішина та ін.) характерний тим, що використовується позитивний потенціал конструктивного конфлікту для підвищення ефективності трудових процесів, еволюції міжособистісних стосунків, покращення соціально-психологічного клімату та згуртованості колективу, а також розвитку окремої особистості.

Мета дослідження полягає у теоретичному аналізі особливостей профілактики конфліктів у навчальному закладі.

Здійснивши теоретичний аналіз наукових досліджень можна відмітити, що для вироблення профілактичних заходів виникнення конфліктів варто спочатку означити змістовне розуміння феномену «конфлікт». Сутність конфлікту важко пояснити одним науковим визначенням. Саме тому наводимо деякі з них, що є найбільш розповсюдженими у психологічній та конфліктологічній літературі.

Конфлікт – поняття, яке стосується людини, її поведінки і взаємодії людей [2].

Конфлікт (від лат. *conflictus* – це зіткнення) – зіткнення протилежних інтересів (цілей, позицій, думок, поглядів та ін.) на ґрунті суперництва; це відсутність взаєморозуміння з різних питань, пов'язана з гострими емоційними переживаннями [3].

Конфлікт – це зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок або поглядів двох або декількох людей. В основі будь якого конфлікту лежить ситуація, що містить або суперечливі позиції сторін з будь-

якого приводу, протилежні цілі, або засоби їх досягнення, або невідповідність інтересів, бажань, нахилів опонентів тощо [3].

Отже, конфлікт розглядається як процес крайнього загострення суперечностей та боротьби двох або більше сторін соціальної взаємодії, який супроводжується негативними емоціями. Це є відкритим або прихованим протистоянням цих сторін внаслідок відстоювання ними взаємовиключних інтересів, цілей, позицій, суджень чи поглядів. В той же час кожна з конфліктуючих сторін вважає себе правою і рішуче вступає в боротьбу за свої інтереси. Конфлікти виникають через протилежність інтересів і соціальних установок людей, вони потребують обов'язкового розв'язання, оскільки без цього неможливе нормальне функціонування соціальної групи, колективу.

У вищому навчальному закладі відбуваються міжособистісні конфлікти за участю рядових викладачів й зіткнення викладачів з представниками адміністрації. Конфлікти у взаєминах викладачів є набагато складнішими й різноманітнішими, ніж конфлікти за участю студентів.

Для якісного підбору засобів профілактики конфліктів у вищих навчальних закладах важливим є розгляд однієї з істотних ознак конфлікту – характер та особливості сторін, що беруть участь у ньому. Опираючись на схему класифікації конфліктів за А.Я. Анцуповим, конфлікти у вищих навчальних закладах можуть бути класифіковані таким чином: конфлікти поділяються на соціальні та внутрішньоособистісні. Соціальні конфлікти виникають на міжособистісній основі (студенти, викладачі), між мікрогрупами в середині академічної студентської групи, між особистістю і групою, між групами – підтримки при обранні на керівні посади, між соціальними групами за політичними, національними, етнічними та іншими ознаками. Внутрішньо особистісні конфлікти проявляються між «можу» і «не можу», між «треба» і «треба», між «треба» і «не можу», між «хочу» і «хочу», між «хочу» і «не можу», між «хочу» і «треба» [1].

Практика свідчить, що управління конфліктами можна здійснювати на будь-якому етапі його виникнення та перебігу. На ранніх етапах виникнення конфлікту найефективнішими засобами керування є прогнозування, профілактика та попередження.

Профілактика конфліктів – це така організація життєдіяльності суб'єктів соціальної взаємодії, яка спрямована на недопущення конфлікту або на мінімізацію ймовірності його виникнення.

Профілактика конфліктів є не менш важливою, ніж уміння конструктивно їх вирішувати. За умови ефективної профілактики можна уникнути навіть найменших негативних наслідків, які можуть виникнути внаслідок конфлікту, який був вирішений конструктивно.

Доцільним для профілактики конфліктів у вищому навчальному закладі є застосування соціально-психологічних методів, що орієнтовані на коригування думок, почуттів і настроїв.

Запобіганню конфлікту сприяє все, що забезпечує збереження нормальних ділових стосунків, зміцнює взаємну повагу й довіру.

Усвідомивши ситуацію як конфліктну, сторони здебільшого по-різному ставляться до неї, відповідно надають перевагу різним способам подолання. Проте найважливіше при цьому виробити адекватні ситуації форми

спільних дій щодо подолання конфлікту. Найпродуктивніші серед них такі:

1. Відхід від конфліктної ситуації. Усвідомивши ситуацію як конфліктну, оцінивши ймовірні її наслідки, один з опонентів може прийняти рішення про вихід із стосунків, що склалися.
2. Переговори («торг»). Мета їх полягає в пошуку компромісів, коли одна чи обидві сторони вдаються до переговорів, взаємних поступок. [5].

Також з метою профілактики та більш конструктивного розв'язання конфліктів доцільним є проведення просвітницької роботи, спрямованої на поширення, популяризацію конфліктологічних знань, формування конфліктологічної та конфліктної компетентності, а також на підвищення загальної комунікативної культури.

Проте психолог мусить володіти знаннями не лише того, що потрібно робити, а й того, як це робити. На це питання можна відповісти, ознайомившись із технологіями попередження конфліктів.

Технологія попередження конфліктів – це сукупність знань про способи, засоби, прийоми впливу на перед конфліктну ситуацію, а також послідовність дій опонентів і третіх осіб, у результаті яких вирішується суперечність [5].

Попередження конфліктів може здійснюватися різними способами та засобами, оскільки самі конфлікти є дуже різноманітними, несхожими. Найефективніше – попереджати причини їхнього виникнення.

Попередження конфлікту може бути:

- частковим – коли відбувається нівелювання дії однієї з причин окремого конфлікту або обмеження її негативного впливу на проблемну ситуацію, яка склалася;
- повним – коли відбувається нейтралізація усіх чинників, які лежать в основі конкретного конфлікту. (А.Г. Большаков та М.Ю. Несмелова) [4].

Психологічний рівень попередження конфліктів передбачає вплив на суб'єктивні чинники і здійснюється за допомогою психотерапії, психологічного консультування та соціально-психологічного тренінгу.

Таким чином, конфлікти, що виникають у вищому навчальному закладі потребують не тільки вирішення, а і їх попередження. Саме тому практичний психолог повинен свою роботу з конфліктами сконцентрувати на таких напрямках:

- 1) прогнозування та профілактика конфліктів;
- 2) попередження конфліктів;
- 3) формування конфліктної компетентності;
- 4) створення професійної системи посередництва у вирішенні різноманітних конфліктів.

Отже, особливостями конфліктів у вищому навчальному закладі є те, що вони виникають між студентами, між студентами та викладачами, між самими викладачами, між викладачами та адміністрацією.

Профілактичні заходи попередження конфліктів будуть успішними при дотриманні певних передумов.

Основними напрямками роботи з конфліктами практичного психолога є: прогнозування та профілактика, попередження, формування конфліктологічної компетентності, створення професійної системи посередництва.

Профілактика конфліктів у вищих навчальних закладах є складним процесом, який вимагає відповідних знань і творчого підходу. Вирішувати цю проблему доводиться на соціальному, міжособистісному, особистісно-психологічному рівнях. Конфлікт може швидко поширитися на всі рівні, оскільки між ними немає чітких, неподоланих меж.

Дуже важливо в навчальному закладі прагнути до швидкого й повного розв'язання конфліктів, інакше вони можуть стати перманентними. Важливе значення при цьому має створення сприятливої атмосфери праці, доброзичливих стосунків між усіма учасниками освітнього процесу, уміння відрізнити причини від приводів, обирати найбільш правильні способи розв'язання конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анцупов А.Я. Конфликтология: учебник для вузов / А.Я. Анцупов, А.И.Шипилов. – СПб., 2007. – 420 с. Питання психології 40 Вісник Національного університету оборони України 2 (45) /2015
2. Волков Б.С. Конфликтология : учебн. пособ. для студ. вузов. / Б.С. Волков, Н.В. Волкова – М.: Академический проект; Трикста, 2005. – 384 с.
3. Леонов Н.И. Психология делового общения : учебн. пособ. / Н.И. Леонов – М.: Изд-во МПСИ; Воронеж: МОДЭК, 2002. – 216с
4. Ложкін Г.В. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика : навч. посібн. / Г.В. Ложкін, Н.І. Пов'якель.– К.: ВД «Професіонал», 2006. – 416 с.
5. Пірен М.І. Деонтологія конфліктів та управління. Навчально-практичний посібник. – К.: УАДУ, 2001. – 377 с.

Цуркан Таїсія, Корня Мар'яна
(Чернівці, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ В ПОВЕДІНЦІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розкрито поняття «емоційна саморегуляція», «емоційний інтелект», окреслено складові емоційної саморегуляції: розуміння себе, мотивація, емпатія, соціальні навички. Проаналізовано основні умови для розвитку емоційної саморегуляції поведінки молодших школярів. Запропоновано методики щодо перевірки рівня сформованості саморегуляції та самоконтролю. Наголошено, що за умов Нової української школи, важливим завданням сучасної педагогічної освіти, стає розвиток емоційної сфери у житті дітей.

Ключові слова: молодші школярі, емоції, емоційна саморегуляція, емоційний інтелект, напружений контроль.

В статье раскрыто понятие «эмоциональная саморегуляция», «эмоциональный интеллект», определены составляющие эмоциональной саморегуляции: понимание себя, мотивация, эмпатия, социальные навыки. Проанализированы основные условия для развития эмоциональной саморегуляции поведения младших школьников. Предложены методики по проверке уровня сформированности саморегуляции и самоконтроля. Отмечено, что в условиях Новой украинской школы, важной задачей современного педагогического образования, становится развитие эмоциональной сферы в жизни детей.

Ключевые слова: младшие школьники, эмоции, эмоциональная саморегуляция, эмоциональный интеллект, напряженный контроль.

The article reveals the concept of «emotional self-regulation», «emotional intelligence», defines the components of emotional self-regulation: self-understanding, motivation, empathy, social skills. The main conditions for the development of emotional self-regulation of the behavior of primary schoolchildren are analyzed. Methods for checking the level of self-regulation and self-control formation are proposed. It is noted that in the conditions of the New Ukrainian School, the development of the emotional sphere in the life of children becomes an important task of modern pedagogical education.

Key words: *junior schoolchildren, emotions, emotional self-regulation, emotional intelligence, intense control.*

У міжособистісних стосунках дитини з дорослими та ровесниками виникає складна сукупність почуттів, які власне і визначають її як соціалізовану особистість. В залежності від вираження різних сторін емоцій вона по-різному себе поводить з однолітками та з старшими. Дитина, яка з дитинства була у центрі уваги дорослих, потребуватиме такої ж уваги і в шкільному віці, особливо, коли вона навчатиметься у початковій школі. Це є закономірним, адже дорослі, які виховують дитину, зазвичай стараються задовольнити усі її емоційні потреби.

Коли дитина переходить від дошкільного до молодшого шкільного віку, у неї з'являється нова соціальна роль. Вона опиняється в положенні, коли не всі її потреби і бажання задовольняються саме тоді, коли вона цього хоче. Відповідно, вона має підлаштовуватись певним загальновизнаним умовам шкільного життя, що не завжди будуть позитивно сприйматися нею, а деякі навіть викликать негативні переживання. У цей період зразком поведінки щодо дитини будуть не тільки мама й тато, але і педагоги та однокласники. Дитина звикла до певного стилю задовольняти свої емоційні прагнення, а в навчальному закладі виникає необхідність поступитися звичними способами задоволення, що може спричинити низку суперечок між молодшим школярем і вчителем, однолітками, іншими дорослими в школі. Задля психічного здоров'я учнів необхідний певний баланс позитивних та негативних емоцій, які будуть забезпечувати підтримання душевної рівноваги та життєвої поведінки дитини. Перед вчителем стоїть непросте завдання: навчити свого учня керувати своїми емоціями.

У концепції «Нова українська школа» (2016) та у Державному стандарті початкової освіти (2018) визначаються ключові компетентності, якими має оволодіти молодший школяр, серед них: вміння керувати емоціями, висловлювати власну думку, проявляти ініціативу, відстоювати власну позицію, використовувати емоційний інтелект, співпрацювати з іншими людьми. Можемо зробити висновок, що в умовах сучасної школи збільшується роль емоційного інтелекту. Зараз необхідним стає розвиток емоційної сфери у житті дітей, розвиток у них вміння керувати власними емоціями та виражати їх.

Проблемі емоцій, емоційній саморегуляції та емоційному інтелекту приділяли увагу багато вітчизняних та закордонних психологів й педагогів. Такі вітчизняні дослідники, як Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн стверджують, що емоції є своєрідною формою ставлення людини до явищ і предметів дійсності. Науковці виокремлюють три аспекти цих процесів: перший – аспект переживання, другий – аспект відносини, третій – аспект відображення. Тобто, специфічність емоцій проявляється в переживаннях

людиною подій і відносин. С. Рубінштейн вважав, що «почуття висловлюють у формі переживання ставлення суб'єкта до оточення, до того, що він пізнає і робить». В свою чергу, емоційну саморегуляцію науковці вирізняють як цілісну сукупність психічних процесів, які забезпечують цілеспрямовані зміни вже актуального емоційного стану. Засновник формулювання про усвідомлену саморегуляцію активності людини – О. Конопкін визначає дане поняття як системно-організований перебіг психічної діяльності особистості з підтримки, організації чи керування різними видами довільної активності, який реалізує досягнення людиною бажаних цілей.

Щодо поняття емоційного інтелекту, то закордонні психологи розглядають його як: здатність розуміти й переживати особисті почуття і почуття інших осіб (за Дж. Стайном); здатність особистості усвідомлювати емоції оточуючих людей та свої власні, задля використання даної інформації для реалізації своєї мети (за Д. Гоулмен). Дане поняття також входить у круг інтересів багатьох вчених, зокрема: Г. Гарднера, Д. Гоулмена, Д. Карузо, Е. Носенко, І. Беха, Р. Бар-Она, Н. Бібік, О. Онопрієнко, О. Савченко, Р.Шияна та інших. Дані дослідження науковців підтверджують необхідність розвитку EQ, як одного з факторів для успішного особистісного і професійного становлення.

Мета статті – проаналізувати особливості емоційної саморегуляції учнів початкових класів, розкрити роль і місце емоційного інтелекту в особистісному зростанні учня в контексті нової української школи.

Для реалізації мети авторами використано такі методи дослідження: конкретно наукові (метод термінологічного аналізу, метод структурно-логічного аналізу) й теоретичні – загальнонаукові (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація).

Саме молодший шкільний вік вважають найбільш сприятливим періодом для розвивання емоційної сфери людини, періодом позитивних змін і перетворень. Емоції у житті дитини грають дуже важливу роль у розумінні світу, вони є головним механізмом внутрішньої регуляції психічної активності й поведінки. В цьому віковому періоді дитина не тільки набуває емоційного досвіду, але й у неї починають формуватися характерна емоційна поведінка, індивідуальні емоційні реакції на дії дорослих чи однолітків. В цьому віці зростає вміння керувати власними емоціями.

При входженні у шкільне середовище провідною діяльністю у дитини стає навчання, засадою якого є пізнавальне зацікавлення і нова соціальна функція. Початком емоцій являється характер плину процесу регуляції і виконання діяльності. Пригадуючи свої емоції на уроці, діти можуть пригадувати інформацію, яка була з ними пов'язана. Характер молодшого школяра ще знаходиться на етапі індивідуальної невизначеності. Так, у переважної більшості дітей спостерігаються позитивні риси характеру такі, як оптимізм, доброта, щирість, допитливість та відкритість вираження своїх почуттів. Але й немало учнів мають негативні вияви характеру, які можуть спостерігатися у їх діях. Прояви тих чи інших особливостей темпераменту спричинені властивостями нервової системи дитини. Тому на даному етапі розвитку важливими є постійне стимулювання, підтримка та допомога з боку дорослого.

Діти молодшого шкільного віку можуть як зображати певну емоцію, яку вони не відчувають, так і не виявляти ту, яка наявна. Тобто, в цьому періоді

спостерігається відрив експресії від емоції, як в один, так і в інший бік. Проте, в учнів початкової школи вже виявляється здатність пригнічувати небажані емоційні реакції вольовими зусиллями, хоча вони ще досить схвильовано реагують на важливі для них речі. Характерною рисою молодших школярів є емоційна вразливість, сприйнятливність до всього кольорового, незвичайного, яскравого.

Після приходу до школи у дитини починає змінюватися емоційна сфера, адже в навчальному закладі збільшується кількість емоціогенних об'єктів, а також розширяється зміст діяльності. Ті подразники, що спричиняють певні емоційні відгуки в дошкільнят, на учнів початкової школи діяти уже не будуть. Молодші школярі є вкрай емоційними, але вони починають поступово оволодівати вміннями управляти своїми емоційними реакціями, стають більш вдумливими, стриманими, тактовними, поміркованими. Зростають почуття симпатії, виконуючи суттєву роль в формуванні невеликих груп в класі й певних стихійних компаній. З кожним роком дітям все більше стає притаманною самокритичність. Деколи дитина може проявляти примхливість, непоступливість, дратівливість, жадібність, що, в свою чергу, вказує на емоційну невірноваженість, причиною якої являється розходження між високим рівнем бажань та реальними перспективами його реалізації. Аби яка емоція чогось навчає, тому дорослі повинні допомагати дітям усвідомити власні емоції, з розумінням відноситися до почуттів інших людей і добирати дієві способи справлятися з різними перевітками емоціями.

Отож, перед педагогами, батьками, шкільними психологами й адміністрацією школи постає зобов'язання: навчити дитину регулювати своїм емоційним станом.

Як підтверджує педагогічна практика, на поліпшення емоційності навчання позитивно впливає застосування спеціальних дидактичних методів (використання технічних засобів навчання, змістовність матеріалу, демонстрації, показ різноманітних прикладів, фактів, створення проблемних ситуацій тощо). Результативність засвоєння навчального матеріалу значною мірою є залежною від рівня розвитку емоційної сфери учнів та їх здатності до саморегуляції. Емоції, як процес, являють собою діяльність, котра визначається інформацією про внутрішній та зовнішній світ, котра надходить в мозок. Створення емоційного комфорту для особистості та її розвиток у суспільстві може бути вдалою лише за умови, коли будуть враховуватись усі зовнішні та внутрішні компоненти, які на неї тією чи іншою мірою мають вплив. Режим занять в школі вимагає набагато вищого, ніж у період дошкільного дитинства, рівня довільності поведінки. Неодмінною умовою постає налагоджування і підтримання хороших взаємини з вчителями й однокласниками в ході спільної діяльності, а це вимагає від учня розвинених навичок спілкування. Нездатність до відповідної поведінки та невдачі в навчальній діяльності можуть сприяти виникненню шкільних неврозів, що в подальшому будуть причиною подальшої дезадаптації. У повсякденній діяльності молодший школяр постійно стикається з необхідністю керування емоційними станами та пошуку найбільш ефективних способів емоційної регуляції.

Ми притримуємось думки, що як і здібності, котрі можуть перебувати в

розвитку на основі природного хисту особистості, емоційні знання, уміння та навички набираються в ході життєдіяльності людини, її наполегливого навчання й виховання та показують її емоційну компетентність, яка відчувається у конкретній діяльності, комунікації і міжособистісних взаємостосунках. З огляду на це, хочемо запропонувати методики для виявлення особливостей емоційної саморегуляції в учнів молодшого шкільного віку: методика «Вибір» (І. Бех), дитячий апперцептивний тест (Children's Apperception Test – CAT-H) Л. і С. Беллак.

На основі теоретичного аналізу наукових праць, ми можемо стверджувати, що емоційна саморегуляція являє собою структурну складову емоційного інтелекту особистості.

Емоційну саморегуляцію слід розглядати, з однієї сторони, як показник поведінкового компонента емоційного інтелекту, а з іншої, як один із найважливіших психологічних механізмів його розвитку. Емоційна саморегуляція гарантує здатність людини керувати своїм емоційним станом, емоційно гнучко відповідати на різні життєві події відповідно до загально прийнятних норм, вдало пристосовуватися до навколишнього середовища.

Поняття «керування емоціями» є більш ширшим, ніж поняття «емоційна саморегуляція», адже воно передбачає управління не лише своїми емоціями, а й інших людей. У молодших школярів зростає довільність процесу регуляції власними емоційним почуттями та поведінкою. Емоційна саморегуляція й розвиток емоційного інтелекту у цілому гарантують психологічне благополуччя дитини.

Можливості подальших досліджень вбачаємо в дослідженні структурних компонентів емоційного інтелекту учнів початкових класів, зокрема експериментальному з'ясуванні в них рівня емоційної саморегуляції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рубінштейн, С.Л. (2000). *Основи загальної психології*. Санкт-Петербург: Пітер, 289.
2. Капітоненко, Н. В. (2007). Емоційна регуляція поведінки: області вивчення, компоненти і функції. *Психологічна наука і освіта*, 5, 267–274.
3. Малихіна, М. (2018). Дитина у світі емоцій. Київ: видавнича група «Основа», 182.
4. Гоулман Д. (2019). Емоційний інтелект. *Книжка, яка змінює уявлення про те, що означає бути розумним*. Київ: Vivat, 512.
5. Кириченко, Т. В. (2001). *Психологічні механізми саморегуляції поведінки підлітків*. (Автореф. дис. ... канд. психол. наук). Київ: 20.
6. Конопкін, О. А. (2006). Участь емоцій в усвідомленій регуляції цілеспрямованої активності людини. *Питання психології*, 3, 38–48.
7. Кочубей, Б. І. & Новікова, Є.В. (1998). *Емоційна стійкість школяра*. Київ: Освіта, 237.
8. Андреева, І. Н. (2010). Про нову теорію емоційного інтелекту. *Вісник БДУ*, 3, 48-51.
9. Безверхий, О. С. (2001). *Розвиток моральної саморегуляції у молодшому шкільному віці*. (Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07) Вінниця: «Педагогічна та вікова психологія», 19.
10. Гаврилькевич, В. К. (2009). Методи та методики дослідження особливостей емоційної саморегуляції дорослих із ішемічною патологією серця. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: збірник наукових праць / Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля*. Луганськ: видавництво СНУ ім. В. Даля, 1(21), 53-61.

РОЗДІЛ VII

ІСТОРІЯ ОСВІТИ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД НА ІННОВАЦІЇ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ТА УПРАВЛІННІ

Власенко Валерій, Курінной Олександр
(Суми, Україна)

ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПЛАСТУ В ЕМІГРАЦІЇ (за матеріалами журналу «Вісти СУПЕ»)

Стаття присвячена історії українського пластового руху в період між Першою та Другою світовими війнами в країнах перебування української еміграції. Розкриття теми здійснюється крізь призму матеріалів друкованого органу об'єднання українських пластових організацій «Вісти Союзу українських пластунів-емігрантів» (Прага, 1931-1934).

Ключові слова: журнал, еміграція, пласт, скаутинг, Чехословаччина.

Статья посвящена истории украинского пластового движения в период между Первой и Второй мировыми войнами в странах проживания украинской эмиграции. Раскрытие темы осуществляется через призму материалов печатного органа объединения украинских пластовых организаций «Вести Союза украинских пластунов-эмигрантов» (Прага, 1931-1934).

Ключевые слова: журнал, пласт, скаутинг, Чехословакия, эмиграция.

The article is dedicated to the history of Ukrainian Plast movement in the period between the First and the Second World Wars in the countries where Ukrainian emigrants lived. The investigation of the topic is made with the help of materials, printed by the unity of Ukrainian Plast organizations «News of Ukrainian Plast-emigrants» (Prague 1931-1934).

Key words: Chechoslovakia, emigration, journal, Plast, scouting.

Скаутинг – міжнародний неполітичний молодіжний рух, головною метою якого є підтримка молоді в її фізичному, розумовому і духовному розвитку для того, щоб вона могла відігравати важливу роль у суспільстві. Український скаутинг отримав назву «Пласт» і має понад столітню безперервну традицію. Українська держава визнала історичний внесок пластового руху у громадянську освіту дітей і молоді та здобуття української державності. Свідченням цього є прийнятий у грудні 2019 р. Закон України «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху». Саме тому вивчення традицій українського скаутингу є актуальним і потрібним для реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання.

Датою появи скаутингу у світі є 1907 р., коли з ініціативи британського генерала Роберта Баден-Поуелла (*Robert Baden-Powell, 1857-1941*) було організовано перший табір скаутського типу на острові Браунсі (*Brownsea*). Згодом генерал сформував основні принципи скаутингу, які були викладені у

його книзі «Скаутинг для хлопчиків» (Лондон, 1908). Саме ця праця заклала фундамент всесвітнього скаутського руху.

Місцем зародження та поширення українського скаутського руху на початку ХХ ст. стала Західна Україна. Український пласт – це національний варіант (різновид) міжнародної молодіжної скаутської організації. Засновником руху пластунів вважається доктор біологічних наук, громадський діяч Олександр Тисовський (1886-1968). Саме він зробив переклад книги Р. Баден-Поуелла українською мовою та сприяв появі пластових організацій.

У період Першої світової війни й Української революції 1917-1921 рр. пластові організації набули поширення не тільки на Західній Україні, але і на Наддніпрянщині, сприяючи перетворенню української молоді на відповідальних громадян і справжніх патріотів. Про це свідчить вступ багатьох пластунів до лав Українських січових стрільців та їх активна участь в українських організаціях під час революційних подій 1917-1921 рр. Але після встановлення в Україні радянської влади бой-скаутинг був визнаний буржуазним за суттю і формою рухом і 1920 р. заборонений.

У період між Першою та Другою світовими війнами пластові організації діяли на західноукраїнських землях та з'явилися серед українських емігрантів в країнах Європи й Америки. В українській історіографії емігрантському «Пласту», на думку авторів, приділено недостатньо уваги. Окремі аспекти пластового руху серед українських емігрантів висвітлено у працях з історії емігрантського молодіжного руху О. Гуменюк [1-3]. Майже не розкрито питання пластової періодики. Йому присвячена лише одна робота [4]. Саме тому автори ставлять собі за мету розкрити особливості пластового руху серед емігрантів крізь призму матеріалів журналу «*Вісти Союзу українських пластунів-емігрантів*» («*Вісти СУПЕ*»).

Перші спроби започаткувати «Пласт» за кордоном були у таборах інтернованих українських вояків в Польщі, зокрема у Шипйорно (*Szczybrno*). Але вони не знайшли подальшого розвитку. У 1921 р. важливим осередком українського пласту на чужині стали Прага та Подебради (Чехословаччина), де діяли українські вищі школи. Згодом пластові відділи з'явилися в Австрії, Німеччині, Франції, Югославії, США та країнах Південної Америки.

У листопаді 1930 р. в Празі відбувся I з'їзд Союзу українських пластунів-емігрантів (СУПЕ), на якому було прийнято статут організації й обрано команданта – старшого пластуна Д. Козицького. Мета СУПЕ – пластовим вихованням стреміти до піднесення душевних, фізичних та моральних сил української молоді на еміграції; об'єднати всіх українських пластунів (пластунок) на чужині; заступати та репрезентувати український пласт.

Незважаючи на несприятливі умови роботи в еміграції, пластуни досягли позитивних результатів. У 1931 р. СУПЕ започаткував друкований орган – «*Вісти СУПЕ*», який 1934 р. був перейменований на «*Пластові вісти*». Справою видання та редагування журналу займався секретаріат СУПЕ. Кількість сторінок журналу коливалася від 4 до 8. Адреси редакції: спочатку D. Kozický Č.S.R. Praha 2. Albertov. Stud. domov., потім – E. Wyrowuj, Praha-Vinohrady, Chodská 16. Періодичність – щомісяця, крім липня та серпня (ймовірно, через канікули). Річна передплата складала 8 чеських

крон (ч.к.), один примірник – 1 ч.к. Журнал поширювався і в США.

Кожне число журналу мало 5-6 рубрик. Спочатку подавалася передовиця (переднє слово), яка була присвячена важливим подіям української історії («*Два листопади*» щодо Листопадового зриву 1918 р. у Львові, «*22 січня*» – проголошення Центральною радою Незалежності України й Акт Злуки УНР та ЗУНР) й українського «*Пласту*» («*Слово до пластунів і пластунок*», з нагоди 20-ліття «*Пласту*», «*Більше уваги на себе*», «*Свято пластової праці на чужині*» – про з'їзд СУПЕ). Зазвичай їх писали члени Команди СУПЕ, підписуючи за посадою (Командант), своїм прізвищем (Яцишин), псевдонімом (Нитка, Козя, Моріц, Тигр) або криптонімом (А.Я.; Г.; В.Я. та інші). У 1934 р. іноді замість передовиці публікували вірші, наприклад, «*Було?*» О. Боднаревича.

Досить інформативною була рубрика «*Обіжники референтів і Команди СУПЕ*», яка іноді називалася «*Урядова частина*», де подавалися розпорядження, приписи, звіти, плани, оголошення, роз'яснення керівних органів СУПЕ щодо поточної діяльності первинних організацій, зміни у складі Команди СУПЕ тощо. У 1933-1934 рр. ця рубрика з'являється рідше. Авторами обіжників були референти, члени секретаріату та Команди СУПЕ.

Великою за обсягом та різноманітністю інформації була рубрика «*З життя пластових частин*». Це була хроніка діяльності первинних пластових осередків в Австрії (Відень, Грац), Бельгії (Лювен), США (Вашингтон, Нью-Йорк), Чехословаччині (Братислава, Брно, Ржевниці, Прага, Подєбради, Хуст), Франції (Париж), Югославії (Загреб). Деякі курені носили імена відомих українців, наприклад, у Ржевницях – імені Б. Хмельницького, І. Мазепи, Лесі Українки, Т. Шевченка, у Празі – імені О. Кобилянської, О. Вахнянина, у Братиславі – імені П. Дорошенка, у Парижі – імені С. Петлюри, у Хусті – імені Коріятовича, Т. Шевченка, у Лювені – імені 1 листопада.

У цій рубриці неодноразово публікувалася інформація про допомогу українським пластунам Чехословаччини з боку Товариства приятелів пластової молоді (Пластприят), яке було створене у березні 1930 р. Воно входило до складу Українського крайового товариства охорони дітей та опіки над молоддю. Пластприят надавав допомогу СУПЕ для організації друкованих видань, відправки пластової молоді до літніх таборів і лісових шкіл, влаштування пластових свят, придбання пластових одностроїв тощо.

Рідше зустрічалася рубрика «*З діяльності Команди СУПЕ*», де подавалися звіти про виконання, поточні справи (організація літніх шкіл і таборів, видання журналу «*Молоде життя*»), плани керівних органів Союзу (створення Музею українського пласту закордоном), вступ СУПЕ до Міжнародного пластового бюро), участь «*Пласту*» у світовому (підготовка до Джемборів 1932, 1933 рр.) скаутському русі.

Близькою за змістом до попередньої була рубрика «*Звіт Команди СУПЕ*» за відповідний рік. Так, зі звіту за 21-й пластовий рік (1931/1932 рр.) випливає, що до складу Команди СУПЕ належали Євген Вировий (командант), Данило Козіцький (заступник команданта і референт діяльності), Надія Ружицька (секретар), Володимир Яцишин (референт економіки), Олександра Сірополко (референт організації), Є. Врецьона (референт зв'язку), Євген Кульчицький (референт преси і пропаганди) та М.

Попович (субреферент). Упродовж року здійснювалися кооптації та заміни членів Команди СУПЕ. До ревізійної комісії належали генерал В. Петрів (голова), Б. Рубінович (секретар) та І. Семегон (член) [5, с. 2]. Тут же публікувалися тези доповідей керівників СУПЕ.

Цікавою була рубрика «*Порадник провідника*», в якій порушувалися різні теми, наприклад: Що таке Пласт? В чому полягає цінність пластового гуртка? Яким має бути пластун-провідник для молодшого покоління організації?

У 1933-1934 рр. постійні рубрики зникають. Замість них публікуються різноманітні матеріали, наприклад, спогади учасників пластового і національно-визвольного руху («*День Маківки на Соколі*», «*3 літніх ферій*», «*Два дні на Соколі*», «*Мекка*», «*Пластуни згадують*» та ін.), полемічні статті («*Чому Союз українських пластунів-емігрантів не брав участі в Джемборі 1933 року?*», «*Під дискусію*»), матеріали з різних галузей пластового життя, скаутські принципи («*Залізний закон пластуна*»), поетичні і прозові художні твори. Запроваджуються нові рубрики – «*Спорт*», «*Гумор*».

На сторінках журналу публікувалися матеріали про відзначення певних історичних подій та персоналій. Так, у 1932 р. пластуни влаштували урочисті збори з нагоди 82-річчя Президента Чехословаччини Т. Масарика, на яких доцент Української господарської академії О.-І. Бочковський виголосив доповідь «*Чого може навчитися в Масарика українська пластова молодь*». Того ж року Команда СУПЕ влаштувала урочистості з нагоди 20-ліття «*Пласту*», виставку «*Український Пласт дома й на чужині*», видала ювілейну марку роботи професора Р. Лісовського.

Отже, журнал «*Вісти Союзу українських пластунів-емігрантів*» є важливим джерелом з історії українського «*Пласту*» на чужині. Опубліковані на його сторінках матеріали є інформативними, репрезентативними та релевантними. Перспективними, на думку авторів, є дослідження інших періодичних видань СУПЕ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуменюк О. Союз українських пластунів-емігрантів в Чехословаччині в контексті міжнародного руху скаутів // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Історичні науки. 2015. Вип. 23. С. 55-58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoai_2015_23_11
2. Гуменюк О. Пласт на еміграції як чинник українського молодіжного руху міжвоєнної Європи // Київські історичні студії. 2019. № 2 (9). С. 67-73. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/31166>
3. Гуменюк О. Український молодіжний рух в європейській системі міжнародних відносин в 1920–1939 рр. // Київські історичні студії. 2016. № 1. С. 19-26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Khs_2016_1_5
4. Витвицька Ю. Тематична палітра журналу українського пласту «Молоде Життя» на еміграції (1931-1959 рр.) // Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства. Львів, 2016. Вип. 6. С. 53-68.
5. Звіт Команди СУПЕ за 21 пл. рік // Вісти СУПЕ. Прага, 1932. Ч. 15. С. 2-4.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ ШКІЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ НОВИХ ПОТРЕБ СУСПІЛЬСТВА

Зміст шкільної історичної освіти складає систему історичної інформації, яка засвоюється учнями у вигляді історичних знань, умінь і навичок, в яких особистість опановує відомі способи діяльності, досвід творчої пізнавальної діяльності в розв'язанні проблем, що вирішувалися людством у минулому, емоційно-ціннісний досвід ставлення до світу.

Ключові слова: зміст, історична освіта, молодь, суспільство, заклад освіти

Содержание школьного исторического образования составляет систему исторической информации, которая усваивается учениками в виде исторических знаний, умений и навыков, в которых личность овладевает известными способами деятельности, опыт творческой познавательной деятельности в решении проблем, которые решались человечеством в прошлом, эмоционально-ценностный опыт отношения к миру.

Ключевые слова: содержание, историческое образование, молодежь, общество, учебное заведение.

The content of school historical education is a system of historical information that is absorbed by students in the form of historical knowledge, skills and abilities in which the individual masters already familiar ways of activity, the experience of creative cognitive activity in solving problems, emotional and value experience of attitude to the world, to people, to himself, accumulated in the past.

Key words: content, historical education, students, society, educational institution.

Сучасне реформування змісту історичної освіти не може бути здійснено без урахування досвіду минулого, його провідних ідей, що перевірені часом у освітньому процесі. Серед важливих питань чільне місце посідає зміст навчання історії, що постійно оновлюється.

Теоретичний аналіз проблеми свідчить, що в процесі реформування шкільної освіти протягом другої половини ХХ – початку ХХІ ст. відбувався пошук оптимальних моделей структури і змісту шкільної історичної освіти у відповідності до змін у суспільному житті та системі освіти.

Питання розвитку змісту шкільної історичної освіти, зокрема в Україні, відображені певною сукупністю історичних, історико-методичних та історико-педагогічних праць, що складають історіографію проблеми в досліджуваний період. Увага вчених, які досліджували питання змісту шкільної історичної освіти у різні часи, зосереджувалась навколо питань ролі і місця історичної освіти в загальній системі освіти, з'ясування особливостей і характерних рис шкільної історичної освіти в різні часи, виховного потенціалу історії як предмета, власне питань формування навчального історичного змісту (критерії його відбору, підходу до структури викладу у програмі тощо).

Основою трансформацій змісту навчання на різних етапах розвитку вітчизняної освіти слугували теоретичні положення щодо сутності цього поняття і його структури, які теж поступово змінювались. Причому кожний етап розвитку суспільства висував нові вимоги до змісту шкільної освіти.

Вже у 70-х рр. ХХ ст. зміст навчання трактувався як певна складна сукупність знань, навичок і вмінь, досвіду творчої діяльності та емоційно-вольового відношення, засвоєння якого забезпечить формування всебічно розвиненої особистості, яка буде підготовлена до збереження і розвитку матеріальної і духовної культури суспільства. У 90-ті рр. це поняття було розширено і трактувалося як система наукових знань про природу, суспільство, людське мислення, практичних вмінь і навичок та способів діяльності, досвіду творчої діяльності, світоглядних, моральних, естетичних ідей та відповідної поведінки, якими повинен оволодіти учень у процесі навчання [1, 8].

На думку відомої української дослідниці О. Сухомлинської, зміст освіти спрямований на формування у дитини світогляду, системи цінностей та ідеалів і базується на соціальному досвіді людства, закріпленому в матеріальній і духовній культурі. У результаті трансформаційних процесів у суспільстві особистий досвід постійно доповнюється і розширюється [3, 39].

Корифей О. Пометун зазначає, що зміст шкільної освіти передбачає відображення в ньому таких елементів:

1. система знань про природу, суспільство, техніку;
2. система загальних інтелектуальних та практичних навичок і умінь;
3. досвід творчої діяльності;
4. досвід емоційно-ціннісного ставлення людини до навколишньої дійсності, користування системою цінностей суспільства [2, 52].

На думку методистів-істориків ХХ ст. Л. Бущика, О. Вагіна, М. Зінов'єва, зміст шкільної історичної освіти, мав свою специфіку, що пов'язана із особливостями історичної науки. Вже у 50–60-х рр. у методиці історії було вперше визнано, що зміст шкільної історичної освіти неоднорідний – він містить факти і теорію (історичні поняття і закономірності). Також у цей же час були висловлені й інші важливі ідеї: історичний матеріал не залишається незмінним, адже зміни в суспільстві, міжнародній обстановці, нові факти політичного життя змушують по-новому підходити до програмного матеріалу; необхідним є відбір історичного матеріалу, який вивчатиметься в школі за певними критеріями.

Методисти 80-х рр. П. Лейбенгруб, І. Лернер, М. Лисенко, стверджували, що зміст шкільної історичної освіти складали факти, поняття, вміння учнів, міжпредметні зв'язки.

У середині 90-х рр. зміст історичної освіти трактувався як система фактів, теоретичних положень, висновків і узагальнень або як головні факти (подія, явище, процес); хронологічні, локальні, причинно-наслідкові зв'язки між ними; основні поняття, категорії; провідні тенденції історичного процесу.

У ХХІ ст. науковці вважають, що зміст шкільної історичної освіти є сукупністю змісту всіх курсів історії, що вивчаються в середніх загальноосвітніх навчальних закладах. Під поняттям «зміст шкільної історичної освіти» розуміють певну систему історичної інформації, яка засвоюється учнями у вигляді історичних знань, умінь і навичок, в яких особистість опановує вже відомі способи діяльності, досвід творчої пізнавальної діяльності в розв'язанні проблем, що вирішувалися людством у минулому, емоційно-ціннісний досвід ставлення до світу, до людей, до себе, нагромаджений у минулому [2, 53].

Цей зміст має формуватися на основі відбору фактів і понять історичної науки та структурування навчального матеріалу у відповідності до цілей і завдань навчання історії в школі. Методична наука визначає принципи й критерії такого відбору та структурування. Як правило, до вивчення в шкільних історичних курсах відбираються основні факти, найважливіші події та явища вітчизняної й всесвітньої історії, відповідні теоретичні поняття та ідеї, способи історичного пізнання та аналізу та ін.

Зміст навчання з часом змінюється і розвивається. Під розвитком змісту шкільної історичної освіти розуміємо зміни у фактичному та теоретичному навчальному матеріалі (зменшення чи збільшення кількості, заміну одних фактів чи елементів теорії, способів діяльності іншими тощо), що відбуваються під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників на тому чи іншому етапі розвитку самої системи шкільної історичної освіти.

Матеріали дослідження дозволяють визначити основні критерії щодо становлення змісту шкільного курсу історії, на яких має базуватися розгляд аутентичних джерел, серед них:

- відображення в змісті загальної мети і завдань навчання історії;
- актуальна парадигма навчання та її відображення у змісті;
- наявність і зміст курсів, що синхронно вивчаються як складові предмета «історія»;
- структурування змісту за роками навчання, послідовність вивчення;
- принципи відбору змісту окремих курсів і предмета в цілому, ідеологічна спрямованість навчання;
- структура та співвідношення фактів і теорії у навчальних курсах, зокрема, поєднання політичної, соціально-економічної й культурної складових [1, 10].

Також необхідно зазначити, що важливою складовою становлення змісту шкільного курсу історії у закладах освіти другої половини ХХ – початку ХХІ ст. є чинники до яких відносять:

- соціально-політичні, серед яких: лібералізація політичного режиму в державі після ХХ з'їзду КПРС, зміни в зовнішній та внутрішній політиці СРСР, зокрема «холодна війна» між СРСР і США, збереження командно-адміністративної системи управління країною, згортання процесу демократизації у другій половині 60-х – першій половині 80-х рр., ідеологізація та централізація влади під час керівництва країною Л.І. Брежнєвим, демократичні перетворення в українському суспільстві, пов'язані із отримання нашою державою незалежності та трансформація суспільства та системи освіти у ХХІ ст.;
- законодавчо-правові, що визначаються нормативно-правовими актами в правовому полі освітньої галузі; зокрема, запровадження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти 2004 та 2011 рр. та Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»);
- культурні, духовно-ідеологічні, пов'язані із станом культури в державі, духовно-моральними цінностями суспільства, ігноруванням потреб розвитку української мови і культури, русифікацією у ХХ ст. та поверненням до традицій і активному становленню українських цінностей у ХХ ст.;

- освітньо-педагогічні, які характеризували зміни в програмах, підручниках, методичних посібниках закладів загальної середньої освіти [1, 11].

Зміст історичної освіти в загальноосвітній школі реалізується у вигляді шкільних навчальних планів, програм, підручників, навчальних і методичних посібників. Очевидно, що подальше дослідження проблеми розвитку шкільної історичної освіти може здійснюватися лише шляхом комплексного аналізу всіх вище названих документів і джерел.

Таким чином, реформування змісту шкільного курсу «Історія», яке тривало у ХХ ст. трансформується і сьогодні. Нині у закладах загальної середньої освіти зміст предметів соціально-гуманітарного циклу максимально насичений національним компонентом, що дозволяє виховувати особистість, патріота і новатора змін у суспільстві. Зміст освіти, що постійно оновлюється та доповнюється дозволяє комплексно сформувати предметні компетентності та цінності здобувачів освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Драновська С. В. Розвиток змісту навчання історії України в загальноосвітніх школах 60-90-х рр. ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2015. 20 с.
2. Пометун О. І. Методика навчання історії в школі. Генеза, 2005. 328 с.
3. Сухомлинська О. До питання про розвиток змісту загальної середньої освіти. *Шлях освіти*. 2004. № 3. С. 39-43.

Цибка Веніамін, Дубинська Ольга
(Суми, Україна)

ГЕНЕАЛОГІЧНА ІНФОРМАЦІЯ В ЖУРНАЛАХ КРОЛЕВЕЦЬКИХ ПОВІТОВИХ ЗЕМСЬКИХ ЗБОРІВ

Схарактеризовані журнали Кролевецьких повітових земських зборів у якості джерела генеалогічної інформації. Дано визначення поняттям «генеалогічне документальне джерело», «генеалогічна інформація», «генеалогічна подія», на підставі яких класифіковані документи Кролевецьких повітових земських зборів, що містять генеалогічну інформацію. Наведені зразки генеалогічної інформації у журналах Кролевецького повітового земства. Зроблено висновок про можливість використання журналів повітових земств у якості допоміжного генеалогічного джерела.

Ключові слова: генеалогічні документальні джерела, генеалогічна інформація, генеалогічна подія, журнали Кролевецьких повітових земських зборів.

Охарактеризованы журналы Кролевецких уездных земских собраний в качестве источника генеалогической информации. Дано определение понятиям «генеалогический документальный источник», «генеалогическая информация», «генеалогическое событие», на основании которых приведена классификация содержащих генеалогическую информацию документов Кролевецких уездных земских собраний. Приведены образцы генеалогической информации в журналах Кролевецкого уездного земства. Сделан вывод о возможности использования журналов уездных земств в качестве вспомогательного генеалогического источника.

Ключевые слова: генеалогические документальные источники, генеалогическая информация, генеалогическое событие, журналы Кролевецких уездных земских собраний.

The article is devoted to the characteristics of one printed documentary source – the journals of the Krolevets district zemstvo assemblies. The article defines the terms of «genealogical documentary source», «genealogical information», «genealogical event», based on which the classification of documents of Krolevets district zemstvo assemblies containing genealogical information is given. Samples of genealogical information are given in the journals of Krolevets district zemstvos. The conclusion about the possibility of using the journals of district zemstvos as an auxiliary genealogical source is made.

Key words: genealogical documentary sources, genealogical information, genealogical event, journals of Krolevets district zemstvo assemblies.

Указом Олександра II Сенату від 1 січня 1864 р. було введено у дію «Положення про губернські та повітові земські установи», що започаткувало відому земську реформу. Згідно ст. 98 Положення «*всѣ постановленія Земскихъ Собраній вносятся в журналъ*» [26, с. 12]. Відтепер усі повітові та губернські земства оформлювали та друкували свої журнали земських зборів. Складовою частиною документальної бази з історії Кролевецького повіту Чернігівської губернії є журнали Кролевецьких повітових земських зборів (далі – Журнали) та доповіді Кролевецької повітової земської управи Кролевецьким повітовим земським зборам (далі – Доповіді). Останні слугували в якості додатків до Журналів. У Журналах та Доповідях міститься інформація різного характеру: політичного, економічного, соціального, освітнього та іншого завдяки чому вони можуть слугувати історичним джерелом для різних студій з історії Кролевеччини та Сумського краю [1; 21; 22; 24; 24; 27; 28; 29; 30].

Основна цінність даних документів полягає в тому, що вони є цінним джерелом історії місцевого самоврядування Натомість окремо виявляється можливість їх використання в якості додаткового джерела для генеалогічних досліджень селянських, козацьких та дворянських родів. Тобто їх можна віднести до *генеалогічних документальних джерел*, себто таких джерел, що містять у собі генеалогічну інформацію. Вочевидь, що крім документальних генеалогічних джерел існують і недокументальні джерела, які можна назвати *матеріальними генеалогічними джерелами*. Прикладом може слугувати надгробок з викарбуваними датами народження та смерті небіжчика чи вишиваний рушник з закодованою у символах родовою інформацією [6] чи окремі графіті київського Софійського собору [5].

Під *генеалогічною інформацією*¹ слід розуміти інформацію про

---

¹ Терміни «генеалогічна інформація», «генеалогічні відомості» досить часто використовуються у статтях, монографіях, дисертаційних роботах присвячених генеалогії, але, здебільшого, без визначення термінів, або з визначенням генеалогічної інформації у загальних словах. Наприклад, російські архівісти визначають це поняття так: «Генеалогическая информация представляет собой, как правило, юридически оформленную и закрепленную в соответствующих типовых документах информацию, устанавливающую родство, родословные связи и историю рода» [4]. Отже, поняття «генеалогічна інформація», «генеалогічне джерело», класифікація генеалогічних джерел підлягнуть подальшому студіюванню та обговоренню науковою спільнотою.

генеалогічні події конкретного роду. До генеалогічних подій, що мають певне значення для відновлення родоводу та складання історії конкретного роду відносяться наступні зміни цивільного стану людини: *народження, реєстрація імені, укладання шлюбу, розлучення, смерть та згадка*. Структура опису генеалогічної події містить декілька складових: дата події, прізвище ім'я, по батькові особи, учасника події, місце події, обставини події, інше. Інформацію щодо *родинного зв'язку* конкретних осіб також слід вважати генеалогічною.

Генеалогічну інформацію, що сприяє відновленню родоводу та відображається на реконструйованому генеалогічному дереві, можна назвати *основною генеалогічною інформацією*. *Допоміжною генеалогічною інформацією* слід визначити інформацію, що сприяє у генеалогічному дослідженні (відкриває нові, додаткові напрямки архівного пошуку для виявлення основної генеалогічної інформації) та є достатньо цінною для написання історії досліджуваного роду. Стосовно окремого представника роду вона може набувати поняття *біографічна інформація*.

Документи з Журналів, що містять генеалогічну інформацію можна класифікувати наступним чином: 1. Списки осіб (списки гласних земських зборів; балотувальні списки на різні посади та у комісії; списки осіб, які знаходилися на лікуванні у Кролевецькій повітській лікарні та інших лікарняних установах; списки осіб, яким надавалась допомога від земства; списки власників земель та іншого майна, що підлягало оподаткуванню земськими податками; списки вчителів та їх помічників; списки лікарів, фельдшерів, акушерів); 2. Прохання окремих осіб до земства (звернення колишніх чи теперішніх службовців земства чи членів їх родин, інших осіб); 3. Згадки окремих осіб у доповідях гласних земських зборів та членів земської управи.

Гласні земських зборів обирались з різних верств населення на три роки. Кожен журнал засідань земських зборів містить відомості про обранців. У деяких вона подана у вигляді списку із зазначенням соціального стану, як, наприклад, у Журналі за 1901 рік, що містить перелік з 30 осіб, а також трьох представників: від духовенства, казенного відомства та міста Кролевець із записом їх прізвища, повних ім'я та по батькові і соціального стану [10, с. XI–XII]. У 1877, 1878, 1879 та 1880 роках, це перелік гласних, які брали участь у засіданнях земських зборів: так, у списку за 1877 рік записано 30 осіб, за 1878 рік – 27 осіб плюс уповноважений від казни; за 1879 – 21 особа та уповноважений від казни, за 1880 рік – 31 особа та уповноважений від казни [12, с. 2; 18, с. III–IV; 24, с. б/н; 25, с. I–II]. Зауважмо, списки депутатів подані з зазначенням прізвищ та тільки ініціалів. У Журналах за 1891, 1892, 1896, 1899, 1900, 1909, 1911 і 1912 роки перелік гласних, що прибули на засідання, поданий у тексті, на початку журналів засідань.

Земство займалося питаннями освіти, медицини, ветеринарної медицини, агрономії, дорожнього будівництва, соціального захисту малозабезпечених верств населення повіту. Для розгляду окремих проблем у тій чи іншій сфері створювалися комісії з гласних земських зборів, членів управи та запрошених сторонніх спеціалістів. Їх члени обирались шляхом балотування, а у Журналах записувались їх результати, де, окрім факту

обрання чи не обрання, часто зазначалась посада та соціальний стан кандидата. Також під час проведення засідань проходили вибори мирових суддів, голови та членів повітової земської управи, завідуючих та їх помічників військово-кінними дільницями, піклувальників (російск. – попечитель) народних училищ та таке інше. Так, під час засідання 9 жовтня 1896 року було проведено вибори мирових суддів. Було обрано: «*статскій совѣтникъ, камергеръ Двора Его Императорскаго Величества*» Василь Аркадійович Кочубей; статський радник Костянтин Миколайович Юркевич; дворянин Володимир Іванович Рудзинський; статський радник Іван Романович Фененко; дворянин Олександр Іванович Балабін; поручик артилерії Микола Петрович Савицький; надворний радник Володимир Михайлович Ворожченко; надворний радник Ніл Петрович Савицький; колезький радник Микола Степанович Байдаковський [14, с. 142–143].

На початку засідання земських зборів, у випадку смерті гласного чи члена управи чи поважного земського діяча, обов'язковим було віддавання шані померлому та вияв співчуття родині померлого. Наприклад, першим питанням засідання Кролевецьких земських зборів 8 жовтня 1899 року стало «*чествовање памяти князя Н. Д. Долгорукова*». Гласний М. П. Іванов нагадав присутнім, що 8 травня поточного року помер Чернігівський губернський предводитель дворянства князь Микола Дмитрович Долгоруков², згадав про заслуги князя («*передовой и глубоко-убѣжденный поборникъ просвѣщенія и улучшения экономического благосостоянія населенія нашей родины*») та запропонував відслужити по померлому панахиду й назвати земську школу, що має першою з цієї дати відкритися, на його честь [15, с. III, 1–2].

Іноді, на прохання дружини чи дітей померлого службовця земства їм призначалося грошове утримання від земства. Так, 28 серпня 1900 р.³ помер член земської управи козак Митрофан Васильович Бондаренко. Його дружина Марія Федорівна подала прохання до земської управи про призначення її родині грошової допомоги від земства. З клопотання та резолюції управи на нього можна дізнатися відомості про склад його родини, хоча й неповні: у родині Бондаренків було семеро дітей, п'ятеро з яких, на той момент, навчалися у навчальних закладах, а старша дочка Ганна⁴,

---

² Князь Микола Дмитрович Долгоруков (4.10.1858 – 8.05.1899), колишній Новозибковський повітовий маршалок дворянства, маршалок дворянства Чернігівської губернії, почесний член губернської архівної комісії, статський радник. Затверджений у княжеському титулі сенатським указом № 1303 від 30.03.1884 року. Закінчив історико-філологічний факультет Московського університету. Був одружений на княжні Марії Павлівні Голиціной [23, с. 15].

³ У метричній книзі Преображенської церкви м. Кролевець за 1900 рік було виявлено актовий запис № 26 про смерть 28 серпня 1900 року «*отъ нервной и воспаления мозговъ*» козака Митрофана Васильовича Бондаренка у віці 55-ти років. Сповідав і долучав священик Антоній Беглевский. 30 серпня 1900 року М. В. Бондаренко був похований тим же священиком разом з псаломщиком Петром Рахинським «*на общем кладбище г. Кролевца*» [2, арк. 148 зв. – 149].

⁴ Із семи дітей подружжя відоме ім'я тільки старшої дочки. На підставі інформації про те, що двоє дітей ще не навчаються, можна зробити висновок про їхній приблизний вік, а отже конкретизувати хронологічні межі пошуку в метричних книгах кролевецьких церков.

гімназистка, отримувала допомогу від земства у розмірі 150 рублів на рік. Питання це розглядалося під час засідання земських зборів 22 вересня 1900 р. і було вирішене позитивно [11, с. 7, 99–100; 20, с. 266].

Майже щорічно під час окремих засідань земських зборів розглядалося питання про стягнення з різних осіб лікарняної заборгованості, а у разі неможливості цього, про її погашення. Інколи перелік боржників із зазначенням суми недоїмки розміщувався просто у тексті Доповіді, як, наприклад, у 1877 році: *«читанъ докладъ Управы о сложеніи недоимокъ числящихся за пользование въ Кролевецкой больнице въ 1869 г. крестьянки Евдокии Лазаренковой 12 руб. ... въ 1872 г. мѣщанки Феодосіи Лагутягиной 1 р. 75 к., ... и кромѣ того съ Дворянина Іосифа Рыбинскаго⁵ за пользование съ 15 ноября 1872 г. по 25 апрѣля 1873 г. 40 р. 25 к.»* [18, с. 4]. На том же засіданні 15 вересня 1877 року було *«читано прошеніе дочерей Діакона Анны и Людмилы Тарасенковыхъ о сложеніи недоимки 12 р. 75 к., за пользование въ болыницѣ въ 1876 году матери ихъ Марьи Тарасенковой»* [18, с. 4]. Інколи списки осіб, які заборгували за лікування у земській лікарні подавалися у вигляді таблиці, де вказувалися: прізвище, ім'я, по батькові; соціальний стан; місце проживання; іноді, національність; період лікування; заборгованість; причини неможливості її сплати. Так, у списку за 1891 рік зазначено 45 людей, у списку за 1892 рік – 53, за 1899 – 34, а за 1909 рік – згадується 261 особа. У окремих випадках також вказувався факт смерті хворого. Наприклад, у списку осіб, заборгованість яких за лікування у Кролевецькій лікарні підлягала скасуванню у 1892 році записані селянка Марфа Петрівна Самусева, заборгованість якої у 90 коп. пропонувалась до погашення *«по бѣдности родственников умершей»* та дворянин Родіон Григорович Тарін, заборгованість якого у сумі 5 руб. 10 коп. була погашена, бо він *«послѣ смерти, имущества никакого не оставилъ, а также и родственниковъ, которые пополнили-бы недоимку, нѣтъ»* [16, с. 10, 12].

Земство надавало фінансову допомогу малозабезпеченим верствам населення, як-то інваліди, сироти, літні самотні люди, солдатські вдови. Щорічна адресна допомога вносились до кошторису земства. Зокрема, списки солдатських вдів є в Журналах за 1899, 1900, 1901, 1904, 1909, 1911, 1912 роки. У Журналі за 1899 рік у списку солдаток, чиї чоловіки не повернулися після Російсько-турецької війни 1877–1878 рр. зазначено 12 осіб: Фотія Зуєва, Агафія Терехова, Агафія Міндюченкова, Агафія Муравйова, Параскева Голубова, Катерина Лужкова, Варвара Пальчіковська, Марія Дубровська, Параскева Ієренсон, Юхимія Ліференко, Кушнерова та Овчиннікова, яким нараховувалось допомога у розмірі 15 рублів 60 копійок в рік кожній [15, с. 67–68]. Ті самі жінки зазначені у списках на виплату допомоги і в 1900–1901 рр. У списку 1904 р. вже немає Параскеви Голубової та Марії Дубровської [7, с. 365]. У 1909 році допомогу отримували семеро жінок, а Кушнерова та Овчиннікова у списку не значаться [8, с. 101–102]. За 1911 та 1912 роки виплати проводились шести жінкам, за винятком Агафії Терехової. Імовірно, виплати припинялись через

---

⁵ У рішенні земських зборів по процитованій доповіді згадується батько дворянина Іосифа Рибинського – Еразм Рибинський [18, с. 4].

смерть жінок чи через досягнення дітьми загиблого чи зниклого без вісти «нижнего воинскаго чина» повноліття.

Списки власників земель та іншого майна, що обкладавалося земськими податками також є гарним додатковим джерелом для генеалогічного дослідження. Структура цього документу наступна: у таблиці вказані прізвище, ім'я, по батькові; соціальний стан; місце проживання; кількість землі чи назва підприємства, його прибутковість та суми дорожнього, губернського та повітового земських зборів. Такі таблиці містяться у Журналах за 1891 рік, у списку 142 власника [22, с. 87–105], 1892 рік (86 осіб) [17, с. 109–121] та 1899 рік [15, с. 188–193]. Журнали за 1892 та 1899 роки також містять списки власників виключених з окладних книг, структура інформації про яких така ж як і вищезгадана. У Журналі за 1912 р. є табличний документ «*Въдомость о сложеніи, отсрочкѣ, разсрочкѣ, возвратѣ, и зачетѣ въ счетъ будущихъ платежей губернскаго земскаго сбора, дорожнаго капитала и уѣзднаго земскаго сбора по Кролевецкому уѣзду*», до якого занесено 66 власників майна, що підпадає під оподаткування [9, с. 116–129].

У додатках до кошторису витрат повітового земства зустрічаються списки освітніх та медичних працівників повіту. Вони містять у собі інформацію про посаду, місце і час служби, надану грошову допомогу чи отриману зарплатню. Наприклад, у Журналі за 1901 рік є список вчителів та їхніх помічників по училищам повіту з зазначенням окладу та часу, з якого вони знаходяться на службі [10, с. 261–267]. Така ж інформація є і про фельдшерів [10, с. 271–273]. Згадки про вчителів та їх помічників зустрічаються у доповідях, наприклад, голови чи членів повітової училищної ради чи в інших доповідях присвячених питанням народної освіти, а про медичних земських службовців – у доповідях присвяченим питанням охорони здоров'я. У Журналах та у Доповідях можна віднайти й досить нетипові згадки про службовців земства: із доповіді земської управи (з посиланням на доповідь Кролевецької земської лікарні), що розглядалася на засіданні 29 вересня 1901 р. можна дізнатися, що «*находившійся на излѣченіи арестантъ Иванъ Иваненко при побѣгѣ изъ больницы похитилъ вещи принадлежащія больному и служителямъ, а именно: драповое пальто, стоимостью 12 руб., больного Прохора Аношкина, новыи казакинъ сѣраго сукна, 8 руб., служителя Ивана Воробьева, новыи сапоги, 5 руб., служителя Матвѣя Отроха и новыи картузь, 1 руб., служителя Василия Лубенца, почему контора просить управу удовлетворить потерпѣвшихъ по стоимости вещей...*» [10, с. 11].

Цінна генеалогічна інформація міститься в особистих проханнях до земства. З них можна дізнатися про склад родини, вік її членів, їх зайняття, а про окремих осіб – навіть точну дату такої генеалогічної події як смерть. Наприклад, на засіданні земських зборів від 29 вересня 1901 року розглядалося прохання міщанки Харитини Петрівни Литвинової про призначення їй разової допомоги та влаштування її дітей у навчальні заклади. Її чоловік, міщанин Павло Платонович Литвинов, після виходу в запас з військової служби почав працювати розсильним у Кролевецькому мировому та повітовому з'їзді. На цій посаді прослужив 13 років, потім був присяжним в Кролевецькому повітовому казначействі протягом семи років,

до самої смерті 24 червня 1901 року від катару легень. Залишилося без батька семеро дітей: Євдокія 18 років, Григорій 14 років (навчався в Кролевецькому двокласному міському училищі), Кузьма 12 років (закінчив Кролевецьке парафіяльне училище), Анастасія 9 років, Олександр 7 років, Варвара 2 роки, Феонія 3 місяці [10, с. 4–7]. Як бачимо, з одного земського документу маємо фрагмент історії цілої родини.

Отже, журнали Кролевецьких земських зборів можна використовувати як допоміжне генеалогічне джерело обмеженої достовірності, що містить додаткову генеалогічну інформацію про представників селянського, козацького, міщанського чи дворянського родів, що походили з Кролевецького повіту чи пов'язували з ним свою діяльність. Або ж, навіть, за відсутності метричної книги за відповідний рік, як основне джерело у встановленні такої генеалогічної події як смерть особи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алещенко І. О. Інститут судових слідчих в ХІХ ст. за матеріалами Сумщини. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Право.* 2011. Вип. 15. С. 11–14.
2. Державний архів Сумської області. Ф. 1187. Оп. 4. Спр. 54. 206 арк.
3. Державний архів Чернігівської області. Ф. 679. Оп. 12. Спр. 58. 1146 арк.
4. Генеалогическая информация в государственных архивах России: Справочное пособие / Федер. арх. агентство, ВНИИДАД. Отв. сост. С. Н. Романова; сост. И. И. Глуховская, М. П. Дьячкова, В. И. Звавич и др. М., 2004. – 280 с.
5. Высоцкий С. А. Киевские граффити XI–XVII вв. К.: Наукова думка, 1985. 208 с.
6. Кара-Васильева Т. В. Полтавська народна вишивка. К.: Наукова думка, 1983. 136 с.
7. Журналы Кролевецкого очередного уездного земского собрания 1904 года. Сметы доходов и расходов уездных земских сумм и раскладка денежных земских сборов по Кролевецкому уезду на 1905 год. Конотоп: Тип. Левина, 1905. XV, 400 с.
8. Журналы Кролевецкого очередного уездного земского собрания 1909 года. Сметы доходов и расходов уездных земских сумм и раскладка денежных земских сборов по Кролевецкому уезду на 1910 год. Кролевец: Типография Ш. А. Левина, 1910. XIII, 213, XXXXI, 164 с.
9. Журналы Кролевецкого очередного уездного земского собрания 1912 года. Смета доходов и расходов уездных земских сумм и раскладка денежных земских сборов по Кролевецкому уезду на 1913 год. Чернигов: Тип. губ. земства, 1913. 560, IX с.
10. Журналы Кролевецкого очередного уездного и чрезвычайного земского собрания 1901 года. Сметы расходов и доходов уездных земских сумм и раскладка денежных земских сборов по Кролевецкому уезду на 1902 год. Чернигов: Тип. губ. земства, 1902. XVIII, 320 с.
11. Журналы Кролевецкого уездного земского собрания 1900 года. Сметы расходов и доходов уездных земских сумм и раскладка денежных земских сборов по Кролевецкому уезду на 1901 год. Конотоп: Тип. Левина, 1901. XVII, 344 с.
12. Журналы Кролевецкого уездного земского собрания очередных заседаний и чрезвычайного 1879 года. Смета расходов уездных земских сумм и раскладка денежных сборов по Кролевецкому уезду на 1880 год. Глухов: Печатня А. Шумицкого, 1880. 103 с.
13. Журналы Кролевецкого уездного земского собрания очередных заседаний и чрезвычайного 1880 года. Смета расходов уездных земских сумм и раскладка

- денежных сборов по Кролевецкому уезду на 1881 год. Глухов: Печатня А. Шумицкого, 1881. IV, 175 с.
14. Журналы Кролевецкого уездного земского собрания очередных заседаний 1896 года. Смета расходов уездных земских сумм и раскладка денежных сборов по Кролевецкому уезду на 1897 год. Чернигов: Тип. губ. правл., 1897. XII, 214 с.
  15. Журналы Кролевецкого уездного земского собрания очередных заседаний 1899 года. Смета расходов уездных земских сумм и раскладка денежных сборов по Кролевецкому уезду на 1900 год. Чернигов: Тип. губ. правл., 1900. VIII, 203, XIV, 121 с.
  16. Журналы Кролевецкого уездного земского собрания очередных и чрезвычайных заседаний 1892 года, смета расходов и раскладка денежных сборов на 1893 год. Чернигов: Земская типография, 1893. XIX, 184 с.
  17. Журналы Кролевецкого уездного очередного земского собрания 1891 года. Смета расходов уездных земских сумм и раскладка денежных сборов по Кролевецкому уезду на 1892 год. Чернигов: Тип. губ. правления, 1892. V, 173 с.
  18. Журналы очередных заседаний Кролевецкого уездного земского собрания 1877 года. Смета расходов уездных земских сумм и раскладка денежных сборов по Кролевецкому уезду на 1878 год. Глухов: Печатня А. Шумицкого, 1878. 81 с.
  19. Журналы очередных заседаний Кролевецкого уездного земского собрания 1878 года. Смета расходов уездных земских сумм и раскладка денежных сборов по Кролевецкому уезду на 1879 год. Глухов: Печатня А. Шумицкого, 1879. 69 с.
  20. Календарь Черниговской губернии на 1891 год. Чернигов: Тип. Губ. правл., 1890. 317, V с.
  21. Литвинчук Н. Лозоплетіння на Сумщині: історія розвитку та сучасний стан. *Етнічна історія народів Європи: Зб. наук. праць*. 2014. Вип. 42. С. 68–78.
  22. Литвинчук Наталія. Особливості розвитку ковальського мистецтва в містах і селах Сумщини (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.). *Народна творчість та етнологія*. 2012. № 6 (340). С. 100–108.
  23. Милорадович Г. А. Родословная книга Черниговского дворянства. Том II. Части 3, 4, 5, 6 и приложения. СПб.: СПб. губ. тип. 1901. 406, 316, СІХ с.
  24. Петровська Ю. М. Спроби покращення продовольчого забезпечення населення повітовими земськими установами Чернігівської губернії в 60–90-х роках ХІХ ст. *Чорноморський літопис: Наук. журнал*. 2012. Вип. 5. С. 64–69.
  25. Потій Н. М. Система управління земськими початковими народними училищами Чернігівської губернії (1874–1889 рр.). *Історія та географія: Зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди*. 2011. Вип. 40. С. 95–99.
  26. Положение о губернских и уездных земских учреждениях 1 января 1864 г. *ПСЗ РИ. Собрание 2-е*. СПб., 1867. Т. XXXIX. № 40457. С. 1–14.
  27. Тихенко С. В., Корогод Г. І., Кисельов О. І. Розвиток банківської справи на Сумщині (середина ХІХ – початок ХХ ст.): монографія. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2013. 166 с.
  28. Угрюмова М. В. Документальное наследие российских земств: Монография. Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. гос. ун-та, 2014. 207 с.
  29. Угрюмова М. В. Журналы губернских и уездных земских собраний – ежегодные сборники документов в деятельности земских органов власти. *Вопросы экономики и права*. 2013. № 12. С. 15–18.
  30. Чернобров И. В. Роль земских врачей Сумщины в развитии медицины. *Сумська старовина*. 2011. № XXXIII–XXXIV. С. 100–122.

AMERICAN MEDICAL EDUCATION: SOME ASPECTS OF INNOVATION ACTIVITY IN THE 1980s – 1990s

У статті увагу зосереджено на деяких аспектах інноваційної діяльності у медичній освіті США впродовж 1980-х та 1990-х рр. Встановлено, що до інноваційної діяльності вищезазначеного періоду належать елективні курси на четвертому році навчання у медичних коледжах, програма «П'ятий шлях», поява регульованого медичного догляду тощо.

Ключові слова: американська медична освіта, інноваційна діяльність, програма «П'ятий шлях», елективні курси, регульований медичний догляд.

В статье внимание сосредоточено на некоторых аспектах инновационной деятельности в медицинском образовании США в течение 1980-х и 1990-х гг. К инновационной деятельности вышеупомянутого периода относим элективные курсы на четвертом году обучения в медицинских колледжах, программу «Пятый путь», появление регулируемого медицинского ухода и т.д.

Ключевые слова: американское медицинское образование, инновационная деятельность, программа «Пятый путь», элективные курсы, регулируемый медицинский уход.

The article focuses on some aspects of innovation activity in US medical education during the 1980s and 1990s. It has been found out that in the 1980s the US medical education system was well-established. The innovation activity of the mentioned period included elective courses in the fourth year of study in medical colleges, the Fifth Pathway program, the emergence of managed care, etc.

Key words: American medical education, innovation activity, the Fifth Pathway program, elective courses, managed medical care.

Despite the constant running innovation activity of American medical colleges within educational and management processes, research and medical education in the United States during the 1980s and 1990s had many gaps that needed to be filled in.

Thus, R. Ebert and E. Ginzberg pointed out that in the early 1980s, medical educators rationalized the long-term separation of clinical education for senior students and graduates who then would have specializations. However, they did not take into account the fact that, firstly, the same clinical teachers often taught both medical students and those who were in residencies, and secondly, medical students spent more time with residents than with teaching staff and, thirdly, each clinical discipline was focused on specialized medical knowledge. Besides, there were few physicians, sufficiently qualified, to teach medicine as a general discipline [2, p. 15]. So, there were many issues to consider. Both individual educators and working groups tried to solve them. The results of such painstaking work were new ideas, developments, inventions, etc.

Foreign researchers such as B. Barzansky, R. Ebert, E. Ginzberg, P. Jolly, K. Ludmerer, and others have paid attention to the issue of innovation activity in American medical education during the 1980s and 1990s. However, this problem is core for modern Ukrainian medical education to accumulate a better experience.

The study aims to review some aspects of innovation activity in US medical education during the 1980s and 1990s.

In the early 1980s, there was already a well-established system of American medical education (Fig. 1).

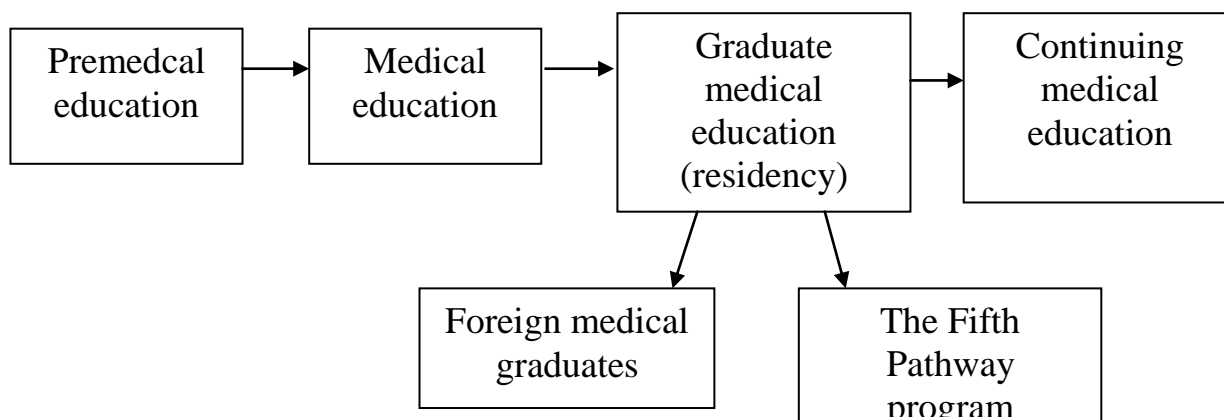

Fig. 1. System of the American medical system in the early 1980s, summarized by A. Mortimer [6]

Premedical education dealt with four years of study and getting a bachelor's degree. In 1981 – 1982, 19 colleges offered accelerated programs that combined bachelor's training and medical studies with a doctorate within six years. *Medical education* lasted four years with the award of the degree of doctor of medicine. The first two academic years covered mastering the basic sciences, the other two years considered gaining clinical experience (patient care). Besides, 58 medical colleges recommended students to take the first part of the exam at the end of the second year of study; 47 medical colleges conducted the second part of the exam (clinical knowledge test) at the end of the fourth year of study. Moreover, in 1981 – 1982, 94 medical colleges offered to combine the degree of doctor of medicine and doctor of philosophy. It should be added that in the mentioned period only medical colleges had a constant three-year curriculum, and 14 were with an optional 3-year one. Years of study in residency (*graduate medical education*) depended on the chosen specialty (3 – 7 years). Twenty-three specialized commissions certified doctors who had obtained the necessary graduate education and passed certification exams. In 1980 – 1981, 51 % of those in residency chose internal medicine, family practice, pediatrics, obstetrics, and gynecology. Special training programs were usually located in highly populated regions of the United States. There were such establishments that provided postgraduate medical education as hospitals, outpatient clinics, blood banks, and mental health institutions [6].

As for foreigners, who intended to study during residency, they had to fulfill the licensing requirements in the country where the medical college was located and pass the Education Commission for Foreign Medical Graduates exam. In 1980, 19,8 % of foreigners studied within different American residency programs. However, the number of foreign graduates who were US citizens increased and counted 4,790 residents (39,6 %). The Fifth Pathway program provided the clinical experience to American students of definite foreign medical schools who received premedical education in the United States and completed a curriculum in foreign medical schools, except for an internship year or a

component of social care, or both. The training covered courses and changes of five or six clinical specializations. Students were to take an exam created by a medical college that offered a year of such medical training. As for *continuing medical education*, each year the American Medical Association published a list of courses in JAMA. The association also introduced the Physician's Recognition Award in 1980. It encouraged physicians to participate in lifelong education and recognized those who did so [6].

Note that the fourth year of study at American medical colleges was mainly devoted to elective courses. B. Barzansky et al. decided to compare the fourth-year curriculum of the 1979 – 1980 and 1999 – 2000 academic years to determine whether there had been a change in the relative amount of time spent on elective and required experience. The results of the study showed that in the late 1990s, the amount of elective time in the fourth year decreased, and the amount of required time increased. Besides, students were more likely to participate in the best clinical practices, such as internships in medicine, surgery, neurology, etc. The total scheduled time in the fourth year decreased on average from nine to eight and a half months [1, p. 36 – 37].

Also, at that time, graduate medical education did not have its own funding, as it developed exclusively with funds received from Medicare (a social program for the elder people). In 1984, the Advisory Committee on Social Security recommended the federal government to reduce and finally stop to finance graduate medical education [2, p. 30].

In 1988, P. Jolly noted that «medical education in the United States has reached a turning point. While biomedical research and patient care activity continue to grow, the rapid increase in enrollment of medical students experienced during the last quarter-century has ended» [3, p. 144]. If to compare the 1980 – 1981 and 1985 – 1986 academic years, the total number of students in American medical colleges was 65,412 and 66,607, respectively. Also in 1986 – 1987, the percentage of female applicants was 37 % (in the early 1990s – 50 %), and female graduates – 36,4 % [3, p. 149, 153; 5].

In the 1990s, despite numerous changes, the curriculum structure of most medical colleges remained quite similar to that outlined in the Flexner Report in the early 20th century [4, p. 21].

By the 1990s, the academic health center, which included a medical college and training hospitals, had become a large and complex organization with many responsibilities in addition to education and research. In the late 1990s, a typical academic health center could have a budget of about \$1,5 billion and be the largest employer. However, such a center was dependent on the policies of insurance companies and government agencies that paid the bills. During the period of managed care in the 1990s, the insufficient payments of many third-part payers began to cause significant financial difficulties [5]. R. Jones notes that «increased involvement of faculties in patient care activities has spawned the development and expansion of the faculty practice plan within academic medical centers» [4, p. 15].

As for another crucial innovation activity, in 1991, the Association of American Medical Colleges decided to make medical education accessible to various segments of society by initiating Project 3000 by 2000. The goal of this project was to attract national minorities to American medical colleges [4, p. 18].

During the 1980 and 1990s, many American reports were proposing different strategies on how to improve American medical education. R. Jones notes, «These reports reflect a remarkably broad consensus on desired changes in medical education. First is the need to improve institutional focus on medical student education. Second are the changes themselves required to prepare students to meet the demands of future medical practice. <...> Educating Medical Students, published in late 1992, suggests strategies to assist medical schools in overcoming or at least minimizing the barriers to change that have been identified» [4, p. 18].

Thus, in the 1980s, the US medical education system was well-established: from premedical education to continuing medical education in the form of various training activities. However, there were definite issues in the educational and management processes that needed to be reviewed and resolved. So, during the 1980s and 1990s, certain aspects of innovation included elective courses in the fourth year of study in medical colleges, the Fifth Pathway program, the emergence of managed care, etc.

REFERENCES

1. Barzansky B., Simon F. A., Brotherton S. The fourth-year medical curriculum: has anything changed in 20 years? *Academic Medicine*. 2001. Vol. 76. Iss. 10. P. S36–S38.
2. Ebert R. H., Ginzberg E. The reform of medical education. *Health Affairs*. 1988. No. 7. P. 5–38.
3. Jolly P. Medical education in the United States, 1960–1987. *Health Affairs*. 1988. No. 7. P. 144–157.
4. Jones R. F. American medical education: institutions, programs, and issues. Washington, DC : Association of American Medical Colleges, 1992. 45 p.
5. Ludmerer K. M. Medical education. *Dictionary of American History*. URL: <https://www.encyclopedia.com/history/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/medical-education> (Last accessed: 16.11.2020).
6. Mortimer A. M. Appendix F. Typical pattern of medical education in the United States. *Medical education and societal needs: a planning report for the health professions*. Washington, DC: National Academies Press (US), 1983. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK217675/> (Last accessed: 16.11.2020).

РОЗДІЛ VIII

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ, ЕТНОЛОГІЧНІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ОСВІТНІХ ІННОВАЦІЙ

Абдуазимова Зарина
(Ташкент, Узбекистан)

ОСНОВЫ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ИННОВАЦИЙ И ПОДХОДА К ФОРМИРОВАНИЮ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ЭТИКИ В ГЛОБАЛИЗИРОВАННОМ ОБЩЕСТВЕ

У статті розглядається основи нових інноваційних методів і підходів у формування екологічної етики що робить статтю актуальною. У статті можна побачити що перехід до нових тенденцій дозволяє прочувати основу інноваційних підходів до екологічної етики.

Ключові слова: Інновація, метод підхід, етика екологія суспільства, глобалізація.

В статье рассматриваются основы новых инновационных методов и подходов в формирование экологической этики что делает статью актуальной. В статье можно увидеть что переход к новым тенденциям позволяет прочувать основу инновационных подходов к экологической этики.

Ключевые слова: Инновация, метод подход, этика экология общества, глобализация.

The article discusses the foundations of new innovative methods and approaches to the formation of environmental ethics, which makes the article relevant. In the article, you can see that the transition to new trends allows you to feel the basis of innovative approaches to environmental ethics.

Key words: innovation, method approach, ethics, ecology of society, globalization.

Переход общества в новое историческое состояние, обуславливающее объективные изменения в развитии человека объективно требуют принципиально новой организации такой важнейшей сферы, как система образования, ответственная за подготовку человека к жизни, за формирование его культурного потенциала. Речь идет не о каких-то поправках, не о внесении чего-то нового, а о преобразовании образования, о формировании новых принципов, условий, форм его организации – предметно-содержательных, структурных, смысловых качеств в целом.

Экологическое образование в широком смысле слова направлено на экологическое просвещение и практическую подготовку граждан, способных совершенствовать качество жизни, не понижая, а даже повышая качество окружающей среды. Следовательно, экологическое образование является интегративной формой формального и неформального образования, имеющей предметной областью природу, окружающую среду, общество и учитывающее взаимодействие людей, направленное на решение экологических проблем и задач.

Экологическое образование в теоретическом плане ставит вопросы, которые еще требуют решения:

- соотношение экологического образования с другими социальными инструментами;
- возможность экологического образования в совершенствовании образа жизни человека в современных условиях;
- нравственные основы экологического образования;
- роль и место образовательных концепций и моделей в совершенствовании экологического образования;
- региональные особенности образовательных стратегий, обеспечивающих результативность экологического образования.

Экологическое воспитание в системе образования решает две задачи. Во-первых, оно направлено на изучение и исследование окружающей среды, во-вторых, учит заботиться о ней на основе разумных решений. Экологическое воспитание имеет широкую материальную базу: музеи, парки, зоопарки, экологические центры. Практически все учебные предметы: биология, химия, общественные, а также математические и художественные дают понимание об окружающей среде и способах ее сохранения. Целью экологического воспитания является подготовка такого человека, который знает, как его образ жизни влияет на окружающую среду и как выбор взаимодействия с окружающей средой способствует ее сохранению или уничтожению. «Если мы хотим достичь какого-то согласия с Природой, то нам в большинстве случаев придется принимать условия ..., отражающим основные законы, которым подчиняются все организмы и перед которыми в конечном счете вынужден будет склониться человек» [1].

В этом аспекте особую значимость приобретает экологическое образование, направленное на изменение мировоззрения молодежи. Только на основании нового типа взаимоотношений человека и природы возможен выход из создавшегося кризиса. В системе экологического образования появляются новые актуальные экологические направления подготовки и профилей.

Экологическое образование в широком смысле слова направлено на экологическое просвещение и практическую подготовку граждан, способных совершенствовать качество жизни, не понижая, а даже повышая качество окружающей среды. Следовательно, экологическое образование является интегративной формой формального и неформального образования, имеющей предметной областью природу, окружающую среду, общество и учитывающее взаимодействие людей, направленное на решение экологических проблем и задач. Представителем экологического подхода в образовании подрастающего поколения является У. Бронфенбреннер, который придавал большое значение влиянию социальных факторов в формировании человека. Активное включение ребенка в экосистему показывает направление, содержание и средства воспитания с учетом его у

Анализ педагогических исследований позволил выявить объективно существующие противоречия между возрастанием общей культуры человека и недостаточно обоснованной сущностью экологической культуры; между потребностью общества в специалистах, способных осознанно организовать защиту окружающей среды, формировать культуру

пользования природным богатством и недостаточно выраженной ориентацией профессионального образования в среднем специальном учебном заведении на формирование экологической культуры будущего специалиста; между объективной потребностью студентов в освоении экологических знаний, умений по защите окружающей среды и недостаточной разработанностью педагогического обеспечения, способствующего формированию опыта экологического поведения. уровня развития как представителя определённой социальной среды [2].

Анализ педагогических исследований позволил выявить объективно существующие противоречия между возрастанием общей культуры человека и недостаточно обоснованной сущностью экологической культуры; между потребностью общества в специалистах, способных осознанно организовать защиту окружающей среды, формировать культуру пользования природным богатством и недостаточно выраженной ориентацией профессионального образования в среднем специальном учебном заведении на формирование экологической культуры будущего специалиста; между объективной потребностью студентов в освоении экологических знаний, умений по защите окружающей среды и недостаточной разработанностью педагогического обеспечения, способствующего формированию опыта экологического поведения.

В системе современного образования приоритет должен отдаваться экологическим ценностям, а педагог-психолог, являясь носителем экологических ценностей, через формирование и развитие собственной экологической культуры, экологического сознания создает предпосылки для ее передачи и развития личности обучаемых. От того, как следующие поколения смогут усвоить тревогу за будущее, понять и реализовать собственную ответственность за него, зависит будущее. [3]. Конфликты между людьми (представителями государственных, предпринимательских и гражданских структур общества), конфликты экономических интересов. Любая экологическая проблема имеет и социальные, и экономические причины. Однако экологические проблемы способно решить только общество в лице сотрудничающих представителей всех его секторов и именно экономические рычаги представляют собой основные инструменты комплексного решения проблем. Отдаленный результат образования для устойчивого развития – реализация аксиологического основания, в том числе постматериальных ценностей (характеризующих общество, способное прийти на смену обществу потребления), в числе которых: гуманизм, свобода, творчество, нравственность, ориентация на диалог и сотрудничество (а не на власть, статус и иерархию), профессионализм, самореализация, качество жизни, понимание своей роли в природе и ответственности за ее восстановление и сохранение для будущих поколений.

Экологическое образование дает огромные возможности в развитии личности школьника. Оно не только способствует образовательной подготовке, но и делает обучение более интересным, так как способствует решению актуальных проблем, что в результате повышает мотивацию учащихся к обучению. Экологическое образование и воспитание решают большую проблему обучения – оторванность знаний от реальной

действительности. Учащиеся видят связь знаний, умений с окружающей их действительностью, что способствует их успешной социальной адаптации в общество.

ЛИТЕРАТУРА

1. Головнева Е.В., Емельянова Т.В., Юнусова Г.Р. Соотношение экологического воспитания и образования в образовательном процессе школы // Современные проблемы науки и образования. – 2016. – № 3.;
2. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=24666> (дата обращения: 10.11.2020).
3. Моисеев Н. Н. Историческое развитие и экологическое образование. М. : Наука, 1995.
4. Смирнов И. П., Ткаченко Е. В. Новый принцип воспитания: ориентация на интересы молодежи. Екатеринбург : Сократ, 2005.
5. Урсул А. Д. Наука и образование в стратегии устойчивого развития // Экологическое образование: концепции и технологии. Волгоград, 1996.

Гургенидзе Тея
(Сагареджо, Грузия)

ГРУЗИНО-АЗЕРБАЙДЖАНСКИЕ ЛИТЕРАТУРНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И ПЕРЕВОД НА АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ЯЗЫК ОКТАЕМ КАЗУМОВЫМ «ГОГОТУР И АПШИНА»

Вже протягом кількох років суспільство, і що важливіше, більшість молодих людей цікавляться цією книгою. Відповідно зростають запити на перекладені книги в нашій країні, а також у сусідніх країнах. Це наша ганьба, що, незважаючи на такі тісні стосунки, не було інтересів до азербайджанської літератури, а також грузинська література не була перекладена азербайджанською, але в цьому списку було зроблено не мало перекладів. Приємно сказати про те, що в наш час зростає інтерес до грузинської літератури з боку азербайджанців. Грузія та Азербайджан мали багатовікові стосунки, і багато етнічних азербайджанців живуть у Грузії, яким навіть сьогодні важко зрозуміти та говорити грузинською мовою. Вони не можуть читати грузинську літературу в оригіналі. Отже, це головна причина перекладу дедалі більшої кількості грузинської літератури на азербайджанську. Але перекласти грузинські твори мистецтва непросто, оскільки перекладачі повинні передбачити всі аспекти: художню гідність літератури, твір мистецтва має бути оригінальним, не можна втрачати первинний порядок, вишуканість, привабливість та стиль авторів.

Ключові слова: література, писемність, читач, переклад, азербайджанська.

Уже в течение нескольких лет общество, и что более важно, большинство молодых людей интересуются этой книгой. Соответственно растут запросы на перекладені книги в нашей стране, а также в других странах. Это наш позор, что, несмотря на такие тесные отношения, не было интересов в азербайджанской литературы, а также грузинская литература не была переведена на азербайджанский, но в этом списке было сделано не мало переводов. Приятно сказать о том, что в наше время растет интерес к

грузинской литературы со стороны азербайджанцев. Грузия и Азербайджан должны многовековые отношения, и много этнических азербайджанцев живут в Грузии, которым даже сегодня трудно понять и говорить на грузинском языке. Они не могут читать грузинскую литературу в оригинале. Итак, это главная причина перевода все большего числа грузинской литературы на азербайджанский. Но перевести грузинские произведения искусства непросто, поскольку переводчики должны предусмотреть все аспекты: художественную достоинство литературы, произведение искусства должно быть оригинальным, нельзя терять первоначальный порядок, изысканность, привлекательность и стиль авторов.

Ключевые слова: литература, письменность, читатель, перевод, азербайджанская

There are several years the society and it's more important, majority of young people, are interested in this book. Accordingly have increased requests on the translated books in our country as well as in the neighbor countries. It's our shames that in spite of such kind of close relationships, there was no interests towards the Azerbaijanian literature, nor Georgian literature was translated for Azerbaijanian as well but there are not a few translations in this list, which have be done. It's glad saying about that nowadays has been increasing interests towards Georgian literature from Azerbaijanian sides. Georgia and Azerbaijan have had the century-old relationships and many ethnic Azerbaijanians live in Georgia, even today it's difficult to understand and speak Georgian. They can't read Georgian literature in the originals. So, it is the main reason to translate more and more Georgian literature into Azerbaijanian. But it is not easy to translate Georgian works of art because translators have to foresee all of the aspects: artistic dignity of literature, work of art must be original, must not be lost primary order, refinement, attractiveness and authors style.

Key words: literature, writing, reader, translation, Azerbaijanian.

Книги на протяжении веков играли важную роль в отношениях народов мира.

Это было и остается альтернативным средством сближения людей, взаимопонимания, обмена культурами. Изменения, произошедшие в мире за последние годы, похоже, омрачили функцию книги, в книге появился ряд заменителей, достаточно даже назвать Интернет; Книга до сих пор не теряет своей актуальности, особенно книга, обильно питающая человеческий разум.

К счастью любителей книги, общество в последние несколько лет и, что более важно, большое количество молодых людей проявляют большой интерес к книгам, поэтому спрос на переведенные книги увеличился, как в нашей стране, так и в соседних странах. Следует отметить, что это непростая задача, однако из-за активной переводческой деятельности наша эпоха получила название эпохи перевода.

Ценители культуры переводчика сравнивали с пчелой, которая «распространяет благоухание благодати среди других языков и народов и оплодотворяет ту или иную национальную культуру». Даже Акакий Церетели проявил большой интерес к азербайджанскому творчеству. Он одним из первых совершил перевод на грузинский язык пьесу Мирзы Фатали Ахундова.

Однако должны отметить, что, несмотря на такую близость, не было соответствующего интереса к выдающейся азербайджанской литературе,

и грузинские литературные произведения не были переведены на азербайджанский язык, за исключением небольшого количества переводов, которые были сделаны; Но, к радости тех, кто интересуется литературой, следует сказать, что сегодня интерес к грузинской литературе уже высок среди азербайджанских читателей.

Многовековое соседство Грузии и Азербайджана дало соответствующие результаты, и если грузинские произведения редко переводились на азербайджанский язык в прошлом, то в последнее время такая работа стала более интенсивной не только из-за близости этих двух стран, но и из-за большого количества грузин, проживающих в Грузии. Знакомство с литературными памятниками в оригинале.

Таким образом, на тех, кто борется с переводческой работой, ложится тяжелое бремя, потому что их долг – учитывать все аспекты художественного произведения при переводе и выполнять перевод таким образом, чтобы он не терял своей первоначальной выразительности, тонкости, стиля и оригинальности.

Котетишвили сравнивает выполнение этой миссии с чудом, а совершить чудо могут только люди с особыми талантами.

С моей стороны, наверное, не будет преувеличением сказать, что Октай Казумов - один из людей, наделенных этим особым талантом.

Прекрасный перевод несравненного произведения Важа-Пшавели «Гоготур и Апшина» дает мне право так сказать, впечатление, которое я получил от чтения его на азербайджанском языке, преследовало меня еще долго. Хотя я много раз читал эту работу в оригинале, я был поражен ее красотой.

Перевод настолько сложен, что я уверен, что азербайджанский читатель прекрасно воспримет каждый стих Ваджраяны, тем более, что в азербайджанском языке он приобретает характерный для Ваджраяны сорт кофе и подчеркивает его оригинальность. Делит величие.

Я не считаю такую оценку переводчика преувеличенной, потому что талант молодого человека можно увидеть только в этой переведенной работе, не говоря уже о других переводах, сделанных им, которые очень приятно читать как грузинским, так и азербайджанским читателям. Работа Октая Казумова оценивается один или два раза, потому что, как я уже упоминал выше, трудно найти переводчика грузинских литературных произведений на азербайджанский язык, а тем более перевод на таком высоком уровне - большая редкость. Популяризация грузинской литературы очень важна, потому что она занимает свое место не только в конкретном авторе и произведении, но и в грузинской литературе в целом, устанавливает тесные культурно-литературные связи, на фоне которых существует тесная связь и взаимное уважение между народами, что гарантирует мирную жизнь. Для культурно-литературных отношений двух стран (и не только) большое значение имеет переводческая работа. Особенно важна работа, перевод которой решает переводчик, потому что благодаря этой работе читатель узнает об интересах и ценностях соседних людей. Конечно, читать произведение в оригинале очень интересно и приятно, но проблема незнания языка не позволяет нам прочитать каждое произведение в оригинале и разобраться в лабиринтах

авторской души. Таким образом, от переводчика очень многое зависит, он может показать нам работу с того ракурса, с которого хочет. Это подталкивает наши впечатления, наши мысли в одном направлении. Считаю, что творчество подчеркивает индивидуализм автора, последний подчеркивает индивидуальность народа, нации. Соответственно, выбор переводчика имеет большое значение при выборе переводимого произведения, потому что он информирует публику не о конкретном произведении и авторе, а о людях, нации. Соответственно, выбор переводчика имеет большое значение при выборе переводимого произведения, потому что он информирует публику не о конкретном произведении и авторе, а о людях, нации. Внутренний мир, личные ценности и приоритеты людей, которые ведут к взаимоуважению и сближению людей и народов. В общем, переводчик часто сталкивается с непреднамеренными ошибками, потому что на каждом языке есть что-то уникальное для этого языка, и вероятность прямого перевода очень мала.

В этом конкретном случае точность и четкость перевода гарантируются, и мы защищены от таких непредвиденных ошибок, так как для переводчика оба языка являются родными, и переводчик прекрасно обоими владеет, что защищает произведение от потери его первоначальной формы и позволяет читателю прекрасно воспринимать его.

Независимо от возраста переводчика, он обладает огромными знаниями и умеет с полной ясностью воплотить авторские находки, яркие краски в жизнь на азербайджанском языке.

Несмотря на разнообразие, обилие и словесные орнаменты слов, характерных для Ваджраяны. Поскольку все великие авторы вызывают большой интерес в обществе, Октай Казумов не мог устоять перед такими трудностями и не мог остаться равнодушным к Важа-Пшавеле. сам Аки в предисловии к книге говорит, что был очарован легкостью повествования этого произведения, его также очаровали персонажи. В целом, можно сказать, что Октай Казумов очень увлечен грузинской литературой и он должен передать этот большой интерес и уважение к грузинской литературе другим.

Переведенная литература должна быть ценной, и очень важно, как я уже упоминал выше, отношение переводчика к переведенному произведению. Это само по себе определяет успех перевода. Эта работа ясно показывает характер грузинского народа, ценности, которые веками считались приоритетными, и подчеркивает самобытность грузин. Как пишет сам Октай Казумов в предисловии к «Гоготур и Апшина», «Почему Гоготур и Апшина?» «Из-за лингвистической специфики Важа я старался максимально избегать литературных форм на азербайджанском языке, потому что все лингвистическое очарование Важа заключено в его архаизмах культуры речи.

2 Переводчик полностью учел и сохранил это языковое очарование.

„-ნეტავ რას ამბობ, დიაცო,
ჭკვას რად არ ატან სიტყვასა?
საქმე თუ გამოგლევია,
რატუ არ იტყვი იმასა?!
რად გინდა მაშინ სიცოცხლე,

ლოკმასა ვსჭამდე სხვისასა?
შენ ვინა გკითხავს, უჯიშოვ,
თოფისასა და ხმლისასა?...
შენ უნდა საჩეჩელს ეჯდე,
ან არა,- ჰქსოვდე წინდასა...
ხმლის ქნევას მაღლი მაშინ აქვ,
როცა ხმაღს ჰხედავ მტრისასა!³

Азербайджанский перевод не менее красив, чем грузинский, и удивительно мелодичен, ритмичен, слова гармонично сочетаются между собой, несмотря на сложность языка Важа.

„-Ey zənən nədi dəyinib,
Donquldandığın ayaqda.
İş-gücün tüqənibdir sə,
Bələ desənə bayaqdan.
Neylərən elə ömrü ki,
Bir tikə yeyəm nahaqdan.
De görüm kimdir soruşan
Səndən tüfəngdən, yaragdan.
Get ya corab hör, nə bilim,
Ya da yun ayır daraqda.
Qılınca sığal çəkilər,
Düşman olanda ayaqda.»⁴

ან:

„გაზაფხულ იყო მაშინა,
ახლად ყოოდნენ იანი,
მწვანის ქათიბის კობტაობს
მთების კალთები ტყიანი;
ბექ-ბუქში თოვლი დამდნარა,
მიწა გამხდარა წვნიანი,
მწვანეს ეწვდება ფოთოლსა
ხარი—ირემი რქიანი.»⁵

სწორედ ამდაგვარადვე ჟღერს მისი აზერბაიჯანული ვერსია.

„İlkbahar təzə gəlmişdi,
Təzə açırdı bənövşə.
Yam-yaşıl nəglə bəzənibç,
Dağlar ətəyi, hər guşə.
Təpə-düzdə qar görünmür,
Torpaqdan sular sürüşər.
Yaşıl yarpağı qırpanda,
Maral boynuna şəh düşər.»⁶

«Я пытался перевести его живым и здоровым ... Какой перевод с его художественной ценностью или недостатками должен решать азербайджаноязычный читатель, а не мой», - написал Октай Казумов

Я даже хотел бы сказать, что азербайджаноязычные читатели получают такое же удовольствие от знакомства с бессмертными существами Важи, как и я, и я хотел бы отметить, что я был убежден с

помощью Октая Казумова; Произведение, написанное и переведенное на родной язык, может доставить человеку не меньшее удовольствие, главное, чтобы переводчик вложил в работу то, что сохранит оригинальность автора и не потеряет высказывания.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гамсахурдиа К. (1965): Избранные эссе в 8 томах. Том 7. Издательство «Советская Грузия». Тбилиси. П. 462.
2. Важа-Пшавела. (2012): Гоготур и Апшина. Издательство «Диоген». Тбилиси. П. 31.
3. Важа-Пшавела. (2012): Гоготур и Апшина. Издательство «Диоген». Тбилиси. П. 48.
4. Важа-Пшавела. (2012): Гоготур и Апшина. Издательство «Диоген». Тбилиси. П. 49.
5. Важа-Пшавела. (2012): Гоготур и Апшина. Издательство «Диоген». Тбилиси. П. 52.
6. Важа-Пшавела. (2012): Гоготур и Апшина. Издательство «Диоген». Тбилиси. П. 53.
7. Важа-Пшавела. (2012): Гоготур и Апшина. Издательство «Диоген». Тбилиси. П. 32.

Шевель Анжеліка

(Суми, Україна)

НАУКА ЯК ФЕНОМЕН КУЛЬТУРИ

В статті автор аналізує науку як феномен культури. З одного боку наука розглядається як цілісний феномен відносно світу культури, з іншого боку, наука постає як складний, структурований об'єкт, кожна з частин якого може бути розглянута як самостійний об'єкт. Описується гуманістичний погляд на науку українського філософа С.Б. Кримського, умови перетворення науки на культурний феномен. Автор наводить основні питання при розробці культурних стратегій, аспекти сучасних культурних стратегій у всьому світі. В статті наголошується на культурному контексті науки і його значенні в розвитку освітніх інновацій.

Ключові слова: культура, культурний феномен, культурна стратегія, наука, пізнавальний процес наукове знання.

В статье автор анализирует науку как феномен культуры. С одной стороны наука рассматривается как целостный феномен относительно мира культуры, с другой стороны, наука предстает как сложный, структурированный объект, каждая из частей которого может быть рассмотрена как самостоятельный объект. Описывается гуманистический взгляд на науку украинского философа С.Б. Крымского, условия превращения науки в культурный феномен. Автор приводит основные вопросы при разработке культурных стратегий, аспекты современных культурных стратегий во всем мире. В статье отмечается культурный контекст науки и его значение в развитии образовательных инноваций.

Ключевые слова: культура, культурный феномен, культурная стратегия, наука, познавательный процесс научное знание.

In the article the author analyzes science as a cultural phenomenon. On the one hand, science is seen as a holistic phenomenon in relation to the world of culture, on the other hand, science appears as a complex, structured object, each part of which can be considered as an independent object. The humanistic view on science of the Ukrainian philosopher S.B. Krymsky is described, the conditions for the transformation of science into a cultural phenomenon are highlighted. The author cites the main issues in the development of cultural strategies, aspects of modern cultural strategies around the world. The article emphasizes the cultural context of science and its importance in the development of educational innovations.

Key words: culture, cultural phenomenon, cultural strategy, science, cognitive process, scientific knowledge.

Сучасна Україна для свого розвитку має потребу в інноваційних технологіях, потребує і відповідно освічених, науково і технічно підготовлених фахівців, здатних забезпечувати такий розвиток на належному рівні. Задовольнити цю потребу зможе лише така освіта, в якій провідне місце займає наука і техніка і при якій головна роль належить науковому знанню в становленні творчої особистості. З цим пов'язана проблема розкриття науки як феномену культури і наступності наукового знання з метою його освітньої проєкції в навчання, в способи освоєння наукового знання, яке б перестало виступати для фахівця як багаж знань, мертвий вантаж – скопище відомостей і готових висновків та результатів пізнання, – що зберігається про запас, а замість цього поставало б у формі отриманих здібностей, навичок і вмінь особистості, тобто засвоювалось як методи вирішення теоретичних і практичних інноваційних завдань, як засоби оволодіння будь-якою проблемною ситуацією з метою прийняття доцільних рішень.

У найбільш загальному вигляді опис науки як феномена культури містить у собі два підходи: зовнішній і внутрішній. В першому випадку наука розглядається як цілісний феномен відносно світу культури. В другому випадку, наука постає як складний, структурований об'єкт, кожна з частин якого може бути розглянута як самостійний об'єкт.

Очевидно, що культурна домінанта пронизує всю структуру наукового пізнання, зачіпаючи і його методологію. Культурний контекст науки виявляє її здатність до поліваріативності застосування наукових теорій у сучасних соціальних практиках, а також дозволяє оцінювати кінцевий результат функціонування науки не лише з позицій істинності й корисності, але і за критеріями Добра, Правди і Краси як індикаторів культури, про які писав український філософ С.Б. Кримський [1, с. 10].

За переконанням С. Б. Кримського, культура оптимізує людино-розмірний світ, який є альтернативою усякій механістичності, бо він є структурованим за модусами творчості і свободи.

«Проте, будучи формою саморозвитку людини, культура функціонує на шляхах опредмечення її сутнісних сил, в тому числі і її пізнавальних здібностей. У цьому сенсі наука входить у склад культури» – пише філософ. Саме культурний бік функціонування науки хвилює його найбільшою мірою, оскільки для нього наука, як і інші феномени культури, визначають духовний розвиток особистості.

Сергій Борисович розглядає гуманістичний аспект застосування наукового знання, бо «за межами соціально-гуманітарного використання наукове знання втрачає культурно-гуманістичний вимір та впадає у фаустіанські колізії, до яких веде цинізм знання, позбавленого моральних обріїв». А тому науку не можна розглядати як самостійну систему щодо інших форм культури. У всесвітній історії, – зазначає він, – слід ставити питання про єдність і взаємодію науки та культурно-історичних систем. При цьому дослідження умов перетворення науки на культурний феномен він пропонує здійснювати під кутом зору врахування людинорозмірних початків прогресу наукового пізнання, його вписування в систему тієї або іншої цивілізації [2, с. 148].

Кожна країна, місто, установа чи організація повинні знайти свою власну культурну стратегію, визначити свої власні проблеми та знайти свої власні рішення. Найбільш доцільними є врахування таких питань при розробці культурних стратегій: створення, виробництво, поширення і захист/збереження культурного контенту: як забезпечити яскраве культурне життя; контент та інфраструктура: як забезпечити баланс між підтримкою культурної інфраструктури та залученням до неї людей і проведенням заходів; культурні установи та роль недержавного сектору: як підтримати національні установи, створюючи умови для процвітання приватного сектору та незалежної діяльності; зарплати та соціальні гарантії: як переконатися, що у професіоналів сфери культури є можливість працювати, і як оцінити їхній внесок; механізми фінансування культури: як фінансувати культуру та диверсифікувати джерела фінансування, щоб вони були не лише державними; нормативно-правова база (як закони, що безпосередньо стосуються культури, так і загальні закони та нормативні акти): як підтримувати розвиток культури за допомогою створення сприятливого правового середовища; взаємозв'язок між національною, регіональною, місцевою та приватною культурами: як координувати участь у культурному розвитку державних та приватних, національних та місцевих зацікавлених сторін; окрім загальних питань, сучасні культурні стратегії у всьому світі зачіпають низку інших важливих аспектів: соціокультурне розмаїття та розмаїття форм культурного самовираження; доступ до культури (участь у культурі, соціально неблагополучні групи населення, віддалені райони, рівний доступ тощо); освіту у сфері культури (як доступ до культури для дітей та молоді, так і вищу освіту у сфері культури); культурну та креативну індустрію (планування, інформованість, підприємництво у сфері культури, інновації та технології, творчі інкубатори, нарощування потенціалу тощо); права інтелектуальної власності, боротьбу з піратством; доступ до фінансування і різноманітність джерел фінансування (приватне, європейське, міжнародне фінансування, схеми кредитування, ваучери, інвестори, податки тощо); просування культури в інших галузях політики (перехресне фінансування та супутні ефекти), включаючи культуру та сталий розвиток, освіту, регіональний розвиток і туризм, економіку та інновації, брендинг країни, соціальні інновації тощо; культуру та відродження міського середовища, якість життя; цифрову культуру (оцифровування культурної спадщини, нові технології у сфері культури); культурний і творчий експорт та інтернаціоналізацію, культурну дипломатію; належне

врядування у сфері культури (прозорість, верховенство права, участь у культурі, звітність, плюралізм).

Належний процес розробки стратегії призводить до підвищення очікувань і більшого залучення зацікавлених сторін, тому люди хочуть бачити реальні дії, які призводять до реальних змін.

Вважаємо, що сьогодні для зміни освітньої парадигми необхідна зміна ракурсу, фокусу бачення. Під баченням тут розуміється навіть не цілеспрямоване спостереження, а особливе, як вважає С. А. Борчиков, «світосприймаюче і гносеологічне бачення, яке характеризує будь-яку парадигму пізнання в модусі специфіки її пізнавального прикладання». Характерно, що вчений мимоволі пов'язує світосприйняття і способи пізнання, але не вказує на зв'язок світосприйняття зі світоглядом, картиною світу, а отже - цінностями і смислами.

Таким чином розгляд філософського розуміння науки як феномену культури є перспективним для подальших розвідок при розкритті ролі знання у процесі людинотворення і вдосконалення способу людського життя на противагу однобічному утилітарному, прагматичному погляду на знання як засіб отримання економічної вигоди, прибутку, власної користі тощо.

Наука виступає і як фактор соціальної регуляції суспільних процесів. Вона впливає на потреби суспільства, стає необхідною умовою раціонального управління. Будь-яка інновація потребує аргументованого наукового обґрунтування. Прояв соціокультурної регуляції науки здійснюється через сформовану в суспільстві систему виховання, навчання й залучення його членів до дослідницької діяльності.

Як феномен, культури наука завжди спирається на сформовані в суспільстві культурні традиції, на загальні цінності й норми. Пізнавальна діяльність уплетена в буття культури. Тож властива науці культурно-технологічна функція пов'язана з включенням людини в пізнавальний процес. Культурна сутність науки визначає її етичну й ціннісну наповненість.

Наука виступає і як фактор соціальної регуляції суспільних процесів. Вона впливає на потреби суспільства, стає необхідною умовою раціонального управління. Будь-яка інновація потребує аргументованого наукового обґрунтування. Прояв соціокультурної регуляції науки здійснюється через сформовану в суспільстві систему виховання, навчання й залучення його членів до дослідницької діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дротянко Л. Г. Наука як феномен культури у філософській спадщині С. Б. Кримського / Л. Г. Дротянко // Вісник Нау. Серія: Філософія. Культурологія. – Київ, 2015. № 2 (22). С.10-13
2. Кримський С. Б. Наука як феномен цивілізації / Кримський С. Б. Запити філософських смислів. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. – 238 с.

РОЗДІЛ ІХ

УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ В СУЧАСНОМУ СВІТІ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК СУСПІЛЬСТВА

Грицай Любов Володимирівна

(Велика Писарівка, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ З БАТЬКАМИ

У статті розкрито особливості співпраці з батьками в умовах реформування освіти як головного чинника «педагогіки партнерства». У взаємодії учні – учитель – батьки найважливіше закладу освіти налагодити співпрацю з батьками, оскільки вони є рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Співпраця закладу освіти з батьками – це основа оновленої системи розвитку особистості як учасника освітнього процесу, новий вектор освітніх можливостей.

Ключові слова: співпраця, «педагогіка партнерства», освітнє середовище, спілкування, взаємини.

В статье раскрыты особенности сотрудничества с родителями в условиях реформирования образования как главного фактора «педагогика партнёрства». Во взаимодействии ученики - учитель - родители важнее всего учебному заведению наладить сотрудничество с родителями, поскольку они являются равноправными участниками образовательного процесса, ответственными за результат. Сотрудничество учебного заведения с родителями - это основа обновленной системы развития личности как участника образовательного процесса, новый вектор образовательных возможностей.

Ключевые слова: сотрудничество, «педагогика партнерства», образовательная среда, общение, взаимоотношения.

The article reveals the peculiarities of cooperation with parents in the conditions of education reforms as the major factor of «partnership pedagogy». In relations students-teacher-parents it is the most important to provide cooperation with parents as they are equal participants of educational process and are responsible for the result. Cooperation of school and parents is the basis for personality development, new vector of educational possibilities.

Key words: cooperation, partnership pedagogy, educational environment, communication, relationships.

В умовах якісного реформування української школи й основі сучасного освітнього процесу однією з вагомих ознак є партнерські взаємини між учнем, учителем і батьками, так звана педагогіка партнерства. Щоб учасники освітнього процесу активно й результативно взаємодіяли, Нова українська школа має на меті побудувати взаємин між педагогами, учнями, їхніми батьками на якісно новому рівні, який ґрунтується на партнерстві, яке є одним із (5-м з 8-и) її ключових компонентів. У взаємодії учні – учитель – батьки найважливіше закладу освіти налагодити співпрацю з батьками,

оскільки вони є рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат.

Педагогіка партнерства або співпраця – напрям педагогіки, що включає собою систему методів і прийомів виховання і навчання на засадах гуманізму та творчого підходу до розвитку особистості. Серед авторів найвідоміші це: В. О. Сухомлинський, Ш. А. Амонашвілі, І. П. Волков, І. П. Іванов, А. С. Макаренко, В. А. Караковський, С. М. Лисенкова, В. Ф. Шаталов та інші. Зокрема ідею співпраці закладу освіти з батьками ще акумулював у своїх працях В. Сухомлинський. Так, наприклад, про це педагог писав ще в 1960-х у працях «Людина неповторна», «Серце віддаю дітям», але до процесу реформування освіти автора тільки цитували. *Після ухвалення концепції Нової української школи поняття «педагогіка партнерства», яке започаткував вітчизняний педагог, перенесли зі світоглядних обширів у нормативну площину. В одній із останніх публікацій «Теоретичні основи сучасної української педагогіки» Вишневський О. зазначає: «Учитель має бути другом, а родина – залучена до побудови освітньої траєкторії дитини».* [2]

У 1982 професорка соціології університету Джона Хопкінса Джой Епштейн зв'язала й засвідчила залежність співпраці батьків і школи з якістю освіти, ініціювала низку досліджень, у яких виокремила шість основних типів активностей батьків, що поєднують відносинами партнерства сім'ю, школу та громаду: батьківство, волонтерство, навчання вдома, ухвалення рішень, співпраця з громадою.

Керівник освітнього напрямку OECD Андреас Шляйхтер у своїй книжці «Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття» наголошує, що серед молоді, яка відчує, що вони складають частину шкільної громади, набагато більша ймовірність отримати кращі академічні результати й бути більш умотивованими в школі.

Крім того, співпраця на думку Кравчинської Т. С., має базуватися на основних принципах: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах, стосунках; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей). [3] Це також критерії, які відповідають Концепції НУШ, за якими можна оцінювати якість освітнього процесу, а також новий інструментарій навчання менеджменту. Наприклад, під час інституційного аудиту школи.

Співпраця закладу освіти з батьками є необхідністю, яка впливає на результативність учнів, імідж закладу. Вона будується на основних шляхах співпраці: спілкування й залучення батьків до освітнього процесу. У Концепції нова українська школа, зокрема порадику для вчителя, у 8 розділі «Співпраця з батьками» виділяють формальне й неформальне спілкування. Неформальне спілкування відбувається здебільшого у випадках, коли вчитель зайнятий іншими справами. Важливим для усіх форм спілкування є активне слухання. Оскільки під час неформального спілкування вчитель не завжди має час і можливість приділити цьому

належну увагу, тоді він чи вона може запропонувати окрему зустріч і спілкування набуває формального характеру.

Зазвичай спілкування відбувається при особистій зустрічі з батьками, але може відбуватися за допомогою інших засобів – телефонні дзвінки, написання листів електронною поштою, спілкування в соціальних мережах тощо. Але варто пам'ятати про особливості спілкування й скористатися основними порадами: слухайте уважно, давайте короткі стимулюючі відповіді, ставте відкриті запитання, не нав'язуйте свої ідеї, думки, відчуття, поради, проявляйте співчуття не лише словами, а й поведінкою, намагайтеся зрозуміти почуття і думки співрозмовника, слухайте не лише слова, а й почуття, які ховаються за ними, наприкінці розмови підсумуйте своїми словами те, що інші хотіли донести до вас.

Особливістю співпраці з батьками є основні форми спілкування, а саме: батьківські збори, індивідуальні зустрічі з батьками, батьківські комітети та інші. Саме така форма спілкування з батьками є організаційним менеджментом, тому важливо розуміти основні стратегічні моменти в проведенні зборів, щоб учасники залишалися задоволеними як від процесу, так і від результатів, а самі збори спряли розвитку культури співробітництва.

На відміну від батьківських зборів, регулярні індивідуальні зустрічі з батьками є практикою, що не так часто використовується, хоча є надзвичайно важливою в процесі спілкування з батьками. Під час підготовки до зустрічі, варто подумати над наступними запитаннями: яка мета розмови, коли і де буде відбуватися розмова, як довго вона буде тривати, хто буде присутній під час зустрічі, яка моя роль і роль інших учасників зустрічі, що я очікую від розмови, яка інформація мені потрібна?

Для того, щоби компетентнісний підхід повноцінно впроваджувався й відзначався якісною підготовкою дітей до викликів сучасного світу необхідно, щоби дії батьків і вчителів у цьому напрямі були синхронними. Якщо згадати формулу НУШ, то співробітництво батьків і закладу освіти дуже важливі, щоби створити сприятливе середовище для навчання та забезпечення орієнтації на особистість учня, необхідно залучати батьків до освітнього процесу. Це допоможе у формулюванні індивідуальних освітніх траєкторій. Батьки або інші члени родини можуть допомагати вчителю в організації та проведенні навчальних занять, підготовці навчальних матеріалів, у роботі з іншими батьками. Дітям дуже подобається бачити власних батьків у ролі вчителів, а для інших дітей – це ще один приклад моделі поведінки дорослих людей.

Крім того, така рівноправність взаємин дозволяє зменшити ризик виникнення конфліктних ситуацій, якщо вони й виникають, їх завжди можна розв'язати конструктивно, дійшовши компромісу. Ось чому така модель взаємодії дорослих стане взірцем для школярів. Саме завдяки педагогіці партнерства такі поняття, як толерантність, співчуття та свобода вибору можуть стати основоположними для нашого суспільства.

Таким чином, залучаючи батьків до співпраці, налагоджуючи партнерські стосунки з ними, учителі дотримуються основного принципу: забезпечують максимальну підтримку дітям, задовольняють їхні потреби, які виникають у процесі розвитку та навчання.

Важливим аспектом у налагодженні співпраці закладу освіти з батьками є вибір ефективних форми налагодження партнерських взаємин.

Створити освітнє середовища, яке засноване на принципах педагогіки партнерства нелегко, бо вона потребує чіткої й цілеспрямованої взаємодії всіх учасників освітнього процесу, а також усвідомлення ними важливості досягнення спільної мети. Найбільш дієвими формами налагодження партнерських взаємин учителя з батьками можна назвати **навчальний тренінг** – це форма активної взаємодії педагога та батьків, завдяки якій учасники отримують нові корисні знання та формують позитивний досвід вирішення нагальних проблем. Він ґрунтується на постійній взаємодії учасників задля пошуку відповідей на важливі запитання. Крім того, **тренінги** базуються на принципах рівноправності та партнерства, що дозволяє краще розвивати педагогічні можливості батьків, **педагогічний практикум** – це спосіб розвитку педагогічного мислення у батьків, під час якого можна ознайомитися з найбільш ефективними стратегіями розв'язання навчальних та педагогічних ситуацій. Наприклад, учасники мають змоделювати конфліктну ситуацію (яка може відбутися у реальному житті) та знайти способи її вирішення. Водночас кожен учасник має висловити власне бачення суті проблеми, **круглий стіл** – обговорення, яке проводиться з метою обміну думками задля вирішення конкретних проблем. Завдяки таким зустрічам можна краще зрозуміти позиції одне одного, детально розглянути нагальні проблеми, висловити власні зауваження та аргументи, **ділова гра** – форма спільної роботи вчителя та батьків, коли учасники, виконуючи певні ролі, спільно знаходять оптимальні варіанти вирішення проблемної ситуації. Вона може бути організована у змагальній формі, але не має створювати атмосферу протистояння. Такі ігри формують позитивний досвід вирішення реальних проблем у різних ситуаціях, **дискусія** – традиційна, але дієва форма взаємодії з батьками, коли всі учасники активно висловлюють свою позицію щодо проблемного питання, аргументовано її відстоюють, конструктивно критикують думки колег та спільними зусиллями знаходять компромісні варіанти вирішення питань. Під час таких обговорень усі присутні можуть знайти спільну мову, **індивідуальні зустрічі** дозволяють обговорити важливі питання, які стосуються життя та навчання кожної дитини. Це дає можливість предметно вивчити успішність учня, оцінити його успіхи та визначити проблемні точки у навчальному процесі.

Сучасна когнітивістика стверджує, якщо людина випадає з мереж спілкування і взаємодії, то її інтелект «затухає». Для того, щоби бути успішними у формулюванні ідей, ухваленні рішень, досягненні цілей, нам потрібен постійний і інтенсивний обмін інформацією з іншими. Власне, і людська особистість – результат взаємодії. Педагогіка партнерства – підхід, що спрямований на розвиток максимально продуктивних і здорових відносин у процесі навчання. Для того, щоби освіта і навчання всім приносили задоволення, варто змінити правила гри і прийняти підхід співробітництва замість традиційно авторитарного.

Отже, співпраця закладу освіти з батьками – це основа оновленої системи розвитку особистості як учасника освітнього процесу, новий вектор освітніх можливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артемова В. Історія педагогіки України : Підручник. / В. Артемова К. : Либідь, 2006. 424 с.
2. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : Посібник для студентів вищих навчальних закладів. / О. Вишневецький Дрогобич : Коло, 2006. 326 с.
3. Кравчинська Т. С. Педагогіка партнерства – основні ідеї, принципи та сутність URL: http://lib.iitta.gov.ua/707221/1/Кравчинська_тези.pdf
4. Підласий І. П. Продуктивний педагог. Настільна книга вчителя. / І. П. Підласий. – Х. : Вид. група «Основа», 2010. – 360 с.
5. Краще разом. Що таке педагогіка партнерства і навіщо вона в НУШ URL: <https://nus.org.ua/articles/pedagogika-partnerstva-shho-tse-take-ta-yak-zrozumity-chy-vona-ye-u-shkoli/>
6. Педагогіка партнерства – ключовий компонент НУШ URL: <https://naurok.com.ua/post/pedagogika-partnerstva-yak-uspishno-vzaemodiyati-z-batkami>

Захаров Максим

(Суми, Україна)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито основні етапи при здійсненні порівняльного аналізу різних моделей оцінювання професійної діяльності керівників ЗЗСО на державних засадах, та з'ясовано й уточнено наукові підходи, принципи, функції, види, рівні та умови оцінювання управлінської діяльності керівників ЗЗСО на державно-громадських засадах.

Ключові слова: організаційна діяльність, педагогічна діяльність, заклад загальної середньої освіти, управління, педагогічна діяльність.

В статье раскрыты основные этапы осуществления сравнительного анализа различных моделей оценки профессиональной деятельности директоров школ, выяснено и уточнено научные подходы, принципы, функции, виды, уровни и условия оценки управленческой деятельности директоров школ на государственно-общественных началах.

Ключевые слова: организационная деятельность, педагогическая деятельность, директор, школа, управление, педагогическая деятельность.

The article reveals the main stages of the comparative analysis of various models for assessing the professional activity of school principals, clarifies scientific approaches, principles, functions, types, levels and conditions for assessing the management activities of school principals on a state-public basis.

Key words: organizational activity, pedagogical activity, director, school, management, pedagogical activity.

На сучасному етапі розвитку країни важливого значення набуває діяльність керівника як професіонала, спроможного створити творче освітнє середовище в закладі освіти та навколо нього. Саме керівник навчального закладу покликаний бути менеджером освіти, спеціалістом з управління,

який створює особливий вид продукції – управлінське рішення, структуру організації праці підлеглих, модель управління, що є актуальним результатом планування організаційно-педагогічної діяльності.

Аналіз вітчизняної і зарубіжної літератури, дисертаційних досліджень та освітньої практики доводить, що увага до управління в освітній галузі постійно зростає. Це знайшло відображення у працях В.Г.Афанасьєва, Є.С.Березняка, В.І.Бондаря, Л.І.Даниленко, Г.А.Дмитренка, Г.В.Єльнікової, В.І.Зверєвої, Л.М.Калініної, Л.М.Карамушки, Н.Л.Коломенського, В.П.Безпалька, С.І.Болтівця, С.У.Гончаренка, О.І.Ляшенка, Т.О.Лукіної, А.І.Підласого – з питань теоретичних засад оцінювання професійної компетентності педагогічних працівників. Але, слід зазначити, що ціла низка пов'язаних з цією проблемою питань поки що залишається невирішеною.

Мета статті полягає у науковому обґрунтуванні та визначенні шляхів оцінювання управлінської діяльності керівників закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО).

Під поняттям «державно-громадське управління» ми розуміємо функцію державних органів управління освітою і громадськості, яка забезпечує їх спільні управлінські дії з метою розвитку і вдосконалення освітньої системи. Зростаюча складність управління ЗЗСО потребує систематичного і ретельного аналізу цілей і завдань, умов і засобів, функцій і результатів діяльності керівників ЗЗСО, тобто здійснення контролю. У тлумачному словнику контроль визначається як перевірка виконання законів, рішень тощо. Однак таке визначення ми вважаємо неповним. У роботах І.Л.Лікарчука звертається увага на необхідність і важливість функції контролю в освіті, оскільки «лише грамотно організований контроль за функціонуванням усіх складових освітньої системи дає можливість забезпечити ефективне управління ними. Ця істина давно підтверджена практикою освітнього менеджменту на світовому рівні. Без цивілізованого контролю ефективне функціонування освітньої системи неможливе. Сьогодні контроль виконує багато інших завдань: надає зворотну інформацію про стан об'єкта, про результати проведеної перевірки, співвідношення передбачених і досягнутих цілей, про ефективність стратегічних і тактичних дій при використанні засобів і методів управління. За його результатами приймаються управлінські рішення, проводяться корегуючі дії щодо відхилень від мети і плану діяльності, він дозволяє безперервно повторювати процес управління на новій основі. Оцінювання в усіх складових контролю визначає ефективність виконання працівниками організації своїх посадових обов'язків і реалізації організаційних цілей. У теорії менеджменту оцінювання є завершальним етапом педагогічного вимірювання відповідних показників, процесом контролю, завдяки якому доводиться суспільству й особі, яка оцінювалася, про її цінність та потенціал. Воно може здійснюватися у різних формах і різними методами. Актуальним для дослідження процесів оцінювання є поділ методів оцінювання на прогностичні і практичні. Прогностичні передбачають побудову моделі-прогнозу майбутньої діяльності керівника – визначення потенціалу його особи та індивідуального розвитку. Практичні – оцінювання сьогочасного результату діяльності. До останньої групи належать ситуаційні і часові методи виявлення показників належать: випробувальний термін,

оцінювання за певний період роботи, стажування, оцінювання за цілями, тощо. Ця група методів застосовується за необхідності прийняття термінового рішення (прийняття на роботу, звільнення кандидатів, просування по посадах, у критичних ситуаціях тощо). Методи оцінювання можна також поділити на методи виявлення (збирання) інформації (показників і критеріїв) та вимірювання. У роботах І.Є.Булах подано перелік вимог, дотримання яких дає можливість уникнути неправильних управлінських рішень і які лежать в основі розробки методів збирання й обробки інформації, зокрема:

- інформація, яка надається, не повинна бути статичною, оскільки вона не буде мати практичного значення;
- інформація має подаватися у вигляді, який підлягає систематизації;
- інформація повинна подаватися в узагальненому і певним чином систематизованому вигляді;
- для збирання інформації потрібно відібрати найбільш ефективні методи;
- обсяг інформації має бути достатнім для зіставлення, оцінювання і порівняння.

Стримуючим фактором запровадження окремого оцінювання управлінської діяльності керівників ЗЗСО на сучасному етапі виявлено відсутність основних умов для його проведення, а саме:

- організаційних: визначення об'єктів і суб'єктів оцінювання, частоти і тривалості його проведення, підготовка суб'єктів оцінювання;
- інформаційних: встановлення обсягу, частоти, точності і своєчасності надходження необхідної прямої і зворотної інформації;
- фінансово-економічних: витрати, пов'язані з його організацією та інформаційним забезпеченням;
- правових: визначення місця, яке посідає процес оцінювання у системі управління освітою, розробка нормативно-правової бази для проведення окремого оцінювання управлінської діяльності керівників ЗЗСО.

Теоретичний аналіз наукових джерел з управлінської діяльності керівників ЗЗСО та контролю за нею дало можливість систематизувати знання про процес оцінювання управлінської діяльності керівників ЗЗСО і описати його.

Система оцінювання управлінської діяльності керівників ЗЗСО ґрунтується на таких засадах:

- оцінювання зорієнтоване на застосування принципів демократичного суспільства, які реалізуються через активне залучення громадськості;
- оцінювання зорієнтоване на подальше зростання управлінської компетентності керівників ЗЗСО, на виявлення і розкриття їх потенціалу, а не лише на фіксацію фактів чи подій, які вже відбулися;
- оцінювання є суб'єктним процесом, в якому всі учасники беруть активну участь і впливають на його результат;
- оцінювання базується на основних принципах ринкової економіки, якими передбачено диференційовану оплату праці відповідно до встановлених показників якості роботи керівника ЗЗСО;
- при організації оцінювання враховуються реальні кадрові і фінансові

можливості органів місцевого самоврядування;

- оцінювання є процесом будь-якої форми контролю, у тому числі атестації.

Цілі оцінювання є важливим методологічним компонентом теорії пріоритетів, які визначаються за умов виявлення суперечностей між зростанням потреб суб'єктів управління і можливостями для їх задоволення; це те, заради чого встановлюються пріоритети. Змістова складова моделі оцінювання управлінської діяльності керівників ЗЗСО охоплює функції, види, умови, рівні та його зміст, які є взаємозалежними і взаємопов'язаними як між собою, так і із зовнішніми чинниками, що на них впливають (стан соціально-економічних відносин, рівень демократичних перетворень, нормативно-правова база, професійність працівників районного управління освіти і керівників ЗЗСО тощо). Аналіз функцій оцінювання управлінської діяльності керівників ЗЗСО показав, що за останні роки вони набули суттєвих змін. Аналізуючи їх, можна виділили такі, які найбільш послідовно забезпечують реалізацію цілей, підходів і принципів оцінювання, а саме: планування (визначення цілей, шляхів, завдань та заходів щодо різних видів оцінювання); організація і координування (визначення місця і ролі кожного учасника процесу оцінювання та взаємозв'язків між ними); аналіз (вивчення стану і причинно-наслідкових відносин в управлінській діяльності керівників ЗЗСО); регулювання (усунення розбіжностей під час оцінювання між очікуваними і реальними результатами); узагальнення (здійснення об'єктивного оцінювання результативності праці шляхом порівняння отриманих результатів із визначеними стандартами – вимогами, нормами, критеріями, планами, рішеннями); прогнозування (розроблення перспективного плану самовдосконалення керівника на основі зауважень і пропозицій, які зроблені під час оцінювання). Оцінювання управлінської діяльності керівників ЗЗСО потребує створення необхідних умов, які об'єднано у чотири групи: нормативні, фінансово-технічні, науково-методичні і кадрові. До нормативних умов забезпечення різних видів оцінювання управлінської діяльності керівників ЗЗСО віднесено:

- нормативно-правові акти України про освіту, в яких розкрито підстави для проходження атестаційного оцінювання, випадки його продовження або перенесення термінів та результати;
- положення про атестацію керівників ЗЗСО на державно-громадських засадах, в якому розкрито процедуру оцінювання і види стимулювання;
- положення про відбір і діяльність незалежних експертів.

Зміст оцінювання управлінської діяльності керівника ЗЗСО сформовано на основі важливих для сучасного керівника управлінських функцій, напрямів базового стандарту та переліку основних особистісно-ділових якостей і представлено:

- системою критеріїв, спрямованою на проведення об'єктивної оцінки управлінської діяльності керівників ЗЗСО;
- системою питань щодо виявлення особистісно-ділових якостей керівника та їх впливу на діяльність ЗЗСО.

При оцінюванні управлінської діяльності керівників ЗЗСО було враховано, що критерії оцінювання повинні:

- однозначно відповідати поставленій меті, завданням і принципам кожного виду оцінювання;
- бути оптимальними за витратами часу як для тих, хто проводить оцінювання, так і тих, кого оцінюють;
- бути зрозумілими для всіх учасників оцінювання;
- супроводжуватися зрозумілою інструкцією щодо їх застосування, зокрема при підведенні остаточного результату.

Проведене дослідження й узагальнення його результатів на науково-методичному, організаційному і нормативному рівнях дає можливість зробити наступний висновок. Аналіз наукових джерел і чинного законодавства України доводить, що в сучасних соціально-економічних умовах доцільним є проведення об'єктивного оцінювання управлінської діяльності керівників ЗЗСО як процесу контролю, який ґрунтується на загальних принципах, має основні функції, рівні та умови здійснення. Оцінювання управлінської діяльності керівників ЗЗСО здійснюється за допомогою комплексу, який включає нормативно-правове, науково-методичне й організаційно-кадрове забезпечення і розкриває особливості проведення кожного виду оцінювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биков В. Ю. Відкрите навчальне середовище та сучасні мережні інструменти систем відкритої освіти / В. Ю. Биков // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова : збірник / МОН України ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 9 (16). – С. 9–16. – (Серія 2 «Комп'ютерно орієнтовані системи навчання»).
2. Калініна Л. М. Теоретико-прикладні аспекти формування інформаційної культури керівника загальноосвітнього навчального закладу : монографія / Л. М. Калініна. – К. : Педагогічна думка, 2012. – С. 15–23.
3. Розпорядження Кабінет Міністрів України «Про затвердження плану заходів на 2017–2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа»» від 13 грудня 2017 № 903-р. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2017-%D1%80> (дата звернення: 18.04.2019).

Луценко Світлана, Пінчук Діана
(Суми, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ ПІДХІД

У статті розглядаються питання організації дистанційної освіти та визначається роль керівника закладу освіти. Особлива увага привернена до нормативно – правового забезпечення та основних функцій адміністрації закладу загальної середньої освіти при реалізації дистанційного навчання.

Ключові слова: дистанційна освіта, синхронний режим навчання, асинхронний режим навчання, роль керівника закладу освіти

В статье рассматриваются вопросы организации дистанционного образования и определяется роль руководителя учреждения образования. Особое внимание обращено на нормативно – правовое обеспечение и основные функции администрации заведения общего среднего образования при реализации дистанционного обучения.

Ключевіє слова: *дистанційне образование, синхронний режим обучения, асинхронний режим обучения, роль руководителя учебного заведения*

The article considers the organization of distance education and defines the role of the head of the educational institution. Particular attention is paid to regulatory and legal support and the main functions of the administration of general secondary education in the implementation of distance learning.

Key words: *distance education, synchronous learning mode, asynchronous learning mode, the role of the head of the educational institution*

Взаємодія всіх учасників освітнього процесу – один з найважливіших факторів успішного функціонування будь-якої шкільної спільноти. В умовах дистанційного навчання, коли вчителі й учні не можуть бути поруч, взаємодія між усіма учасниками освітнього процесу: адміністрацією школи, вчителями, учнями і батьками – набуває особливої важливості. Саме адміністрація закладу освіти має забезпечити організацію його діяльності в умовах режиму дистанційного навчання, узгодити правила та розклад взаємодій усіх учасників освітнього процесу для виконання освітніх програм закладу.

Основними нормативними документами щодо організації дистанційної освіти у закладі загальної середньої освіти є Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463 – IX (у редакції від 01.08.2020), Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти, затверджене Наказом МОН України 08.09.2020 № 1115, Лист МОН України «Щодо організації освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти під час карантину» від 23.03.2020 № 1/9-173, Лист МОН України «Щодо методичних рекомендацій про викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році» від 11.08.2020 № 1/9 – 430, Лист МОН України «Щодо створення безпечних умов організації освітнього процесу у 2020/2021 навчальному році» від 20.08.2020 № 1/9 – 490, Наказ МОН України «Про деякі питання забезпечення дистанційного навчання здобувачів повної загальної середньої освіти у 2020-2021 роках» від 26.10.2020 № 1315, Лист МОН України «Щодо організації дистанційного навчання» від 02.11.2020 № 1/9 – 609 та інш.

Відповідно до ст.4 Закону України «Про повну загальну середню освіту» визначено форми здобуття повної загальної середньої освіти, а саме: очна (денна), дистанційна, мережева, екстернатна, сімейна (домашня) формам. Ст.38 цього Закону роз'яснює, що керівник закладу загальної середньої освіти має право визначати режим роботи закладу; приймати рішення з інших питань діяльності закладу освіти.

Керівник закладу освіти забезпечує організацію освітнього процесу під час дистанційного навчання та здійснення контролю за виконанням освітніх програм. Спосіб організації такого контролю схвалюється педагогічною радою закладу освіти. У разі потреби засновник і керівник закладу освіти

забезпечує організаційну та методичну підтримку педагогічних працівників для реалізації дистанційного навчання. У Законі підкреслюється, що Керівник закладу загальної середньої освіти зобов'язаний планувати та організовувати діяльність закладу загальної середньої освіти; створювати умови для реалізації прав та обов'язків усіх учасників освітнього процесу, в тому числі реалізації академічних свобод педагогічних працівників, індивідуальної освітньої траєкторії та/або індивідуальної програми розвитку учнів, формування у разі потреби індивідуального навчального плану; затверджувати положення про внутрішню систему забезпечення якості освіти в закладі загальної середньої освіти, забезпечити її створення та функціонування; забезпечувати розроблення, затвердження, виконання та моніторинг виконання індивідуальної програми розвитку учня; контролювати виконання педагогічними працівниками та учнями (учнем) освітньої програми, індивідуальної програми розвитку, індивідуального навчального плану; забезпечувати здійснення контролю за досягненням учнями результатів навчання, визначених державними стандартами повної загальної середньої освіти, індивідуальною програмою розвитку, індивідуальним навчальним планом.

Завдання керівника закладу освіти при організації дистанційного навчання – обговорити зміну форм навчання з педагогічним колективом, ознайомити з нормативно – правовим забезпеченням реалізації дистанційного (чи змішаного) навчання, обрати онлайн платформу, організувати й запровадити навчання з використанням дистанційних технологій. Тобто, слід не перекладати відповідальність на педагогів, а допомогти колегіально обрати оптимальний варіант, зважаючи на технічні можливості закладу освіти, кожного вчителя та учнів. У свою чергу, завдання вчителів – організувати комунікацію зі здобувачами освіти та їх батьками.

Щоб уникнути хаосу, в педколективі варто визначити відповідальну особу – координатора дистанційного навчання, який комунікуватиме щодо питань організації дистанційного навчання. Це може бути заступник директора, на якого будуть покладені відповідні повноваження і який в межах своїх компетенцій зможе допомогти всім учасникам освітнього процесу якісно його реалізувати. Необхідно поцікавитись у вчителів, яка їм потрібна допомога в опануванні інструментарію, у разі потреби й можливості – організувати експрес-навчання. Очевидно, що якщо до початку дистанційного навчання вчитель не користувався електронними засобами в роботі, то за короткий час він не опанує складних для нього інструментів. Дистанційне навчання дасть результати, лише якщо буде посиленням для всіх учасників освітнього процесу.

Для забезпечення виконання освітніх програм закладу в разі потреби необхідно: розробити індивідуальні навчальні плани; відвести час на додаткові консультації; скоригувати календарні плани наступних періодів для збалансованого включення матеріалу, який змушено пропустили за час карантину. Якщо діагностовано, що учні перебувають на різних етапах опанування матеріалу, для подальшого забезпечення ефективного освітнього процесу доцільно застосовувати методику змішаного навчання.

Особлива увага під час організації дистанційного навчання в умовах пандемії привертається до розкладу занять. Складаючи розклад уроків за

будь-якого режиму, адміністрації необхідно враховувати такі умови як забезпечення якнайбільш рівномірного навантаження на учасників освітнього процесу та забезпечення гнучкості графіка навантаження, розміщення уроків з урахуванням базових вимог.

Формуючи розклад занять на час дистанційного навчання, найбільш доцільно комбінувати різні режими взаємодій: синхронний, асинхронний, з використанням як доступних підручників, посібників, робочих зошитів, так і онлайн-ресурсів та сервісів. Оскільки формування нового розкладу має відношення до всіх педагогів закладу освіти, доцільно розробляти графік синхронних онлайн-занять на основі вже затвердженого розкладу на навчальний рік.

Організувати дистанційне навчання можна шляхом синхронної та/ чи асинхронної взаємодії. Синхронна взаємодія передбачає, що здобувачі освіти та педагоги працюють за попередньо укладеним та узгодженим розкладом, у якому враховано всі предмети навчального навантаження учня. При цьому доцільно дещо оптимізувати розклад порівняно з очним навчанням.

Дистанційний режим роботи дозволяє скористатись перевагою гнучкого планування робочого часу та навантаження як для здобувачів освіти, так і для педагогів. Це означає, що взаємодії відбуваються в асинхронному режимі, без усталених за розкладом онлайн-зустрічей. Педагог публікує перелік навчальних матеріалів, цифрових ресурсів, завдань, а здобувачі опрацьовують їх у зручному для себе темпі, відповідно до вказаних термінів виконання. Очевидно, що такий режим вимагає від учнів більше навичок планування своєї роботи, що може бути викликом для деяких здобувачів освіти. Педагогу при цьому важливо раціонально спланувати й сформулювати покрокову інструкцію опрацювання теми та досягнення очікуваних результатів навчання. Необхідно передбачити час на консультації та повідомити графік доступності педагога для надання допомоги в процесі індивідуальної роботи. Завдання для асинхронного виконання можуть бути як індивідуальними, так і груповими, а також передбачати участь у спільних обговореннях у режимі текстових чи відеофорумів.

Для забезпечення дистанційного навчання учнів в закладі освіти можуть створюватися власні електронні освітні ресурси або використовуватися інші електронні освітні ресурси, що підлягають перевірці самим закладом освіти (щодо відповідності державним стандартам освіти, типовим освітнім і модельним навчальним програмам, мові освіти, іншим вимогам законодавства у сфері загальної середньої освіти).

Відповідно до Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти з метою забезпечення в закладі освіти єдиних підходів до створення електронного освітнього середовища педагогічна рада схвалює використання конкретних інформаційно-телекомунікаційних систем (електронних освітніх платформ), комунікаційних онлайн сервісів та інструментів, за допомогою яких організовується освітній процес під час дистанційного навчання. У рамках таких єдиних підходів педагогічні працівники, користуючись академічною свободою, можуть обирати форми, методи і засоби дистанційного навчання.

Організація освітнього процесу під час дистанційного навчання здійснюється з дотриманням вимог законодавства про освіту, захист персональних даних, а також санітарних правил і норм (щодо формування розкладу навчальних занять, рухової активності, вправ для очей, безперервної тривалості навчальної діяльності з технічними засобами навчання, тривалості виконання завдань для самопідготовки у позанавчальний час).

Отже, в умовах організації дистанційної освіти реалізуються принципи інформативності, компетентності та педагогіки партнерства. Батьки здобувачів освіти, як рівноправні учасники освітнього процесу, сприяють виконанню дитиною освітньої програми, навчальних програм з окремих предметів (інтегрованих курсів) і досягненню передбачених ними результатів навчання, реалізації індивідуальної освітньої траєкторії, дбають про фізичне та психічне здоров'я дітей, формують у них навички здорового способу життя, а також сприяють дотриманню здобувачами освіти академічної доброчесності в освітньому процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугайчук К. Модели смешанного обучения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://e-lpro.blogspot.com/2014/06/blog-post_3046.
2. Воротникова І.П., Якубов С.В. Упровадження дистанційних технологій у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів: навч.-метод. посіб. К.: Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. 140 с.
3. Дистанційне навчання: виклики, результати та перспективи. Порадник. З досвіду роботи освітян міста Києва: навч.-метод. посіб. / Упоряд.: Воротникова І.П., Чайковська Н.В. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 456 с.
4. Закон України «Про повну загальну середню освіту» від 16.01.2020 № 463 – IX (у редакції від 01.08.2020) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
5. Лотоцька А., Пасічник О. Організація дистанційного навчання в школі: Методичні рекомендації. / А.Лотоцька, О.Пасічник – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2020/metodichni%20recomendazii-dustanciyna%20os vita-2020.pdf>
6. Морзе Н.В. Сучасне ДН в середніх навчальних закладах: проблеми та шляхи вирішення. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://qrqo.page.link/vi45y>
7. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти, затверджене Наказом МОН України 08.09.2020 № 1115 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-organizaciyi-distancijnogo-navchannya-zareyestrovano-v-ministerstvi-yusticiyi-ukrayini -94735224-vid-28-veresnya-2020-roku>
8. Теорія та практика змішаного навчання: монографія / В.М. Кухаренко [та ін.]; ред. В.М. Кухаренко; Харківський політехнічний ін-т, Нац. техн. ун-т. Харків: Міськдрук, 2016. 284 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://qrqo.page.link/vWJsb>
9. Якубов С. Дистанційне навчання. Організація процесу. Директор школи. К., 2015. № 1(97). С. 11–17

Педько Олена, Ярош Олександр
(Черкаси, Жашків, Україна)

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ЯК ІННОВАЦІЯ У ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто окремі складові досвіду стратегічного розвитку персоналу закладу загальної середньої освіти, проаналізовано перспективи професійного розвитку педагогів у сучасних умовах.

Ключові слова: стратегічне управління персоналом, інновації, підвищення кваліфікації

В статье рассматриваются отдельные составляющие опыта стратегического развития персонала заведения общего среднего образования, сделан анализ перспектив профессионального развития педагогов в современных условиях.

Ключевые слова: стратегическое управление персоналом, инновации, повышение квалификации.

The article considers components of the experience of strategic development of the staff of general secondary education, analyzes the prospects for the professional development of teachers in modern conditions.

Key words: strategic personnel management, innovations, advanced training

Проект професійного стандарту за професією «Керівник закладу загальної середньої освіти» передбачає розвиток компетентності стратегічного управління персоналом, яка поєднує в собі такі здатності: здійснювати ефективну кадрову політику; ефективно управляти персоналом; створювати організаційно-педагогічні умови для безперервного професійного розвитку педагогічних працівників; мотивувати і стимулювати персонал закладу освіти до професійного розвитку; створювати саморозвивальне професійне середовище у закладі загальної середньої освіти; забезпечувати наставництво, залучати супервізорів; усвідомлювати об'єктивність особистого ставлення до управлінської діяльності, керувати власними емоційними станами.

Здатність керівників до інноваційного управління розвитком закладу загальної середньої освіти поєднує у собі: знання інноваційних технологій менеджменту організацій та застосовувати в управлінській діяльності інноваційних технологій управління як закладом освіти, так і персоналом.

Метою статті є висвітлення досвіду застосування стратегічного управління персоналом закладу загальної середньої освіти та аналіз перспектив запровадження інновацій в управлінську діяльність керівника закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО).

На Черкащині рішенням обласної ради 07.10.2016 № 9-2/VII була прийнята обласна цільова програма «Інноваційні школи Черкащини» на період до 2020 року. Її метою було створення умов (організаційних, науково-методичних, кадрових, матеріально-технічних) для перспективного розвитку інноваційних шкіл Черкаської області, оптимізація процесу упровадження інновацій в освітній процес з урахуванням сучасних світових тенденцій,

підвищення ефективності та якості регіональної системи освіти. Наказом управління освіти і науки Черкаської обласної державної адміністрації від 05.05.2017 № 119 Жашківська спеціалізована школа №1 з поглибленим вивченням окремих предметів Жашківської районної ради була внесена до списку загальноосвітніх навчальних закладів-учасників дослідно-експериментальної роботи з теми «Реалізація моделей перспективного розвитку інноваційних шкіл Черкаської області». Одним із напрямів дослідно-експериментальної роботи нашого закладу стали розробка концепції інноваційного розвитку закладу, яка містила в собі концептуальне бачення динаміки розвитку педагогічних працівників закладу. Ключовими орієнтирами професійного розвитку стали:

1. Готовність до: творчого інноваційного пошуку; постійного само - вдосконалення; оволодіння новітніми освітніми технологіями.
2. Наявність: любові до людей; високого рівня компетентності та загальної культури; критичність та креативність мислення; організаторські та комунікативні здібності.
3. Усвідомлення: соціального замовлення держави щодо розвитку дитини; стратегії й тактики розвитку освіти; стратегічні задачі нашого закладу загальної середньої освіти.
4. Уміння: працювати в рамках освітнього інноваційного простору, творчості й оригінальності; конструктивно взаємодіяти у команді; розробляти дидактичні матеріали, авторські програми з метою забезпечення якості освіти.
5. Спроможність; здійснювати якісне результативне навчання учнів та творчу пошукову роботу; використовувати інноваційні технології під час освітнього процесу; впроваджувати експериментальні дослідження, інноваційні знахідки; постійно удосконалювати педагогічну майстерність.

Таким чином, було сформовано концептуальну основу для стратегічного управління персоналом закладу.

21 серпня 2019 р. постановою Кабінету Міністрів України від № 800 було затверджено порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, яким було уточнено мету підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників як їх професійний розвиток відповідно до державної політики у галузі освіти та забезпечення якості освіти.

Саме тому, на сайті школи [4] було розміщено сторінку, яка містить в собі нормативно правову базу щодо підвищення кваліфікації, орієнтовний алгоритм підвищення кваліфікації педагогічними працівниками Жашківської спеціалізованої школи №1 (пропозиції до орієнтовного (річного) плану підвищення кваліфікації; орієнтовний план підвищення кваліфікації на календарний рік; річний план підвищення кваліфікації на 2020 рік). Важливими елементами у забезпеченні регуляторної функції щодо якісного підвищення кваліфікації є розроблений у закладі «Порядок визнання результатів підвищення кваліфікації педагогічних працівників Жашківської спеціалізованої школи №1», встановлений педагогічною радою закладу, та наявність на сайті зразка клопотання про визнання результатів підвищення кваліфікації.

Процес розробки і прийняття «Порядку визнання результатів підвищення кваліфікації педагогічних працівників Жашківської спеціалі - зованої школи №1» викликав у педагогів значний інтерес, оскільки його обговорення стосувалось стратегії розвитку усього закладу освіти. Основ - ними видами підвищення кваліфікації стали: навчання за програмою підвищення кваліфікації, у тому числі участь у курсах, семінарах, практи - кумах, тренінгах, вебінарах, майстер-класах, творчих майстернях тощо.

Оскільки педагогічні працівники набули права самостійно обирати конкретні форми, види, напрями та суб'єктів надання освітніх послуг з підвищення кваліфікації, було важливо конкретизувати ці поняття й наповнити відповідним змістом.

На сайті закладу було розміщено інформацію про суб'єктів підвищення кваліфікації. Оскільки методичні аспекти викладання навчальних дисциплін традиційно удосконалюються у вищих навчальних закладах, традиційними стали КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників» та «Уманський державний педагогічний універ - ситет імені Павла Тичини». Разом з тим, за ініціативою освітян закладу рекомендованими суб'єктами підвищення кваліфікації стали ГО «Проме - теус» та Центр підвищення кваліфікації та консалтингу «Хедлайнер» [3].

У відповідності до затвердженого порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників [1] п.15 основними напрямиами підвищення кваліфікації є:

- розвиток професійних компетентностей (знання навчального предмета, фахових методик, технологій);
- формування у здобувачів освіти спільних для ключових компетентностей вмінь, визначених частиною першою статті 12 Закону України «Про освіту»;
- психолого-фізіологічні особливості здобувачів освіти певного віку, основи андрагогіки;
- створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища, особливості (специфіка) інклюзивного навчання, забезпечення додаткової підтримки в освітньому процесі дітей з особливими освітніми потребами;
- використання інформаційно-комунікативних та цифрових технологій в освітньому процесі, включаючи електронне навчання, інфор - маційну та кібернетичну безпеку;
- мовленнєва, цифрова, комунікаційна, інклюзивна, емоційно-етична компетентність;
- формування професійних компетентностей галузевого спрямування, опанування новітніми виробничими технологіями, ознайомлення із сучасним устаткуванням, обладнанням, технікою, станом і тенденціями розвитку галузі економіки, підприємства, організації та установи, вимогами до рівня кваліфікації працівників за відповідними професіями (для працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти);
- розвиток управлінської компетентності (для керівників закладів освіти, науково-методичних установ та їх заступників) тощо.

В анкеті для вчителів, розробленій Державною службою якості освіти для проведення інституційного аудиту визначені такі напрями підвищення кваліфікації:

- законодавче забезпечення освітнього процесу;
- методичні аспекти викладання предметів та курсів;
- організація інклюзивної форми навчання;
- форми організації освітнього процесу;
- профілактика та прояви девіантної поведінки здобувачів освіти;
- психологічні особливості роботи зі здобувачами освіти різних вікових категорій;
- безпечне освітнє середовище;
- формування у здобувачів освіти громадянської позиції;
- використання інформаційно-комунікаційних технологій в освіті.

Саме тому, нами було узгоджено основні напрями підвищення кваліфікації, які було зазначено у «Порядку визнання результатів підвищення кваліфікації педагогічних працівників Жашківської спеціалізованої школи №1». Обов'язковими для підвищення кваліфікації стали: методичні аспекти викладання предметів та курсів, які є фаховими для педагогів закладу освіти, розвиток інклюзивної та цифрової компетентностей педагогів (оскільки ці питання потребують професійного розвитку педагогів).

Також у «Порядку визнання результатів підвищення кваліфікації педагогічних працівників Жашківської спеціалізованої школи №1» було прописано елементи, які мають містити освітні програми для педагогів: розподіл годин за видами діяльності (консультація; аудиторна, практична, самостійна і контрольна робота тощо); особу (осіб), які виконують програму (рівень вищої освіти, категорія, науковий ступінь, педагогічне/вчене звання, місце та/або досвід роботи тощо); терміни виконання програми; місце виконання програми (за місцезнаходженням суб'єкта підвищення кваліфікації та/або за місцезнаходженням замовника тощо), очікувані результати навчання; вартість (у разі встановлення) або про безоплатний характер надання освітньої послуги; графік освітнього процесу; мінімальну та максимальну кількість осіб в групі; академічні, професійні можливості за результатами опанування програми; можливість надання подальшої підтримки чи супроводу; додаткові послуги (організація трансферу, забезпечення проживання і харчування, перелік можливих послуг для осіб з інвалідністю тощо); документ, що видається за результатами підвищення кваліфікації тощо.

З метою забезпечення якості процесу підвищення кваліфікації педагогічних працівників, управління цим напрямом діяльності було делеговано заступнику директора з методичної роботи. А також, з метою демократизації процесу було ініційовано складання *акту про визнання результатів підвищення кваліфікації педагогічного працівника* комісією із трьох осіб (склад комісії змінний). Робота комісії дозволяє оптимізувати час на визнання / невизнання результатів підвищення кваліфікації. Таким чином, педагогічна рада заслуховує про найкращі досягнення педагогів під час підвищення кваліфікації, дізнається про суб'єктів підвищення кваліфікації, які надають якісні освітні послуги.

ЛІТЕРАТУРА

1. Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#Text>
2. Як вчителю підвищити кваліфікацію поза ІППО – механізм <https://cutt.ly/phq7MXS>
3. Матеріали сайту Центру підвищення кваліфікації та консалтингу «Хедлайнер» <http://headliner.zzz.com.ua/documents.html>
4. <http://zhashkiv1.school.org.ua/pidvischennya-kvalifikacii-22-32-22-11-11-2020/>

Рогожина Оксана
(Харків, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Останнім часом експерти в галузі освіти приділяють значну увагу вивченню умов оновлення шкільного освітнього простору. Сучасна освіта фокусується на реалізації ідей дитиноцентризму, вихованні, що базується на цінностях, оновленні освітнього простору. Суспільний запит спрямований на школу, яка є не тільки місцем, де діти можуть здобувати знання а й, насамперед, простором для їхнього гармонійного розвитку, осередком для самореалізації.

У статті розкрито сутність поняття «освітній простір», ознаки психологічно безпечного освітнього простору, організація якого передбачає реагування на нові виклики та вимоги, реалізацію системи принципів.

Ключові слова: освітній простір; безпечний освітній простір, захищеність в освітньому просторі.

В последнее время экспертами в области образования большое внимание уделяется изучению условий обновления школьного образовательного пространства. Современное образование фокусируется на реализации идей человекоцентризма, воспитании основанного на ценностях, обновлении образовательного пространства. Общественный запрос направлен на школу, которая является не только местом, где дети могут получать знания но и, прежде всего, пространством для их гармоничного развития, центром для самореализации.

В статье раскрыта сущность понятия «образовательное пространство - во», признаки психологически безопасного образовательного пространства, организация которого предусматривает реагирования на новые вызовы и требования, реализацию системы принципов.

Ключевые слова: образовательное пространство; безопасный образовательное пространство, защищенность в образовательном пространстве.

Recently, experts in the field of education have been paying considerable attention to studying the conditions for updating the school educational space. Modern education focuses on the implementation of the ideas of child-centeredness, education based on values, renewal of educational space. The public demand is aimed at the school, which is not only a place where children can acquire knowledge but also, above all, a space for their harmonious development, a center for self-realization.

The article reveals the essence of the concept of «educational space», the features of psychologically safe educational space, the organization of which involves responding

to new challenges and requirements, the implementation of a system of principles.

Key words: *educational space; safe educational space, security in the educational space.*

Останнім часом спостерігається активізація таких негативних явищ серед учнівської молоді, як насильство, секстинг, кіберпереслідування, булінг цьому частково сприяє негативний вплив інформації, а саме: відсутність належних механізмів контролю якості інформації, доступної через сучасні комунікаційні технології, що породжує доступ до великого обсягу недостовірної інформації; неконтрольоване проникнення інформації сумнівного, агресивного змісту. Цілком логічно, що виникає необхідність захистити, убезпечити, попередити наслідки впливу на особистість несприятливих факторів і чинників.

Особливо це актуально для закладу освіти, адже будь-яке соціальне середовище, зокрема й освітнє, впливає на перебіг у ньому життєдіяльності людини, оскільки складається із сукупності матеріальних ресурсів, психологічних факторів, міжособистісних відносин. Для дітей і молоді несприятливі впливи середовища виявляються, насамперед, у вигляді складних ситуацій у міжособистісному спілкуванні (конфліктів з батьками, друзями, вчителями, незрозумінні з оточуючими тощо), проявах психологічного та емоційного насильства (ігноруванні, приниженні, погрозах, недобррозичливому ставленні тощо), дії несприятливих факторів, пов'язаних з процесом навчання.

Сьогодні суспільство хоче щоб школи були простором розвитку та співпраці як всередині, так і по відношенню до зовнішнього світу. Сучасний освітній простір має створювати неповторне індивідуалізоване та персоналізоване середовище, в якому кожен учасник освітнього процесу відчуває захищеність і комфорт, де у кожного є можливість відшукати та реалізувати себе.

Отже, актуальним є огляд структури психологічно безпечного освітнього простору, спрямованої на формування захищеності здобувачів освіти під час освітнього процесу та визначення ролі педагогічних працівників у цьому процесі.

Вітчизняні та зарубіжні науковці й практики трактують освітній простір як частину життєвого, соціального середовища людини, який виявляється у сукупності всіх освітніх факторів, що безпосередньо або опосередковано впливають на особистість у процесах навчання, виховання та розвитку; є певним виховним простором, в якому здійснюється розвиток особистості.

Особливості організації освітнього середовища та його функції розглядали зарубіжні та вітчизняні науковці: А. Артюхіна, Г. Балл, І. Бех, Є. Бондаревська, Т. Браун, Дж. Гібсон, О. Гора, Г. Горська, Н. Зибина, С. Максимова, В. Мастерова, У. Мейс, Т. Менг, О. Мондонен, С. Мякішев, Л. Ориніна, О. Пехота, С. Пімонова, І. Подольська, В. Рибалка, В. Семиченко, Н. Сенченко, В. Сєріков, С. Сисоєва, М. Турвей, В. Ясвін та ін.

Однак організація саме безпечного освітнього простору не повністю вивчені, а отже, потребують акцентування уваги.

Мета статті: проаналізувати особливості організації психологічно безпечного освітнього простору, спрямовані на формування захищеності здобувачів освіти під час освітнього процесу та визначення ролі педагогів у цьому процесі.

Освітній простір школи – це місце, де зустрічаються та взаємодіють не лише здобувачі освіти, педагоги, батьки, громадськість, де відбуваються не лише уроки, цікаві зустрічі, свята та концерти, але діють відкриті майстерні у навчанні навичок, необхідних у сучасному мінливому світі, щоб поліпшити здоров'я і добробут; це можливість задоволення: фізіологічних потреб, потреби в безпеці, потреби в засвоєнні групових норм і ідеалів, потреб в суспільному схваленні, потреби в збереженні і підвищенні самооцінки, потреби в самоактуалізації особистості [6].

Аналіз наукової літератури дає можливість стверджувати, що поняття «освітній простір» часто ототожнюють з поняттям «освітнє середовище». Так, у дослідженні освітнього середовища В. Ясвін визначає його як систему впливів і умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні [7, с.14].

Т. Ткач визначає освітній простір особистості як певний результат освоєння людиною соціального середовища, ступінь його пізнання, освоєння та присвоєння нею можливостей соціального середовища на підставі її суб'єктивного сприйняття, як простір можливостей, що дає змогу задовольнити особистісні потреби та інтереси [5, с. 15].

За Т. Водолазською, шкільне освітнє середовище здатне не тільки забезпечувати комфорт для дітей і дорослих. За допомогою організації простору можна впливати на мотивацію учнів до навчання, формувати сприятливу атмосферу, забезпечувати потребу в дослідженні, задовольняти освітні потреби учнів. Дискусії навколо питання оновлення освітнього середовища мають на меті привернути увагу до середовища як важливого елемента освітнього процесу, залучивши якомога ширше коло спеціалістів [2, с. 12].

О. Боровець пропонує вагомою вимогою до організації освітнього середовища сучасного закладу освіти, створення середовища комфортного для кожного учасника освітнього процесу, яке є безпечним фізично і психологічно [1, с.116].

У Законі України «Про повну загальну середню освіту» безпечне освітнє середовище трактується як сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпеки харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (булінг (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин [3].

Водночас у сучасних умовах освітній простір закладу освіти не ізолюваний від впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, які можуть мати як позитивний результат, так і нести загрози, небезпеки та ризики, які можуть сприяти деструктивним змінам у ньому. Для протидії таким змінам,

необхідно, щоб освітній простір закладу освіти був безпечним.

Результати дослідження. Безпечний освітній простір – це стан освітнього середовища, в якому: наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю здобувачів освіти, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

Безпечний освітній простір характеризують:

1. Якість міжособистісних відносин – позитивні фактори (довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність); негативні фактори (агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність).
2. Захищеність в освітньому просторі – оцінка відсутності насильства у всіх його видах, формах для всіх учасників освітнього процесу.
3. Комфортність освітнього простору – оцінка емоцій, почуттів та домінуючих переживань у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу.
4. Задоволеність освітнім простором – задоволення базових потреб дитини у: допомозі та підтримці, збереженні та підвищенні її самооцінки, пізнанні та діяльності, розвитку здібностей і можливостей [6].

Вирішальна роль у попередженні насильства, булінгу і створенні безпечної взаємодії учасників освітнього процесу тобто захищеність в закладі освіти належить педагогічним працівниками.

Для формування захищеності в освітньому просторі:

- Усі члени шкільної спільноти мають прийти до єдиної думки, що насильство, цькування, дискримінація за будь-якою ознакою і нетерпимість в школі є неприйнятними.
- Кожен повинен знати про те, в яких формах може проявлятися насильство і цькування і як від нього страждають люди. Вивчення прав людини, навчання ефективному спілкуванню, неконфліктній комунікації, медіації повинно бути включено в шкільну програму.
- Спільно із здобувачами освіти мають бути вироблені правила поведінки в класі, із представниками дитячого самоврядування загальношкільні правила. Правила мають бути зрозумілими, точними і короткими та складені в позитивному ключі «як треба», а не як «не треба» поводитись.
- Дисциплінарні заходи повинні мати виховний, а не каральний характер. Осуд, зауваження, догана мають бути спрямовані на вчинок здобувача освіти і його можливі наслідки, а не на особистість порушника правил.
- Жоден випадок насильства або цькування і жодну скаргу не можна залишати без уваги. Здобувачам освіти важливо пояснити, що будь-які насильницькі дії, образливі слова є неприпустимими. Реакція учасників освітнього процесу має бути негайною (зупинити бійку, припинити знущання) та більш суворою при повторних випадках агресії.
- При аналізі ситуації необхідно розібратися в тому, що трапилось, вислухати обидві сторони, підтримати потерпілого і обов'язково

поговорити з кривдником, щоб зрозуміти, чому він або вона так вчинили, що можна зробити, щоб таке не повторилося. До такої розмови варто залучити шкільного психолога.

- Здобувачам освіти треба пояснити, що навіть пасивне спостереження за знущаннями і бійкою надихає кривдника продовжувати свої дії. Свідки події повинні захистити жертву насильства і за необхідності покликати на допомогу дорослих.
- Необхідно запровадити механізми повідомлення про випадки насильства, щоб здобувачі освіти не боялися цього робити. Ці механізми повинні забезпечувати учням підтримку і конфіденційність, бути тактовними.
- Для формування захищеності в освітньому просторі необхідно проводити тренінги з навчання навичкам ефективного спілкування та мирного розв'язання конфліктів [4].

Психологічно безпечний простір сприяє задоволенню потреб у особистісно-довірчому спілкуванні, створює референтну значущість середовища та забезпечує психічне здоров'я учасників освітнього процесу.

Організація безпечного освітнього простору сучасної школи базуються на принципах гуманізму, демократії, дотриманні прав і свобод кожної особистості, передбачає створення комфортної атмосфери для кожного учасника освітнього процесу.

Серед усіх прав, якими наділені учасники освітнього процесу (учні, їхні батьки, педагоги) саме право на життя і здоров'я є найголовнішим і найціннішим, а його забезпечення має бути головним у роботі закладу освіти.

У зв'язку з цим, можна стверджувати, що подальшого дослідження потребує технологія створення освітнього простору, а також теоретико-методичні засади підготовки педагогів до організації безпечного і продуктивного освітнього простору закладу освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боровець О., Освітнє середовище початкової школи: сучасні підходи та вимоги // Інноватика у вихованні. – 2019. – Вип. 9. – С. 114-120. – URL: file:///C:/Users/Админ/Downloads/inuv_2019_9_15.pdf
2. Водолазська Т. В., Освітнє середовище як «третьій учитель». *Імідж сучасного педагога*: електрон. наук. фах. журн. 2018. №4(181). С. 10–12. URL: file:///C:/Users/Админ/Downloads/isp_2018_4_4.pdf
3. Закон України «Про повну загальну середню освіту» № 764-IX від 13.07.2020
4. Курс підготовки вчителів «Вчимося жити разом» // URL: <http://lt.multycourse.com.ua/ua/page/22/103#9>
5. Ткач Т.В. Психологічні засади проектування освітнього простору особистості: автореф. дис. ... док. псих.наук: 19.00.07 / Тамара Володимирівна Ткач; [наук. керівник Ю. М. Швалб]; Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – Київ, 2010. – 50 с.
6. Цюман Т. П., Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. – К., 2018. – 56 с.
7. Ясвін В. А. Освітнє середовище: від моделювання до проектування. – М.: Сенс, 2001. – 365 с.

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ КОЛЕКТИВУ СУМСЬКОГО СПЕЦІАЛЬНОГО ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ (ЯСЛА-САДОК) № 20 «ПОСМІШКА» ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ: З ДОСВІДУ РОБОТИ

Розкрито зміст інклюзивної освіти в роботі Сумського спеціального дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 20 «Посмішка». Обґрунтована її актуальність, правова основа та історична наступність. Акцентовані гартувальні, загальнозміцнювальні та спеціальні фізкультурно-оздоровчі профілактичні заходи, корекційна робота, як основні види роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Зумовлено значення психологічного супроводу. Підкреслено, що заклад дошкільної освіти слугував експериментальним майданчиком дослідно-експериментальної програми Інституту фізичної культури СумДПУ імені А. С. Макаренка. Результатом наукової праці стало створення та впровадження в практику закладу авторської технології «Оздоровчо-корекційної гімнастика «Богатир»».

Ключові слова: заклад дошкільної освіти (ЗДО), особливі освітні потреби, інклюзія, порушення функцій опорно-рухомого апарату (ОРА), технологія «Оздоровчо-корекційна гімнастика «Богатир»», Сумський спеціальний дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 20 «Посмішка» (ССДНЗ № 20 «Посмішка»).

Раскрыто содержание инклюзивного образования в работе Сумского специального дошкольного учебного заведения (ясли-садик) № 20 «Посмишка». Обозначены ее актуальность, правовая основа и историческая последовательность. Акцентированы закаляющие, общеукрепляющие и специальные физкультурно-образовательные профилактические мероприятия, коррекционная работа, как основные виды работы с детьми с особыми образовательными потребностями. Обусловлено значение психологического сопровождения. Подчеркнуто, что учреждение дошкольного образования служило экспериментальной площадкой исследовательско-экспериментальной программы Института физической культуры СумГПУ имени А. С. Макаренко. Результатом научного труда стало создание и введение в практику учреждения авторской технологии «Образовательно-коррекционная гимнастика «Богатырь»».

Ключевые слова: учреждение дошкольного образования, особые образовательные потребности, инклюзия, нарушение функций опорно-двигательного аппарата, технология «Образовательно-коррекционная технология «Богатырь»», Сумское специальное дошкольное учебное учреждение (ясли-садик) № 20 «Посмишка».

The content of inclusive education in the operation of Sumy Special Preschool Educational Institution (Kindergarten) № 20 «Posmishka» is revealed. Its relevance, legal basis and historical continuity are substantiated. Special emphasis is put on the health-promoting activities, recreational events, preventive measures aimed at the developing of resistance to the cold, strengthening and correctional work, as the main types of work with children with special educational needs. The importance of psychological support is stated. It is pointed out that the institution of preschool

education served as an experimental site of the research and experimental program of the Institute of Physical Culture of A. S. Makarenko Sumy State Pedagogical University. As a result of the scientific work uniquely designed technology «Recreational and corrective gymnastics «Bogatyr» was created and implemented in the institution.

Key words: *preschool educational institution, special educational needs, inclusion, disorders of musculoskeletal system, technology Recreational and corrective gymnastics «Bogatyr», Sumy special preschool educational institution (Kindergarten) № 20 «Posmishka».*

Вельми актуальною й навіть болісною в Україні залишається проблема збереження, зміцнення та відновлення здоров'я дітей. За статистичними даними МОН, кількість дітей з ООП, що поповнили інклюзивні класи початкової й середньої ланки освіти, протягом 2015–2020 рр. збільшилася в сім разів. Нині діти з проблемами розвитку складають понад 11% дитячого населення (станом на початок 2019 р. – майже 157 тис. осіб). При цьому кількість дітей із інвалідністю лише за останні шість років зросла майже на 20 тисяч. Відповідно, зростає й кількість дітлахів із ООП саме в закладах дошкільної освіти: станом на 1 січня 2020 року тут здобувають освіту 4681 вихованців із особливими освітніми потребами [1; 5, с. 4; 6]. Утім ці цифри не відповідають реальній картині зі станом здоров'я дошкільнят, оскільки насправді від 65 до 85% вихованців ЗДО мають різні проблеми зі здоров'ям, що в цілому відповідає світовій тенденції – за даними ВОЗ лише 20% народжених дітей умовно вважаються здоровими, інші – або страждають дефектами психофізичного розвитку, або знаходяться в станах між здоров'ям і хворобою [3, с. 17].

Невтішні статистичні дані щодо стану здоров'я вихованців, які вступають до дошкільного закладу із різноманітними патологіями у фізичному розвитку, а також брак знань батьків про здоровий спосіб життя дітлахів зумовлюють постійний творчий пошук у інклюзивній діяльності педагогічного колективу ССДНЗ № 20 «Посмішка», що відноситься до спеціального типу ЗДО компенсуючого типу для дітей з ООП. Потреба його узагальнення та опису закладає *мету дослідження* – теоретичне та практичне обґрунтування, перевірка педагогічних умов та методики роботи з дітьми дошкільного віку в умовах інклюзивної освіти педколективу ССДНЗ № 20 «Посмішка».

Діяльність спеціалізованого ЗДО в Сумах ґрунтується, передусім, на засадах Закону України «Про дошкільну освіту» (2001), що гарантує забезпечення права дитини з ООП на доступність і безоплатність здобуття дошкільної освіти, урахування їхніх задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних психічних і фізичних можливостей, створення для них відповідних умов. Стаття 23 Закону передбачає здобуття дошкільної освіти дітей названої категорії за окремими програмами і методиками [2]. Цьому відповідає розроблена в ССДНЗ № 20 «Посмішка» «Концепція фізкультурно-оздоровчого напрямку». В її основу покладені не лише передові підходи педагогіки та фізіології, але й терапевтичний досвід роботи закладу. Ще в 1987 р. у ньому відбулося відкриття двох груп для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, а у 2003 р. ЗДО отримав статус спеціального дошкільного закладу для дітей з порушеннями функцій ОРА. Нині головною метою його діяльності є зміцнення здоров'я дитини, розвиток

і формування особистості, забезпечення її ортопедичної, соціально-психологічної реабілітації та адаптації шляхом спеціально організованого освітнього процесу у комплексі з корекційно-розвивальною та лікувально-оздоровчою роботою.

Нині функціонування закладу передбачає вирішення таких оздоровчих, виховних та освітніх завдань: визначення спеціальної діяльності, що сприяє повноцінному задоволенню потреб дитини в русі, її моторному розвитку, пошуку шляхів і засобів раціональної організації рухової активності. Напрямами роботи є гартувальні, загальнозміцнювальні та спеціальні фізкультурно-оздоровчі профілактичні заходи, корекційна робота.

Гартувальні й загальнозміцнювальні заходи передбачають: 1) валеологічний режим (ранковий прийом на свіжому повітрі, прогулянки дітей не менше 3–3,5 год. протягом дня, чергування різноманітних видів діяльності і відпочинку, попередження стомлення); 2) раціональне збалансоване харчування; 3) використання загартувальних процедур; 4) загальнозміцнювальна робота з фізвиховання (навчальна робота – фізкультурні заняття з профілактикою ОРА з використанням кінезо-рефлексотерапії); 5) фізкультурно-оздоровча робота – ранкова коригувальна гімнастика, рухливі ігри, фізкультхвилинки, фізкультпаузи і ортопедичні хвилинки, пішохідні переходи, дитячий туризм, фізкультура на свіжому повітрі; 6) активний відпочинок – фізкультурні розваги, Дні здоров'я, фізкультурні свята.

Спеціальні фізкультурно-оздоровчі профілактичні заходи: 1) дотримання ортопедичного режиму (носіння ортопедичного взуття, виконання коригувальних вправ для профілактики й виправлення плоскостопості, вироблення правильної постави); 2) фізіокінезотерапія (лікувальна фізкультура, масаж, точковий самомасаж, індивідуальні заняття з корекційно-реабілітаційної роботи та індивідуальні заняття з лікувальної фізкультури, інфрачервона сауна, заняття в басейні); 3) фізіотерапевтичні процедури; 4) кінезорефлексотерапія на заняттях із фізкультури, у спортивних міні-куточках, у групових кімнатах.

Корекційна робота має на меті формування правильної постави, виправлення анатомо-фізіологічних порушень ОРА в дітей.

Заняття з фізичної культури є основною організаційною формою навчання дітей фізичних вправ. У процесі їх проведення найбільш повно вирішуються оздоровчі, освітні, виховні завдання. Заняття з фізичної культури з дітьми двох–шести років проводяться щоденно: фізичні вправи (загальнорозвиваючі вправи, основні рухи, рухливі ігри, вправи спортивного характеру, корекційні вправи), які обумовлені програмою для кожної вікової групи. Крім того, раз на місяць відбуваються дні здоров'я у всіх вікових групах. День здоров'я охоплює весь час дошкільнят, окрім вживання їжі та післяобіднього відпочинку: зранку – ігри середньої рухливості, ранкова гімнастика, заняття з фізичної культури, змагання в іграх та вправах спортивного характеру, іграх-естафетах, розваги-атракціони, виконання фізичних вправ.

У системі фізичного виховання дітей чільне місце займають туристичні подорожі, фізкультурні свята та розваги, спрямовані на комплексну реалізацію широкого кола оздоровчих та виховних завдань. Участь в них

сприяє виявленню самостійності та ініціативи у виконанні рухових завдань, досягнення кращих результатів в умовах змагань, виховання колективізму, наполегливості, відповідальності, дисциплінованості та інших морально-вольових якостей.

Важливу роль у розвитку рухових навичок в системі комплексної реабілітації дітей з порушеннями ОРА відіграє *гра*, що сприяє всебічному гармонійному розвитку форм і функцій організму. У ССДНЗ № 20 «Посмішка» розроблено 16 ігрових імітаційних комплексів ортопедичних хвилинок, які відповідають календарному циклу – по чотири на кожен пору року.

Після денного сну дітям пропонується *гімнастика пробудження*, до якої входять спеціальні, коригуючі, дихальні, деторсійні вправи, що сприяють корекції порушень постави, деформацій грудної клітини та нижніх кінцівок, а також відповідають стратегії фізкультурно-оздоровчої роботи упродовж календарного циклу та блоків навчального року. Після гімнастики діти виконують різні види ходьби по доріжкам здоров'я з елементами кінезорефлексотерапії, вправами на дихання: зі звуковимовою, елементами дихальної гімнастики Л. Стрельникової та І. Бутейка.

Протягом дня вихователі проводять із дітьми *ортопедичні хвилинки* (3–5 хв) що мають на меті запобігання зростанню втоми, емоційне врівноваження, зняття статичного навантаження тощо. Кожен комплекс ортопедичних хвилинок складається, з 5–7 вправ, які повторюються 4–6 разів. Крім того, у першу половину дня і ввечері застосовуються прийоми прогладжування, розтирання, розпінання. Також особливістю корекційної роботи закладу є використання ним Су Джок терапії.

Ефективність інклюзії посилюється психологічним супроводом. Зокрема, психологом у роботі з дітьми з порушеннями ОРА враховується не тільки те, що дитина може зробити, зрозуміти чи засвоїти, але й те яких фізичних і нервово-психічних зусиль це від неї потребує. Уся робота спеціаліста спрямована на створення умов для того аби дитина невимушено тренувалась, а сам процес тренування і його результат приносили задоволення. Тому в своїй роботі він використовує елементи арт-терапевтичних технік: тістопластика, казкотерапія, кольоротерапія, робота з креативною дошкою.

Вагомим етапом у розвитку діяльності ССДНЗ № 20 «Посмішка» стала діяльність протягом 2007–2010 рр. на його базі експериментального майданчика за дослідницько-експериментальною програмою «Теоретико-методологічні і організаційно-методичні аспекти здоров'я, фізичної реабілітації та корекційної педагогіки дітей дошкільного віку», запропонованою Інститутом фізичної культури СумДПУ імені А. С. Макаренка. Мета експерименту полягала у формуванні спеціальної педагогічної технології корекційно-виховної та реабілітаційно-оздоровчої роботи для дітей з порушенням функцій ОРА. У рамках реалізації програми були передбачені семінарські заняття, на яких викладачі кафедри фізичної реабілітації знайомили працівників закладу з різноманітними лікувально-оздоровчими технологіями. Результатом спільної праці стала розробка та апробація програми педагогічного супроводу дітей з порушеннями функцій ОРА й упровадження в практику закладу авторської технології «Оздоровчо-

корекційна гімнастика «Богатир» старшого викладача кафедри здоров'я людини та фізичної реабілітації Ю. М. Коржа.

«Богатир» передбачає: а) комплексний підхід до фізичної та функціональної підготовки дитини завдяки використанню комплексу ігрових коригуючих вправ із поролоновими лапами «Гімнастика тигрят»; б) спеціальні коригуючі силові вправи для м'язів-розгиначів і відвідних м'язів кінцівок із використанням гумово-поролонових еспандерів серії «Лук», «Силач» та м'язів-згиначів і привідних м'язів кінцівок із подоланням опору поролонових тренажерів «Гармошка», «Клин», «Педаль»; в) комплекс вправ для формування стереотипу правильної постави «Подружись із чере пашкою», під час якого використовують вправи біля стіни, із м'ячем, що дозволяє стимулювати мотивацію дитини виконувати цей вид коригуючих вправ [4].

Загалом, ССДНЗ № 20 «Посмішка» забезпечує систематичну, комплексну та індивідуалізовану корекційно-розвиткову роботу з дошкільнятою: систематичне виконання спеціальних вправ для розвитку рухових якостей; формування правильної постави; правильний руховий режим без довготривалого статичного навантаження; повноцінне, збалансоване харчування; фізіотерапевтичні процедури; за необхідністю – ортопедична корекція та інше. Остання має зв'язок з науковою теорією та практикою, що забезпечується як співробітництвом із Інститутом фізичної культури СумДПУ імені А. С. Макаренка, так і вивченням передового досвіду педпрацівниками закладу. Проведення всіх форм роботи у ССДНЗ № 20 «Посмішка» за рахунок безперервного впливу на всіх етапах корекції зумовлює як позитивну динаміку морфологічних та функціональних порушень в організмі дитини, так і ефективність реабілітації дітей із порушеннями опорно-рухового апарату.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жовтко Г. Коли відмовити не можуть, але тобі не раді: реалії українських шкіл. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2019/04/9/236471/>.
2. Закон України «Про дошкільну освіту». *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 49. Ст. 259.
3. Касяненко О. М. Формування готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку в умовах інклюзії: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Мукачево, 2018. 240 с.
4. Корж Ю. М. Експериментальна авторська методика оздоровчо-корекційної гімнастики «Богатир» для дітей старшого дошкільного віку з порушеннями функцій опорно-рухового апарату: навчальний посібник. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. 76 с.
5. Поніманська Т. І. Проблеми інклюзивної освіти в дошкільних навчальних закладах. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*. 2014. Вип. 10. С. 4–6.
6. Статистичні дані. URL: <https://mon.gov.ua/ua/statistichni-dani>.

РОЗДІЛ X

РОЗВИТОК ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УМОВАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Грицай Сергій
(Суми, Україна)

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ В СИСТЕМІ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

У статті розкрито напрями розвитку фахової компетентності педагога в системі підвищення кваліфікації, визначені основні компоненти особистісно-професійної компетентності педагога. Представлена модель розвитку особистісно-професійної компетентності педагога. Автором зроблений акцент на розкритті змісту та структурних компонентів особистісно-професійної компетентності педагога.

Ключові слова: компетентність педагога, особистісно-професійна компетентність, модель розвитку особистісно-професійних компетентностей педагога, підвищення кваліфікації.

В статье рассмотрены направления развития профессиональной компетентности педагога в системе повышения квалификации. Определены основные компоненты личностно-профессиональной компетентности педагога. Представлена модель развития личностно-профессиональной компетентности педагога. Автором сделан акцент на раскрытии содержания и структурных элементов личностно-профессиональной компетентности педагога.

Ключевые слова: компетентность педагога, личностно-профессиональная компетентность, модель развития личностно-профессиональных компетентностей педагога, повышение квалификации.

The present article dwells upon the consideration of the directions of development of teacher's professional competence in the system of certification training. The main components of the teacher's personal and professional competence have been determined. The model of development of the teacher's personal and professional competence is presented. Much attention is paid to the disclosing the content and structural elements of the teacher's personal and professional competence.

Key words: teacher's competence, personal and professional competence, model of development of teacher's personal and professional competence, certification training.

Сучасний світ охоплений процесами інформатизації, комп'ютеризації, діджиталізації, що обумовлює становлення нового світогляду, нової картини світу. Нова парадигма освіти – посткласична – орієнтована на компетентнісний підхід; особистісно-орієнтоване навчання; формування фахівця, здатного швидко та уміло адаптуватися до мінливих умов сьогодення; розглядає освіту як таку, що має випереджуючий характер та є

превентивною. Саме необхідність компетентнісного підходу в освіті визначається необхідністю формування ключових компетентностей та наскрізних умінь покоління фахівців-професіоналів, які забезпечуватимуть подальший розвиток усіх сфер суспільства, їх синергію, а також сприятимуть сталому розвитку світу.

В умовах зміни векторів розвитку педагогіки на євроінтеграційні, глобалізаційні, інформатизаційні основною метою системи післядипломної освіти України є задоволення індивідуальних потреб фахівця в особистому професійному зростанні, підвищення його конкурентоспроможності відповідно до суспільних потреб та зацікавленості держави у кваліфікованих кадрах з високим рівнем професіоналізму та культури. Саме тому, основним завданням безперервної освіти є розвиток компетентностей фахівців відповідно до вимог ринку праці.

Професійні компетентності мають розвиватися водночас на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, технологічному, практичному та особистісному, що потребує професійного мислення, здатності добирати, аналізувати, синтезувати здобуті знання в досягненні педагогічної мети, цілісно уявляти технологію їх застосування.

Національною доктриною розвитку освіти України, Законами України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій», Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» (від 14.12.2016 № 988-р), Висновками Ради Європи від 12 травня 2009 року «Про стратегічні основи європейського співробітництва у галузі освіти і професійної підготовки (ET 2020)» визначено пріоритетні напрями реформування післядипломної педагогічної освіти.

Основною метою діяльності закладів післядипломної освіти є створення умов для професійного й особистісного розвитку фахівців, задоволення потреб суспільства та держави у кваліфікованих конкурентоспроможних педагогах.

Здійснений аналіз наукової літератури свідчить, що останнім часом в Україні активно та різновекторно досліджується професійна компетентність педагога, зокрема проблема розвитку особистісно-професійної компетентності педагога є предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців, а саме: І. Акуленко, І. Беха, Н. Бутенко, К. Віаніс-Трофименко, О. Драгайцева, Ю. Завалевського, Т. Ісаєвої, С. Іванова, Л. Карпова, Г. Кашкарьова, М. Кириченко, Д. Корабельнікова, О. Лебедева, В. Пелегейченко, С. Савельєва, Л. Семенець, Т. Сорочан, Л. Сущенко, Л. Щербатюк, Н. Клокар, І. Зязюна та інших. Проте проблема розвитку особистісно-професійної компетентності педагога в системі післядипломної педагогічної освіти залишається поза цілісним дослідженням.

З метою дослідження рівня розвитку особистісно-професійної компетентності педагога було проведено емпіричне дослідження, яке охопило 323 особи (5 закладів загальної середньої освіти). Результати дослідження загального показника особистісно-професійної компетентності педагога свідчать, що половина опитаних має «середній» рівень (50,6%).

Такі педагоги відображають рівень готовності до корегування діяльності освітнього процесу з урахуванням контингенту учнів, умов функціонування закладу освіти, матеріально-технічного забезпечення тощо.

У свою чергу, третині опитаних педагогів властивий «високий» рівень (35,3%). Ці педагоги проявляють готовність до визначення індивідуально-зорієнтованої траєкторії здійснення освітнього процесу з урахуванням усіх потенційних ресурсів освітнього середовища (соціальних, інтелектуальних, особистісних, технологічних, інформаційних, матеріально-технічних та ін.), а також здатність до особистісно-професійного зростання та партнерської взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу (учнів, педагогічних працівників, керівників, батьків, громадськості).

Лише 14,1% опитаних педагогів мають «базовий» рівень. Такі педагоги, здійснюючи професійну діяльність більшою мірою чітко дотримуються нормативно-правових документів (програми, структурою уроків тощо), стандартизованими методичними рекомендаціями і проявляють готовності до впровадження інноваційних технологій в освітній процес.

З урахуванням результатів наукових досліджень (Є. Бачинська, Г. Беженар, В. Бочелюк, А. Горностаєв, Л. Карамушка, Т. Кравченко та ін.), розроблено модель розвитку особистісно-професійної компетентності педагога в системі післядипломної педагогічної освіти, яка складається з трьох блоків: структури особистісно-професійної компетентності педагога; показників рівнів розвитку особистісно-професійної компетентності педагога; організаційно-методичних умов розвитку особистісно-професійної компетентності педагога (рис. 1).

Рис. 1. Модель розвитку особистісно-професійної компетентності педагога

В основу моделі було покладено розуміння розвитку особистісно-

професійної компетентності педагога як результату цілеспрямованої підготовки в межах формальної освіти (на курсах підвищення кваліфікації педагогічних кадрів) та в умовах неформальної освіти. Показано, що розвиток особистісно-професійної компетентності педагога являє собою складне особистісне утворення, що містить сукупність професійних потреб і мотивів, знань, умінь, професійного досвіду, особистісних характеристик, які забезпечують успішну реалізацію посадових обов'язків педагогічних працівників.

Слід зазначити, що структура особистісно-професійної компетентності педагога функціонує у певному «полі розвитку», яке утворюється певними умовами та показниками рівнів розвитку. Під умовами в процесі дослідження малися на увазі обставини, за яких відбувається формування особистісно-професійної компетентності педагога і залежить результат цього процесу. Поняття рівнів розвитку нами трактувалося як сукупність причин, передумов, що певним чином впливають на результат готовності. Таким чином, умови та рівні розвитку безпосередньо детермінують і визначають показники сформованості особистісно-професійної компетентності педагога.

На основі аналізу наукової літератури було визначено наступні компоненти особистісно-професійної компетентності педагога: когнітивний, операційно-діяльнісний та особистісний.

Когнітивний компонент особистісно-професійної компетентності педагога – це система знань, яка передбачає вдале корегування діяльності освітнього процесу з урахуванням контингенту учнів, умов функціонування закладу освіти, матеріально-технічного забезпечення тощо. Показником особистісно-професійної компетентності педагога виступає його професійна обізнаність, яка ґрунтується на професійному досвіді, підкріпленому знаннями про інноваційні підходи в освітньому процесі.

Операційно-діяльнісний компонент особистісно-професійної компетентності педагога – це сукупність умінь та професійного досвіду, що забезпечує успішне здійснення освітнього процесу. Показником сформованого операційно-діялісного компонента виступає професійний досвід педагога, який ґрунтується на професійних уміннях, підкріплених новими уміннями щодо визначення індивідуально-зорієнтованої траєкторії здійснення освітнього процесу з урахуванням усіх потенційних ресурсів освітнього середовища (соціальних, інтелектуальних, особистісних, технологічних, інформаційних, матеріально-технічних та ін.), а також навизначення рівня готовності педагога до **особистісно-професійного** зростання та партнерської взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу (учнів, педагогічних працівників, керівників, батьків, громадськості).

Особистісний компонент особистісно-професійної компетентності педагога визначено як сукупність важливих особистісних характеристик, які в системі утворюють певний професійний потенціал **педагога**, впливає на успішну реалізацію освітнього процесу. Показник сформованості особистісного компонента виступає особистісно-професійне самовизначення, яке відображає особистісну позицію педагога щодо успішного здійснення освітнього процесу.

В межах реалізації дослідно-експериментальної роботи КЗ СОІППО можна виділити наступні складові в структурі особистісно-професійної компетентності педагога:

- **інформаційно-цифрова компетентність**, що являє собою якісну характеристику особистості педагога і яка розкриває його здатність застосовувати інформаційно-комунікаційні технології для успішної організації освітнього процесу та впровадження інноваційних форм й методів навчання;
- **дослідницька компетентність** – якісна характеристика особистості педагога, яка виявляється в усвідомленій готовності вчителя здійснювати активну дослідницьку діяльність і обумовлена здатністю здійснювати перехід від процесуальної діяльності до творчої, прагненням до саморозвитку і постійного професійного вдосконалення;
- **здоров'язбережувальна компетентність** як здатність людини планувати і реалізовувати свою життєдіяльність у спосіб, сприятливий для її здоров'я і безпеки, а також соціального оточення;
- **соціально-громадянська компетентність** – розуміння сутності громадянського суспільства, володіння знаннями про права і свободи людини, усвідомлення глобальних (у тому числі екологічних) проблем людства та можливостей власної участі у їх розв'язанні, усвідомлення громадянського обов'язку та почуття власної гідності, вміння визначати проблемні питання у соціокультурній, професійній сферах життєдіяльності та знаходити шляхи їх розв'язання, навички ефективною та конструктивною участі в цивілізаційному суспільному розвитку, здатність до ефективною командної роботи, вміння попереджувати та розв'язувати конфлікти, досягаючи компромісів;
- **соціально-рольова компетентність** як інтегральна характеристика особистості, яка відображає здатність педагога до рольовою варіативності й гнучкості, а також готовність до диференціації соціально-рольових позицій у професійній діяльності (розвиток власної готовності до прийняття різних рольових позицій: фасилітатор, тренер, коуч, модератор, тьютор тощо);
- **комунікативна компетентність** – інтегральна характеристика особистості, яка відображає здатність педагога створювати сприятливі умови для обміну інформацією, взаємодії, взаємосприйняття і взаєморозуміння з учасниками освітнього процесу.

Таким чином, результати теоретичного дослідження дозволяють зробити припущення, що розвиток особистісно-професійної **компетентності педагога** стає можливим унаслідок організації ефективною взаємодії учасників освітнього процесу та використання інноваційних форм і методів навчання, а саме: проблемна лекція, групова дискусія, метод **«мозкового штурму»**, **робота в парах**, індивідуальні та творчі завдання, міжгрупове обговорення, освітня онлайн-виставка тощо, що набуває великого значення в умовах дистанційного навчання, аби досягти однієї з найголовніших цілей сталого розвитку світу (Sustainable Development Goals), визначених ООН – «якісної освіти» (Quality Education), що передбачає забезпечення інклюзивної та справедливою якісної освіти, а також сприяння можливостям безперервного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зязюн І. А. Філософія пошуку і прогнозу освітньої системи. Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи : монографія. К. : Глухів : РВВГДПЦ, 2005. 118 с.
2. Зязюн І. А., Крамущенко Л. В., Кривонос Ф. та ін. Педагогічна майстерність: підручник / За ред. І. А. Зязюна. К. : Вищани, 1997. 349 с.
3. Бех І. Д. Категорія «ставлення» в контексті розвитку образу «Я» особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 3. С. 9–21.
4. Бібік Н. М., Овчарук О. В. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*: Бібліотека з освітньої політики. К. : КІС., 2004. С. 45–50.
5. Кириченко М. О., Маслов В. І. Наукові засади та функції компетентного менеджменту у загальноосвітньому навчальному закладі : монографія. Луцьк: ВІППО, 2015. С. 188.
6. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII, ст. 1 пункт 15; розділ 2, ст. 12, пункт 1. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T172145.html
7. Освіта впродовж життя: вміння вчитися – ключова компетентність педагога / Л. Т. Ніколенко // Імідж сучасного педагога. – 2017. – № 7. – С. 5–8. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/isp_2017_7_3
8. Професійний розвиток фахівців у системі освіти дорослих: історія, теорія, технології: збірник матеріалів II-ї Всеукраїнської Інтернет-конференції 28 квітня 2017 р. м. Київ / редкол.: В.В.Сидоренко, М.І.Скрипник, Я.Л.Швень. К.: ЦІППО, 2017. 424 с.
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 року № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#n8>
10. Толочко С. В. Самоосвітня компетентність викладачів у післядипломній педагогічній освіті. *Modernization of the educational system world trends and national peculiarities: Conference proceedings II International scientific conference (Kaunas, february 22th, 2019)*. Kaunas, 2019. P. 300–304.
11. Sustainable Development Goals. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>

Кваша Валерія

(Київ, Суми, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

У статті, що надана, розглянуті особливості впровадження проєктної діяльності як засобу розвитку професійної компетентності педагогів у системі післядипломної освіти. Надані характеристики проєктної діяльності у розвитку професійної компетентності педагогів. А також охарактеризовано сутність та класифікація навчальних проєктів. Зроблені відповідні висновки.

Ключові слова: проєктна діяльність, післядипломна освіта, професійна компетентність, розвиток особистості, навчальний проєкт.

В предоставленной статье, рассмотрены особенности внедрения проектной деятельности как средства развития профессиональной компетентности педагогов в системе последипломного образования. Представлены характеристики проектной деятельности в развитии профессиональной компетентности педагогов. А также описаны сущность и классификация учебных проектов. Сделаны соответствующие выводы.

Ключевые слова: проектная деятельность, последипломное образование, профессиональная компетентность, развитие личности, учебный проект.

In the provided article, the features of the implementation of project activities as a means of developing the professional competence of teachers in the system of postgraduate education are considered. The characteristics of project activities in the development of professional competence of teachers are presented. It also describes the essence and classification of educational projects. The corresponding conclusions are drawn.

Key words: project activities, postgraduate education, professional competence, personality development, educational project.

Швидкоплинне життя висуває суспільний запит до учителів на виховання особистості нового покоління – творчої людини, здатної самостійно мислити і приймати рішення, віднаходити оригінальні ідеї та креативні рішення, що знайшло своє відображення у концепції «Нової української школи».

Сучасна проектна діяльність бере свій початок з методу проектів, який виник у США на початку ХХ століття. Педагог Дж. Дьюї запропонував будувати навчальний процес на активній основі – цілеспрямована діяльність студентів направлена на отримання певного результату.

Аналіз наукової вітчизняної та зарубіжної літератури свідчить про те, що поняття «проект» трактується вченими досить широко. Науковець Е. Гитман визначив «проект» як сукупність концептуальної і формальної моделі, пакет документів, який подає опис на предметній мові того, що і як повинно бути зроблено. О. Коберник дає таке визначення: «проект» – це прототип, ідеальний образ ймовірного або можливого об'єкту, стану; задум, план (projectio – кидання вперед), а проектування – як створення опису майбутнього об'єкта, що передує його реалізації; таким чином ми задаємо вектор розгляду педагогічного проектування як часткового випадку проектної практики в цілому.

І. Шевченко надала розгорнуту характеристику якостей, які формує проектна діяльність у студентів: навички самостійної орієнтації у навчальній та науково-методичній літературі; активно розвиває основні види мислення; сприяє психічному розвитку; зміцнює їхню емоційно-вольову сферу; сприяє розвитку інтелектуальних здібностей, вчить мислити від абстрактного до конкретного; залучає студентів до реальної самоосвіти; допомагає студентам усвідомлювати себе творцями своєї діяльності; посилює позитивну мотивацію навчання, бо проект вибирається та реалізується на основі власних інтересів, потреб та можливостей; формує творче системне мислення; сприяє формуванню культури ділового спілкування, умінню аргументовано захищати свої позиції; посилює уяву, яка є значним стимулом для народження нових ідей, пошуку альтернативних рішень;

формує внутрішній план дій та реалізує його на практиці.

Теоретико-практичну основу проблеми розвитку професійної компетентності педагогів становлять положення: психологічних теорій розвитку особистості (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн) [5]; філософських і соціологічних концепцій неперервної освіти; системного, компетентнісного та андрагогічного підходів; теорії функціонування системи післядипломної освіти.

У наукових джерелах поняття «проектна діяльність» ототожнюється з «проектуванням» і переважно стосується сфери професійної діяльності педагога. Це прикладний напрям педагогіки, спрямований на вирішення завдань розвитку, перетворення, вдосконалення, вирішення суперечностей у сучасних освітніх системах (Є. Заір-Бек).

Педагогічне проектування нами розглядається як цілеспрямована педагогічна діяльність (колективна або індивідуальна) зі створення освітнього проекту, яким є інноваційна модель вирішення актуальних проблем у системі навчання (навчальне проектування), виховання (виховне проектування), методичної діяльності (методичне проектування), управління функціонуванням загальноосвітнього навчального закладу (управлінське проектування).

Навчальне проектування спрямоване на створення навчального проекту, метою якого є інноваційні зміни у навчальному процесі: створення умов, за яких учні самостійно і з бажанням одержують необхідні знання з різних інформаційних джерел, придбають комунікативні вміння; розвивають дослідницький досвід і системне мислення; вчаться користуватися здобутими знаннями для розв'язання пізнавальних і практичних задач.

Часто, набуті теоретичні знання для педагога, який навчається в системі післядипломної освіти, не є керівництвом до дії. Однією з причин цього є те, що педагог не розуміє, де потрібно застосувати ці знання, адже вони є для нього неактуальними. Такими вони стають тоді, коли допомагають людині існувати в сучасному світі без шкоди собі та оточуючим. При вирішенні практичних завдань під час виконання проекту формуються практичні вміння, у процесі використання інформації і оцінки її ефективності здобуваються актуальні знання. Педагог аналізує, виконує певні дії, одночасно засвоює прийоми і методи проектування, оцінює власний досвід. Розвиток проектного мислення, основою якого є творчий підхід, забезпечує тому, хто навчається можливість сталого розвитку за обраною ним траєкторією діяльності.

Сутність навчального проекту полягає у стимулюванні зацікавленості тих, хто навчається у системі післядипломної освіти, поставленими проблемами, пошуку шляхів їх вирішення через проектну діяльність; наданні можливості практичного застосування отриманих знань та вмінь. Передбачається, що під час виконання проекту педагог має оволодіти певною сумою знань з питання, що досліджується.

Встановимо місце навчального проекту серед методів навчання у системі післядипломної освіти.

Ю. К. Бабанський звів усі методи навчання в три основні групи: організація навчально-пізнавальної діяльності; стимулювання і мотивація навчально-пізнавальної діяльності; контроль за ефективністю науково-

пізнавальної діяльності. Метод проектів він відніс лише до першої групи, включивши його до способу отримання нових знань.

Ми не погоджуємося з цим: оформлені та презентовані результати навчальних проектів, за отримання схвальних відгуків, мають стимулюючу та мотивуючу функції, а процес виконання супроводжується груповим, індивідуальним і самоконтролем.

Класифікації навчальних проектів у сучасній системі післядипломної освіти можна звести у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Класифікація навчальних проектів у системі післядипломної освіти

Параметр	Вид проекту	Характеристика	Форма продукту
Кількість учасників	Індивідуальний	Увесь проект виконується однією особою	Залежить від виду діяльності
	Груповий	Виконується групою тих, хто навчається, в інституті післядипломної освіти, від яких вимагається розділення обов'язків, спільне вирішення питань, уміння керувати і виконувати вказівки	
Вид діяльності учнів	Творчий	Зміст і структура залежить від креативності, інтересів авторів	Збірник творів, словник, вистава (тематичний вечір) тощо
	Рольовий (ігровий)	Групи учнів виконують окремі завдання з однієї теми, але спільно працюють над аналізом, узагальненням, висновками і кінцевим продуктом	Стіннівки, буклети, урок-конференція, зведена доповідь тощо
	Дослідницький	Діяльність тих, хто навчається, в інституті післядипломної освіти, спрямована на розв'язування творчих завдань. Етапи виконання характерні для будь-якої наукової роботи	Науковий реферат (доповідь), інформаційний стенд
	Інформаційний (ознайомчо-орієнтовний)	Структура відповідає дослідницькому проекту, але не передбачає експериментальної роботи	Науковий реферат (доповідь), інформаційний стенд, буклет
	Практико-орієнтований (прикладний)	Результат діяльності, структура проекту чітко визначені. Функції розподілені між учасниками. Підсумки роботи оформлені в суспільно-корисний продукт	Стіннівка, інформаційний стенд, сценарій тематичного вечора, виставка робіт

Параметр	Вид проекту	Характеристика	Форма продукту
	Спрямовуваний проект	Розв'язування запропонованої педагогом інституту післядипломної освіти діяльнісно-ціннісної задачі засобами інформаційних джерел	Створення та редагування власних цифрових об'єктів
Час виконання	Міні-проект	Виконується у межах уроку	Залежить від виду діяльності
	Короткостроковий	Виконується у позаурочний час у межах вивчення теми	
	Довгостроковий (річні)	Виконується у позаурочний час упродовж року і більше	
Характер координації	Зі скритою координацією	Педагог інституту післядипломної освіти – повноправний учасник проекту	Залежить від виду діяльності
	З відкритою координацією	Педагог інституту післядипломної освіти організовує, координує, контролює роботу	
Метод отримання інформації та її джерело	Словесний	Опитування, бесіди для отримання інформації щодо об'єкта, що вивчається	Відповідає дослідницькому методу
	Спостереження	Візуальне вивчення змін властивостей або поведінки природного об'єкта	
	Збору і обробки статистичних даних	Тлумачення тексту, аналіз його змісту з метою отримання об'єктивних кількісних характеристик	
	Експериментальний	Виконання навчального експерименту	
Функція проекту	Навчальний	Виконується впродовж тривалого періоду	Залежить від виду діяльності
	Контролюючий	Реалізується в ході поточного та підсумкового контролю	Різнопланові завдання
Структура (кількість етапів)	Триетапні	Складаються з етапів: підготовчого, виконавчого, презентаційного	Залежить від виду діяльності
	П'ятиетапні	Має етапи: підготовчий (вироблення концепції); складання плану проекту; впроваджувальний (реалізація); контроль і корекція; заключний	
Предметна область	Монопроекти	Реалізуються в межах одного навчального предмета	Залежить від виду діяльності
	Міжпредметні проекти	Виконуються виключно в позаурочний час під керівництвом фахівців з різних областей знань	

Узагальнюючи матеріали нашого дослідження, можна дійти висновку, що у сьогоденні проектна діяльність тих, хто навчається в інституті післядипломної освіти, є актуальним і перспективним видом навчання, тому

що створює умови для розкриття творчого потенціалу педагогів, підвищення їх мотивації, сприяє отриманню необхідних умінь та знань, розвитку їх інтелектуальних здібностей та формуванню професійної компетентності як конкурентоспроможного фахівця XXI століття.

На основі аналізу було обґрунтовано, що проектна діяльність є дієвим засобом формування професійної компетентності педагогів у сьогоденні та має велике значення для педагогічної науки, тому вимагає додаткових теоретичних і практичних досліджень даного питання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко Л. С. Інноваційне середовище післядипломної педагогічної освіти. Післядипломна освіта в Україні. Київ, 2012. №1 (20). С. 38.
2. Веретенко Т. Г. Формування компетентностей майбутніх соціальних педагогів в процесі професійної підготовки. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/1229/1/T_veretenko_SP%26KO.pdf (дата звернення: 30.05.2016).
3. Зеер Э. Ф. Становление личностно ориентированного образования. Образование и наука: известия Урал. науч.-образоват. центра РАО. 1999. № 1. С. 112–122.
4. Зосименко О.В. Педагогічне проектування як засіб розвитку професійної компетентності педагога в системі післядипломної освіти // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2018, № 4 (78) – С. 056-068.
5. Сергійчук О. Професійна компетентність майбутнього учителя у системі підготовки до педагогічної діяльності. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2011. № 4. Ч. 2. С. 198–207.

Химинець Анна, Петрасова Аліца
(Пряшів, Словаччина)

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ВЧИТЕЛІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ПРОГРАМИ ЕУР

Показано, що розробка та впровадження програми трифазної моделі активного навчання та розвитку критичного мислення у зміст неперервної освіти допомагає вчителям набути навичок планування і здійснення інноваційного освітнього процесу та формувати загальні і фахові компетентності в учнів.

Ключові слова: освітня програма ЕУР; критичне мислення; неперервна освіта.

Показано, что разработка и внедрение программы трехфазной модели активного обучения и развития критического мышления в содержание непрерывного образования помогает учителям овладеть навыками планирования и реализации инновационного образовательного процесса и формирования общих и профессиональных компетентностей учащихся.

Ключевые слова: образовательная программа ЕУР; критическое мышление; непрерывное образование.

It is shown that the development and implementation of a three-phase model of active learning and development of critical thinking in the content of continuing education helps teachers to acquire skills in planning and implementing an innovative educational process and to form general and professional competencies in students.

Key words: educational programme; critical thinking; continuing education.

Метод трифазної моделі активного навчання та розвитку критичного мислення (ЕУР) є одним із методів соціально-конструктивістського підходу. Основою для розробки стратегії ЕУР стали останні дослідження нейронауки. Завдяки сучасним технологіям таким, як функціональна магнітно-резонансна томографія (МРТ), транскраніальна магнітна стимуляція (ТМС) та магнітна кефалографія (МЕГ), вченими було складено карту процесів, що відбуваються в мозку під час інтелектуальної праці. Встановлені закономірності людського пізнання та доведена можливість ініціювати навчання шляхом ревакації, яка відкриває можливості мозку до інтеграції нової інформації в нейронну мережу. Вивчення нового матеріалу відбувається через введення вчителем вказівки мозку учня та активного залучення його емоційної сфери до практичного виконання. Наприкінці навчання проводиться узагальнення у формі рефлексії, яке дозволяє зберігати та структурувати інформацію в кількох ділянках кори головного мозку [1].

Підвищення кваліфікації вчителів з допомогою програми ЕУР запланували як процес поглиблення, вдосконалення та набуття ними нових професійних компетенцій, а саме – здатності критично мислити. Критичне мислення дає можливість вчителю отримувати нову інформацію, сприймати, аналізувати, зважувати важливість інформації для власних потреб, рефлексувати власну діяльність та взаємодію з учасниками навчального процесу. Ця компетентність важлива для особистісного зростання, саморозвитку та самовдосконалення [2].

При створенні програми використані ідеї, що критичне мислення - це інтелектуальний процес, заснований на концептуальному схопленні (концептуалізації), аналізі, синтезі та оцінці інформації [3]. Процес мислення включає чотири складові: елементи, особливості, стандарти та здібності. Кожне критичне мислення включає: мету, проблему, систему відліку чи точку зору, інформацію, ключові поняття, висновки та наслідки. Основними рисами критичного мислення є: сприйняття реальності, відповідальність, дисциплінованість, емпатія, допитливість, наполегливість, цілісність і незалежність (індивід не визнає жодного вищого авторитету і жодну цінність не ставить вище, за власне судження). Якість судження залежить від того, наскільки воно логічне, повне, чітке, конкретне, правдоподібне, послідовне, глибоке, адекватне, доцільне та значуще.

Стислий зміст трифазної освітньої стратегії ЕУР: поняття складається з перших літер слів «Евокація» (виклик); «Усвідомлення сенсу»; «Рефлексія», що означає - це освітня стратегія процесу мислення та навчання. На кожній з цих фаз проводяться конкретні дії, які впливають на ефективність навчального процесу. По суті, стратегія описує послідовність кроків, які учні виконують до, під час та після навчання. Дотримання цієї «методології» допоможе реалізувати навчальну мету - розвивати вміння критично мислити та міркувати.

Перша фаза ЕУР – Виклик. Мозок перетворює дані почуттів у інформацію в частині, що називається гіпокамп, яка відіграє важливу роль у створенні нових спогадів та запам'ятовуванні нової інформації. Дослідження, що підтримуються когнітивними тестуваннями, показали, що найкращий спосіб створити короткочасну операційну пам'ять - це активізація

відповідних знань, що зберігаються в мозку, перш ніж отримуємо нову інформацію. На початковому етапі відбувається кілька важливих пізнавальних дій. Учень активно пригадує свої знання з даної теми і, таким чином, змушений вивчити власну базу знань, окремо розглянути тему, яку згодом детально вивчить. Нова інформація отримується і усвідомлюється в контексті відомого матеріалу, що створює передумову для більш глибокого розуміння, інтерналізації та довготривалого збереження. Учні краще навчаються і є найбільш продуктивними в довгостроковій перспективі, коли вони перебувають у стані, який можна охарактеризувати як відчуття спокою чи зосередженої готовності.

Друга фаза ЕУР – Усвідомлення сенсу навчання. У цій фазі учень контактує з новою інформацією чи ідеями, які він асоціює зі своєю власною базою знань. В такий спосіб отримує новий, більш точний сенс результату пізнання. Він під керівництвом учителя набуває нових знань про поняття та взаємозв'язки між ними, створює ставлення до навчання. Учень на цьому етапі повинен бути активним за власною ініціативою. Важливим у цій фазі є дії на збереження інтересу та енергії учня, створених у процесі евокації.

Учень має навчитися мислити, обробляти інформацію та навчитися вчитися (метакогнітивне навчання). Саме на цьому етапі вчитель застосовує прийоми та техніки, як вчитися самостійно, нести відповідальність за власне навчання, стежити чи розуміє матеріал, використовувати нову інформацію і додавати її до схем пам'яті. Нові знання та ідеї не просто проходять, а, образно кажучи, формують в голові.

Слід навчити учня постійно усвідомлювати, чи розуміє він нову інформацію і як вона пов'язана з тим, що він вже знає. Навчити повертатися до не зовсім зрозумілого, і пробувати його зрозуміти за допомогою вчителя. Якщо учня не направляти, то матиме місце двозначність, що неминуче призведе до нерозуміння багатьох частин інформації. У такому випадку учень створює певний симбіоз з новим навчальним матеріалом, в якому нещодавно набуті знання стають частиною отриманих раніше і поєднуються з початковими недосконалими (тут ми усвідомлюємо важливість фази евокації, протягом якої їх можна виявити та виправити) [4, с.6-8]. Однак отримання нової інформації – вивчення нового не означає, що вона засвоєна. Щоб знання стали постійними, їх потрібно активізувати. З кожним повторенням однієї діяльності встановлюються нові зв'язки між активованими нейронами, які забезпечують кращу фіксацію інформації у довготривалій пам'яті. При цьому знання закріплюється за допомогою пов'язування нових спогадів із тими, що вже зберігаються на основі подібності чи відмінностей, що посилює зберігання інформації і загалом розвиток мислення на найкращому можливому рівні [1].

Третя фаза ЕУР – Рефлексія. Під час рефлексії учень закріплює нові знання та активно реструктурує власні схеми розуміння відповідно до знань, які він отримав. Процес реструктуризації відбувається під час самоусвідомлення нових знань, самоаналізу власних досягнень. Завданням учителя є навчити учня висловлювати словами свої думки та інформацію, з якою він стикається. Розуміння стає постійним коли інформація вкладається у змістовну контекстну структуру, яка створюється шляхом активної переробки розуміння в особистий словник. На цьому етапі відбувається

фактично засвоєння навчальної програми. Ще одним важливим прийомом на цьому етапі є обмін ідеями. Обмінюючись думками та ідеями, учні розширюють свій словниковий запас та уявляють різні схеми розуміння. При цьому учні вчаться толерантності до думок інших і навчаються техніці аргументації [5, с.36].

Наступний прийом пов'язаний з розвитком метакогнітивних навичок. Учні повинні усвідомити, як нове навчання змінило їхнє мислення, думки, цінності, ставлення тощо. Якщо учень усвідомлює та контролює метакогнітивні процеси, він краще сприймає, розуміє та організовує нові ідеї в їх контексті.

З метою реалізації вище описаної стратегії нами запропонована програма для активного навчання, самоосвіти та розвитку власного критичного мислення вчителя. Структура програми ЕУР пропонує концептуальну основу методики викладання, яку можна систематично впроваджувати в різних класах, при вивченні різних тем і допомогти вчителю стимулювати активне навчання учнів та розвивати в них критичне мислення.

Зміст програми націлений на реальний здобуток вчителя, як учасника освіти – розвиток його професійних компетенцій. Він досягається за запланований час навчання, конкретний, однозначний у тлумаченні, кількісно вимірюваний (містить дані про час, обсяг, з'ясувати стан виконання). Підцілі, виведені з основної мети програми, розроблені так, що вони виявляють зростання у рівні (якості) набутих компетентностей (знань, умінь, навичок), враховуючи вихідний рівень цільового показника. Тривалість навчання за програмою ЕУР складає дванадцять місяців. Тип освіти інноваційний. Форма навчання - комбінована 80 годин, з них 50 годин денна форма навчання та 30 годин дистанційна форма навчання. Цільова група: вчителі початкової школи. Програма ЕУР складається з таких шести модулів: Критичне мислення та школа 21 століття; ЕУР – трифазна модель активного навчання та мислення; Стратегії та методи розвитку розуміння тексту (читання, слухання); Стратегії та методи творення тексту (говоріння, письмо); Особливості спілкування; Сімейна грамотність – повага до знань та комунікативного потенціалу.

Для проведення експерименту було обрано дві груп вчителів початкових класів по 25 чоловік в кожній з приблизно однаковими стартовими навчальними можливостями (експериментальна і контрольна). Перша група навчалася за програмою ЕУР, друга – за існуючим планом підвищення кваліфікації. На констатувальному етапі експерименту проводилося письмове опитування (самооцінка педагогічних здібностей, компетенцій, критичного мислення, умінь узагальнювати, робити умовиводи, виділяти головне тощо). Для діагностики використовувалися стандартні тести, а також опитувальники. Після вивчення кожного модуля програми проводилися педагогічні зрізи, більшість з них була зроблена під час виконання професійної діяльності.

Проведений педагогічний експеримент, метою якого була перевірка гіпотези щодо ефективності використання програми ЕУР у післядипломній освіті вчителів, показав: вчителі, які навчалися за запропонованою програмою, більше готові до саморозвитку критичного мислення,

володіють прийомами і методами активізації навчання, підтримання інтересу учнів до самоаналізу, розуміння навчального матеріалу, комунікації. Більш готові допомагати учням розвивати критичне мислення, ніж колеги з контрольної групи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Cárová T. Učitelia nevnímajú poznatky, ktoré prinášajú neurovedy. Čo všetko by sa mohli naučiť o učení?. URL: www.dennikn/minutapominute/html (дата звернення: 15.09.2020).
2. Химинець А.О. Розвиток критичного мислення в учителів початкової школи: Європейський вимір /Зб. наук. стат. «Інноваційні технології розвитку особистісно-професійної компетентності педагогів в умовах післядипломної освіти»/ За заг. ред. О.В.Зосименко, Г.Л.Єфремова, Суми, 2020.ч.1.- С.135–141.
3. Scriven, M., & Paul, R.. Defining Critical Thinking. Boston:A statement by Michael Scriven & Richard Paul for the National Council for Excellence in Critical Thinking Instruction, 1993.- p.1
4. Petrasová A. Od kritickému myšlení ke globálnímu občanství. Příklady dobré praxe. Praha: NIDV, 2019. - 54 s.
5. Fontana D. Psychologie ve školní praxi. Příručka pro učitele, Praha: Portál, 1997.- 146 s.

НАШІ АВТОРИ

- Абдуазимова Зарина Амировна**, старший преподаватель кафедри етики і естетики Національного університета Узбекистана імені Мирзо Улугбека (Ташкент, Узбекистан)
- Біленкова Лідія Миколаївна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
- Білик Оксана Олександрівна**, методист Комунального закладу Путивльської районної ради Сумської області – районний центр позашкільної роботи
- Бойченко Анна Віталіївна**, студентка 4 курсу спеціальності 014 Середня освіта (Образотворче мистецтво) Навчально-наукового інституту культури і мистецтв Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
- Бойченко Марина Анатоліївна**, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
- Будянський Дмитро Васильович**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри образотворчого мистецтва, музикознавства та культурології Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка
- Валюх Сергій Михайлович**, учитель історії Роменської ЗОШ I-III ст. №7 Роменської міської ради Сумської області
- Валюх Тетяна Миколаївна**, учитель історії Роменської ЗОШ I-III ст. №7 Роменської міської ради Сумської області
- Візнюк Валентина Василівна**, кандидат педагогічних наук, викладач кафедри дошкільної педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
- Вінков Веніамін Юрійович**, молодший науковий співробітник лабораторії психології мас і спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України
- Власенко Валерій Миколайович**, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії Сумського державного університету
- Волощук Ілона Аркадіївна**, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки Криворізького державного педагогічного університету
- Вяткіна Вероніка Романівна**, магістрантка кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
- Гирич Вікторія Валентинівна**, викладач української мови та літератури Торговельно-економічного коледжу Київського національного торговельно-економічного університету
- Гиря Олексій Олексійович**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
- Голубенко Сніжана Михайлівна**, аспірантка Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
- Гордієнко Дмитрій Віталійович**, учень 11 класу Великописарівської спеціалізованої школи I-III ступенів імені Героя Радянського Союзу

І. М. Середи, вихованець гуртка «Народознавство» Великописарівської станції юних натуралістів, слухач Сумського територіального відділення МАН України

Грицай Любов Володимирівна, учитель української мови і літератури (вищої категорії) Великописарівської спеціалізованої школи I-III ступенів Великописарівської районної ради Сумської області

Грицай Сергій Михайлович, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту, проректор з наукової роботи КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Гургенидзе Тея, доктор філологічних наук, Государственная школа Иормуганло муниципалитета Сагареджо (Сагареджо, Грузія)

Дегтярьов Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії Сумського державного університету

Драновська Світлана Вікторівна, кандидат педагогічних наук, в.о. завідувача кафедри соціально-гуманітарної освіти Комунального закладу Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Дубинська Ольга Вікторівна, членкиня Сумського міського об'єднання громадян «Фонд підтримки інформаційних проектів «Алгоніка»»

Дяченко Людмила Миколаївна, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу зарубіжних систем педагогічної освіти і освіти дорослих Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Національної академії педагогічних наук України

Єфремова Галина Леонідівна, кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Захаров Максим Миколайович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри освітніх та інформаційних технологій КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Захарова Ірина Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету підвищення кваліфікації та перепідготовки КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Ільченко Олена Юріївна, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри загальної педагогіки та андрагогіки. Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Йолшина Тетяна Сергіївна, магістр факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Калашнікова Тетяна Василівна, вихователь групи подовженого дня Путивльської ЗОШ I-III ступенів № 2 ім. Г. Я. Базими Путивльської районної ради Сумської області

Каролоп Олена Олександрівна, старший викладач кафедри готельно-ресторанного бізнесу Київського національного університету культури і мистецтв

Кваша Валерія Владиславівна, керівник соціального відділу ГО «Халом» (Київ), магістрантка спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки освітньо-професійної програми Педагогіка вищої школи КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

- Кириченко Олена Миколаївна**, учитель біології II категорії, вихователь Комунального закладу Сумської обласної ради «Сумська обласна гімназія-інтернат для талановитих та творчо обдарованих дітей»
- Клочко Оксана Миколаївна**, кандидат педагогічних наук, викладачка кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
- Коваленко Світлана Леонідівна**, викладач соціально-педагогічних дисциплін КЗ СОР «Лебединський педагогічний фаховий коледж імені А.С. Макаренка»
- Коваленко Світлана Миколаївна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри практики англійської мови Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
- Ковалишин Ірина Богданівна**, кандидат сільськогосподарських наук, молодший науковий співробітник відділу генетичного поліпшення рослин Інституту фізіології рослин і генетики НАН України; магістрантка другого курсу спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
- Коваль Ольга Юріївна**, студентка кафедри педагогіки та методики початкової освіти факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
- Корня Мар'яна**, студентка кафедри педагогіки та методики початкової освіти, факультет педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
- Кривоконь Сніжана Федорівна**, учитель історії та практичний психолог Підліснівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Степанівської селищної ради Сумського району Сумської області
- Кубрак Олег Вікторович**, старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Сумського національного аграрного університету
- Куліченко Алла Костянтинівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Запорізького державного медичного університету; докторантка кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
- Курило Анна Олексіївна**, викладач української мови та літератури (спеціаліст) Державного професійно-технічного навчального закладу «Лебединське вище професійне училище лісового господарства»
- Курило Віталій Миколайович**, викладач фізичної культури Державного професійно-технічного навчального закладу «Лебединське вище професійне училище лісового господарства»
- Курінной Олександр Станіславович**, студент Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету
- Лавріненко Лідія Іванівна**, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського
- Лебідь Андрій Євгенович**, доктор філософських наук, доцент, професор кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету

- Луценко Світлана Миколаївна**, кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
- Марусинець Маріанна Михайлівна**, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник відділу зарубіжних систем педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
- Машкіна Людмила Андріївна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
- Миرونчук Наталія Миколаївна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, професійної освіти та управління освітніми закладами Житомирського державного університету імені Івана Франка
- Обідець Катерина Олександрівна**, вчитель Великописарівської спеціалізованої школи I-III ступенів імені Героя Радянського Союзу І. М. Середи, керівник гуртка «Народознавство» Великописарівської станції юних натуралістів
- Олефіренко Тарас Олексійович**, кандидат педагогічних наук, (PhD), доцент, доцент кафедри теорії і методики технологічної освіти, креслення та комп'ютерної графіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
- Островська Маріанна Ярославівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Закарпатського угорського інституту ім. Ф.Ракоці II
- Осьмук Наталія Григорівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
- Панченко Світлана Миколаївна**, кандидат психологічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи, доцент кафедри психології КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
- Пасько Катерина Миколаївна**, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
- Педько Олена Валентинівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»
- Петрасова Аліца**, доктор педагогічних наук, доктор філософії, доцент кафедри природничо-наукових та технічних дисциплін педагогічного факультету Пряшівського університету (Пряшів, Словаччина)
- Пінчук Діана Миколаївна**, старший викладач доцент кафедри педагогіки, спеціальної освіти та менеджменту КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
- Предик Аліна Анатоліївна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

- Разенкова Наталія Володимирівна**, доцент кафедри іноземних мов та міжнародних комунікацій Інституту підготовки кадрів Служби зайнятості
- Ремньова Ніна Юріївна**, аспірантка Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
- Рогожина Оксана Олександрівна**, методист Центру практичної психології, соціальної роботи та здорового способу життя Комунального вищого навчального закладу «Харківська академія неперервної освіти»
- Розман-Лі Аліса Василівна**, завідувач Сумського спеціального дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 20 «Посмішка» м. Суми, Сумської області
- Самілик Валентина Іванівна**, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри теорії і методики викладання природничих дисциплін Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
- Семенко Ольга Вадимівна**, студентка третього курсу фізико-математичного факультету Криворізького державного педагогічного університету
- Сєрих Лариса Володимирівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії і методики змісту освіти КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
- Стукалова Тетяна Георгіївна**, старший викладач кафедри соціально-гуманітарної освіти КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
- Суценко Лариса Олександрівна**, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти, Запорізький національний університет
- Суценко Павло Романович**, студент ВСП «Економіко-правничий фаховий коледж Запорізького національного університету»
- Тарасова Тетяна Борисівна**, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
- Усатих Тетяна Олексіївна**, аспірантка кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
- Федорець Василь Миколайович**, кандидат медичних наук, старший викладач Комунальний вищий навчальний заклад «Вінницька академія неперервної освіти»
- Філатов Богдан Сергійович**, кандидат історичних наук, спеціаліст I категорії Управління освіти і науки Сумської міської ради
- Харламенко Валентина Борисівна**, кандидат педагогічних наук, (PhD), доцент, доцент кафедри теорії і методики технологічної освіти, креслення та комп'ютерної графіки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
- Химан Галина Петрівна**, практичний психолог Комунального закладу Сумської обласної ради «Глухівський фаховий медичний коледж»
- Химинець Анна**, докторант педагогічного факультету Пряшівського університету (Пряшів, Словаччина)
- Цибка Веніамін Іванович**, голова Сумського міського об'єднання громадян «Фонд підтримки інформаційних проектів «Алгоніка»»;

- Цуркан Таїсія Георгіївна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
- Цюра Катерина Миколаївна**, магістрант Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
- Чистякова Ірина Анатоліївна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
- Швець Ольга Григорівна**, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри терапії, фармакології, клінічної діагностики і хімії Сумського національного аграрного університету
- Шевель Анжеліка Олександрівна**, кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін Сумського національного аграрного університету
- Шевчук Кристина Дмитрівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
- Шмалєй Світлана Вікторівна**, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальнотехнічних дисциплін та охорони праці
- Ярош Олександр Миронович**, директор школи Жашківської спеціалізованої школи №1 з поглибленим вивченням окремих предметів Жашківської міської ради Черкаської області.

Наукове видання

**ОСВІТНІ ІННОВАЦІЇ:
ФІЛОСОФІЯ, ПСИХОЛОГІЯ, ПЕДАГОГІКА**

Збірник наукових статей
у 2-х томах

Том 1

Підп. до друку 30.11.2019.
Формат 60x84/16. Гарнітура Arial.
Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 17,5.
Ум. фарб.-відб. 17,5. Обл.-вид. арк. 20,89.
Тираж 100 пр. Вид. № 84

Видавець і виготовлювач:
ФОП Цьома С.П. 40002, м. Суми, вул. Роменська, 100.
Тел.: 066-293-34-29.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
серія ДК, № 5050 від 23.02.2016.